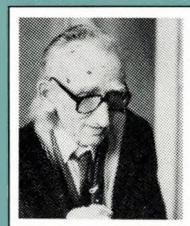
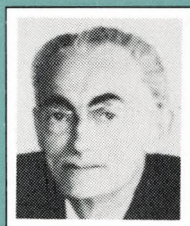
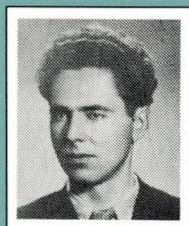
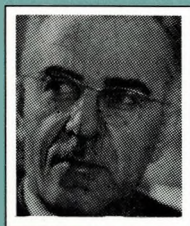
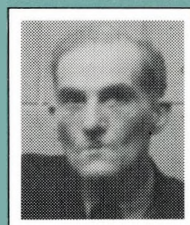
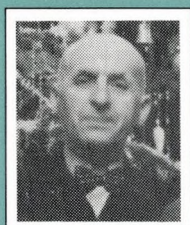
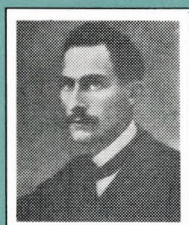
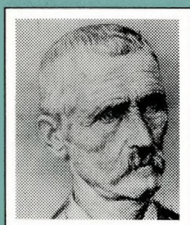
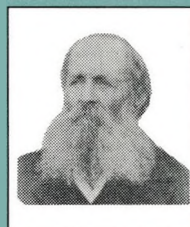
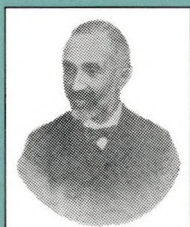
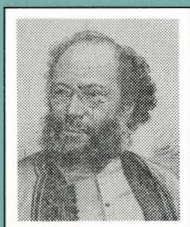
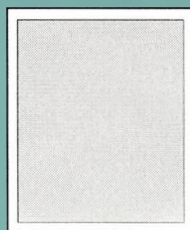
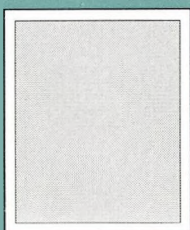

ДР ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ

ПОРТРЕТИ

V

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

ЦЕТИЊЕ, 1995.

Од истог аутора:

1. БУДВАНСКА РИВИЈЕРА. Туристичко-географска монографија. - Цетиње: Обод, 1973; 278 стр.
2. ЦЕТИЊЕ - постанак функције и туристичке могућности. - Цетиње: Обод, 1977; 376 стр.
3. ПРОСВЈЕТА 1889-1901. Библиографија. - Титоград 1979, 339 стр.
4. ЦЕТИЊЕ, споменици архитектуре. - Цетиње: Обод, [1981], 167 стр. [Коаутор проф. арх. Урош Мартиновић].
5. ЦРНОГОРСКИ УЏБЕНИЦИ 1836-1981. Историјски преглед са библиографијом. - Титоград, 1982, 201 стр. [Коаутор Марко Марковић].
6. ЦЕТИЊЕ, град-херој. Споменици НОБ-а и народне револуције. - Пожаревац: „Просвета“, 1983, 232 стр.
7. ПОРТРЕТИ. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1983, 361 стр.
8. ПОРТРЕТИ II. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1987, 347 стр.
9. ЈОВАН ПАВЛОВИЋ. Живот и дјело. - Нови Сад, 1988, 274 стр. [Коаутор проф. др Радивоје Шуковић].
10. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА 1494-1994. - Цетиње, 1989, 30 стр.
11. ПОРТРЕТИ III. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1990, 480 стр.
12. ЕВГЕНИЈ ЛЬВОВИЧ НЕМИРОВСКИЙ. - Москва, 1991, 104 стр.
13. ПОРТРЕТИ IV. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1991, 325 стр.
14. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Историјски развој. Библиографи. - Цетиње, 1992, 208 стр.
15. СТУДИЈА О СПОМЕНИЦИМА И СПОМЕН-ОБИЉЕЖИМА ЦЕТИЊЕ СА ПРЕДЛОГОМ МЈЕРА. - Цетиње, 1992, 16 стр. [Коаутор др Чедомир Марковић].
16. DEMI-MILLENAIRE DU LIVRE IMPRIME AU MONTENEGRO. [Titograd, 1992], 15 p.
17. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том III-књ. 2. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1885 - 1905. Цетиње, 1993, 516 стр. [Коаутор проф. др. Р. Шуковић].
18. ПОЛА МИЛЕНИЈУМА ШТАМПАНЕ КЊИГЕ У ЦРНОЈ ГОРИ. - Подгорица, 1994, 34 стр.
19. ПЯТИСОТЛЕТИЕ КНИГОПЕЧАТАНИЯ В ЧЕРНОГОРИИ. - Подгорица, 1994, 34 стр.
20. HALF A MILLENNIUM OF PRINTED BOOKS IN MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 S.
21. EIN HALBES MILLENNIUM MONTENEGRINISCHEN BUCHDRUCKER KUNST Zum bevorstehender 500 jährigen Jubiläum der Crnojević Druckerei. - Podgorica, 1994, 34 S.
22. DEMI-MILLENAIRE DE L'APPARITION DU PREMIER IMPRIME AU MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
23. MEZZO MILLENIO DEL LIBRO STAMPATO NEL MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
24. MEDIO MILENIO DE LA IMPRENTA DE LIBROS EN MONTENEGRO. - Podgorica, 1994, 34 p.
25. ЦРНА ГОРА У ГУТЕНБЕРГОВОЈ ГАЛАКСИЈИ. Историја црногорског штампарства с краја XV вијека до краја самосталности црногорске државе 1916. године. - Подгорица, 1994, 168 стр.
26. ПУЧА ТАМОМ ОБУЗЕТА. Библиолошки есеји. - Цетиње, 1995, 536 стр.
27. ПОРТРЕТИ V. Био-библиографски преглед. - Цетиње, 1995, 317 стр.
28. РИВАЛСТВО ЦЕТИЊА И ПОДГОРИЦЕ (критичке рефлексије). - Подгорица 1995, око 80 стр. (у штампи).
29. ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том III-књ. 7. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама.

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
"ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ" - ЦЕТИЊЕ

БИО-БИБЛИОГРАФИЈЕ

Књига VI

Уредник

Чедомир Драшковић

Рецензенти

Проф. др Бранислав Ковачевић

Др Новак Јовановић

Др ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ

портрети
V

ЦЕТИЊЕ, 1995.

CIP - Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Републике
Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, Цетиње

016:929

МАРТИНОВИЋ, Душан

Портрети: [био-библиографски преглед] / Душан Ј. Мартино -
вић. - Цетиње: Централна народна библиотека Републике Црне Горе
„Ђурђе Црнојевић”, 1983 - . - књ. ; 24 см

5. - 1995 (Цетиње: Обод). - 314 стр. (Био-библиографије / Централна
народна библиотека Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”; књ. 6)

Тираж 1000. - Предговор / Бранислав Ковачевић: стр. 5-6.
930.85(497.16)

ISBN 86-7079-041-6

П.к.: а) Културни радници - Црна Гора - Библиографија
б) Књижевници - Црна Гора - Библиографија
в) Просветни радници - Црна Гора - Библиографија

ПРЕДГОВОР

Др Душан Мартиновић је ријетко упоран, енергичан и акрибичан истраживач-научник који своје богато искуство перманентно преноси на колеге и сараднике, подстичући младе да превладавају инертност и стваралачку запуштеност. Др Д. Мартиновић је предан раду, уноси у њега свој бурни темперамент, стваралачки немир, радозналост и пословичну упорност. У непрестаној трци са временом он не зна за предах. И када се не слажемо сасвим са Мартиновићевим оцјенама личности, догађаја и процеса, остајемо задивљени пред снагом његове стваралачке радозналости, заноса, амбициозности и прегалаштва. За њега као да не постоји немогуће из домена шире струке којом се интензивно бави. Др Душан Мартиновић стално допуњава и изграђује своје дјело.

Стручни и научноистраживачки рад др Душана Мартиновића је богат и разноврстан и креће се од његове основне струке географије преко историје културе, просвјете, библиологије, библиотекарства, библиографије до информатике. Објавио је двадесетак књига (посебних издања) и преко пет стотина чланака, студија, осврта, приказа и публицистичких радова.

Мартиновићеве књиге настају постепено, након дугогодишњих истраживања и систематизовања грађе. Они који га боље познају или прате његов рад, знају да су његови прилози, иступања и саопштења резултат трагања до коначног уобличавања текста. Његове књиге су, дакле, увелико верификоване претходним изношењем пред читаоце и слушаоце на научним, стручним и промотивним скуповима и објављивањем у периодичним публикацијама.

„Портрети V“ др Душана Мартиновића је дио богате издавачке продукције Централне народне библиотеке Републике Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, односно његове едиције Био-библиографије. Књига садржи значајне биографске податке за једанаест личности са библиографијама њихових радова, од којих је свака на свој особен начин оставила траг на културни развитак Црне Горе или њеног појединог краја. Личности су обрађиване хронолошки, према времену живљења и стварања, од *Павела Аполоновича Ровинског* (1831-1916), познатог научника широког спектра интересовања, преко *Софије Петровне Мертваго* (1851-1921), Русиње која је веома заслужна за развитак црногорског школства и народног просвјеђивања (била је двадесет пет година директор „Дјевојачког института царице Марије“ на Цетињу); затим *Драгутина-Драгише Милутиновића* (1840-1900), сина Симе Милутиновића Сарајлије, архитекте и хидроинжењера, члана САНУ, творца урбанистичког плана за изградњу Даниловграда и неколико објеката на Цетињу, радозналост интелектуалца, који се бавио историјом средњевјековне сакралне умјетности. Ту су и петорица *Шобајића: Максим* (1836-1917), учитељ, књижевник, самоуки етнограф и културни посленик; *Бошко-Бекица* (1852-1930), брат Максимов,

један од оснивача прве читаонице у Никшићу, писац драма, редитељ, новинар, покретач и организатор свих важнијих културно-просвјетних прегнућа у Никшићу крајем XIX и почетком XX вијека; *Илија (1876-1953)*, академски сликар-графичар и ликовни педагог, познат и ван граница Југославије; *Симо (1878-1916)*, књижевник, публициста, новинар и политичар и *Петар Шобајић (1891-1957)*, познати антропогеограф и етнограф.

Веома су исцрпни подаци о животу и дјелу *Ника Симовић Мартиновића (1914-1975)*, истакнутог научника, публицисте, књижевника и новинара. Др Душан Мартиновић је и раније објављивао текстове о др Никы С. Мартиновићу, али је овај рад цјеловит, богат емпиријом и потпуном библиографијом. Обрађени су биографски и библиографски подаци још и за *Вукомана Цаковића (1905-1991)*, професора више школе, историчара књижевности и фолклористе, као и *Јована Копривице (1912-1992)*, познатог просвјетног радника, писца уџбеника и књижевног преводиоца.

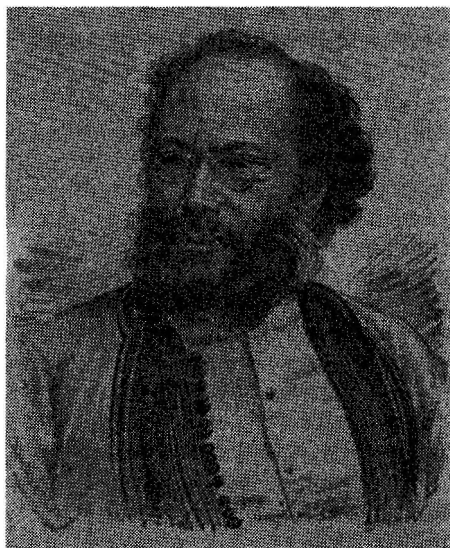
„Портрети V“ др Душана Мартиновића, као и претходне четири књиге портрета, рађени су по јединственој методологији са библиографским подацима обрађеним по савременим међународним стандардима; снабђевени су потребним анотацијама. Планирани су и регистри (аутора, предметни и именски регистар, регистар разријешених иницијала, шифара и псеудонима и регистар периодике) који омогућавају лакше коришћење садржаја књиге.

Књига „Портрети V“ је обогаћење за сваког студијца, поготову младог, јер му пружа обиље података, скраћује поступак сазнања, рашчишћава неке дилеме, подстиче на истраживање, учвршћује или разувјерава у раније аргументације. Рад има посебну библиографско-лексикографску вриједност, јер пружа бројне податке о обрађеним личностима и њиховом стручном, научном и уопште културолошком раду, који је и дио културних домета и наслеђа Црне Горе. Увјерени смо да ће и ова Мартиновићева књига одговорити својој намени.

У Подгорици, 19. X 1994.

Бранислав Ковачевић

**ПАВЕЛ АПОЛОНОВИЧ
РОВИНСКИ
(1831-1916)**

БИОГРАФИЈА

П. А. Ровински познати научник (слависта, етнограф, географ и историчар), публициста и библиограф, страствени свјетски путник, својим научним, журналистичким и публицистичким саопштењима о јужнословенским замљама, посебно о Црној Гори, много је допринео упознавању руске и свјетске јавности са многобројним питањима проблематике низа научних дисциплина којима се бавио.

П. А. Ровински је рођен 26. фебруара/15. марта 1831. у селу Гусевка (Саратовска губернија) у имућној племићкој породици. Од предака је наслиједио солидно имање (према подацима из 1858. године, посједовао је „око 200 десетина земље“ са 55 кметова), што му је пружало повољне могућности за школовање. Завршио је с одличним успјехом Саратовску гимназију, у времену од 9. августа 1842. до 4. јуна 1848. године, која је иначе уживала велику репутацију тако да су њени абитуријенти ступали на универзитет без пријемних испита. Такав је био случај и с Павелом Аполоновичем. Августа 1848. уписао је студије на Филозофском факултету Казанског универзитета.

Студирао је славистику код чувеног руског филолога В. И. Григоровича (1815-1876). Још као студент много је обећавао. За изванредни успјех на студијама додијељена му је златна медаља. По завршетку факултета задржан је на катедри руске славистике. Више од три школске године, од 28. јануара 1853. до 15. новембра 1856. предавао је историју књижевности (прозу и практичне вјежбе студентима филологије) на Казанском универзитету. Почетком 1856. успјешно је окончао постдипломске студије и крајем наредне, 1857. године, добио титулу магистра науке. Послије тога је пријавио докторску дисертацију „Древни период руског језика“. Убрзо је, међутим, напустио катедру тражећи ширу арену од универзитетског аудиторијума. Године 1904. приликом пославе 100. годишњег јубилеја

Казанског универзитета — „за велике заслуге у области изучавања словенства“ додијељена му је титула доктора словенске филологије.

Године 1856. П. А. Ровински је засновао породицу и неко вријеме бавио се пољопривредном дјелатношћу на свом газдинству: гајио је дукан и цвијеће. То је била само кратка „пауза“ на његовом животном путу. Послије реформе из 1861. године (укидања крепосног права) своју земљу подијелио је селацима, с тим што је оставио нешто мало за властите најнужније потребе. Таквом његовом опредјељењу допринијели су породична традиција и властита демократска схватања. Његов дјед — Александар Павлович Ровински припадао је либералним земљопосједницима. П. А. Ровински припадао је револуционарно-демократском крилу руске интелигенције. На такву његову оријентацију одиграло је значајну улогу познанство с познатим револуционаром—демократом Н. Г. Чернишевским. Био је активан члан конспиритивне револуционарне политичке организације „Земља и воља“. Ради лакшег и ефикаснијег дјеловања у народу опредјелио се за етнографију, за проучавање народног живота.

Будући „по природи“ страствени путник, своја научна путовања отпочео је по средњем Поволожју крајем 50-тих година минулог вијека, а с јесени 1860. године отпутовао је као журналиста у чешке земље које су тада биле под Аустро-Угарском Монархијом. Избор Чешке није био случајан. Тамо је Ровински посјећивао клубове у којима су се сакупљали чешки патриоти; слушао је предавања на Карловом универзитету; радио у Народном (националном) музеју; упознао се с водећим литератима и културним посленицима на националном препороду. Обилазио је села и градове по унутрашњости ради упознавања народног живота и друштвено-ослободилачких тежњи чешког народа. О томе је написао и објавио читаву серију написа у којима се представио као зрели новинар завидне кореспондентне оперативности, објективно и реално уочавајући оновремену сложену политичку ситуацију. Критиковао је државни поредак Аустрије, њену бирократију и полицијски режим, угњетавање народа. Стога је био под сталном присмотром полиције. На једном народном празнику у Гостини, у Моравији маја 1861. полиција га је ухапсила, а затим прогнала из Двојне монархије.

Крајем 1861. и почетком 1862. године проводи у кругу породице у Поволожју. Средином 1862. сачинио је „План путовања по словенским земљама“ у циљу комплексног изучавања народног живота, језика, књижевности, умјетности, историје, степена просвећености — посебно обухватајући јужнословенске земље, првенствено Бугарску, Македонију и сјеверну Албанију.

П. А. Ровински се 1862. упознао са српским демократом Живојином Жујовићем, с којим је дуго сарађивао. Жујовићеве идеје о уједињењу Јужних Словена у једну државу биле су му веома блиске.

Када је почетком 1863. избио устанак у Пољској, П. А. Ровински је одржавао везе с револуционарно настројеним Пољацима. Наредне, 1864. године, због напредних идеја и дјелатности, забрањено му је кретање ван Русије...

Кратко вријеме 1866. боравио је у Москви.

У прољеће 1868. године наступио је нови период у његовом животу. Отпутовао је у Србију као дописник *Санктпетербуршких ведомости*, со-

лидних и веома цијењених новина, које је издавала Руска академија наука. Од 8. марта до почетка маја те године боравио је у Београду, а потом је, до краја маја, пјешице обишао пола тадашње Србије, обале Саве и долине Дрине и Мораве, да би се поново обрео у главном граду Србије и ту осто до јула 1869. године. У овоме раздобљу живота и рада у Србији Ровински је написао девет анонимних репортажа и двадесетак ауторизованих текстова, који су од мериторне критике добили високу оцјену.

Иако је из Србије П. А. Ровински интензивно писао и објављивао чланке новинарско-публицистичког и научног карактера у афирмисаној руској периодици, зарађивао је јако мало, тако да је тешко живио.

Србију је напустио средином 1869. године. Планирао је да се преко Швајцарске врати у домовину. Од јула до септембра пропутавао је више српских крајева (Нови Сад, Вуковар) и хрватских градова (Осијек, Ђаково, Загреб); упознао се и водио разговоре са више истакнутих личности јавног и научног живота (Ј. Ј. Штросмајером, Ф. Рачким, В. Јагићем итд.).

Доспјевши у Швајцарску задржао се око три мјесеца у Цириху, Лучану и Женеви. Посјетио је и Базел у коме се одржавао конгрес I интернационале. Тамо се срео са старим познаницима из кружока тајне организације „Земља и воља“.

Почетком 1870. вратио се у родни саратовски крај, гдје је само неколико мјесеци био са породицом.

Његова немирна природа и радознали истраживачки дух одвели су га у далеки Сибир. Како је сам говорио: „путовање је моја мисија“. — Било је то његово основно гесло. Од средине 1870. до половине 1873. године учествовао је у једној географској експедицији која је у свом програму имала истраживање Источног Сибира. Експедиција је из Иркутска правила разне научне маршруте које су за Ровинског биле изузетно интересантне и о којима је оставио драгоцјена писана свједочанства. За њега је то био велики изазов. Свуда су га радо прихватили. Резултате својих истраживања саопштавао је у научним институтима. Истовремено се бавио и критиком. За саопштења и објављене текстове добијао је високе хонораре, као никада до тада. Учествовао је и у експедицијама по пространој Монголији и далекој Кини. Мјесецима је путовао караванима, доспјевши до Урга (данашњи Улан-Батор) и Пекинга. Сопственом лађом пловио је по Амуру. И о тим својим странствовањима оставио је занимљиве записе, паглавито етнографског садржаја. Резимирано речено, његово трогодишње пребивање у Азији обогатило је руску географску и етнографску науку. (Његове радове је цијенио и користио, између осталих, и Лав Николајевич Толстој.)

За сибирску фазу живота П. А. Ровинског ваља везивати и његово настојање да ослободи свог пријатеља Николаја Чернишевског, који је тамо био депортован. Намјеравао је да га ослободи затвора и пребаци у Монголију или Кину, што му, на жалост, није пошло за руком!

Послије сибирских експедиција Ровински је четири године (1874-1878) провео у Санкт-Петербургу на функцији директора и васпитача школе („колоније“) малолетних преступника. (Накратко је „екскурзирао“ у Америку половином 1874. године.)

С прољећа 1878. године Ровински је добио шансу да поново службено отпутује на Балкан. Редакција *Новог времена* упутила га је као свог

дописника у Босну. Послије кратког времена и извјештавања из Сарајева, оцијенивши да је persona non grata, донио је одлуку да напусти и ову од аустроугарске власти окупирану јужнословенску покрајину, како не би био и званично протјеран. Јавила му се идеја да посјети Црну Гору прије него што би, евентуално, наставио са реализацијом давнашње замисли о истраживању Бугарске...

Павел Аполонович се почетком маја 1879. нашао у Црној Гори, гдје ће, с мањим прекидима, провести близу 27 најбољих стваралачких година.

У циљу неопходних теренских истраживања и прибирања аутентичне грађе и извора, Ровински је прокрстарио Црном Гором уздуж и попријеко, углавном пјешке, што му је омогућило да проучи разне видове народног живота. Његов истраживачки дар и афинитет, широка култура и висока хуманост обезбјеђивали су му лаки контакт с људима. Хроничар је забиљежио о Ровинском: „Када би стигао коју Црногорку упрћену, гдје почива, он би јој бреме узимао (понекад би то била и колијевка — Д. М.) и носио, иако би се она узалуд противила.“ Помагао је болеснима и невољнима; давао је савјете и мирио завађене. У народу је постојала изрека, када је нешто деликатно требало ријешити: „То може једино Павле Рус“, како су га из милоште називали. Одиста, и укратко речено: био је драг и добродошао гост у свакој кући црногорској. Толико се он, дакле, био сродио, саживио са Црном Гором, задобио поштовање и љубав Црногораца, да се — како је с правом примијетио један од његових биографа — тешко може замислити да ће икада више неки странац остати у тако лијепом сјећању код црногорског народа.

Дакако, то је Ровински заслужио и својим вишеслојним културно-просвјетним и научним дјеловањем. Активно је учествовао у културно-просвјетном и научном животу црногорском. Умногome је његовом заслугом успјешно прослављена 1893. године 400-годишњица Црнојевића штампарије, на Цетињу и на Ободу. Био је на челу Одбора за прославу те величанствене јужнословенске и свесловенске културне манифестације. Узимао је активног учешћа у раду Цетињске читаонице, која је имала вишеструко плодносно активност. И ову читаоницу, тј. библиотеку и читаоницу са библиотекама формираним 1881. у Никшићу и Бару, даривао је значајним бројем књига. Био је један од иницијатора подизања најстарије позоришне куће у Црној Гори „Зетског дома“ (1884-1888); један је од активних учесника и саговорника на познатим „Цетињским бесједама“ — у то вријеме — у правом смислу народног универзитета, одржаваних у виду вечерњих сијела у „Локанди“. Доприносио је раду редакцијских колегија појединих часописа и листова што су у то вријеме излазили на Цетињу и у Црној Гори, сарађујући у њима...

Одређиван је од званичника да дочекује угледне госте на Цетињу и прати стране научнике приликом њиховог проучавања Црне Горе. Ријечју, учествовао је у свим важнијим културно-просвјетним манифестацијама и прегнућима на Цетињу и Црној Гори уопште.

Ровински се од доласка у Црну Гору, до поткрај живота¹ интензивно бавио научноистраживачким радом о Црној Гори, што износи преко триде-

¹ Умро је 15. јануара 1916. године у тренутку, како кажу, када је сазнао да је Црна Гора пала под аустроугарску окупацију!

сет година, или — већи дио једног плодног радног вијека. Његова научна радозналост и преокупације задиру у више научних дисциплина: географију, археологију, историју, етнографију, фолклористику, филозофију, филологију, историју, књижевност, спелеологију, ботанику, библиографију итд. Иако резултати до којих је дошао у тим областима научне спознаје нијесу подједнаки, што је и природно очекивати, и, разумије се, захтијевају критичко коришћење, врло су значајни и не може их мимоићи ни један озбиљнији истраживач црногорске прошлости. Резимирано речено, Ровински се бавио комплексним проучавањем Црне Горе. Написао је бројне студије, расправе и чланке о Црној Гори и објавио их у разним црногорским, српским и руским периодичним публикацијама.

Но, свакако, најзначајније, животно дјело П. А. Ровинског, које је резултирало као плод његовог деценијског комплексног изучавања Црне Горе, је капитална вишетомна едиција *Черногория въ ея прошломъ и настоящемъ* (*Црна Гора у прошлости и садашњости*), коју је објавила у Санкт-Петербургу Руска императорска академија наука, од 1888. до 1915. у виду три тома са шест свезака, на преко 3.700 страница штампаног текста. У овом волуминозном дјелу Ровински је дао прилично исцрпан географски приказ Црне Горе, затим историјски преглед Зете и Црне Горе до средине XIX вијека. Његов приступ у оцјени историјских извора је у суштини исправан и са доста критичког становишта. Он је дао и оригиналну периодизацију историјског развика Црне Горе, што мора уважавати и савремена историографија. Посебно је обрадио друштвену организацију, државни живот (1815-1907), породицу, кућу, намјештај, ношњу, исхрану, привредни живот, обичаје, поглед на свијет Црногораца и многе друге особине њихове материјалне, духовне и социјалне културе.

Посебну књигу је посветио народном стваралаштву у крајевима у које Вук Ст. Караџић није допирао (на пр. Васојевићи). У посебном тому обрадио је археологију Црне Горе.

Осим тога, треба споменути и његову вриједну монографију о Петру II Петровићу Његошу, која је 1967. преведена под насловом *Ровински о Његошу*, у издању цетињског „Обода“ (са предговором др Н. С. Мартиновића). На жалост, остали — огромни опус Ровинског остао је и даље тешко доступан чак и специјализованим истраживачима стога што на руском језику ниједна библиотека у нашој земљи не посједује његове расправе и студије разасуте у периодици. Штавише ни његову вишетомну *Черногорију* [...] у комплетним примјерцима немају у својим фондовима ни наше националне библиотеке, осим црногорске (то јест ЦНБ). Зато ово капитално дјело Ровинског интегрално преведено с руског језика 1994. године представља изузетни подухват и од велике је користи за нашу националну културу и науку.

*

* *

П. А. Ровински у Русији и код нас све више добија на значају као научник. О њему су код Руса у задњој деценији урађене неколике кандидатске и докторске дисертације, а недавно су се о животном путу, друштвено-политичкој активности и научној дјелатности Ровинског поја-

вила и три научна зборника у издању Калињинског универзитета. И код нас се недавно појавио један драгоцен научни зборник у издању Националне библио- теке Црне Горе.

Од краја прошлог вијека до наших дана о овом истакнутом научнику и публицисти написао је преко 160 аутора руских (совјетских) и југословенских око 300 рецензија. Сви су они, иако са различитих идеолошко-политичких позиција, дали високу оцјену журналистичко-публицистичком и научном обрису Павела Аполоновича Ровинског.

II. БИБЛИОГРАФИЈА П. А. РОВИНСКОГ

Библиографија објављених радова Павела Аполоновича Ровинског садржи преко 250 што већих и што мањих монографских публикација (књига и брошура), студија, чланака, прилога и приказа у периодици и зборницима. У цјелини, ова бројка је импозантна поготову када се има у виду његово вишетомно дјело о Црној Гори.

П. А. Ровински је своје студије и остале радове објављивао под пуним или скраћеним потписом (П. А. Ровински, П. Ровински), под различитим неауторизованим ознакама (иницијалима и шифрама): Р., П. Р., Рц., Р. Цр., Р-ц, Р-Ц, Р.Ц-џ, Р-К, Ћ, Т, Н., О.Н., Х, Z, А.О-ский.

У Библиографију П. А. Ровинског смо унијели све његове радове које је је публикувао у периодичној штампи, у споменицима и зборницима, узимајући у обзир и мање приказе и биљешке, јер се и у њима налазе занимљиви подаци, па су, свакако, и они од интереса за сагледавање и валоризовање васколиког његовог по много чему изузетног научног и стручног стваралачког опуса. У посебна издања уврстили смо осим монографских дјела и сепаратна издања (посебне отиске).

Треће поглавље ове био-библиографије чини *Библиографија о П. А. Ровинском*.

И у Библиографији његових радова и Библиографији радова о њему, библиографске јединице, описане по савременим стандардима, класификоване су по хронолошком редоследу њиховог објављивања.

Аутор ове био-библиографије се нада да ће њеним објављивањем, уз цјеловити превод капиталног дјела Павела Аполоновича Ровинског о Црној Гори, допринијети даљем проучавању ове изузетно занимљиве личности и утврђивању правог мјеста које Ровински заслужује у нашем културном наслеђу.

II. 1. Посебна издања

1. ВОСПОМИНАНИЯ ИЗЪ ПУТЕШЕСТВІЯ ПО СЕРБІИ ВЪ 1868. ГОДУ. П.о. изъ журнала *ВЕСТНИКЪ ЕВРОПЫ*, 1875, 699-725.

2. МИРОВОЗЗРЕНІЕ ЧЕРНОГОРСКОГО НАРОДА. Санктпетербургъ: Тип. А. С. Суворина, [1887], 54 стр.

Посебни отисак из часописа ИРГО, 1886, св. 5, 1887, св. 7.

3. ЧЕРНОГОРІЯ ВЪ ЕЯПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. ГЕОГРАФІЯ. ИСТОРИЯ. ЭТНОГРАФІЯ. АРХЕОЛОГІЯ. СОВРЕМЕННОЕ

ПОЛОЖЕНИЕ. Томъ I, С. Петербургъ: Тип[ографія] Императорской Академіи наукъ, 1888, XXXIV + 881 + 1 географска карта (размѣра 1:294.000)

4. КАРТА КНЯЖЕСТВА ЧЕРНОГОРСКОГО. СОСТАВЛЕНА В ВОЕННО-ТОПОГРАФИЧЕСКОМ ОТДЕЛЕ ГЛАВНОГО ШТАБА ПО СЪЕМКАМ 1860-1866 И 1879-1881 ГОДОВ. Дополнена по сведениям П. А. Ровинского. Санктпетербургъ 1889 (размѣр 1:294.000), 68 x 51 см.

5. ПЕТРЪ [РАДЕ] II ПЕТРОВИЧЪ НЪГОШЪ, ВЛАДЫКА ЧЕРНОГОРСКИЙ (1830-1851). С. Петербургъ: типографія Е. Евдокимова, 1889, 238 стр.

6. ДѢВИЧІЙ ИНСТИТУТЪ ИМПЕРАТОРИЦЫ МАРИИ ВЪ ЦЕТИН-БЕ. – Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія 1890, No 10, Отд. современная летопись, ч. CCLXXI, отд. 4, 53-82.

Посебан отисак.

7. ПРОДОЛЖЕНИЕ РАСКОПКИ ДРЕВНЕЙ ДЮКЛЕИ. (Отъ 22-го апрѣля до 8-го мая 1890. г.; рабочихъ дней 13). П.о. изъ „Журнала Министерства народнаго просвѣщенія С. Петербургъ, июль 1890, 19 стр.

8. РАСКОПКА ДРЕВНЕЙ ДЮКЛЕИ, ПРОИЗВЕДЕННАЯ ПО УКАЗАНИЮ И НА СЧЕТЪ ЕГО ВЫСОЧЕСТВА ЧЕРНОГОРСКОГО КНЯЗЯ НИКОЛАЯ (отъ 22-го янвдо 11-го февраля 1890. г.), С. Петербургъ: тип. В. С. Балшева, 1890, 19+1 стр.

9. ИМУЩЕСТВЕННЫЙ ЗАКОНИК ЧЕРНОГОРСКИЙ 1888 ГОДА И ЕГО ОТНОШЕНИЕ К НАРОДНОЙ ЖИЗНИ И ОБЫЧНОМУ ПРАВУ, од П. Ровинског, П.о. из Юрид. вестника 1892, No 10, С. Петербургъ.

10. ОБОДСКА ШТАМПАРИЈА НА РИЈЕЦИ ЦРНОЈЕВИЋА У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊЕН ЗНАЧАЈ НА СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ. Цетиње: Држав-на штампарија, 1893, 32 стр.

11. ЧЕРНОГОРІЈА ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. ГЕОГРАФИЈА. ИСТОРИЈА. ЭТНОГРАФИЈА. АРХЕОЛОГИЈА. СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ. Томъ II, часть I. Санктпетербургъ 1897, XXIV+778+VI.

12. ЧЕРНОГОРІЈА ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. ГЕОГРАФИЈА. ИСТОРИЈА. ЭТНОГРАФИЈА. АРХЕОЛОГИЈА. СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ. Томъ II, часть 2, Санктпетербургъ 1901, IV+III+646+II.

13. РЕЦЕНЗИЈА СОЧИНЕНИЯ Ал. Харузина: „Боснія, Герцеговина. Очерки оккупационной провинціи Австро-Венгрии. Спб. 1901“. Санктпетербургъ, Тип. Имп. Академіи наукъ, 1902, 20 стр.

Сепарат из „Извѣстій Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ“, т. VII (1902), кн. I-ой, стр. 399-418.

14. ЧЕРНОГОРІЈА ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. [Томъ II. часть 3], Санктпетербургъ 1905, XIV+693 стр.

15. ЧЕРНОГОРІЈА ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. АРХЕЛОГИЈА. Томъ II, часть 4. Санктпетербургъ 1909, IX+230 стр.

16. АЛБАНЦЫ И АЛБАНСКОЕ ДВИЖЕНИЕ. Отд. отт. „Извѣстій Министерства Иностраныхъ Дѣлъ“, Кн. 6, [Б. м.], 1912, 30 стр.

17. ЧЕРНОГОРІЈА ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ (1851-1907), Томъ III. Петроградъ 1915, VIII+II+510 стр.

18. СЕРБСКАЯ ХРОНИКА В ЛАТИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ ВТОРОЙ

ПОЛОВИНЫ XXII СТОЛЕТИЯ. Петроград: Тип[ография] имп[ераторской] Акад[емии] наук, 1916, 68 стр.

ЉЕТОПИС ПОПА ДУКЉАНИНА. Сепарат из часописа ИОРЯС, 1915, књ. 4, стр. 187-254.

19. РОВИНСКИ О ЊЕГОШУ. Превео с руског Радисав Пауновић. Цетиње: Обод, 1967, 274 стр.

Предговор „Његош у проучавању Павла Ровинског“ 169: др Нико С. Мартиновић (стр. 9-20).

20. ЦРНА ГОРА У СВОЈОЈ ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТОМ IV, КЊ. I. БИБЛИОГРАФИЈА „ЧЕРНОГОРИЈА В ЕЕ ПРОШЛОМ И НАСТОЈАЩЕМ“. ТОМ IV. КН. 1. БИБЛИОГРАФИЈА. – Цетиње – Цетиње 1991, 243 стр.

Предговор и поговор др Душан Ј. Мартиновић (стр. 5-21; 237-243).

21. ОБОДСКА ШТАМПАРИЈА НА РИЈЕЦИ ЦРНОЈЕВИЋА У ЦРНОЈ ГОРИ И ЊЕН ЗНАЧАЈ НА СЛОВЕНСКОМ ЈУГУ, Цетиње: Државна штампарии, 1893, 32 стр.

Фототипско издање поводом 500. годишњице Црнојевића штампарии.

Библиотека Макарије. Издавач: „Универс Никшић“ и Министарство културе Црне Горе Подгорица. Никшић 1993.

22. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том I, Географија-историја/превео с руског др Драго Ћупић. – Цетиње: Јавно информативно-издавачко предузеће, Издавачки центар „Цетиње“, 1993, 641 стр. + 1 геог. карта.

23. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том II, Етнографија/превео с руског др Вук Минић. – Цетиње: Јавно информативно-издавачко предузеће, Издавачки центар „Цетиње“, 1994, 520 стр.

24. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том III, Етнографија – књижевност и језик/превела с руског Видосава Стојановић. – Цетиње: Јавно информативно-издавачко предузеће, Издавачки центар „Цетиње“, 1994, 776 стр.

25. ЦРНА ГОРА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. Том IV, Државни живот (1851-1907) археологија/превели с руског Вида Стевановић и др Милорад Ћирковић. – Цетиње: Јавно информативно-издавачко предузеће, Издавачки центар „Цетиње“, 1994, 550 стр.

Био-библиографија П. А. Ровинског/др Душан Мартиновић: стр. [509]-544, са фотографијом Ровинског.

II – 2. Расправе, чланци, прилози и прикази у периодици

1. Письма из Праги. – *Современная летопись Русского вестника*, Москва 1861, N° 6, 1-5; N° 7, 4-6.

2. Письмо в редакцию „Русского вестника“, статьи „Программа министерства Шмерлинга“ и „Открытое письмо Марешу, советнику школ“ из газеты „Народные листы“. – *Современная летопись Русского вестника*, Москва 1861, N° 8, 28-31.

Превод и примједбе П. А. Ровинског

3. Процесс Беляка. – *Современная летопись Русского вестника*, Москва 1861, N° 9, 7-10.

4. Из Праги: хроникальные заметки. – *Современная летопись Русского вестника*, Москва 1861, N° 10, 27-30; N° 12, 1-3; N° 13, 7-13; N° 16, 1-5; N° 20, 1-7; N° 21, 2-7; N° 23, 4-8; N° 24, 15. март; N° 26, 7-14.

5. Народные чешские поэты. – *Русский вестник*, Москва 1861, N° 9, 1-16.

6. План путешествия по славянским землям кандидата историко-филологических наук П. Ровинского. – *Вопросы историографии и источниковедения*, Казань 1867, Спб, 2, 208-210.

7. Славяне австрийские. *Очерки*, С. Петербургъ 1863, 8 янв., N° 7; 25 янв; N° 72. Без подписа.

8. Письма о Чехах. *Очерки*, С. Петербургъ 1863, 3. февр., N° 33, 11. февр., N° 41. Без подписа.

9. Богемия: [хроника]. *Очерки*, С. Петербургъ 1863, 8. февр., N° 38, 25. марта, N° 83. Без подписа.

10. Моравия: [хроника]. *Очерки*, С. Петербургъ 1863, 29 марта, N° 85. Без подписа.

11. Главные моменты в истории чешского народа. – *Савременное обозрение*, С. Петербургъ 1868, N° 1, 117-140; N° 2, 270-284; N° 3, 448-506.

12. От Петербурга до Белграда. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 23. марта, N° 81.

13. Из Белграда. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 11. апр., N° 97.

14. Белград 19 и 27 апреля. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 1 мая, N° 117; 4 мая, N° 120. Без подписа.

15. Телеграммы, Белград, 30 мая. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 1 июня, N° 147. Без подписа.

16. Белград, 31 мая. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 2. июня, N° 148. Без подписа.

17. Телеграммы, Белград, 1 и 2 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 3 июня, N° 149. Без подписа.

18. Телеграммы, Белград, 3 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 5 июня, N° 151. Без подписа.

19. Телеграммы, Белград, 5 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 7 июня, N° 153. Без подписа.

20. Телеграммы, Белград, 7 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 9 июня, N° 155. Без подписа.

21. Белград, 24 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 25 июня, N° 171. Без подписа.

22. Кризис в Сербии. – *Голос*, 1868, N° 176.

23. Белград, 24 июня. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 2 июня, N° 178. Без подписа.

24. [О судском процессу над убицама кнеза Михаила]. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 11 июля, N° 187; 13 июля, N° 189; 14 июля, N° 190; 29 июля, N° 205; 6. авг., N° 212; 7 авг., N° 213; 12 авг., N° 218; 20 авг., N° 226; 21 авг., N° 227; 22 авг., N° 228; 30 авг., N° 236, 2 сент. N° 239; 3 сент., N° 240. Без подписа.

25. Далматский вопрос. – *Голос*, 1868, N° 287.
26. Сербский народ и сербская оmlадина. – *С. Петербургские ведомости*, 1868, 10 сент., N° 277; 24 окт., N° 291. Подпис: Н.
27. Два месяца в Сербии: из путевых воспоминаний. – *Вестник Европы*, С. Петербургъ 1868, N° 11, 364-386.
28. [Без наслова]. – *Голос*, 1868, N° 337. Без подписа.
29. Что такое панславизм. – *Голос*, 1869, N° 84.
30. Недоразумения в славянстве. – *Голос*, 1869, N° 87.
31. Из истории славянской женщины: Очерк из истории культуры и нравов. – *Неделя*, С. Петербургъ 1869, 6 апр., N° 16, стб. 498-505; 13 апр., N° 17, стб. 529-536; 30 нояб., N° 23, стб. 740-748; 14 дек., N° 25, стб. 801-805; 21 дек., N° 26, стб. 837-845.
32. Будущность славянства. – *Голос*, 1869, N° 100.
33. Россия и юго-западные Славяне. – *Голос*, 1869, N° 109.
34. Славянские отголоски. – *Голос*, 1869, N° 155.
35. [Рецензија]. – *С. Петербургские ведомости*, 1869, 10 июля, N° 193, 1-2.
Рецензија на књ.: С. Новаковић, *Србска библиографија за новију књижевност*. – Београд 1869.
36. Славянские отголоски. – *Голос*, 1869, N° 195.
37. Австрийские Сербь и церковный собор в Карловцах. – *Голос*, 1869, N° 215, 218.
38. Славянские отголоски. – *Голос*, 1869, N° 228, 292.
- 38а. Extrait du journal St. Pétersbourg. – Confédération Orientale, Paris 25. IX 1869.
Превео одломак из рецензије П. А. Ровинског на Новаковићеву „Србску библиографију“ М. Андре.
39. [О пороги у Русији]. – *Јединство*, I/1869, 17, 55.
40. Чехи в 1848 и 1849 годах. – *Вестник Европы*, Москва 1870, N° 1, 86-123; N° 2, 652-690.
41. Белград, его устройство и общественная жизнь. – *Вестник Европы*, Москва 1870, N° 4, 530-579; N° 5, 132-188.
42. Поворот в русской исторической науке. – *Неделя*, 1870, 24 мая, N° 21; стб. 696-700; 31 мая, N° 22; стб. 727-753.
Рец. на књ.: Шапов А. П., *Социально-педагогические условия умственного развития русского народа*, С. Петербургъ 1870.
43. Сообщение г. Ровинского о поездке его на Тунку и на Оку до окинского караула. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1871, Т. 1, N° 4/5, 31-52.
44. [Рецензија]. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1871, 90-97.
Рец. на књ.: Кашин Н. И., *Зоб и кретенизм вне и в пределах России, в особенности в приленской долине и по другим местностям Иркутской губернии*. Иркутск 1871.
45. Монгольский вопрос: (Письмо в редакцию Санкт-Петербургских ведомостей). – *С. Петербургские ведомости*, 1871, 7 июня, N° 154; 17 июня, N° 164 [такође код загл. : По поводу последних событий в Западном Китае].

Материалы для статистики Туркестанского края. С. Петербургъ 1873, Вып. 2, 182-191.

46. [Рецензија]. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск, 1870, Т. 2, № 1/2, 72-85.

Рец. на кн.: Ларионов Д. Д., *Очерк экономической статистики Иркутской губернии: Статистика сельскохозяйственная*. Иркутск 1870.

47. Сообщение о поездке по Ангаре и Лене. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1870, № 3, 45-63.

48. Между Ангарой и Леней. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1870, № 4, 5-20.

49. Сведения о следовании торгового каравана, отправленного братьями Бутиными с границ нерчинского округа в Китай. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1870, № 5, 42-44.

50. Этнографические исследования в забайкальской области действительного члена отдела П. А. Ровинского. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1870, Т. 1, № 3, 120-133.

51. Очерк быта и истории семейских. – *Отчет о действиях Сибирского отделения Русского географического общества за 1872 год*. Иркутск 1873, 1-23.

52. Замечания об особенностях сибирского наречия и словарь. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1873, Т. 4, № 1, 17-32.

53. Материалы для этнографии Забайкалья. – *Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 1873, Т. 4, № 2, 98-107; № 3, 113-132.

54. Письма о нашей сибирской окраине. – *С. Петербургские ведомости*, 1878, 23 нояб., № 323; 4 дек., № 334; 12 дек., № 342; 19 дек. № 349.

55. Очерки Сибири. – *С. Петербургские ведомости*, 1874, 22 янв. № 22; 5 февр., № 36; 9 мая, № 126.

56. Мои странствования по Монголии. – *Вестник Европы*, Москва 1874, № 7, 212-304.

57. Что такое славянская взаимность. – *Неделя*, 1874, 29 сент., № 39, стуб. 1424-1431.

Рец. на кн.: Первольф И. И., *Славянская взаимность с древнейших времен до XVIII века*, С. Петербургъ 1874.

58. Очерки восточной Сибири. – *Древняя и новая Россия*, С. Петербургъ 1875, № 1, 66-65; № 2, 201-219; № 3, 302-312; № 7, 232-242; № 11, 230-255; № 12, 381-388.

59. Воспоминания из путешествия по Сербии в 1867 году. – *Вестник Европы*, Москва 1875, № 11, 5-34.

60. Сербская Моравя: воспоминания из путешествия по Сербии в 1867 году. – *Вестник Европы*, Москва 1876, № 4, 517-558.

61. Наши отношения к Сербам: (Поученные из прошлого и настоящего). – *Древняя и новая Россия*, С. Петербургъ 1877, № 2, 174-191.

62. С. Петербургская земледельческая колония: Исправительно-во-

спитальное заведение для малолетних мужского пола. – *Журнал гражданского и уголовного права*. С. Петербургъ 1877, № 4, 151-226; № 5, 59-94; № 6, 63-160.

63. Россия и Славяне Балканского полуострова. – *Древняя и новая Россия*, С. Петербургъ 1878, № 2, 144-169.

64. Битва в Каменицы, близ Ниша (в мае 1809 года.) Эпизод из истории сербских войн за освобождение. – *Древняя и новая Россия*, С. Петербургъ 1878, № 5, 53-63.

65. Болгарский хайдук Панайот и его записки. – *Отечественные записки*, С. Петербургъ 1878, № 8, 345-388.

66. Вена, 10 июля. – *Новое время*, С. Петербургъ 1878, № 854.

67. Из Белграда, 16, 21, 25, 27 и 29 июля; 5, 12, 18 и 25 августа. – *Новое время*, С. Петербургъ 1878, № 863, 865, 869, 872, 874, 875, 876, 887, 888, 895 и 903.

68. [Из Шапца], 7, 8, 9, 10 и 19 сентября. – *Новое время*, С. Петербургъ 1878, № 914, 915, 920, 921, 922 и 930.

69. [Из Белграда], 24, 25 сентября, 11 октября, 2 ноября. – *Новое время*, С. Петербургъ 1878, № 934, 935, 951, 975.

70. Цетинье, 10 мая. – *Новое время*, 1879, № 1162, 26. мая.

О значају битке на Граховцу; питање граница Црне Горе.

71. Цетинье, 2. июня. – *Новое время*, 1879, № 1192, 20 Июля.

О Никшићу и Подгорици.

72. Цетинье, 7 июня. – *Новое время*, 1879, № 1217, 20 июля.

О празновању Петровдана. Рад руских топографа у Црној Гори.

73. Андријевица, 3 октября. – *Русский курьер*, Москва 1879, № 56, 24. окт.

74. Поездка въ Зворникъ. I, 19 окт. – *Новое время*, С. Петербургъ 1878, № 949.

75. Гусиньская экспедиция. – *Русский курьер*, 1880, 1 янв., № 1; 3 янв., № 2; 18 янв., № 17; 19 янв., № 18; 22 янв., № 21; 23 янв., № 22; 29 янв., № 28; 31 янв., № 30; 8 февр., № 38; 22/23 февр., № 51/52; 13, 18 март, № 70/75; 19, 26 апр. № 107, 111

76. Телеграммы, Андријевица, 30 декабря, 1 января. – *Русский курьер*, 1880, 3 янв., № 2. Без подписа.

77. Телеграммы, Цетинье, 18 февраля. – *Русский курьер*, 1880, 22 февр., № 51; 23 февр., № 52.

78. Телеграммы, Цетинье, 26 февраля. – *Русский курьер*, 1880, 13 марта, № 70.

79. Телеграммы, Цетинье, 27 февраля. – *Русский курьер*, 1880, 18 марта, № 75.

80. Телеграмма, Цетинье, 3 апреля. – *Русский курьер*, 1880, 19 апр., № 107.

81. Телеграмма, Подгорица, 11 апреля. – *Русский курьер*, 1880, 26 апр., № 111. Без подписа.

82. [Без наслова]. – *Русский курьер*, 1880, № 18.

83. [Без наслова]. – *Русский курьер*, 1880, N° 21, 22.
84. Очерки Черногорья. – *Русская мысль*, Москва 1880, N° 1, 1-16.
85. Наблюдения во время путешествия по Боснии в 1879 году. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1880, N° 3, отд. 2, 1-71.
86. Черты из боевой жизни Черногории. – *Русская мысль*, Москва 1880, N° 5, 1-34; N° 6, 1-33.
87. Очерки Черногорья. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1880, N° 12, 297-324.
88. Ф. Браунер. – *Глас Црногорца*, IX/1880, 26, [3-4]. Потпис Р.
Поводом смрти чешког научника Франтишека Аугуста Браунера.
89. Очерки Черногорья. – *Русская мысль*, 1880, N° 1, стр. 1-16.
Опис градова и становника которског округа. Историја њихових односа са Црном Гором.
90. Путовање др Б. Шварца по Црној Гори (од 21. априла до 10 маја 1881). – *Глас Црногорца*, 1881, 21, [2-3]; 22, [2-3]; 23, [2-3]. Потпис: П. Р.
91. Негуши. – *Русская мысль*, 1881, N° 1, 364-390.
92. Преповодительная заметка, публикация и комментарии к записке венецианском сенату о заслугах Черногорцев перед Венецианской Республикой. *Памятники древней письменности*, С. Петербургъ 1882, Т. 33.
93. Нова карта Црне Горе за школе. (Израђена војно-топографским одјељењем у Петрограду). – *Глас Црногорца*, 1882, 34, 15. VIII, [2]. Потпис: Р.
94. Материал для истории Богумилов в сербских землях. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1882, N° 3, 32-51.
95. Грађа за историју Богумила у српским земљама од П. Ровинског. Превео с руског Мих[аило] Ј. Шљивић. – *Отаџбина*, XI/1882, 43, 329-351.
96. Из Цетинья. – *Русь*, 1882, N° 7, 3. фебр.
Посредовање црногорског суверена у измирењу херцеговачких устаника са Аустро-Угарском.
97. Цетинье, 3 октябрия. – *Новости и бережевая газета*, 1883, N° 281, 12. окт.
О односу Црне Горе са Турском, Србијом и Бугарском.
98. Черногория. Описание путешествия внутри ее, вместе с географическим очерком страны. Сочинение д-ра Б. Шварца. Лейпциг 1883. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1883, N° 2, 392-447. Потпис: А. О-ский.
99. Черногорец и Черногорка. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1883, N° 8, 258-298.
- Рец. на књ.: Поповић-Липовац И. Ю. *Россия и Черногория со времени имп. Петра I*, С. Петербургъ 1883.

100. В новых владениях Черногории: (очерки из путешествия). – *Русская мысль*, 1883, № 7, 161-217, № 8, 144-170.

Бар, Улцињ и њихова околина.

101. [Примирење крваве распре на Његушима 1827. г.]. – Словинац, VI/1883, 17, 270.

Из биљешке је видљиво да је прилог узет из рукописа Ровинскога.

102. О Современом состоянии письменных памятников в Черногории. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1884, № 9, 56-65.

103. Пјесме из Васојевића [предговор]. – *Црногорка*, I/1884, 6, 45-47. Потпис: Р.

Садржи 10 пјесама с коментаром П. А. Ровинског о догађајима који су описани у њима.

104. Брајотић, његова жена лијепа брђанка и паша од Требиња. (Пјевао Милан из Доње Ржанице, а поријеклом из Забрђа). – *Црногорка*, I/1884, 6, 42-43.

105. Удар Турака на Васојевиће по наговору Станојевића Пеја (из села Баљевића у Братоножићима). (Преписао је Ђорђе Ђукић из Лијеве Ријеке) – *Црногорка*, I/1884, 8, 67-68.

Са коментаром Ровинскога.

106. Погибија арапина и Ракете Рајевића. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 9, 75.

Са коментаром Ровинскога.

107. Четовање Марковић Милоша. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 10, 82-84.

Са коментаром Ровинскога.

108. Погибија Лакушић Ивана. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 11, 91-92.

Са коментаром П. А. Ровинскога.

109. Друга варијанта пјесме о погибији Лакушић Ивана. – *Црногорка*, I/1884, 12, 99-100.

Варијанта пјесме „Погибија Лакушић Ивана“. Са коментаром Ровинскога у бр. 13, стр. 106.

110. Погибија Марковић Милоша. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 13, 107-108.

111. Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно са кучким војводом Радоњом. (Од Мира Дедовића с Полице). – *Црногорка*, I/1884, 16, 135-136.

Са коментаром Ровинскога.

112. Ударац колашински на Васојевиће. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 18, 150-151.

Са коментаром Ровинскога.

113. Погибија Божа Вешова. (Од Ђорђа Ђукића). – *Црногорка*, I/1884, 19, 158-159.

114. Фазли Шарац арамбаша. (Од Мира Дедовића). – *Црногорка*, I/1884, 20, 167-168.

Са коментаром Ровинскога.

115. Перо Сундечич. (Сын поэта Йована Сундечича; умер 20 января 1884 г. в Которе). – *Известия славянского благотворительного общества*, 1884, № 3, 35-37. Потпис: П. Р.

116. „Балканская царица“: Драма князя Черногорского Николая. – *Известия славянского благотворительного общества*, 1884, № 4, 33-36. Потпис: П. Р.

117. Цетиње, 3. марта. – *Црногорка*, I/1884, No 3. Потпис: Р.

Апел за помоћ Цетињској читаоници.

118. „Reise durch Montenegro“, Von Oscar Baumann. Wien, in 8°, 41 p. – *Црногорка*, I/1884, 9, 75-76. Потпис: Р.

Приказ књиге о Црној Гори.

119. „Geologische uebersicht von Montenegro. Von D. E. Tietze. In 8°, 110, Wien, 1884 (Геолошки преглед Црне Горе). – *Црногорка*, I/1884, 20, 168-169; 21, 181-183; 22, 191-193, 23, 198-199.

Ровински је пратио Тицеа на његовом путовању по Црној Гори.

120. Из неполитической жизни Черногории. – *Новости и биржевая газета*, 1884, № 89, 30 марта.

121. Цетиње, 3 июня. – *Новости и биржевая газета*, 1884, № 160, 12 июня.

Приказ унутрашњег стања земље.

122. Прославление дня тысячлетия кончины св. Мефодия, на Цетиње и во всей Черногории славянского перво учителя (6. апреля 1885 года). – *Известия славянского благотворительного общества*, 1885, № 4, 239-243. Потпис: П. Р.

123. Религиозны вопрос в Боснии и Герцеговине. – *Известия славянского благотворительного общества*, 1885, № 4, 403-411.

124. Отношения между Россией и Черногорией при владиках: (По новым документам). – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1885, № 6, 185-230.

125. „Балканска царица“ пред судом руске журналистике. – *Јавор*, 1885, 26, 823-826; 27, 853-861; 28, 890-892.

Опширан приказ с критичким освртом на писање В. В. Макушева.

126. [Кореспонденција из Цетиња]. – *Новости и биржевая газета*, 1885, № 207, 30 июля; № 270, 1 окт.; 314, 14. ноябр.

О Дјевојачком институту на Цетињу. Балканске државе и Црна Гора.

127. Ровински о Црној Гори. О предавању Павла Аполоновича, „Новое время“ од 8 априла... – *Глас Црногорца*, XV/1886, 16, [1-2].

128. [Рецензија]. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1886, N° 2, 360-376.

Рец. на књ.: Мансуров В. П., *Базилика императора Константина в святом граде Иерусалиме: По поводу раскопок близ храма Гроба Господня*, Москва 1885-1886.

129. [Рецензија]. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1886, N° 12, 382-405.

Рец. на књ.: Ястребов И. С. *Обичаи и песни турецких сербов*, С. Петербургъ 1889 (о Васојевићима, Бијелом Пољу и др.)

130. Значение правления владык в истории Черногории. – *Известия славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1886, N° 4/5, 162-180.

131. Мирозрождение черногорского народа. – *Известия Русского географического общества*, С. Петербургъ 1886, N° 5, 489-542; N° 7, 617-654.

132. По поводу церковной конвенции между Черногорией и Римской курией. – *Известия славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1886, N° 1, 31-34.

133. Возражение г. Медаковићу. – *Известия славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1886, N° 11/12, 550-553.

134. Владика Петар Петровић Његош и Ј. Гагић, руски конзул у Дубровнику. (Са владичиним писмима из архива руског конзула у Дубровнику). – *Јавор*, XIII/1886, 1, 11-18; 2, 47-52; 3, 75-78; 4, 111-114; 5, 141-144; 6, 175-180; 7, 203-208; 9, 271-275; 10, 305-308.

135. С Цетиња на Цетиње (Једна година изван Црне Горе). – *Глас Црногорца*, XIII/1886, 6, [1-3]; 7, [1-3]; 8, [1-3]; 8, [1-3]; 9, [1-2].

Садржи: 1. С богом Црна Горо! 2. И још не у туђини. 3. У туђини. 4. Први кораки у рођеној земљи. 5. Какав је Петроград.

136. Поводом брошуре Ф. Миклошића „Die Serbischen Dynasten Crnojević. – *Глас Црногорца*, XVI/1887, 11, [1-2]; 12, [1-3].

Die Serbischen Dynasten Crnojević у наслову лат. Приказ дјела.

137. Липска сталактитна пећина између Цетиња и Добрског Села. У име својих другова јавља. Цетиње, 10. август 1887. – *Глас Црногорца*, XVI/1887, 37, [1-4].

138. Пут на Иванов град. – *Глас Црногорца*, XVI/1887, 36, [1-2]; 38, [1-3]. Потпис: Н. Т. и П. Р.

У коауторству са Ником Татаром

139. Письма из Черногории. – *Известия славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1887, № 3, 4, 7/8, 11/12, 557-563.

140. Поглед Црногораца на свијет П. А. Ровинског (Читан у сједници Одјељења за етнографију Географског друштва у Петрограду). – *Глас Црногорца*, XVII/1888, 9, [1-3]; 10, [1-3]; 11, [1-2]; 12, [1-2]; 13, [1-2]; 14, [1-2]; 15, [1-2]; 16, [1-2]; 17, [1-2]; 19, [1-2]; 20, [1-2]; 21, [1-2]; 23, [1-2]; 24, [1-2].

141. Цетинье. Корреспонденция „Нового времени“. – *Новое время*, 1888, № 4427, 27 июня. Потпис: П. Р.

О агресивној политици Аустрије према Црној Гори.

142. Цетинье (1484-1889). – *Грлица*, I/1889, 19, 63-73.

Чланак о постанку и функцијама града.

143. Грађа за историју Васојевића. – *Нова Зета*, I/1889, 4, 151-154; 6, 238-242; 9, 340-343; 10, 377-381; 12, 453-460.

144. Die Blutrache bei den Südslaven ein Beitrag zur Geschichte des Strafrechts. – Von Milenko R. Wesnitsh. Stuttgart. – *Нова Зета*, I/1889, 5, 196-201. Потпис: П. Р.

Приказ Веснићеве књиге „Крвна освета код Југословена. Прилог к историји казненог права“.

145. Смисао и значај теократске владавине у Црној Гори. – *Просвјета*, I/1889, I/II/III, 41-48.

Одломак из необјављеног дјела о Црној Гори.

146. Значај битке косовске. – *Просвјета*, I/1889, IV/V, 112-116.

Одломак из необјављеног дјела о Црној Гори.

147. [Предговор књизи о владици Раду]. – *Глас Црногорца*, XIX/1890, 14, [2-3].

Текст предговора, без коментара. У рубрици: „Књижевност“.

148. (Нови школски пут). – *Глас Црногорца*, XIX/1890, 24, [2].

О путу Ријска Црнојевић-Царев лаз-Подгорина.

149. (Почетак прикупљања грађе за народни музеј). – *Глас Црногорца* XIX/1890, 28, [2]. Потпис: П. Р.

150. Продолжение раскопки древней Диоклеї (Отъ 16-го января до 8-го мая). – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1890, отд. 5, 17-22.

151. Раскопка древней Диоклеї, произведенная по указанию и на счет его высочества черногорского князя Николая. (От 22-го января до 11-го февраля 1890 г.). – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1890, июль, 1-17.

152. Девичий институт императорицы Мари в Цетинье – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1890, № 10, отд. 4, 53-82.

153. О технических терминах в законодательстве. Чтение В. В. Богишича, Петроградъ 1890. Издание руско-славянского книжного магазина (Геруць-Дашень). – *Нова Зета*, II/1890, 1, 196. Без потписа.

154. Die Wahrheit über Makedonien von Spiridon Gopčević (Antwort auf diettranche Schmähschrift „Das Wolkstum der Slaven Makedoniens“). Wien 1890. Preis 30 Kreuzer. – *Нова Зета*, II/1890, 1, 196-197. Без потписа.

155. Умирение крови в Грбле, в южно-адриатическом приморье 27 августа 1890 года. – *Живая старина*, С. Петербургъ 1890, N° 2, 63-77.

156. Хорватское торжество в Далмации: (Открытие памятника Качичу Миошичу). – *Благовест*, С. Петербургъ 1890, N° 3, 82-86.

157. Црна Гора. Превео Д-Ћ... – *Глас Црногорца*, XX/1891, 6, [1-3]; 7, [1-3]; 8, [1-3]; 9, [1-3]; 10, [1-3]; 11, [1-3]; 12, [1-3]; 14, [1-3]; 15, [1-3]; 16, [1-2]; 17, [2-3].

С уводном биљешком о књизи од Д-Ћ, и писмом од самог аутора у бр. 13 *Гласа Црногорца* о преводу књиге.

158. Отворено писмо „Гласу Црногорца“ приликом преводу књиге моје књиге о Црној Гори. – *Глас Црногорца*, XX/1891, 19, 23. III, [1-3].

Указивање на грешке у преводу.

159. Světem slovanským. cesty L. Kuby, na Černé Hoře. – Popsání cest z r. 1890 a 1891 d. I, sešit 1, Podbrady, 1892, 8° (По словенском свијету – путовање Л. Кубе. У Црној Гори, Путопис 1890. и 1891. г.). – *Глас Црногорца*, XXI/1891, 5, 1. II, [2-3]. Потпис: Р.

Приказ.

160. (К тумачењу „Горског вијенца“). Из Пиве нам пише пријатељ. – *Глас Црногорца*, XXI/1891, 5, 1. II, [3]. Потпис: О. Н.

161. Světem slovanským. Cesty L. Kuby. Díl I, sešit 4. – *Глас Црногорца*, XXI/1891, 33, 15. VII, [3]. Потпис: Х.

Приказ.

162. Подгорица, 4. марта. – *Новое время*, 1891, No 5444, 27 апр.

Живот у Улцињу. Трговински односи с Аустријом и Русијом.

163. Dr Kurt Hassert: Reise durch Montenegro nebst demerkungen über Land und Leute – Са 30 слика у тексту и картом. Беч, 1893, 8°, VI, 236. – *Глас Црногорца*, XXI/1892, 47, 21. XI, 3. Потпис: П. Р.

164. E. Cartaron: exploitation forestiere du Monténégro. Les Ressources, Son Avenir. De l'utilité de la Constraction d'un shemin de ter Rapport et Etudes par – Paris 1892, 8°, pp. 19. – *Глас Црногорца*, XXI/1892, 30, 12. XII, [3]. Потпис: Х.

165. L. Kuba: Světem slovanským. Praha 1892, Seš. 6 I 7. – *Глас Црногорца*, xxi/1892, 51, 19. XII, [3-4]. Потпис: Х.

166. Продолжение раскопки древней Дюклеи (с 22 февраля до 12

мая 1891 года). – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1892, N° 1, 5, 15-34.

167. Черногория прежде и теперь. – *Славянское обозрение*, С. Петербургъ 1892, N° 3, 415-422.

168. Имущественный законик Черногории 1888 года и его отношение к народной жизни и обычному праву. – *Юридический вестник*, Москва, С. Петербургъ 1892, N° 10, 159-174; N° 12; 492-523.

169. [Кореспонденција из Цетиња]. – *Новое время*, 1892, N° 5742, 23 февр.; N° 5766, 18 марта; N° 5925, 27 авг.

Биографија и опис сахране књегине Даринке. Погранични конфликт с Албанијом. Посјета албанског валије Керим-паше Црној Гори. – Дјело Мила Врбице.

170. Книжные новости из Черногории. – *Славянское обозрение*, 1892, N° 12, 542-551. Потпис: П. Р.

О литерарној дјелатности Петра II Петровића Његоша, Максима Шобајића и Марка Драговића.

171. Code général des lois pour la principauté de Monténégro de 1888. Traduit par Rodolphe Dureste, membre de l'Institut, conseiller à la Cour de Cassation et Albert Rivière, ancien Magistrat Secrétaire Général de la Société Général des Prisons. Paris 1892. – *Глас Црногорца*, XXII/1893, 10, 6. III, [3-4]. Потпис: Р-ц.

172. Ст. Новаковић: Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима. Легенда о Владимиру и Косари (културно-историјске студије). Београд 1893, 8°, VIII, 299. – *Глас Црногорца*, XXII/1893, 42, 16. X, [3-4]. Потпис: Р. Ц.

173. Отчет Цетинского девичьего института имп. Марии за 1891-1892 учебный год. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1893, N° 6, отд. 4, 13-24.

174. Приморье и горы: (Бока и Черногория). – *Книжки „Недели“*, С. Петербургъ 1893, N° 10, 5-37.

175. [О програму 400. годишњице јубилеја Црнојевића типографије]. – *Новое время*, 1893, N° 6181, 15мая.

176. „Поэт и вила“. Новое произведение князя черногорского Николая I. – *Сборник „Нивы“*, 1893, N° 6, стр. 426-437. Потпис: Р-ц.

Рецензија на дјело Николе I Петровића Његоша.

177. К чланку „Владике зетске и црногорске“. – *Просвјета*, I/1893, IV, 129-137. Потпис: Р-ц.

Полемика на чланак И. Руварица.

178. (П. А. Гајденбуров, рођ. 1841. г. 1893.). – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 3, 15, I, [2. Потпис: Р-Ц.

179. Стара српска војска. Историјске скице од Ст. Новаковића, Београд, 8^о, 208. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 5, 29. I, [1-2]. Потпис: Р-ц.

180. Др В. Јагић: Der erste cetigner Kirchendruck von Jahre 1494. (Прва цетињска црквена књига од год. 1494). Eine bibliographisch-Lexicalische Studie. 1-te Hälfte, Bibliographisch-kritische mit einer Tatel. Wien 1894, in 4^о, 30. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 9, 26. II, [2-3]. Потпис: Р-ц.

181. Dr Josef Karásek: Cetinský Oktoiche čtyrstoletému jubileu. V Praze, 1894, 8^о, 20. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 9, 26. II, [2-3]. Потпис: Р-ц.

Приказ.

182. Проф. И. С. Пальмовъ: „Православный востокъ“ въ 1893. Г. С. Петербургъ 1894, 8^о, 48. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 12, 19. III, [2-3]. Потпис: Р-ц.

У коауторству са Ником Татаром.

183. Dr Kurt Hassert: Die landschafts Formen von Montenegro. Gotha 1894, in 4^о, 8. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 15, 9. IV, [2]. Без потписа.

184. Програм журнала „Византийский временник“. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 15, 9. IV, [2]. Без потписа.

185. Князя черногорского Николая Балканская царица. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 17, 23. IV, [3]. Без потписа.

186. Memorial for international arbitration. The World's Columbian Exposition. – *Глас Црногорца*, XXIII/1894, 17, 23. IV, [3-4]. Потпис Р-ц.

187. [Стање у Босни и Херцеговини под аустроугарском окупацијом], Цетиње, 28. октобра. – *Дневни лист*, XIII/1895, 255, [2-3].

Допис руском Новом времену.

188. Рукописни зборник Михаила Милорадовића нађен у манастиру св. Луке у Жупи никшићкој а састављен и преписан у Москви 1714-15 г. – *Летопис Матице српске*, 1895, 181, 1, 40-67; 182, 2, 75-87; 183, 3, 110-118.

189. Српско огледало. (Друго издање. Цетиње 1895). – *Луча*, I/1895, 9, 499-504; 10, 531-538; 11, 563-571.

190. Драма Николая черногорского. – *Книжки „Недели“*, 1894, август, стр. 173-181.

Приказ „Балканске царице“ Николе I Петровића Његоша.

191. Современное положение Черногории. – *Московские ведомости*, 1894, N^о 292, 24 окт. Потпис: Z.

192. Нови подаци за опис и историју Мркојевића (у Барском окружју). – *Просвјета*, II/1894, VII, 312-314. Потпис: Р-ц.

193. Черногория в 1893 году. – *Славянское обозрение*: Сб. ст. по славяноведению, С. Петербургъ, 1894, 283-302.

194. [Кореспонденција из Цетиња]. – *Новое время*, 1895, № 7025, 19 септ.; № 7083, 16. нояб.

Црна Гора за 20 година мира као бедем против агресивног ислама и католицизма.

195. [Кореспонденција из Цетиња]. – *Московские ведомости*, 1895, № 260, 21 сент.

О Црној Гори као белему против ислама и католицизма.

196. Праздник „Крестного имени“ в Черногории: („Крсно име“ или „Слава“). – *Русская беседа*, С. Петербургъ 1895, № 1, 63-64.

197. Девичий институт императорицы Марии в Цетинье в Черногории: (По поводу его двадцатипятилетия 1869-1894 г.г.) – *Славянское благотворительное общество*, С. Петербургъ 1895, 90 стр.

198. [Рецензија]. – *Прославна споменица четиристогодишњице Ободске штампарије*, Цетинье 1895, 280-284.

Рец. на књ.: Jagić V., Der erste Cetigner Kirchendruck von J. 1494. – Wien 1894.

199. Черногорская война. (Различные ее виды и способы воевания) – *Русская беседа*, С. Петербургъ 1895, № 10, 181-189, № 11, 147-161; 1896, № 1, 115-146; № 3, 122-131; № 5/6, 103-124; № 8, 84-103.

200. Руси о јужном славенству. – *Србобран*, XII/1895, 138.

Чланак изашао у петроградском листу *Новое время*. Не види се из текста из кога годишта и броја, нити који му је наслов.

201. Липска пећина. – *Глас Црногорца*, XXV/1896, 24, 15. VI, [4]. Потпис: X.

202. Черногория в истории и литературе Италии и их взаимное политическое положение. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1897, № 8, отд. 2, 207-242.

203. Сборник Панайота дьиновского из села Галичника (в Дебрах). *Живая старина*, С. Петербургъ 1898, № 1, 113-129, № 2, 236-250; 1899, № 1/2, 230-248.

204. Прилози за библиографију Црне Горе у прошлој 1895. години. – *Просвјета*, VII/1896, 3, 128-136; 6, 320-328; IX/1898, 3, 225-226; 4, 293-296; 5, 349-352; 6, 397-400; 7, 448-450. Потпис: Р. Ц., Р и X.

Критички преглед стране литературе о Црној Гори.

205. Додатак к опису манастира Добриловине. – *Просвјета*, IX/1898, 11/12, 645-646. Потпис: X.

206. Страна убијств. (Письмо из Цетинья). – *Неделя*, 1896, № 34, 25. авг., 1109-1111. Потпис: Р-ц.

Арнаути у Црној Гори.

207. Цетинь Корреспонденция. – *Новое время*, 1896, № 7454, 26 ноябр.

О поплавама услед непрекидних киша.

208. Прилози за библиографију Црне Горе. – *Просвјета*, IX/1898, 3, 225-226; 4, 293-296; 5, 349-352; 6, 397-400; 7, 448-450. Потпис: X.

209. Na Černé Hoře – napsal Ignát Hořica. V Praze 1895, 80 – *Просвјета*, VII/1898, 3, 131-135. Потпис: X.

Извод из дјела *Черногорія*.

210. Етнографија Црне Горе. – *Глас Црногорца*, XXVIII/1898, 5, [2]; 6, [2-3]; 10, [2]; 16, [2-3]; 18, [2-3].

211. Керубин Шегвић, Руски елементи у „Горском вијенцу“. Загреб 1895, стр. 3-36 (У „Programu С. К. Državne Velike Gimnazije u Kotoru za školsku g. 1894-1895). – *Просвјета*, IX/1898, IV, 349-352. Потпис: X.

Приказ.

212. Ђорђе Стратимировић о Балшићима (Годишњ[ица] Н. Чупића, књ. XV, 1895, стр. 173-205). – *Просвјета*, IX/1898, VI, 397-400; VII, 448-449. Потпис: X.

Приказ.

213. А. Александровъ, Петръ Петрович владыка – митрополит чернoгoрскi. Его просвящение во епископа и сказаное имъ после этого слово. Казань 1895, стр. 17. – *Просвјета*, IX/1898, VII, 445-450. Потпис: X.

Билешка о појави брошуре.

214. Арбанаси и улога им у историји и савременом животу балканском (У „Петрогр. вједомостима“). – *Глас Црногорца*, XXVIII/1899, 17, [2-3]; 18, [2]; 20, [2]; 21, [3]; 49, [2-3]; 50, [2-3]. Потпис: Р-ц.

215. [Рецензија]. – *Изв. Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербургъ 1899, N° 3, 65-73.

Рец. на књ.: Руварац И., *Montenegro: Прилози историји Црне Горе*, Сремски Карловци 1898.

216. [Рецензија]. – *Изв. Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербургъ 1898, 1112-1127.

Рец. на књ.: Качанский В. В., *История Сербии с половины XIV до конца XV века. Т. I. Критические исследования источников*, Киев 1899.

217. Степан Аннибал Занович, авантюрист XVIII столетия. – *Исторический вестник*, С. Петербургъ 1899, N° 9, 902-942.

218. [Рецензија]. – *Исторический вестник*, С. Петербургъ 1899, 1011-1012. Потпис: Z.

Рец. на књ.: Роганович Й. П., *Черногорский теократизм 1496-1815*, Казань 1899.

219. Копье Мурзамецкое. – *Исторические связи в славянском фольклоре*: Сб. ст. Ленинград 1968, 26-29.

220. Роганович Й. П. „Македонский вопрос“ на почве его истории, этнографии и политики. Казань: Типолит. В. М. Ключникова, 1900, 84 стр. – *Вестник Европы*, 1900, август, стр. 840-849. Потпис: Т.

Рецензија на Рогановићеву књигу, у којој се истиче улога Црне Горе у решавању македонског питања.

221. D-gu Petrinjeuses-u – Глас *Црногорца*, XXIX/1900, 14, [2-3].

Критика књиге „Bosnien und das Kroatisch Staatsrecht Eine historich-juridische Studie“ dr-a Petrinjeuses-a.

222. Ровински о Руварцу. – Глас *Црногорца*, XXIX/1900, 27, [2-3].

Извод из рада „Црногорска историја пред судом архимандрита Руварца“, објављеног у *Журналу министарства просвешченија* у Петрограду.

223. [Рецензија]. *Исторический вестник*. С. Петербургъ 1900, № 1, 380-383. Изв. Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук, С. Петербургъ 1900, № 1, 290-314. Потпис: Ћ.

Рец. на књ.: Симони П. К., *Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и прочего XVII-XIX столетий*, С. Петербургъ 1898, Вып. I.

224. [Рецензија] – Изв. Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук, С. Петербургъ 1900, № 1, 290-314.

Рец. на књ. Симони П. К., *Старинные сборники русских пословиц, поговорок, загадок и прочего XVII – XIX столетий*, С. Петербургъ 1898. Вып. I.

225. Черногорская история перед судом архимандрита Илариона Руварца (По поводу его сочинения „Montenegrina“. Прилошци историји Црне Горе. 1898). – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1900, № 4, 342-383. Потпис: Р-ц.

Преведено у: *Глас Црногорца*, Цетиње 1900, 27-30.

226. Голицын (Муравлин), Д. П. Вавилоняне. Роман. Санктпетербургъ: А. С. Суворина, 1901, 343 стр. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1901, март, стр. 156-180. Потпис: Р-ц.

Рецензија на књигу.

227. [Рецензија]. – Изв. Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук, С. Петербургъ 1901, № 1, 324-339.

Рец. на књ.: Кљнчов В. И.: *Македония: Етнография и статистика*, София 1900.

228. Славяноведение и его пропаганда в русском обществе. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1901, № 3, отд. 2, 156-180. Потпис: Р-ц.

229. Линдау, Рудолф: Изгубљени друг. Прича из турског живота. Прево с руског Х [Ровински Павле]. – *Књижевни лист*, I/1901, 7/8, 228-235.

230. Бојеви у Полимљу 27 новембра и 27 децембра 1879 г. (Пјевао је Осман Абдулах из Гусиња, поријеклом из Куча.) – *Књижевни лист*, II/1902, 1/2, 33-39.

231. Опис изнесенијех у пјесми бојева, онаквијех какви су били. – *Књижевни лист*, II/1902, 1/2, 39-41.

Уз пјесму „Бојеви у Полимљу 27. новембра и 27. децембра 1879“.

232. Владика црногорски Петар II по одзивима странијех писаца. – *Књижевни лист*, II/1902, 3, 53-57; 4, 85-89; 5, 116-121; 6, 150-155, 9/10, 221-226.

Садржај: J. G. Kohl, *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro*. Dresden 1851. – X[avier] Marmier, *Lettre sur l'Adriatique et Monténégro*. Paris 1854. – A. W. Попов, *Putešestvie v'Černogoriju*. – Приказ политичке личности Петра II у дјелима наведених писаца. – Свршетак чланка.

233. [Кореспонденција из Цетиња]. – *Новое время*, 1902, N° 9378, 13 апр.; 9463, 10 июля. Потпис: Р-ц.

О словенском колегију св. Јеролима у Риму. Вјеридба и вјенчање књаза Мирка.

234. [Рецензија]. [™] Изв. *Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук*. С. Петербург 1902, N° 1, 399-418.

Рец. на књ.: Харузин А. Н., *Босния и Герцеговина: Очерки оккупированной провинции Австро-Венгрии*, С. Петербург 1901.

235. [Рецензија]. – Изв. *Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербург 1902, N° 2, 402-408.

Рец. на књ.: С. Новаковић, *Српска књига, њени продавци и читаоци у XIX веку*, Београд 1900]

236. Отчет о XIV присуждении пушкинских премий. – *Сборник Отделения русского языка и словесности имп. Академии наук*, С. Петербург 1903, Т. 75, 72-106.

Рец. на књ.: *Сербский народный эпос*. Сумы, 1897.

237. Черногория и Ватикан. – *Известия Славянского благотворительного общества*, 1903, N° 5, 21-28. Потпис: Р-ц.

238. Савва Косанович, бывший митрополит боснийский. – *Известия Славянского благотворительного общества*, 1903, N° 7, 34-40. Потпис: Р-ц.

239. Реформы Черногории: (6. декабря 1903 года). – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербург 1903, N° 2, 5-17; N° 3, 5-18; N° 4, 5-14; N° 5, 29-41; N° 6, 31-43; N° 7, 63-74; N° 8, 29-39. Потпис: Р-ц.

240. Наредба руској војсци о законима и обичајима који се имају чувати при ратовању на копну. – *Глас Црногорца*, 34/1905, 3, [2-3]. Потпис: Х.

241. Черногорская автократия и конституция – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербург 1906, N° 6/7; 1907, No 1/8. Потпис: Р-ц.

242. Софья Петровна Мертваго. – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербург 1909, N° 3, 384-412; N° 4, 481-508.

243. Из Нерчинска в Китай с караваном в 1871-1872 годах. – *Записки ИРГО по отделению этнографии*: Сб. в честь 70-летия Г. Н. Потанина, С. Петербург 1909, Т. 34, 567-667 + 1 карта.

244. [Рецензија]. – Изв. *Отделение русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербург 1910, N° 3, 314-333.

Рец. на књ.: *Записки ИРГО по отделению этнографии*.

245. Албанцы и албанское движение. – *Изв. Министерства иностранных дел*, С. Петербургъ 1912, N° 6, 147-176.

246. Двухсотлетие отношений России с Черногорией (1711-1911 г.). – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1912, N° 9, отд. 4, 1-50.

247. „Обращение к обществу кружка лиц. интересующихся славянским вопросом“. – *Речь*, С. Петербургъ 1912, 19, окт., N° 287.

248. Гора Ловчен. – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1913, N° 9, 118-120; N° 10, 137-138. Потпис: Р.ц-ъ и Р-К.

249. Дибра или Дебры. – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ 1913, N° 27, 430-432.

250. Сербская хроника в латинском переводе второй половины XII столетия. – *Изв. Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербургъ 1915, N° 4, 187-254.

251. О стању писаних споменика у Црној Гори. – *Побједа*, XVV/1989, 5 и 12. II, 16.

Поднаслови: Куда је нестало благо; Шта је било с библиотеком. Из часописа *Министерства народного просвещения* (1883, септембар), превели Вукале Ђерковић и Славко Шћепановић.

252. Гусињска експедиција. /Превео Мирољуб Ралевић. – *Побједа*, XLVII/1992, 9434, 7. III, 15; 9435, 8. III, 13; 9436, 9. III, 16; 9437, 10. III, 16; 9438, 11. III, 14; 9439, 12. III, 14; 9440, 13. III, 12; 9441, 14. III, 15; 9442, 15. III, 13; 9443, 16. III, 12; 9444, 17. III, 13; 9445, 18. III, 13.

Садржај: Бој на Ношићу. – Прогон хришћана у Гусињу и Плаву. – У ишчекивању боја. – Црногорци држе границу. – Али-пашине пријетње. – Од зоре до ноћи. – Борбе око Велике. – Храбри Шујо Шћепанов. – Пепићи у пламену. – Бој за бојем. – Игре Муктар-паше. – Бој је био славан.

253. Успомене са путовања по Србији из 1868. године./Избор, превод и белешке Добрило Аранитовић. – *Седмица*, Шабац, 1/1992, 2, 21. X, 6; 3, 28. X, 10; 4, 4. XI, 10; 5, 11. XI, 10; 6, 18. XI, 10; 9, 9. XII, 10; 10, 16. XII, 10; 11, 23. XII, 10; 12/13, 30. XII, 10; 2/1993, 15, 20. I, 4; 16, 27. I, 6.

Недовршено због престанка излагања листа.

Садржај: На савском пристаништу. – Варош шабачка. – Војник српски. – Мачванско газдинство. – Мачванска девојка. – Руси су Срби. – Наоружани игуман. – Љубавница цара Трајана. – Турска кафа у Лозници. – Прота Игњатије. – Девојачка стена. – Погранична стража. – Руси говоре српски.

254. Рус међу Србима./Избор, превод и уводна биљешка Добрило Аранитовић. – *Дневник*, Нови Сад, 52/1993, 16666, 23. III, 17; 16667, 24. III, 17; 16668, 25. III, 17; 16669, 26. III, 17; 16670, 27. III, 17; 16671, 28. III, 17; 16672, 29. III, 17; 16673, 30. III, 17; 16674, 1. IV, 17; 16675, 2. IV, 17; 16676, 3. IV, 17.

Фелтон. Наслов изворног текста: *Наши односи према Србима* (1871).

Садржај: Браћа једног племена. – Брат брата прогони. – Југословенски воз стоји. – Бошњак жели да личи на Турчина. – Помоћ браћи Југословенима. – Руски добровољци јурнули у Србију. – Черњајев је грешио. – Славни дани Срба и Козака. – Српски пораз – ударац Русима. Племенски савез Словена на Дунаву. – Хајдуци постали Козаци. – Морамо се боље упознати.

255. Српска библиографија за новију књижевност 1741-1867. Сач[инио] С. Новаковић, у Београду. Изд[авач] „Српско учено друштво“, 1869, XXIV, 1869, „Санкт-Петербурские ведомости“ 1869, 10 ијула, N^о 193./Превео Добрило Аранитовић. – *Сусрети библиографа* '91, Инђија 1994.

256. Карактеристике из ратног живота Црне Горе. /Превео Мирољуб Ралевић. – *Побједа*, XLVII/1993, 9795, 10. III, 13; 9796, 11. III, 14; 9797, 12. III, 12; 9798, 13. III, 15; 9799, 14. III, 19; 9800, 15. III, 17; 9801, 16. III, 17; 9802, 17. III, 15; 9803, 18. III, 16; 9804, 19. III, 12; 9805, 20. III, 16; 9806, 21. III, 17; 9807, 22. III, 16; 9808, 23. III, 16; 9809, 24. III, 14; 9810, 25. III, 16.

Садржај: Острво храбрих у Европи. – Немири на граници. – Напад на Велику. – Логор на Сјекирици. – Руси и Васојевићи. – Четвртак – дан за бојеве. – Ноћ очичи боја. – Ако Бог да и срећа јуначка. – Бој, а не битка. – Одбрана из Метериза. – Четири боја у једном дану. – Најслађе душевно пиће. – Сlike из битака. – Дјеца ратници. – Стоицизам рањеника. – Привиђење Бранковића.

257. Српска Морава. Успомене путовања из Србије 1868. (Одломак). – *Задужбина*, Београд, VI/1993, 24, 14. Превео Добрило Аранитовић.

258. У Врачевићу 1868. (Успомене са путовања по Србији). Избор, превод и уводна белешка. Добрило Аранитовић. – *Село*. Колубара. Подгорина. Тамнава. Качер. – Ваљево, Агенција „Ваљевац“, 1993, 149-170.

259. Најстарији српски говор. – Ваљевац, 1/1994, 3 (јул), 59.

Избор и уводна биљешка Љубисав Андрић: „Записи о Србији 1868-1869. Павела Аполоновича Ровинског о Ваљевцима и другима“ (стр. 58).

260. Битка код Каменице близу Ниша (маја 1809). (Епизода из историје српских ратова за ослобођење). Превео с руског Добрило Аранитовић. – *Градина*, Ниш, 29/1994, 2/3/4, 29-40.

Са биљешком уредника на стр. 80.

III БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА О П. А. РОВИНСКОМ

1. АЗАДОВСКИЙ М. К.: Пути этнографических изучений Восточно-Сибирского Отдела Государственного Русского Географического общества. – Иркутск, 1926.

2. АНУЧИН Д. Н.: П. А. Ровинский. – *Землеведение*, 1916, N^о 3/4, 219-220.

Некролог.

3. АРАНИТОВИЋ, Добрило: Једно мало познато писмо Павла Ровинског из 1905. године. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 1/2, 122-123.

Објављено у „Споменици о отварању универзитета“, Београд 1906, стр. 89.

4. АРАНИТОВИЋ, Добрило: Браћа једног племена. Рукопис познатог историчара и пријатеља нашег народа сада се први пут објављује на нашем језику. – *Дневник* (Нови Сад), 52/1993, 16666, 23. III, 17.

Уводни текст преводиоачев поводом фелтона: Павле Ровински, *Рус међу Србима*, објављен у 12 наставака у овом листу. Уредник фелтона Љубо Вукмановић.

5. АРАНИТОВИЋ, Добрило: Ваљевски крај у записима руског научника од пре тринаест деценија. – *Село*. [Зборник]. Ваљево, „Ваљевац“, 1993.

Уводна биљешка за чланак: Павле Аполоновић Ровински, *Српска Морава*. Успомене са путовања по Србији 1868. год. Избор, превод и биљешка Добрило Аранитовић.

6. АРАНИТОВИЋ, Добрило: [Уводна биљешка]. – *Село*, Колубара. Подгорина. Тамнава. Качер. – Ваљево, Агенција „Ваљевац“ 1993, 149.

Уз чланак П. А. Ровинског, „У Врачевићу 1868. године“ објављен у овом зборнику.

7. Археолошка истраживања на Дукљи. – *Глас Црногорца*, 19/1890, 8, [2].

О истраживањима вршеним под руководством П. А. Ровинског.

8. АРЕПЬЕВ, Н.: П. А. Ровинский. – *Речь*, 1916, № 17, 18 јанв.

Некролог.

8. АРСЕНЬЕВ, К.: П. А. Ровинский. – *Вестник Европы*, 1916, № 2, 357-358.

Некролог.

9. БАЖОВА, А. П.: *Русско-югославянские отношения во второй половине XVIII в.* Москва 1982, 24-25, 90, 157.

10. БАЗАНОВ, В. Г.: Рукописное наследие П. А. Ровинского. – *Рад XIII-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије*. Скопје 1968, 391-395.

11. БАЗАНОВ, ВАС.: *Русские революционные демократы и народознание*. Ленинград 1974, 221-222.

12. Библиографија. – *Санктпетербургские ведомости*, 1912, № 242, 27. окт.

О чланку П. А. Ровинског у часопису *Журнал Министерства народного просвещения*, 1912, септембар.

13. БОЛОНЕВ, Ф. Ф.: Семейские: Историко-этнографические очерки. Улан-Удэ, 1985, стр. 17.

14. БЛАГОЈЕВИЋ, Обрен: Павле А. Ровински. – У: *Економска мисао у Црној Гори (до другог светског рата)*. САНУ. Посебна издања, књ. DLXXX. Одељење друштвених наука, књ. 96. Београд 1988, 186-192.

15. БЛАГОЈЕВИЋ, Обрен: П. А. Ровински о црногорској економици. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 83-87; Исти. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник радова са четвртог

југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године.). Цетиње 1992, 83-87.

16. Бокелско-херцеговачки устанак. – *Застава*, 1882, 13, 2.

Спомиње се и П. А. Ровински као новинар.

17. ВАСИЛЬЕВА, М. А.: *Песни Казанског студенчества 1850-1860 гг.* – Учен. зап./Казанск. гос. ун-т. 1930, № 5, 843.

18. Велико дело Павла Аполоновича Ровинског о Црној Гори... – *Коло*, I/1889, 6, 99.

Биљешка да ће се појавити из штампе „Черногорија...“, у издању Руске академије наука, уз напомену да су „картографски радови сређени у Руском војном главном штабу“.

19. ВЕРГУН, Д. Н.: Крупная потеря: (О смерти П. А. Ровинского). – *Новое время*, Санкт-Петербург 1916, 19 јанв.

20. ВЕЦЕЛЬ, Е. В.: П. А. Ровинский о военном деле у Черногорцев. – У: *П. А. Ровинский (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 86-97.

21. ВЕЦЕЉ, Е. В.: Павел Аполонович Ровински о црногорском ратовању. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 123-130; Исто. – У: *П. А. Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник радова са научног скупа). Цетиње 1992, 123-130.

Превео Добрило Аранитовић.

22. ВИЛЬЧИНСКИЙ, В. П.: Жизнеописание Панайота Хитрова. – *Славянские страны и русская литература*: Сборник статей. Ленинград 1973, 222-237.

23. ВИНКЛЕР, П. П.: Дворяне Ровинские: Генеология и геральдика. – *Всемирная иллюстрация*, С. Петербург 1894, 18 јуна, № 25, 421.

24. ВИНОГРАДОВ, Г. С.: Письмо М. К. Азадовскому. Иркутск, 24 марта 1929. г. – *Литературное наследство Сибири*, Новосибирск 1969, Т. 1.

25. ВЈАЛОВА, Светлана О.: Црна Гора у необјављеним писмима П. А. Ровинског А. Н. Пипину. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 103-115; Исто. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник радова од четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године). Цетиње 1992, 103-115.

Превео с руског: Видак Рајковић.

26. ВЛАХОВИЋ, Петар: П. А. Ровински као етнолог. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 61-72; Исто. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног 3. и 4. октобра 1991. године). Цетиње 1992, 61-72.

27. ВЛАХОВИЋ, Петар: Павел Аполонович Ровински као етнолог. – *Побједа*, XLVII/1992, 9616, 7. IX, 15; 9618, 9. IX, 12; 9619, 10. IX, 12; 9620, 11. IX,

12; 9621, 12. IX, 13; 9622, 13. IX, 12; 9623, 14. IX, 14; 9624, 15. IX, 15; 9625, 16. IX, 13; 9626, 17. IX, 14; 9627, 18. IX, 12.

Садржај: Заљубљеник у Црну Гору. – Драгоцјен научни прилог. – Саживео се са слободарима. – Карактер братства. – Особености Црногораца. – Динамичан садржај живљења. – Одбрана је с животом скопчана. – Значај традиције. – Народно вјеровање. – Пјесма – душа народа. – Врстан истраживач. – Дјело за узор.

28. Внутрение известия. – *Русский инвалид*, 1880, N° 266, 3, дек.

О предавању П. А. Ровинског о Црној Гори у Руском географ. друштву.

29. ВУЈОВИЋ, Миланка: Издавачки подухват ЈИИП-а „Цетиње“, „Черногорија“ Павла Ровинског. – *Цетињски лист*, XVI/1992, 364, 2. XI, 5. Потпис: М. В.

О превеоу у вишетомне књиге о Црној Гори П. А. Ровинског.

30. ВУЈОВИЋ, Миланка: Влада за „Черногорију“. – *Цетињски лист*, XVI/1992, 366, 16. XII, [12]. Потпис: М. В.

О партиципацији средстава за штампање превода вишетомне књиге П. А. Ровинског.

31. ВУЈОВИЋ, Миланка: Објављена „Черногорија“. – *Цетињски лист*, XVIII/1994, 374, 31. VII, 1, 10.

Наднаслов: Издавачки подухват УП информативно-издавачког центра „Цетиње“.

32. ВУКИЧЕВИЧЪ, М. М.: П. А. Ровинский и сербы. – *Известія им. русскаго географическаго общества*, томъ LII, 1916, выпускъ VII, Петроградъ 1916, 515-541.

33. [ВУКМАНОВИЋ, Љубо]: Од сутра нови фелтон „Дневника“. Рус међу Србима. Рукопис Павла Ровинског сада се први пут објављује на нашем језику. – *Дневник* (Нови Сад), 52/1993, 16665, 22. III, 12.

О фелтону „Наши односи према Србима“ у преводу и са биљешком Д. Аранитовића.

34. В[УКСАН], Д.: Једно писмо Павла А. Ровинског. – *Записи*, XXI/1939, XXI, 4, 230-232.

35. ВУЛЕТИЋ – ВУКАСОВИЋ, Вид: Дубровнику уочи Гундулићеве славе (Са портретом.) – *Босанска вила*, VIII/1893, 15, 217.

Објављена слика П. А. Ровинског.

36. ВУЛЕТИЋ, Саво П.: (К етнографији Зете.) Алексинац, 21. маја 1898. – *Глас Црногорца*, XXVII/1898, 24, [2].

Исправке извода дјела П. А. Ровинског, *Черногорија* – дио штампан у бр. 16. *Гласа Црногорца*. – О територији Зете.

37. ВУЛЕТИЋ, С[аво] П.: Черногорія въ прошломъ и настоящемъ. Географія. Исторія. Етнографія. Археологія. Современное положеніе. Составиль П. Ровинский. Томъ II – часть 2. Санктпетербургъ Типографія Императорской Академія наукъ 1901. – *Књижевни лист*, II/1902, 1/2, 48-49.

Приказ.

38. ВУЛЬФСОН, Г. Н.: *Глашатај свободы*. Страницы из жизни Афанасия Прокопьевича Шапова. – Казань 1984, 142.

39. ВУЛЬФСОН, Г. Н.: Соратник Н. Г. Чернишевского. П. А. Ровинский и Казанское отделение „Земли и воли“, РСР. *Чернишевский и его эпоха*. Сборник статей – Москва 1979, 134-147.

40. ВУЛЬФСОН, Г. Н.: Муньков Н. Н., *К изучению исторических взглядов П. А. Ровинского, видного землевольца 60-х гг.* – Учен. зап. /Казанск. гос. вед. ин-т. – 1967, вып. 50, 294.

41. ГРОСУЛ, В. Я.: *Российские революционеры в Юго-Восточной Европе*. – Кишинев 1973, 318-343.

42. ГРОСУЛ, В. Я.: *Революционная Россия и Балканы (1874-1883)*. – Москва 1980, 236-276.

43. ГРОТ, К. Я.: Памяти П. А. Ровинского. – *Новое время*, 1916, 17 янв.

44. ГУДКОВ, В. П.: История литературного языка у сербов в освещении Н. А. Попова. – *Советское славяноведение*, Москва 1986, № 2, 58-65.

Наведени су подаци о доприносу П. А. Ровинског дијалектолошком проучавању црногорских говора.

45. D. M.: Iz izdavačke knjižnice Zorana Stojanovića. Od svakidašnjice do istorije. – *Borba*, 72/1944, 255, 15. IX. Свет књиге, стр. IV.

И о преводу дјела П. А. Ровинског: Црна Гора у прошлости и садашњости.

46. ДАВЫДОВ, Ю. В.: *Герман Лопатин, его друзья и враги*. – Москва 1984, 83, 91.

47. ДЕЛЕТИЋ, Р[атко]: Велики дуг Црне Горе. Познати етнолог и географ боравио у Црној Гори више од 30 година. Мноштвом чланака, записа и студија расвијетлио готово цјелокупни живот тадашње Црне Горе. Научни скуп на Цетињу 3. и 4. октобра посвећен Ровинском. – *Побједа*, XLVI/1991, 9278, 30. IX, 14.

Поводм 160 година од рођења и 75-годишњице смрти Павела Аполоновича Ровинског.

48. ДЕЛЕТИЋ, Р[атко]: Црна Гора као судбина. Познатом етнологу, географу и историчару откривена спомен-биста испред Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић“, а биће објављена и његова књига о Црној Гори. Нови прилози о Ровинском. Промовисане двије књиге. – *Побједа*, XLVI/1991, 9284, 5. X, 14.

Надаслов: Југословенско-совјетски научни скуп о Павелу Аполоновичу Ровинском.

49. ДЕЛЕТИЋ, Ратко: Игуман Мојсије Зечевић (16). – *Побједа*, XLVII/1992, 1. II, 16.

П. А. Ровински о М. Зечевићу.

50. Деятели революционного движения в России. – *Библиграфический словарь*. – Москва - Ленинград 1929, Т. 1, ч. 2, 350-351.

51. Документи к истории славяноведения в России (1850-1912) / Под ред. Б. Д. Грекова. – Москва – Ленинград 1948, 37, 40, 126, 128, 158, 362.

52. ДОЛОБКО, М. Г.: П. А. Ровинский. – *Журнал Министерства народного просвещения*, С. Петербургъ 1916, кн. 7, 16-25.

Некролог.

53. ДОСТОЕВСКИЙ, Ф. М.: *Дневник писателя*, 1979 г. – Полн. собр. соч., в 30 т. Ленинград 1981, Т. 22, 117-126.

54. (Дјело П. А. Ровинскога о Црној Гори награђено). – *Глас Црногорца*, XXX/1901, 45, [3].

Обавјест о награди Руске академије науке за дјело П. А. Ровинског „Черногория въ ея прошломъ и настоящемъ“, и рецензији дјела од П. А. Лаврова.

55. ДУРКОВИЋ, Љубомир: Да ли ће Павла Руса замјенити Станко Пољак? – *Зета*, IX/1938, 45, 3.

Осврт на радове Павла Ровинског (Руса) и дра Станислава Боровског (Пољака) о историји и праву Црне Горе и Јужних Словена уопште.

56. ДЪЯКОВ, В. А., МЫЛЬНИКОВ А. С.: Об основных этапах истории развития славяноведения в дореволюционной России. – *Славяноведение дореволюционной России: Библиографический словарь*, Москва 1979, 28, 30, 32.

57. ДЪЯКОВ, В. А.: Политические интерпретации идеи славянской солидарности. – *Методологические проблемы истории славистики*. Москва 1978, 246.

58. ЂЕРКОВИЋ, Вукале: од Ловћена до Сибира. – *Покрет*, Подгорица, 224, 29. IV, 31.

Уз 160. годишњицу рођења и 75. годишњицу смрти П. А. Ровинског.

59. ЂЕРКОВИЋ, Вукале: Прве црногорско-руске духовне везе. – *Побједа*, L/1991, 10017, 21. X, 13; 10018, 22. X, 11; 10019, 23. X, 10; 10020, 24. X, 14; 10021, 25. X, 11; 10022, 26. X, 12; 10023, 27. X, 12; 10024, 28. X, 10; 10025, 29. X, 10.

Садржи: 1. Један чланак Ровинског. – 2. Друга Домовина. – 3. Први контакти. – 4. Царска грамата. – 5. Црногорски одговор. – 6. Стихови пјевани с радошћу. – 7. Друга Петрова грамата. – 8. Црногорци у Русији. – 9. Москва – свети сан. – 10. Вјековни ехо.

60. ЂИКАНОВИЋ, Љубомир: Откривена спомен-плоча Павлу Ровинском. – *Политика*, 17. јануара 1991, 7. Потпис: Љ. Ђ.

Поводом 75-годишњице смрти П. А. Ровинског говорио је др Душан Мартиновић. Спомен-плочу је открио амбасадор СССР-а у СФРЈ Вадим Логинов.

61. ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир Р.: Новији радови на словенској фолклору. – *Караџић*, IV/1903, 2, 130-138. Потпис: Тих. Р.

Поред осталог, и о дјелу „Црна Гора...“ од П. А. Ровинског.

62. ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир Р.: Из збирке Руске академије наука... – *Српски књижевни гласник*, XVII/1906, 2, 156-157. Потпис: Т.

Пренесен осврт П. Лаврова на книгу „Черногорија...“ од П. А. Ровинског.

63. ЂУКАНОВИЋ, Слободан: Централна промоција „Черногорија“ Павла Ровинског: темељ за науку. – *Побједа*, L/1994, 10369, 19. X, 9.

64. ЕЛМАНОВА, Е. А.: П. А. Ровинский – исследователь восточной Сербии. – У: *П. А. Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 97-105.

65. ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован: Ровинский П. А.: Черногорія въ исторіи и литературѣ Италіи и ихъ взаимное политическое положеніе. (Журнал министерства народнаго просвещенія за августъ, 1897, стр. 75-242). – *Преглед географске литературе о Балканском полуострву*, 1898, 3, 45-46.

66. Етнографија Црне Горе. – *Глас Црногорца*, 27/1898, 5, [2], 6, [2-3]; 10, [2]; 16, [2-3]; 18, [2].

Кратки преглед књиге П. А. Ровинског „Црна Гора у прошлости и садашњости“, Том II, књ. 1, са изводом из Предговора.

67. Журнал заседаний отделения этнографии РГО от 3. 4. 1870. Отчет Ровинского о путешествии по Сербии. – *Известия Русского географического общества*, 1871, Т. 6, № 2, 309-311.

68. Ze slovanských zemí. Známí znalec Černé Hory. – *Vyšehrad*, 1. 1888, č. 49, str. 710.

О раду П. А. Ровинског: „Черногория“..., Том I.

69. [ИВАНИШЕВИЋ, Јошо Ф.] Доњокрајски: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. Етнографія. Современное положеніе. Составиль П. Ровинский. Томъ II – часть 2. Санктпетербургъ. Типографія Императорской Академіи наукъ. 1901. – *Босанска вила*, XX/1905, 13/14, 219-220, 15, 237-238; 16, 254-255.

Приказ.

70. ИВАНОВ, С. Ю.: Ровинский о сербском народе. Опыт этнопсихологической характеристики. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 54-66.

71. ИВАНОВА, Ю. В.: П. А. Ровинский-этнограф. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 15-26.

72. ИВАНОВА, Ю. В.: Северная Албания в XIX – начале XX в. – Москва 1973, 52, 72, 74, 77, 88, 93, 119, 125, 126, 137, 237.

73. ИВАНОВА, У. В.: Ровински као етнограф. – Овдје, Подгорица, XXV/1994, 307/308, 133-137. Превео Добрило Аранитовић.

74. ИВИЋ, А. (I): Павле Ровинскиј, Черногорија, 4. део, II том. – *Летопис Матице српске*, Нови Сад 1910, 267, 77.

75. Изашла је на руском језику „Црна Гора у прошлости и садашњости. Географија. Историја. Етнографија. Археологија...“. – *Искра*, I/1898, 6, 96.

76. ИЛЬИНСКИЙ, Г. А., ЛАВРОВ, П. А.: Разбор труда П. А. Ровинского „Черногория...“, т. I. и т. II. Спб. 1906. – *Живая старина*, Санкт-Петербург 1906, Т. 15, вып. 4, 68-69.

77. ИСТОМИН, Ф. М.: *Отзыв о труде П. А. Ровинского „Черногория...“*. – Отчет РГО за 1890, С. Петербург 1891, 27-33.

78. JACIMIRSKIJ. [Aleksandr Ivanovič]: Černogoria v jeja prošlom i nastojaščem. Sostavil P. Rovinski. S-Pb. 1905. – *Národopisný věstník československý*, 1, 1906, Květen, стр. 144-145.

Рецензија.

79. [О повратку П. А. Ровинског из Црне Горе у Русију.] – *Санктпетербургские ведомости*, 1886, № 7, 7 янв.; *Правительственный вестник*, 1886, 11, 23 янв. (№ 8, 18).

80. Казанский университет, 1804-1979: *Очерки истории*. – Казань 1979, 79, 81.

81. КАРАН, Миленко: Црногорац у Русу. Павле Аполонович Ровински: „Црна Гора у прошлости и садашњости“, превод, 1994. – *Јединство*, Приштина, 50/1994, 243/244, 10-11. IX, 10.

82. КАРАСЕВ, В. Г.: Старая фотография заговорила. – *Советское славяноведение*, Москва 1970, № 1, 96-97.

83. КАРАСЕВ, В. Г.: Сербский демократ Живоин Жуевич. – Москва 1974, 84-103, 291-299.

84. КАРАСЕВ, А. В.: Сербское государство на пути к парламентаризму 1858-1878 гг. – *Формирование национальных независимых государств на Балканах (конец XVIII – 70-е годы XIX в.)*. – Москва 1986.

85. КАРАСЛОВ, В. Г.: Почетак публицистичке делатности Живојина Жујовића у Русији (прилог за биографију). – *Историјски часопис*, књ. XVII (1966-1967), Београд 1970, 187-201.

86. КИЯМОВА, К. И.: О взглядах П. А. Ровинского на историю славян, Науч. тр. / Курск. с.-х. ин-т. – 1968, 65-75.

87. КОЗЬМИН, Б. П.: *Русская секция Первого Интернационала*. – Москва 1957, 230.

88. КОНДРАТЬЕВА, В. Н.: *Русские дипломатические документы об аграрных отношениях в Боснии и Герцеговине: (60-70-е годы XIX в.)*, Москва 1971, 36-37, 134-135.

89. КОРАБЛЕВ, В. Н.: Интересное мнение. – *Словянские известия*, 1913, № 24, 375-377.

Бесједа с П. Ровинском о проблему Скадра.

90. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Фрейденберг, М. М.: *Из истории отечественной славистики: П. А. Ровинский*. – Калинин 1988, 80 стр.

Садржи: Библиографију радова П. А. Ровинског (стр. 60-70) и Библиографију радова о њему (стр. 71-79).

91. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Фрейденберг, М. М.: Ровинский в русском революционно-демократическом движении и в культурной жизни Балканских народов. – *Революционно-демократическое движение в странах Восточной Европы второй половины XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей: (Тезисы докладов)*. – Львов 1985, 146-148.

92. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Фрейденберг, М. М.: Педагогическая деятельность П. А. Ровинского. – *Советская педагогика*, 1986, № 4, 101-105.

93. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А.: Научное творчество П. А. Ровинского (1831-1916) и его оценка в научной литературе. – *Советская историческая наука: проблемы изучения и преподавания*. – Калинин 1986, 135-146.

94. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А.: Архивные материалы о жизни и деятельности П. А. Ровинского. – *Археографический ежегодник для 1986 год*. Академия наук СССР. Отделение истории – Археографическая комиссия. – Москва 1987, 190-195.

95. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Михайлов, Е. В., Фрейденберг, М. М.: Библиография печатных трудов П. А. Ровинского. – У: *П. А. Ровинский (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 114-125.

96. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Михайлов, Е. В.: Библиография трудов П. А. Ровинского. – *Археографический ежегодник для 1986 год*. Калинин 1988, 125-135.

97. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А.: Рукописное наследие П. А. Ровинского. – У: *П. А. Ровинский (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 5-15.

98. КОТЛЯРСКАЯ, Л. А., Фрейденберг, М. М.: Из истории отечественной славистики. – *П. А. Ровинский в Черногории*. Калинин 1989, 97 стр.

99. КОТЛЯРСКАЈА, Л. А., Фрејденберг, М. М.: Из историје отаџбинске славистике: П. А. Ровињски у Црној Гори. – *Васпитање и образовање*, Титоград 1990, 5/6; 155-172; 1991, 1, 96-110.

Одломак из књиге „Из историје отечественной славистики: П. А. Ровинский в Черногории“. Калинин 1989.

100. КУБЛИЦКИЙ, Г. И.: Улица „Павла Руса“. – *Кублицкий Г. И. И снова Югославия*. – Москва 1967, 193-194.

101. КУЛАКОВСКИ, Платон: Писма „Отаџбини“ о савременој руској књижевности. Прво писмо. – *Отаџбина* II/1880, IV/15, 464-476.

Приказ чланка П. А. Ровинског „Црте из Црне Горе“ у часопису *Руска мисао*.

102. ЛАВРОВ, П. А.: Разбор труда П. А. Ровинского „Черногория...“, т. 1 и т. 2, 1 и 2 части, представленного на соискание премии проф-ра Котляревского. – *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С.-Петербургъ 1906, Т. 81, 7-59.

103. ЛАВРОВ, П. А.: Рецензия – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1902, № 10, 382-410.

Рец. на кн.: Ровинский П. А., *Черногория*..

104. ЛАВРОВ, П. А.: Рецензия – *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, С. Петербургъ 1906, Т. 81, 7-59.

Рец. на кн.: П. А. Ровинский: *Черногория*..

105. ЛАВРОВЪ, П. А.: П. А. Ровинский и его труды о Черногории. – *Извѣстія русского географическаго общества*, томъ LII, 1916, выпускъ VII, Петроградъ 1916, 543-561.

Некролог.

106. ЛАЛЕВИЋ, М[иодраг] С.: Белешка о Ровинском. – *Прилози проучавању народне поезије*, 1939, 1/2, 176-179.

107. ЛАЛИЋ, Радован: Rovinski Pavel Apolonović. – *Enciklopedija Jugoslavije*, 7, 1968, 101, Потпис: Р. Л.

108. ЛАПТЕВА, Л. А.: *Русская историография гуситского движения*. – Москва, 1978, 114-126.

109. ЛАПТЕВА, Л. П.: Развитие русской исторической мысли в XIX в. в области славяноведения. – *Вестник Московского университета*. История. 1983, № 1, 32-42.

110. ЛИНКОВ, Я. И.: Идеиные и тактические разногласия в рядах революционной демократии в эпоху падения крепостного права. – *Исторический вестник*, 1959, № 6, 60.

111. Литературные вечера в Казани. – *Казанские губернские ведомости*, 1862, 16 апр., № 15, 174.

112. ЛУКЕТИЋ, Мирослав: Писмо Павла Ровинског Роксанди Томановић. – *Бока*, 10, 1970, стр. 327-332.

113. ЛУЧИННИНА, Н. А.: П. А. Ровинский о русском консульстве в Дубровнике. – У: *Павел Аполонлович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 48-54.

114. МАКСИМОВ, А. Н.: П. А. Ровинский. – *Русские ведомости*, Москва 1916, № 17, 22-января.

Некролог.

115. МАКСИМОВ, А. Н.(?): П. А. Ровинский. – *Исторический вестник*, С. Петербургъ 1916, N° 3, 926-927.

Некролог.

116. МАРИЋ, Растислав: Бинд илирски бог извора. – *Годишњица Николе Чупића*, 1939, XLVIII, 146-149.

О остацима илирских вјерованја код Црногораца приликом приношења жртве при копању бунара – према забиљешкама П. А. Ровинског (стр. 147-148)]

117. МАРКОВИЧ, С.: Письмо Владимиру Йовановичу. Цюрих, 4 июля 1869 г. – *Избранные сочинения*, Москва 1956, 811.

118. МАРКОВИЋ, Чедомир: Павел Аполонович Ровински као археолог. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 89-94; Исто. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник научних радова са научног скупа). Цетиње 1992, 89-94.

119. МАТИНОВИЋ, Д[ушан]: Павле Аполонович Ровински. – *Цетињски лист*, I/1976, 9, 25. VII, 2.

120. МАТИНОВИЋ, Душан: П. А. Ровински (1831-1916). – *Овдје*, XIII/1981, 151 (децембар) 32.

Поводом 150-годишњице рођења.

121. МАТИНОВИЋ, Душан: П. А. Ровински и његов библиографски рад о Црној Гори. Уз седамдесетогодишњицу смрти. – ЦАНУ, *Гласник Одјелења друштвених наука*, књ. 5, Титоград, 1978, 139-158.

Summary.

122. МАТИНОВИЋ, Душан: П. А. Ровински (1831-1916). – У: *Портрети*, Цетиње 1983, 127-141; Исто. – *Портрети III*, Цетиње 1990, 409-432; Исто. – *Портрети IV*, Цетиње 1991, 301-304.

123. МАТИНОВИЋ, Душан: П. А. Ровински (1831-1916). – У: *Црногорска библиографија. Историјски развој. Библиографи*. – Цетиње 1992, 70-87.

124. МАТИНОВИЋ, Душан Ј.: Предговор. – У: П. А. Ровински, *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*. Том IV, књ. 1, Библиографија = П. А. Ровинский: *Черногория в её прошлом и настоящем*. Том I, кн. 1. Библиография. – Цетиње-Цетиње 1991, 5-21.

125. МАТИНОВИЋ, Душан Ј.: Павел Аполонович Ровински. – У: П. А. Ровински, *Црна Гора у својој прошлости и садашњости*. Том I, Библиографија = П. А. Ровинский: *Черногория в её прошлом и настоящем*. Том I, кн. 1. Библиография. – Цетиње-Цетиње 1991, 237-243. Потпис: др Д. Ј. М.

126. МАТИНОВИЋ, Душан: Допринос Павла Ровинског ретроспективној библиографији. – *Библиографски вјесник*, XX/1991, 2/3, 153-156.

127. МАРТИНОВИЋ, Душан: Рецензија П. А. Ровинског „Српске библиографије за новију књижевност 1741-1867. године“. – *Сусрети библиографа* '91, Инђија 1994.

128. МАРТИНОВИЋ, Душан: Непознати напис Павла Ровинског. – *Дневник*, Нови Сад 1991, 28. октобар, 13.

Надаслов: Предавање др Душана Мартиновића на сусрету библиографа у Инђији.

129. МАРТИНОВИЋ, Душан: Павел Аполонович Ровински о Србији, српском народу и српским научницима. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 7-22. – Исто, У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље* (Зборник научних радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године), Цетиње 1992, 7-22.

130. МАРТИНОВИЋ, Душан: Павел Аполонович Ровински (1831-1916). Биографија-библиографија. – У: *П. А. Ровински: Црна Гора у прошлости и садашњости. Том IV, Државни живот (1851-1907) – археологија* / превели с руског Вида Стевановић и др Милорад Ђирковић. Цетиње: Издавачки центар „Цетиње“, 1994, стр. [509]-544.

131. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: Павле Аполонович Ровински. – *Рад X-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије на Цетињу 1963. године*. Цетиње 1964, 211-228.

132. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: Мировоззрение Черногорского народа по исследованиям П. А. Ровинского. ТЕЗИСИ. – *VII Международный съезд антропологических и этнологических наук*. Москва 1964.

133. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: Његош у проучавању Павла Ровинског – у књ. „Ровински о Његошу“, Цетиње 1967, 9-20.

134. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: Наставни план и програм Цетињске гимназије по оцјени П. А. Ровинског. – *Годишњак Цетињске гимназије*, I/1969, бр. 1, 19-28.

135. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: П. А. Ровинский и Л. Томанович, От „Слова о полку Игореве“ до „Тихого Дона“. – *Сборник статей к 90-летию Н. К. Пиксанова*, Академия наук СССР. Институт русской литературы Ленинград: Наука 1969, 361-369.

136. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: Ровински у Вуковом завичају. – *Народно стварлаштво*. Folklor, 1974, 49/52, 16-20.

137. МАТАВУЉ, Симо: *Биљешке једног писца*, Цетиње: Обод 1975, 100-105.

138. МЕДЕНИЦА, Радосав: Павле Ровински, у књ.: *Наша народна епика и њени творци*. Цетинье 1975, 269-277.

139. МЕДЕНИЦА, Радосав: Павле Ровински о народној поезији Васојевића. – *Народно стваралаштво*. Folklor, XII/1973, 47/48, 88-102.

140. МИРКОВИЋ, Ђоко: Откривена спомен-биста Павлу Ровинском. – *Побједа*, XLVII/1991, 9024, 17, I, 12. Потпис: Ђ. М.

Бисту открио совјетски амбасадор у Југославији Вадим Логинов. О П. А. Ровинском говорио др Душан Мартиновић.

141. МИХАЙЛОВ, Е. В.: *Русский революционер-демократ и ученый славист П. А. Ровинский*. Москва 1964 (дипломна работа).

142. МИХАЙЛОВ, Е. В.: Письмо А. А. Слепцова П. А. Ровинскому от 3. апреля 1905. г. – *Революционная ситуация в России в 1859-1861 г.* Москва 1965, 426.

143. МУРКО, М[атија]: Неколико задаћа у проучавању народне епике [Einige Aufgaben der Epicforschung]. – *Прилози за проучавање народне поезије*, I/1934, 1, 2-5.

О потреби сакупљања муслиманских народних пјесама с посебним освртом П. А. Ровинског и његово биљежење таквих пјесама у Васојевићима.

144. Н.: Павле Аполонович Ровински и српска академска омладина у Петрограду. Петроград, 24. II. 1900. – *Оногошт*, III/1900, 11, [2].

О свечаном ручку у част Ровинског у кући Јеронима Павловича Табурна. Са здравицом Јанка Ј. Спасојевића и одговор Ровинског.

145. (Награда Ровинског). – *Браник*, 14/1901, 126, 3.

Билешка о награди Академије наука у Петрограду од 1000 рубаља за његово дјело „Черногорија въ ея прошломъ и настоящемъ“.

146. Награђено дјело. – *Босанска вила*, XV/1901, 22, 382.

Билешка о награди Ровинском од Руске академије наука за књиге „Черногорија...“]

147. НАУМОВ, Е. П.: Хроника. Заседание посвященное памяти П. А. Ровинского. – *Советское славяноведение*, 1956, N° 4, 111-113.

148. Научно дјело о Црној Гори. – *Босанска вила*, XII/1898, 10, 159.

Билешка о појави треће књиге „Черногорије...“ П. А. Ровинског.

149. [Некролог П. А. Ровинском]. – *Новое время*, 1916, N° 14318, 19 јанв. Потпис: Д.В-н.

150. [Некролог П. А. Ровинском]. – *Саратовский листок*, 1916, N° 38, 22, јанв.

151. [Некролог П. А. Ровинском]. – *Сибирская жизнь*, 1916, N° 38, 17 фебр.

152. [Некролог П. А. Ровинском]. – *Правительственный вестник*, 1916, № 18, 23 янв.

153. НЕМИРОВСКИ, Е. Љ.: Необјављено писмо П. А. Ровинског. – *Историјски записи*, LXIII/1990, 3/4, 117-121.

Превела са руског Дурија Појатић. (Према новој архивској грађи). Поводом 75-годишњице смрти.

154. НЕМИРОВСКИ, Е. Љ.: Прво путовање П. А. Ровинског у Црну Гору (1878-1885). (Према новој архивској грађи). Поводом 75. годишњице смрти. 1. Први мјесеци у Црној Гори. – *Библиографски вјесник*, XX/1991, 1, 115-124.

Превео с руског Видак Рајковић.

155. НЕМИРОВСКИ, Евгениј Львович: Прво путовање П. А. Ровинског у Црну Гору (1878-1885). Према новој архивској грађи. 2. Пут на Приморје. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 31-36; Исто. У: П. А. Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље. (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године). Цетиње 1992, 31-36.

156. НЕМИРОВСКИ, Е. Љ.: Три књиге о Павлу Ровинском. (Л. А. Котљарская, М. М. Фрејденберг, Из истории отечественной славистики: П. А. Ровинский (1831-1916), Калинин 1988, 80 стр.; П. А. Ровинский (1831-1916) и его время. Межвузовский тематический сборник, научных трудов. Калинин 1988, 138 стр.; Л. А. Котљарская, М. М. Фрејденберг, Из истории отечественной славистики: П. А. Ровинский в Черногории, Калинин 1989, 97 стр.) / Превео Видак Рајковић. – *Библиографски вјесник*, XVII/1983, 1, 185-186.

157. НИКИТИН, С. А.: Южнославянские связи русской периодической печати. Москва 1952, Т. 4, 109, 111, 121-122.

158. Новије (награда Ровинског). – *Браник*, XVII/1901, 132, 3.

Вијест да је Ровински добио награду Руске академије наука у износу од 1.000 рубаља за дјело „Черногорија...“

159. [НОВАКОВИЋ, Стојан]: Крсно име. Напомене за нова иситивања од -. – *Карацић*, II/1890, 6/7, 103-112.

О крсном имену у Пегушима. П. А. Ровински: стр. 105.

160. Нове књиге у ваљевским селима. Српске успомене П. А. Ровинског. Ваљево, 3. новембра (Танјуг). – *Јединство* (Приштина), 48/1993, 293, 4. XI, 5.

О зборнику „Село“ у коме је објављен одломак из чланка П. А. Ровинског „У Врачевићу 1868 г.“ у преводу и са биљешком Д. Аранитовића.

161. (О писму П. А. Ровинског). – *Глас Црногорца*, XV/1886, 14, [3].

О приватном писму једном пријатељу преко којег се обавјештава црногорска јавност да ће му Руска академија наука штампати књигу о Црној Гори.

162. [О избору П. А. Ровинског за члана Цетињске читаонице]. – *Глас Црногорца*, XVIII/1889, 52, [3-4].

163. *О путешествии П. А. Ровинского в Монголию с караваном гг. Бутина и П. И. Першина по Амуру*. – Отчет о деятельности Сибирского отделения ИРГО за 1872. Иркутск 1873, 23.

164. О Црној Гори. – *Босанска вила*, VIII/1893, 11/12, 162.

Билешка о завршетку друге књиге о Црној Гори П. А. Ровинског.

165. Од цетињског „Књижевног листа“ добили смо свеску за септембар и октобар. – *Коло*, V/1903, 1, 64.

Похвална рецензија на чланак П. А. Ровинског „Владика црног. Петар II Петровић Његош“.

166. Одликовање. – *Браник*, VI/1890, 130, 4.

Билешка да је П. А. Ровинском уручено на Цетињу француско одликовање за културни и књижевни рад.

167. ОРФАНОВ, Н. И. (МИШЛА). В дали: (Из прошлого). – *Рассказы из вольной и невольной жизни*. – Москва 1883, 20-34.

168. ОСТОЈИЋ, Тихомир: П. Ровинский: Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ, Санктпетербургъ 1905. (Изашло као бр. 2 у LXX, тому „Сборника отделения русского языка и словесности, тип. Академии наукъ“). – *Летопис Матице српске*, CCXXVIII/1906, 4, 109-114. Потпис: Тих. О.

169. ОТАШЕВИЋ, Душан: Павел Ровински о Босни и Херцеговини. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 23-23; Исто. – У: П. А. Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље. (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године). Цетиње 1992, 23-29.

170. *Отчет императорского Русского географического общества за 1881 год*. Санктпетербургъ: тип. В. Безобразова и К^о, 1882, X, 82, 117 + 7 л. таб.

О истраживањима П. А. Ровинског у Црној Гори (стр. 45)]

171. *Очерки истории исторической науки в СССР*. Москва: Изд-во АН СССР, 1963, 832 стр.

Библиограф. у т. 1-3: стр. 761-805

Црна Гора у радовима П. А. Ровинског и П. А. Лаврова: стр. 507-508, 513.

172. (Павле Аполоновић Ровински). – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 50, [2-3].

О одласку из Црне Горе.

173. Павле Апостоловић Ровински. – *Јавор*, XIII/1886, 2, 60-62.

Погрешно унесено очинство (! Аполонович).

174. Павле Аполонович Ровински. – *Босанска вила*, VII/1893, Додатак к броју 15, 231-232.

Биљешка о проучавању Црне Горе и избору за предсједника Одбора за прославу 400-годишњице Ободске штампарије.

175. Павле Ровински. – *Орао*, календар, XX/1894, 23-24.

Предсједник Одбора Ободске прославе – четиристогодишњице прве црногорске штампарије. Репродукција слике.

176. Павле Ровински. [С портретом]. – *Орао*, календар, XX/1894, стуб. 23-24+106-107.

177. П. А. Ровински D-ru Petrinjeusis-u. – *Глас Црногорца* XXXIX/1900, 45, [2-3].

Приказ одговора Павела А. Ровинског у расправи Вопрос' Боснии и Герцеговине в'литературе и действител'ности дру Petrinjeusisu (Франу Милобару) на његову расправу: Bosnien und das Kroatische Staatsrecht. Eine historisch juridische Studie. – О правима Хрватске на Босну и Херцеговину.

178. Павле Аполоновић Ровински: *Српска Морава*. Успомене са путовања по Србији 1868. године. (Одломак). – *Село*. [Зборник]. Ваљево, „Ваљевац“, 1993.

Избор, превод и уводна биљешка Добрило Аранитовић.

179. ПАНТЕЛЕЕВ, Л. Ф.: К биографији П. А. Ровинског. { *Речь*, 1916, N^о 19, 20 јанв.

Некролог.

180. ПАНТЕЛЕЕВ, Л. Ф.: Воспоминания. – Москва 1958.

Између осталог и о сусрету с П. А. Ровинским на Цетињу (1904).

181. ПЕЈОВИЋ, Ђоко: О личности и дјелу П. А. Ровинског 1831-1916 (поводом 50-годишњице смрти). – *Историјски записи*, XX/1967, XXIV, 1, 147-170.

182. ПЕРЕЖОГИНА, Јелена А.: О једом рукопису П. А. Ровинског. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 117-121; Исто. – У: П. А. Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље. (Зборник научних радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног 3. и 4. октобра 1991. године). Цетиње 1992, 117-121.

[Мото]: „Свијетлост успомени мог учитеља Јурија Сергејевича Маслова“.

Превео с руског: Видак Рајковић.

183. ПЕРОВИЋ, Лазар Т.: Ровински Павле Аполонович, Черногорскаја историја перед „судом“ архимандрита Илариона Руварца. – *Луча*, VI/1900, 6, 402.

Приказ..

184. ПЕРОВИЋ, Латинка: Ровински. – Овдје, Подгорица, XXV/1994, 307/308, јул-август, 130-132.

185. ПЕРОВИЋ, Сретен: Црна Гора и Црногорци у енциклопедијама. – *Монитор*, Подгорица, IV/1993, 151, 10. IX, 46-47; 152, 17. IX, 46.

И о П. А. Ровинском.

186. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб: Једна незапажена расправа о говорима Црне Горе. – *Зборник за језик и књижевност I*, Титоград 1972, 67-71.

О испитивању говора Црне Горе у дјелу Ровинског о Црној Гори.

187. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб: Павле Ровински и други „почетак“ српскохрватске дијалектологије. – Међународни славистички центар *Научни састанак у Вукове дане*. Београд, Тршић, Нови Сад 13-18. IX 1973, 3, Београд 1980.

188. ПЕТРОВИЋ, Драгољуб: О неким српско-руским лексичким паралелама Павла Ровинског. – *Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу 1975-1976*, 5/6, 63-68.

189. ПЕТРОВИЧЪ, М.: *По Черногории. Путевія, впечатленія и наброски*. Очеркъ первый. Москва 1903.

190. ПЕТУХОВ, В. К. Из архива П. А. Ровинского. – *Славянские литературные связи*. – Ленинград 1968, 259-264.

191. ПЕТУХОВ, В. К.: Издание трудов П. А. Ровинского в Югославии. – *Советское славяноведение*, Москва 1970, № 6, 100-101.

Приказ књ. „Ровински о Његошу“, Цетиње 1967.

192. ПЕТУХОВ, В. К.: К биографии П. А. Ровинского. – *От „Слова“* – 357-361.

193. ПЕТУХОВ, В. К.: Петр Негош в русской дореволюционной и советской славистике. – *Славянские страны и русская литература*. Ленинград: Наука, 1973, 198-221.

194. ПЕТУХОВ, В. К.: П. А. Ровинский (1831-1916) и русско-сербские литературные и фольклорные связи: Дис. ...канд. ист. наук. – Ленинград 1975, 23 стр.

195. ПЕТУХОВ, В. К.: Ровинский о сербских этюдах Ф. Каница. – *Сравнительное изучение литератур: Сб. ст. к 80-летию академика М. П. Алексеева*. – Ленинград 1976, 293-298.

196. ПЕТУХОВ, В. К.: П. А. Ровинский как исследователь южнославянских литератур средневековья. – *Тр. Отдела древнерусской литературы*. – Ленинград 1979, Т. 93, 456-459.

197. ПЕТУХОВ, В. К.: Чернышевский и П. А. Ровинский. *Н. Г. Чернышевский. Эстетика. Литература. Критика*. – Ленинград 1979, 367-382.

198. ПЕТУХОВ, В. К.: К истории перевода и изучения сербский народной песни в России. Из архива П. А. Ровинского. – У: *П. А. Ровинский (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 66-78.

199. ПЕТУХОВ, В. К.: Црногорска издања у другој половини 19. вијека – из архива П. А. Ровинског. – *Васпитање и образовање*, Титоград 1991, 3, 101-105.

Превод с руског: Вукале Ђерковић и Славко Шћепановић.

200. [Поводом ископавања старина у Дукљи под руководством Павла А. Ровинског и о економском положају Црне Горе...] – *Грлица*, III/1891, 36-37; *Глас народа*, I/1891, 363, [1-2].

201. Поездка П. А. Ровинского на Тунку и Оку до Окинського караула для этнографических и культурно-исторических исследований. – *Отчет... Известия Русскаго географического общества за 1870 г.* – Иркутск 1871, 17-21.

202. Познати књижевник руски... – *Зора*, Мостар, 1900, 8/9, 34.

Биљешла о појави критике П. А. Ровинског „Црногорска историја пред судом архимандрита Илариона Руварца“ (критика Руварчеве књиге „Montenegrina“).

203. Politické zprávy zahraničné. Ruský učenec Pavel Rovinský... – *Nbrod - ní listy*, 2, 2. 1890, pžil 1, str. 1.

О ставу према црногорским исељеницима – према подацима П. А. Ровинског.

204. ПОЛОВИНКИН, И. Н.: Рецензия. – *Известия Славянского благотворительного общества*, С. Петербургъ, 1890, N° 7, 135-137, 203.

Рец. на књ.: Ровинский П. А., *Петр II Петрович Негош*.

205. ПОМЧЛОВСКИЙ, И. В.: К статье П. А. Ровинского „Раскопка древней Диоклеи“. – *Журнал Министерства народного просвещения*, 1890, N° 412, авг.

Друкчије тумачење натписа на латинском, нађеног приликом ископавања Дукље.

206. Последние известия из черногорской жизни. – *Московские ведомости*, 1894, N° 133, 16 мая.

Између осталог, о одласку Н. Р. Овсјаног и П. А. Ровинског из Црне Горе.

207. ПОРОХ, ВЛ. И., Гражданов, Ю. Д., Васильев, И. В.: Саратовская губерния в годы первой революционной ситуации, подготовки и проведения крестьянской реформы 1861 года. – Саратов 1984.

208. ПОТАНИН, Г. Н.: Ровинский в Сибири. – *Камско-Волжская газета*, 1873, 29 сент., N° 110.

209. ПОТАНИН, Г. Н.: П. А. Ровинский. – *Сибирская жизнь*, Томск 1916, 17 февр.

Некролог.

210. ПОТАНИН, Г. Н.: Письма. – Иркутск 1977, Т. 1, 52, 97.

211. ПУТИЛОВ, Б. Н.: Русский и южнославянский героический эпос. – Москва 1977, 35, 52-53, 127, 130, 147, 163, 259, 288.

212. ПУТИЛОВ, Б. Н.: Ровинский – собиратель, издатель и исследователь эпоса южных славян. – *Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии*. Ленинград 1977, Вып. 7, 145-157.

213. ПУТИЛОВ, Б. Н.: Героический эпос чернокоцев. – Ленинград 1982, 7, 11, 13, 36, 38.

214. ПЫПИН, А. Н.: Рецензия. – *Вестник Европы*, Москва 1897, No 12, 859-863.

Рец. на књ.: Ровинский П. А., *Черногория...* – Т. 2, ч. 1.

215. ПЫПИН, А. Н.: *Мои заметки*. Москва, 1910, 17, 30, 38.

216. (Р.): С Дукље. – *Глас Црногорца*, XXI/1892, 22, [3-4]

О истраживању старог римског града Дукље, под руководством Павела Аполоновича Ровинског.

217. РАДОЈЧИЋ, Н[икола]: Кроника попа Дукљанина (поводом чланка П. Ровинског и Ст. Станојевића). – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1927, VII/1-2, 306-307.

218. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: П. А. Ровински. – *Побједа*, XXV/1968, 2719, 16. V, 11; 2720, 19. V, 11; 2721, 23. V, 11.

219. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: Из живота и рада П. А. Ровинског (уз шездесетогодишњицу смрти). – *Гласник Етнографског института САНУ*, књига XXVI, Београд 1977, 188-208.

220. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: П. А. Ровински као антропогеограф. – *Библиографски вјесник*, XXI/1992, 3, 73-82; Исто. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник научних радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године), Цетиње 1992, 73-82.

[Мото]: „Није било Црногорца, који није познавао 'Павла Руса'. Није било села у Црној Гори које није Ровински проучио“ (Ј. Томановић).

221. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: Подсјећања. Павле Аполонович Ровински. Црна Гора као судбина. – *Побједа*, XLVII/1992, 9469, 11. IV, 12.

222. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: Он соединил протянутые руки Черногории и России. Истрихи к биографии П. А. Ровинского (1831-1916). – *Литературная Россия*, Москва, 1994, № 8, 25. февр., 16.

223. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: Ријеч о П. А. Ровинском – поводом издања Черногорије. – *Стварање*, Подгорица, XLVIII/1993, 11/12, 885-891.

224. РАЦКОВИЋ, Никола: П. А. Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље. (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа на Цетињу одржаног 3. и 4. октобра 1991. године.) Цетиње 1992, 130 стр. – *Библиографски вјесник*, XXII/1993, 1, 186-192.

225. Революционно-демократическое движение в странах Восточной Европы второй половины XIX в. и его роль в развитии международных связей: Тезисы докладов и сообщений республиканского науч. симпозиума. Львов 1985, 166 стр.

226. Ровински о Црној Гори. – *Глас Црногорца*, XV/1886, 16, [1].

О предавану П. А. Ровинског у Петрограду о Црној Гори.

227. Ровинский Павел Аполонovich. *Биографическая справка. – Энциклопедический словарь*, Изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон, С. Петербургъ 1899, Т. 52, 873-874.

228. Ровински, Павле Аполоновић, О технических терминах в законодательстве. Чтение В. В. Богишича. Петроградъ 1890. Издание русскославянского книжного магазина. – *Нова Зета*, I/1889, 5, 196.

Приказ.

229. *Ровински о Србији 1868. године*. Латинка Перовић: „Српско-руске револуционарне везе“, „Службени лист СФРЈ“, Београд 1993. – *Борба*, Београд, 71/1993, 245 (2. септембар), 11.

* Објављени одломци из текста „П. А. Ровински о Србији 1868“.

230. Ровински, Павле А. – *Свезнање*, Београд 1937, 1959.

231. РОВДА, К. И.: П. А. Ровинский и русско-чешские общественно-литературные связи. – *Чешско-русские и словацко-русские литературные отношения*. – Москва 1968, 276-299.

232. РОВДА, К. И.: Чернышевский и славянские литературы. – *Чернышевский. Эстетика. Литература. Критика*, Ленинград 1979, 254-283.

233. РОВДА, К. И.: П. А. Ровинский в Чехии. – *Духовная культура славянских народов. Литература, фольклор, история*. Сб. ст. – Ленинград 1983, 242-262.

234. РОВДА, К. И.: К истории одного содружества: (Прыжов – Стороженко – Веселовский). – *Русская литература*, Ленинград 1987, № 4, 195.

235. РОМАНОВ, И. М.: Н. Г. Чернышевский в Вилюйском заочении. *Якутск* 1957, 42, 49.

236. РОССИЕВ, П. А.: *Гнездо орлов*. Москва 1905, 22, 25-27, 30-34, 42.

237. РОССИЕВ, П. А.: Силуэты: (Листки из записных книжек). – *Исторический вестник*. С. Петербургъ 1909, № 8, 403-460.

О сусрету са П. А. Ровинским на Цетињу 1902. год.

238. РУДНЕВЪ, А. Д.: Заслуги П. А. Ровинского пред востоковедением. *Извѣстія им. Русскаго географическаго общества*, томъ LII, 1916, выпускъ VII, Петроградъ 1916, 563-565.

239. Русско-польские революционные связи. *Восстание 1863 г.: Материалы и документы*. – Москва – Вроцлав 1963, Т. 2, 290, 299, 435, 570, 571.

240. СЕКУЛОВИЋ, Г[оран]: Разговори: проф. др Павле С. Радусиновић. Врело патриотизма. – *Побједа*, XLVII/1992, 9649, 10. X, 13.

О животу и раду П. А. Ровинског и преводу његове „Черногорије“.

241. СЕКУЛОВИЋ, Горан: Енергија вјекова. – *Побједа*, XLVII/1992, 9695, 25. XI, 11.

И о преводу „Черногорије...“ П. А. Ровинског.

242. СЕКУЛОВИЋ, Горан: Библиографије. Истраживач Црне Горе Павел Аполонович Ровински, Црна Гора у својој прошлости и садашњости, превод Бранко Брновић. – *Побједа*, XLVI/1992, 9374, 7. I, 13.

243. СЕКУЛОВИЋ, Горан: Послије једног вијека, у издању Издавачког центра „Цетиње“: „Черногорија“ пред читаоцима. – *Побједа*, L/1994, 10113, 2. II, 7.

244. СЕЛИЩЕВ, А. М.: *Диалектологический очерк Сибири. Избранные труды*, Москва 1968, 223, 259-260.

245. СЕРГЕЕВ, А. В.: *Исторические взгляды В. И. Григоровича*. Казань 1978, 14, 17, 101.

246. СЕРГЕЕВ, А. В.: *Некоторые вопросы истории южных славян в трудах В. И. Григоровича*. – Учен. зап./Казанск. гос. ун-т. 1962, № 5, 82, 88, 1122.

247. СИМОВИЋ, Војислав: Ровински П., Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Санктпетербургъ 1888. – *Преглед географске литературе о Балканском полуострву*, 1898, 3, 38-44.

248. СКЕРЛИЋ, Јован: *Омладина и њена књижевност*, Београд 1906.

249. СЛЕПЦОВА, М. Н.: Штурманы грядущей бури. *Из воспоминаний. Звенья*. – Москва 1933, вып. 2, 433, 443.

250. СОБОЛЕВА, Е. В.: *Организация науки в пореформенной России*. – Ленинград 1983.

251. СОЛОВЬЕВ, Ю. Я.: *Воспоминания дипломата*. – Москва 1959, 147, 158, 159.

252. СРЕЋКОВИЋ, Пантелија: [О српском и бугарском језику]. – *Нова уставност*, II/1867, 11, [2]; 12, [3]; 13, [3-4]; 15, [3]; 16, [2-3]. Потпис: П. С. С.

Одговор на чланак П. А. Ровинског.

253. СТАНОЈЕВИЋ, Ст[аноје]: Ободска штампарија на Ријечи Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу. Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао П. А. Ровински. Цетиње, у државној штампарији, 1893. – У Новом Саду 19. августа. – *Стражилово*, VI/1893, 33, [527] – 528; 34, 543-544.

254. ТОЛСТОЈ, Л. Н.: Записная книжка, No 7. – Полн. собр. соч.: В 90 т., Т. 48; *Дневники и записные книжки 1858-1880*. – Москва 1952, 196.

255. ТОЛСТОЈ, Н. И.: Фрагмент славянског язычества: Архаический ритуал-диалог. – *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1984, 7-8.

256. ТОМАНОВИЋ, Л[азо]: Поводом новијих прилога к историји Црне Горе. – *Глас Црногорца*, XVI/1887, 15, [1-3].

Приказ чланака Миклошића, Ровинског и Јastreбова.

257. [ТОМАНОВИЋ, Лазо]: П. А. Ровинский, Петръ II (Раде) Петровичъ Нѣгош, владыка черногорский (1830-1851). Издание С. петербуского славянског благотворительного общества. С. Петербургъ 1889. – *Нова Зета*, II/1890, 4, 151-152.

Приказ.

258. ТОМАНОВИЋ, Лазо: О Дукљанскијем ископинама. – *Нова Зета*, II/1890, 10, 345-348. Потпис: Т.

259. ТОМАНОВИЋ, Л[азо]: Павле Ровински. – *Слободна мисао*, Никшић, XI/1932, 17, 1; 18, 1.

260. ТРОИЦКИЙ, Н. А.: Восемь попыток освобождения Н. Г. Чернышевского. – *Исторический вестник*, Москва 1978, № 7, 124, 129-130.

261. ТРОЈАНОВИЋ, С[има]: П. А. Ровинский, Черногоя, Географія-Исторія-Этнографія-Археологія. Современное положеніе. Томъ II, Част 1. Санктпетербргъ. Типографія императорской академии наукъ, 1897, XXXIV+778. – *Преглед географске литературе о Балканском полуострву*, 1901, 4, 12-22.

262. ТРОЈАНОВИЋ, С[има]: П. А. Ровинского Умиренье крови въ Грблъ, въ южно Адриатическомъ Приморь, 27. августа 1890. г. – Живая страна, В. И. Ламанского. Вып. II. С. Петербургъ 1890, – *Преглед географске литературе о Балканском полуострву*, 1901, 4, 64.

263. У мајској свесци „Нове Зете“ написао је П[авле] Р[овински]. – *Коло*, I/1889, 18, 293.

О приказу Веснићеве књиге „Крвна освета код Југословена“.

264. У Петрограду штампан је и други део монографије. П. Ровинског... – *Нова искра*, III/1901, 10, 320.

265. УСАЧЕВА, В. В.: Обряд „полазник“ и его фольклорные элементы в ареале сербскохорватского языка. – *Славянский и балканский фольклор*. Москва 1978, 43-44.

266. УСОЛЬЦЕВ, А. Ф.: Доклад об ученых изысканиях, производимых в Восточной Сибири. – *Известия Русского географического общества*, Иркутск 1872, № 1, 4-6; 1873, № 3, 196.

267. УТИН, Н. И.: Письмо к Марксу. – *Переписка К. Маркса и Ф. Энгельса с русскими политическими деятелями*. – Москва 1951, 58.

268. УШИНСКИЙ, А. Д.: Отчет по обозрению С. – Петербургской земледельческой колонии и Московского Рукавишниковского приюта для малолетних преступников. – Киев 1876.

269. ФАРЕСОВ, А. И.: Рецензия. – *Исторический вестник*, С. Петербургъ 1902, кн. 7, 276-278.

Рец. на кн.: П. А. Ровинский, *Черногория..* – Т. 2.

270. ФРЕЙДЕНБЕРГ, М. М.: Ровинский в современной югославской литературе. – У: П. А. Ровинский (1831-1916) и его время. Калинин 1988, 105-114.

271. ФРЕЙДЕНБЕРГ, М. М.: Балканские интересы в творчестве П. А. Ровинского. – *Etudese balkaniques*, София 1988, № 1.

272. ФРЕЙДЗОН, В. И.: Корреспонденция Павла Ровинского о сопротивлении в Боснии и австрийской оккупации в 1879 г. (Обзор). – *Opor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*. Naučni skup. – Sarajevo 1979, 191-201.

273. ФРЕЙДЗОН, В. И.: Отклики в России на борьбу в Боснии и Герцеговине против окупантов в 1878 г. – *Opor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*. Naučni skup. – Sarajevo 1979, 173-192.

274. ХЕВРОЛИНА, В. М.: Славянский вопрос и идеологи русского освободительного движения. – *Балканские исследования*, Москва 1974, 120-130.

275. ХИТРОВА, Н. И.: О русской помощи Черногории в период Восточного кризиса 1875-1878 г. – *Развитие капитализма и национальное движение в славянских странах*. – Москва 1970, 202.

276. ХИТРОВА, Н. И.: П. А. Ровинский (1831-1916) и югославянские народы. – *Balkanica*, 1974, [Т.], 2, 140-174.

277. ХИТРОВА, Н. И.: Ровинский Павел Аполлонович. – *Славяноведение в дореволюционной России: Библиографический словарь*. – Москва 1979, 292-295.

278. ХИТРОВА, Н. И.: Русско-черногорские политические отношения после Берлинского конгресса 1878 г. – *Россия и Юго-Восточная Европа*: Сб. ст. – Кишинев 1984, 149-155.

279. ХИТРОВА, Н. И.: Черногория в национально-освободительном движении на Балканах. – Москва 1979, 336 стр.

280. ХИТРОВА, Н. И.: П. А. Ровинский о Сербии. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 37-47.

281. ХИТРОВА, Н. И.: Павле Аполонович Ровински (1831-1916) и југословенски народи. – *Овдје*, XXI/1989, 244-245, 246-247, 24-25. С руског: Добрило Аранитовић.

282. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: П. А. Ровинский и его труд „Черногория в ее прошлом и настоящем“. – *Социальная структура и общественное движение в странах Европы и Америки*. – Москва 1984, 152-164.

283. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: Культурно-просветительская деятельность П. А. Ровинского в Черногории. – *Революционно-демократическое движение в странах Восточной Европы второй половины XIX в. и его роль в развитии интернациональных связей*: (Тезисы докладов), 148-151.

284. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: П. А. Ровинский как исследователь Черногории. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Москва 1981, 24 стр.

285. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: Павел Аполонович Ровинский в Черногории. – *Советское славяноведение*, Москва 1987, № 2, 25-31.

286. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: П. А. Ровинский о русско-черногорских отношениях. – *Вопросы историографии и истории зарубежных славянских народов*. – Москва 1987, 136-144.

287. ХЛЕБНИКОВА, В. Б.: Об исторических взглядах П. А. Ровинского. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 27-37.

288. ХЛЕБНИКОВА, Варвара Б.: „Црногорски период“ у животу П. А. Ровинског. – *Библиографски вјесник*, XXI/1991, 3, 37-59; Исто. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и јужнословенске земље*. (Зборник радова са четвртог југословенско-совјетског научног скупа одржаног на Цетињу 3. и 4. октобра 1991. године), Цетиње 1992, 37-59.

Превела с руског: Сенка Бабовић-Распоповић.

289. ХОХЛОВА, О. Н.: П. А. Ровинский – археолог. – У: *Павел Аполонович Ровински (1831-1916) и его время*. Калинин 1988, 78-86.

290. ХОХЛОВА, О. Н.: Ровински као археолог. – *Овдје*, Подгорица, XXV/1994, 307/308, 138-140.

Превео Добрило Аранитовић.

291. Хроника. – *Санктпетербурские ведомости*, 1886, 302, 2. ноябр.

О почетку рада П. А. Ровинског на дјелу о Црној Гори.

292. (Цетињска читаоница). – *Глас Црногорца*, XXIV/1896, 48, [4].

О поклону П. А. Ровинског 80 књига.

293. Црна Гора и Русија. – *Браник*, III/1887, 91, 1-2.

О чланку П. А. Ровинског о добу митрополита Петра I и његовом изгону из Русије...

294. Черногорія въ истории и литературы Италии и их взаимное политическое положение. Петроградъ. – *Глас Црногорца*, XXVI/1897, 39, [3].

Приказ дјела.

295. Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ. Географія. Историја. Етнографія. Археологія. Современное положеніе. составилъ П. Ровинскій. Томъ II, Часть 2, Санктпетербургъ. Типографія Императорской академии наукъ, 1901. – *Глас Црногорца*, XXXI/1902, 12, [3].

Приказ.

296. ЧЕРНЫШЕВ, В. И.: Из воспоминаний об Алексее Александровиче Шахматове (1864-1920). – *Избранные труды*. Москва 1970, Т. 2, 655, 664-666, 704.

297. ЧЕРНЫШЕВСКАЯ, Н. М.: Одна из попыток освобождения Чернышевского. – *Каторга и ссылка*. – 1931, № 5, 124-127.

298. ЧЕРНЫШЕВСКАЯ, Н. М.: Летопись жизни и деятельности Н. Г. Чернышевского. – Москва 1953, 293, 297, 390.

299. ЧЕРНЫШЕВСКАЯ, Н. М.: *Новые материалы для летописи. Н. Г. Чернышевский. Статьи и исследования*. – Саратов 1961, Вып. 2, 207, 1962, Вып. 3, 202.

300. ШАРОВА, К.: Любен Каравелов и българското освободително движение. – София 1970, 380-387.

301. ШИШИЋ, Фердо: *Летопис попа Дукљанина*, Београд – Загреб 1928, 45-47.

302. ШОСТАКОВИЧ, Б. С.: Революционер-шестидесятник Болеслав Шостакович в сибирской ссылке: по сохранившимся отрывкам его воспоминаний и другим неопубликованным материалам. – *Ссылка и общественно-политические круги в Сибири (XVIII – начало XX в.)*. – Новосибирск 1978, 181.

303. ШОФМАН, А. С.: Изучение истории и культуры южных славян в Казанском университете. – *Вопросы славяноведения*, Казань 1962, 3-14.

304. ШОЋ, Перо: Ровински у Црној Гори. – *Стварање*, Титоград, XIV/1959, 9, 733-734.

305. ШУЛЬГИН, В. Н.: *Очерки жизни и творчества Н. Г. Чернышевского*. – Москва 1956, 172-173.

306. ЭЙМОНТОВА, Р. Г.: *Русские университеты на границы двух эпох: от России крепостной к России капиталистической*. – Москва 1985.

307. Этнографическая поездка П. А. Ровинского по северным пределам Монголии от Хачинского караула до выхода Енисея из Саянских гор и далее в Минусинском крае. – Отчет... РГО за 1872 г. – Иркутск 1873, 14-15.

308. Этнологические исследования в Восточной Сибири действительного члена отдела П. А. Ровинского. – Отчет ... РГО за 1872 г. – Иркутск 1873, 4-8.

309. ЮДИН, В. Н.: *Сподвижник Чернышевского*. – Волгоград 1983, 225 стр.

Биографија П. А. Ровинског.

310. ЮДИН, П. Л.: Из юношеских лет А. Н. Пыпина. – *Исторический вестник*, 1908, № 8, 565.

311. ЯГИЧ, И. В.: *Письма И. В. Ягича к русским ученым, 1865-1886*. – Москва, Ленинград 1963, 55, 298, 303, 318, 484.

312. ЯДРИНЦЕВ, Н. М.: К моеей автобиографии. – *Русская мысль*, Москва 1904, кн. 6, 169.

313. ЯДРИНЦЕВ, Н. М.: *Письма к Г. Н. Потанину*. – Красноярск 1918, 26-27, 112, 132.

**СОФИЈА ПЕТРОВНА
МЕРТВАГО
(1851-1921)**

Међу странцима који су показивали велико интересовање за Црну Гору и Црногорце у минулом и овом вијеку најдубље трагове су, у научном проучавању Црне Горе и њеног културног наслеђа, као и у развоју њене просвјете, оставили Руси. Павел Аполонович Ровински (1831-1916) боравио је више од четврт столећа у Црној Гори и написао о њој монументално дјело – вишетомну *Черногорију*¹ и мноштво чланака у периодичним публикацијама на словенским језицима. И наш савременик проф. др Евгениј Љвович Немировски написао је неколико веома значајних дјела² о црногорској културној баштини, дајући изузетни допринос обиљежавању 500. годишњице Црнојевића штампарије. У развоју црногорског школства и народног просвјеђивања с краја прошлог и почетком XX в. посебно мјесто заузима Русиња Софија Петровна. Такође, и Елеонора Фјодоровна Цветкова, наш савременик, задужила је нашу науку и културу.³

У тексту који слиједи биће ријечи о Софији Петровној Мертваго која је двије и по деценије остала на челу најстарије црногорске средње школе – чувеног „Дјевојачког института царице Марије на Цетињу“.

1 П. А. Ровинский: *Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ* С. Петербургъ, Томъ I, 1888, 881 стр.; Томъ II, часть 1, 1897, 778 стр.; Томъ II, часть 2, 1901, 646 стр.; Томъ II, часть 3, 1905, 693 стр.; Томъ II, часть 4, 1909, 230 стр. и Томъ III, 1915, 510 стр.

2 Е. Љ. Немировски је написао три књиге: *Октоих првогласник Ђурђа Црнојевића из 1494*. Цетиње 1987, 98 стр. и у едицији ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА двије књиге: *Издања Ђурђа Црнојевића 1494-1496*. Цетиње, 1989, 222 стр. и *Издања Божидара и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене Рекс, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антонија Рампацета, Марка и Бартоломеа Ђинамиа 1519-1638*. Цетиње, 1993, 220 стр.

3 Е. Ф. Цветкова и др.: ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА. Том IV, кн. 2. *Библиографија о Црној Гори на руском језику 1722-1989*. Цетиње, 1992, 288 стр.

Софија Петровна је рођена 19. августа 1851. (по старом кал.) у Казану, на Волги, у познатој племићкој породици Мертваго. У властелинском дому својих родитеља провела је безбрижно дјетињство и стекла прво васпитање и образовање. Имућна породица Мертваго била је врло угледна и на гласу; окупљала је најпознатије књижевнике и умјетнике, научнике и универзитетске професоре стародревног града на „Матушки Волги“. Оновремени Казан је „представљао копију литерарног покрета у руској пријестоници: ту се, на вечерњим састанцима, поред умјетничке музике и декламација, држаху дуге препирке о задацима и разним правцима књижевности, читала су се класична и нова одабрана дјела руских и свјетских великана.“⁴ Такав је изгледао дом родитеља Софије Петровне у коме је стицала прва знања и искуства, породично узорно васпитање. Темељно образовање и васпитање добила је у „домаћој школи“ у којој је главна учитељица и васпитачица била њена мајка, „а остали су учитељи радили под њеним руковођењем“.⁵ О надарености и амбицијама да се бави васпитним проблемима Софијине мајке, сазнајемо и из једног писма из 1858. године, у којему она каже: „Задовољна сам што видим како ове дјевојчице почињу напредовати и како су захвалне за науку, која им се предаје. На прољеће отварам школу, како за мушку, тако и за женску дјецу, да се науче читати; дјевојчице учиће, уз то, и ручни рад. Неки у Казану не вјерују, да мени овдје није дуго вријеме; али, може ли бити дуго вријеме ономе, ко са задовољством врши своју дужност? – Ја баш жалим што вријеме тако брзо пролази...“⁶ Осим тога, мајка Софије Петровне је пружала народу разне медицинске помоћи; лијечила је и његовала сироте и немоћне, а дјеца су јој, у том послу, ревносно помагала – забилежио је хроничар.

Софија Петровна је у таквој породичној средини, наслиједила гене мајчине, дакако, и њезине навике и смисао за бављењем васпитањем младог нараштаја, рано се професионално определијелила за педагошки посао. У четрнаестој години напушта топли родитељски дом и породично огњиште и одлази у Санкт-Петербург, у Смолњи институт, гдје је стекла више образовање. Будући да је још у родитељском дому перфектно савладала француски, енглески и њемачки језик, ова талентована институтка је ванредно и брзо напредовала. У споменутом институту на Неви школовање је трајало седам година. Ступивши у Институт, Софија је показала толико широки спектар знања и образовања да су је надлежне школске власти превеле у старији разред и омогућиле јој ванредно напредовање. Ова вансеријска ученица седмогодишње школовање на Смолњом институту завршила је за двије године са одличним успјехом. За изузетно учење и примјерно владање добила је и специјалну награду.

Након завршетка школовања 1868. године, задојена племенитим педагошким идејама које је од мајке наслиједила, Софија Петровна се одала у свом родном крају pouчавњу дјеце и његовању оболелих... Имућно стање њених родитеља омогућило јој је путовање по непрегледним руским про-

⁴ „Босанска вила“: *Гђица Софија Петровна-Мертваго, управитељица Дјевојачког института царице Марије на Цетињу*. – Босанска вила, Сарајево, XIII/1898, бр. 1, стр. 2, стуб. 2.

⁵ Исто.

⁶ Исто.

странствима и европским земљама. Њена непресушна радозналост чинила је да преко познанстава и упознавања књижевних остварења и културних тековина ареала и држава које је обилазила, проширује њене спознајне ви-докруге и шири културни дијапазон. Послије ових путештвија и странствовања определијелила се за васпитање и образовање женске младежи, напуштајући родске радости и удобности...

Између 1883. и 1888. године била је наставница и директор Женске гимназије у Рјазану којом је руководила четири и по године. Као руководи-лац овог средњошколског завода, због педагошке умјешности и резултата које је постизала у васпитању и образовању повјерених јој дјевојака, стекла је у руском друштву високи углед. Рјазанска гимназија коју је водила сте-кла је високу репутацију. Просвјетно-педагошке власти, васпитанице и њихови родитељи су и школу и њену управницу необично поштовали и во-љели. Дobar глас се прочуо и до самог руског двора у пријестоници Санкт-Петербургу. Стога је руска царица Марија Александровна, када се ја-вила потреба за директорком (начелницом) императорског Дјевојачког (женског) института на Цетињу, без двоумљења управо одредила Софију Петровну Мертваго. Царским декретом је постављена за управитеља це-тињског женског средњошколског завода 9. септембра 1888, коју је дужност ревносно обављала двије и по деценије – све до 1913. године, када је Инсти-тут престао са радом.

Двадесетпетогодишњи рад Софије Петровне Мертваго, као директо-ра „Дјевојачког института царице Марије“ на Цетињу, толико је тијесно повезан са успјесима овог најстаријег женског средњошколског завода у Црној Гори, најпознатијег на јужнословенским балканским просторима. Уградила је она у њега све своје огромно знање, богато искуство и неис-црпну енергију и ентузијазам зрелог педагошког посленика. Била је душа ове познате и признате школе, њен интегрални дио, моторна снага, њена персонификација. И дан-данас када се спомене име Софије Мертваго, ми-сли се на Дјевојачки институт и његов процват. Стога о њој код нас и није могуће говорити изван ове средњошколске институције са којом је пои-стовјећена. Идентификовати Институт без ње, и њу без Института, готово је немогуће. Другим ријечима говорити о њој – значи говорити о Институ-ту, и обрнуто.

2.

„Дјевојачки институт царице Марије“ на Цетињу, или како га неки историчари просвјете и педагошке мисли у Црној Гори још називају „Женски институт...“, основан је 1869. године.

Приликом прве званичне посјете црногорског суверена Николе I Пе-тровића Његоша Русији 1868. године, тадашњи император Александар II Романов се сагласио да руски Свети Синод обезбиједи сталну новчану по-моћ од 8.000 рубаља за издржавање богословско-учитељске школе на Цетињу, која је била основана 1863. године, али је због немаштне и недо-статка средстава престала да ради, па је, благодарећи руској помоћи, обновљена 1869. године. Уз то, Никола I је издејствовао код руске царице Марије Александровне у Санкт-Петербургу и новчану помоћ у износу од 5.500 рубаља за оснивање једне средњошколске установе за школовање женске младежи на Цетињу, која је наредне 1869. започела свој рад. Тако су,

дакле, с јесени 1869, септембра мјесеца, отпочеле с наставом двије средње школе у Биљарди, најстарији средњошколски заводи у оновременом слободном дијелу црногорске државе.

Дјевојачки институт је отворен 8. септембра 1869. године. За прву „началницу“ (директорку) руска царица је наименовала Надежду Петровну Пацевич, која је преузела дужност руководиоца школе фебруара 1870. године. (До доласка Пецевичеве на Цетиње, Институтом су руководиле Катарина Ковачевић и Ана Живаљевић.)

У првој генерацији Дјевојачки институт је похађало свега 12 ученица, „12 њежних црногорских дјевојака“.⁷ По социјалном поријеклу биле су то искључиво „дјевојчице имућнијих родитеља и главара црногорских“.⁸

Убрзо по доласку на Цетиње Надежда Петровна Пацевич, дотадашња наставница једне Санкт-петербуршке женске гимназије, приступила је изради наставног („учебног“) плана и устава (статута) Дјевојачког института. Ова прва нормативна акта су била урађена по угледу на неке сличне руске школе тога времена, које су претежно темељене на програмске основе њемачких учитељских школа,⁹ што је било непримијерено црногорским приликама. С тим у вези, циљ „првог женског училишта на Цетињу био је да се у васпитанице“ укоријени тврда вјера, кроткост, љубав к отачаству и к поретку, да би касније као добре матере, саме могле дати прво добро васпитање својој дјечи; а уз то се и саме пригодове за учитељке основних школа“.¹⁰ Према првом Уставу Институт је прихватио на себе обавезу да школује 24 ученице, физички и психички здраве, које посједују елементарну писменост. Школовање је трајало у почетку двије, а касније четири године. Најбољим ученицима пружана је шанса да продуже и пету годину, послје чега су стицале право да буду учитељице основних школа.

Дјевојачки институт је прве три школске године радио у Биљарди. Наставно-васпитни кадар, поред Пацевичеве, чинили су хонорарни наставници – ђакон Филип Радичевић и учитељ Основне школе Гавра Пешић. Бесплатно су предавали и Милаң Костић, ректор цетињске богословије и архимандрит Висарион Љубиша.¹¹

Почетком школ. 1872/73. године Дјевојачки институт је пресељен у новосаграђени намјенски и функционални школски објекат, саграђен поред „Локанде“ (касније „Гранд-хотел“), за који је својевремено изречен мјеродавни суд да то „огромно здање [...] од камена и на два спрата [...] сазидано врло солидно и снабдевано са свим потребним дворанама, да је можда тешко наћи и код нас таквих завода [мисли се на Војводину – Д. М.]“.¹² Осим учионичког простора и кабинета, библиотеке и фискултурне дворане, зборнице и канцеларијских просторија, кухиње с трпезаријом, спаваона за интернат и нус-просторија, школска зграда имала је двориште са

7 Исто.

8 Орлић, црногорски годишњак стари и нови, за просту годину 1870, Цетиње стр. 70.

9 Милаң Костић: *Школе у Црној Гори од најстаријих времена до данашњег доба*. Панчево, 1876, стр. 160.

10 П. Ровинский: *Софья Петровна Мертваго. Начальница Девичьяго Института Императорицы Марии въ Цетинѣ*. – Славянские известия, С. Петербургъ, 1909, No 3, стр. 392.

11 Др Душан Мартиновић: *Дјевојачки институт. Прва женска средња школа у Црној Гори*. – Васпитање и образовање, Титоград, 1980, бр. 3, стр. 157.

12 Исто, стр. 158.

баштом и вођњаком, гдје су се васпитанице обучавале практички баштенским пословима, како би се што боље „припремиле за живот“.

Н. П. Пацевич се налазила на челној функцији у Институту до 1881. године, када је умјесто ње управљање школе преузела Наталија Љвовна Месарош, која је ту дужност обављала до 1883. године. Те године је, међутим, постављена нова директорка Дјевојачког института – Јулија Андријановна Лопухина, која је Институт водила до 12. јануара 1888, а онда је кормило преузела Софија Петровна Мертваго.

За вријеме руковођења Институтом Н. П. Пацевичева, школу је похађало 65 ученица, од којих су 42 биле Црногорке, 19 из Босне и Далмације, 3 из Скадра и једна Италијанка (из Истре). Услови за рад су били прилично неповољни. Цетиње је тада било мајушни срески градић који је обезбјеђивао најнужније за egzистенцију, па, ипак, у њему се „могло наћи све, неопходно за живот“.¹³ Упркос постојања елементарних услова за живот људи са скромним претензијама, с великим тешкоћама се тада живјело. За особе европејских навика и удобности био је подвиг живјети у од свијета изолованом Цетињу. Дабогме, прихватити се и улоге васпитача и руководиоца једне васпитне установе у материјалној оскудици и недостатку најосновнијих педагошко-дидактичких претпоставки за нормалан рад оновремених школа, био је, такође, прави подвиг. Из тих разлога се ни Месарошева, ни Лопухинова нијесу дуго задржале на Цетињу. Прва је напустила Институт због нарушеног здравља, а друга по личном захтјеву... Међу институткама су забиљежена и три смртна случаја...

Августа 1884, долази на Цетиње специјални изасланик из Санкт-Петербурга по имену Оом, тајни савјетник руске царице, ради стицања увида у рад Института и његово устројство. Оом је по сугестији црногорског књаза Николе I, заједно са Јованом Павловићем, директором Цетињске гимназије и књажевим заступником у датој ствари, извршио одређене измјене у Уставу (статуту) Института. Нове уставне клаузуле су се односиле на политику уписа у школу. Изричито је наглашено да је Институт „искључиво за школовање дјеце црногорске“ (чл. 1), с тим да се по личној жељи црногорског књаза или књагиње могу у Институт примити дјеца из сусједних држава, али не више од 1/3 укупног броја васпитаница. Наглашено је и то да на постављења начелника од стране руске царице, сагласност даје црногорска књагиња (члан 8). Уз то, уведен је и специјални савјетодавни орган, тзв. комитет којим ће руководити књагиња црногорска. Ове одредбе су унеколико нормативно ограничиле ингеренције директорки које је постављала руска царица и смањиле њихову личну одговорност у управљању школом. Урађен је и нови наставни план и програм, јер је раније био неприлагођен црногорским потребама.

3.

Софија Петровна Мертваго на Цетиње је дошла у децембру 1887. године и дужност директора Института је преузела од Ј. А. Лопухине 12. I 1888. године. Тада се у Институту налазило свега 17 васпитаница, искључиво Црногорки, и двије наставно-васпитне особе. Школска зграда је била грађевински недовршена, са влажним и мемљивим просторијама.

13 М. Костић: нав. дјело, стр. 159-160.

Енергична Софија Петровна, одмах по завршетку наставе и испита у школ. 1887/88. години, предузима радикалне мјере за санирање објеката, повећања броја ученица и наставно-васпитног персонала у наредној школској години. Издејствовала је код покровитељке – руске царице 10.000 гулдена за оправку и малтерисање школске зграде, отплату дугова и побољшање материјалне базе наставе и стандарда ученица. У току љета 1888. завршени су грађевински радови, тако да је редовна настава могла почети у нормалним условима...

За вријеме прве школске године њеног директоровања школу је завршило свега седам ученица. Наредне школ. 1889/90. године примила је 18 нових, од којих су шест плаћале школарину. Повећала је и број наставно-васпитног особља, који је чинило осам предавача и васпитача.

Одважној С. П. Мертваго очигледно, нијесу се допале најновије промјене статута школе, посебно не оне одредбе које су ограничавале упис ученица из сусједних српских крајева који су се налазили под окупацијом двојне монархије и отоманске империје. Стога је она у 1891/92. школ. години, поред 15 ученица из Црне Горе, уписала 15 из Боке Которске, Далмације, Хрватске и Војводине, три из Босне и Херцеговине, и по једну из Србије и Турске. (Од 35 васпитаница 21 су биле смјештене у интернату, а 14 су биле екстерне!) Из године у годину растао је број ученица у Институту, тако да је школ. 1894/95. било укупно 46, од којих је половина била изван Црне Горе. Оваквом политиком уписа доприносила је популаризацији Института на ширим јужнословенским просторима, па самим тим и руских утицаја. У томе је добила и подршку црногорског двора, јер су књаз Никола и књагина Милена увиђали корист од тога, поготову што упис није ишао на уштрб црногорске женске омладине, а растао је углед и црногорског школства.

Црногорски књажевски пар је давао пуну подршку Софији Петровој. На свим испитима су присуствовали поједини чланови књажевске породице, а на завршним испитима и сами црногорски суверен. И на тај начин су Институт и његов педагошки руководиоца добијали на угледу.

С. П. Мертваго је перманентно радила на побољшању кадровско-материјалне основе наставе. Од школ. 1889/90. године иновирала је наставни план и програм, који је обухватио и нове наставне предмете који се дотле нијесу изводили (гимнастика, цртање и нотно пјевање). Фаворизовала је наставу српског и страних језика (руски и француски); а исто тако и наставу математике. Поред сталних наставника и васпитача, ангажовала је најбоље професоре цетињске Богословије и Гимназије (Јова Љепаву, Живка Драговића, Душана Јовановића, Филипа Јерговића, Илију Шобајића, Шпира Огњеновића, Роберта Толингера, Алексу Ивановића и др.). Међу њима је било еминентних стручњака, писаца уџбеника, истакнутих научних и културних радника, музичких педагога, композитора.¹⁴

С. П. Мертваго је на почетку свог руковођења Институтом увела примјерну школску администрацију („годишњи протокол“ за васпитанике са стручних конференција и обавезни извјештај о успјеху ученика на крају сваког класификационог периода и на крају школ. год.).

¹⁴ П. Ровинский: нав. рад, стр. 387.

Године 1892. обављени су нови грађевински радови на школском здању; извршено је његово проширење и доградња. Послије ових интервенција школски простор је и капацитетом и хигијенско-техничким условима у потпуности задовољавао до краја рада Института.

Тако је, дакле, Софија Петровна на почетку свога рада у црногорској пријестоници учинила крупне кораке на унапређењу рада Дјевојачког института. Корјенито је измијенила наставни план и програм, уз сагласност црногорских школских власти, ангажовала најбоље стручњаке и обезбиједила пристојне услове за нормално извођење наставно-васпитног процеса. Васпоставила је модерно училиште у којему се доста полагало и на гајењу црногорских традиционалних вриједности.

Софија Петровна је велику пажњу поклањала опреми Института. Формирала је неколико солидно опремљених кабинета и збирки. Школа је имала физички кабинет, хемијски лабораторијум, минералошку колекцију, географску збирку (мапе, атласе, телуријум и телескоп), збирку модела и других наставних средстава за цртање и калиграфију, седам-осам комада фортепијано (клавира), међу којима и један велики клавир концертни, затим разне друге музичке инструменте.¹⁵ Фискултурна дворана је посједовала прилично реквизита, „свих справа за гимнастику“.¹⁶

С. П. Мертваго је посебну бригу водила о физичком здрављу васпитаница, што је било од особитог значаја с обзиром на психофизичко стање њиховог узраста. Полазећи од старе латинске максиме „Mens sana in corpore sano“, гимнастику је увела као наставни предмет и ангажовала стручно лице за извођење наставе – супругу др Петковића, која је припремила једну абитуријентку из Института – Стану Цаковић, да послје ње води наставу овог предмета (извођена је и јутарња полачасовна гимнастика!). Редовне вечерне промене и у вријеме викенда екскурзирање у околину – била је редовна пракса...

За случај обољења, будући да је у завичају сазнала о многим преваходно дјечјим болестима и њиховом превентивном лијечењу, Софија Петровна је употребљавала разна домаћа средства ради предупређења болести. Осим тога, када је било потребно звала је лекара, чувеног др Петра Миљанића, који је бесплатно ординирао и лијечио младе пацијенте у школској амбуланти. Захваљујући таквој превентиви, након доласка Софије Петровне на чело Института, спријечене су многе епидемије (буханци, богиње, инфлуенца, дифтерија итд.), којих је до тада било.¹⁷ П. А. Ровински о томе са низом занимљивих појединости подрбно пише, истичући заслуге и бригу С. Мертваго за здравље институтки.¹⁸

Он веома детаљно и студиозно тумачи и све друге педагошке напоре и сјајне резултате постижане у Институту на плану умног, моралног, естетског и свеколиког васпитања под инструктивно-педагошким руковођењем Софије Петровне, у својој расправи објављеној у виду монографске публикације, која би, без сумње, заслуживала да се преведе на наш језик.¹⁹ Тек

¹⁵ Д. Мартиновић: нав. рад, стр. 161.

¹⁶ Исто, стр. 162.

¹⁷ Василија Врбица: *Женски институт на Цетињу*. – Побједа, 1975, 26. децембра, стр. 10

¹⁸ П. Ровинский: нав. рад, стр. 397-403.

¹⁹ П. Ровинский: *Софья Петровна Мертваго*. – Славянские известия, 1909, № 3, стр. 384-412; № 4, стр. 481-508 и брошуру од истог аутора коју је издало поводом 25. годишњице осни-

тада бисмо добили праву слику и цјеловиту информацију о преданом просвјетно-педагошком дјеловању ове изузетне просветитељке, која је свој позив васпитача обављала без премца. Истовремено то би био свеобухватни преглед рада Дјевојачког института о којему је код нас до сада, мање-више, фрагментарно и овлашно писано у дневној, стручној и научној периодици.²⁰ Превођење студије П.А.Ровинског²¹ употпунило би једну одиста велику празнину у спознаји о животу и раду овог најпознатијег средњошколског женског завода на Балкану.

Комплетну организацију наставно-васпитног процеса зналачки је водила. Благовремено је у текућој штампи оглашавала упутства, огласе и наредбе о упису и режиму школовања у Институту, што се види из *Гласа Црногорца*, *Цетињског вјесника* и др. периодичних публикација. Редовно је обавјештавала родитеље о успјеху ученика. Године 1894. објавила је „Неколико правила ради равнања родитеља, који би жељели да своју дјецу дају у овај завод.“²² Сличних прописа и писаних норми што их је С. Петровна саопштавала крцата је оновремена периодична штампа, нарочито *Просвјета* (1889-1901).²³

Посебну је пажњу обраћала на наставно-васпитни кадар. Између цетињских професора – домаћих, извањаци и страних – бирала је најбоље. Подстицала их је да пишу уџбенике. Тако је, на примјер, Јово Љепава написао *Теорију књижевности* (1895) и *Историју књижевности* (1896). У првом уџбенику се наглашава у поднаслову да је „за своје ученице Дјевојачког царице Марије института, и ученике Гимназије и Богословско-Учитељске школе, по рускијем и домаћим изворима саставио Ј. Љепава“.

Стално је пратила успјех и напредовање сваке ученице понаособ, стимулирала их и помагала при раду, упућивала их како треба да уче и усвајају знања. Редовно је хоспитовала на часовима, присуствовала свим испитима, пратила напредовања ученица, педагошки и матерински бдила над њиховим успјехом и здрављем. Увела је петодневну радну недјељу, да би се васпитанице физички и психички рекреирале приликом шетње у

вања Дјевојачког института на Цетињу „Словенско добротворно друштво“ под насловом *Дѣвичий Институт Императорицы Маріи въ Цетињѣ въ Черногории, С. Петербургъ 1895, 90 стр.*

²⁰ Д. Д. Вуксан: *Школе у Црној Гори*. – Јужњак, алманах, Цетиње 1926, стр. 53-60; Р. Ј. Драгићевић: *Дјевојачки институт на Цетињу*. – Историјски записи, Цетиње, 1949, књ. 4, стр. 130-151; књ. 5, стр. 40-61; М. Стојковић: *Дјевојачки институт на Цетињу*. – Настава и васпитање, Београд, XIX/1970, бр. 2, стр. 210-217; В. Лукић: *Дјевојачки институт на Цетињу*. – Просвјетни рад, Титоград, XII/1965, бр. 10, 15. маја, стр. 8; Д. Мартиновић: *Дјевојачки институт*. – Васпитање и образовање, Титоград, 1980, бр. 3, стр. 156-167; Исти: *Дјевојачки институт – прва женска средња школа у Црној Гори*. – Побједа, XXX/1974, бр. 3319, 14. VII, стр. 14; бр. 3321, 21. VII, стр. 16; бр. 3323, 28. VII, стр. 16; бр. 3325, 4. VIII, стр. 16; бр. 3327, 11. VIII, стр. 16; Василија Врбица: *Женски институт на Цетињу*. – Побједа, XXXI/1975, 23. XII, стр. 12; 24. XII, стр. 12; 25. XII, стр. 12; 26. XII, стр. 10; 27. XII, стр. 12; 28. XII, стр. 12; 29. XII, стр. 12; 30. XII, стр. 18; др Саво Вукмановић: *Дјевојачки институт на Цетињу*. – Просвјетни рад, 1990, бр. 9/10, 1-15. мај, стр. 12.

²¹ П. Ровинский: *Дѣвичий Институт Императорицы Маріи въ Цетињѣ въ Черногории, С. Петербургъ 1895, 90 стр.*

²² *Просвјета*, II/1894, св. X, стр. 545-546.

²³ Уп. др Душан Мартиновић: *Просвјета (1889-1901), Библиографија*. Цетиње-Титоград, 1979, 339 стр.

ближој околини града и излета у даљем окружењу. Практиковала је честе екскурзије на Ловћен, Ријеку Црнојевића и по Скадарском језеру на којима би по правилу стручни наставници упознавали ученице са географским карактеристикама простора и историјском прошлоћу. Тако им је природа била важна „географска лабораторија“. Након тога би ученице имале „тврд сан и ведро расположење“ – истицала је Софија Петровна.

И културно-забавном животу у Институту поклањала је довољну пажњу. Музичком образовању ученица посвећивана је посебна пажња. Приликом разних школских и других свечаности одржаване су приредбе са разноврсним репертоаром; концерти и игранке са разним играма и плесом веома су често практиковани. Неријетко су даване ученичке представе домаћих и страних дјела и на даскама позоришне куће „Зетски дом“. „Началница“ Мертваго у свему томе давала је немјерљиви обол, ријечју живјела је животом школе, улажући у васпитање и образовање повјерених јој нараштаја све своје богато знање и искуство, огромну енергију, коју је посједовала.

Осим општих образовних наставних и педагошко-методских предмета, васпитанице су оспособљаване преко часова из ручног рада и „кућанства“ у кабинету за женски ручни рад, како би се код њих одњеговале и развиле оне врлине које треба да имају добре супруге и мајке. Обучаване су домаћичким пословима: кувању, шивењу и осталим радњама неопходним за породични живот. (Хроничар је забиљежио да су, између осталог, шиле саме себи одјећу!) Тако су оне упоредо васпитаване и за добре домаћице и способне учитељице основних школа, са могућношћу да оне најбоље и амбициозније наставе школовање на вишим и високим школским институтцијама.

Према тврђењу историчара Дјевојачког института примат у наставно-васпитном раду је, ипак, даван матерњем и страним језицима. П. А. Ровински констатује да су ученице толико савладале руски језик да су са лакоћом писале као на српском језику, док Душан Вуксан тврди да су оне „поред стручног и практичног знања износиле из школе перфектно знање француског и руског језика, а велики број њих и њемачког језика који се учио необлигатно“.²⁴ И заиста познато је да су оне мање-више до поткрај живота у срединама у којима су живјеле и радиле држале приватне часове основношколцима и средњошколцима...

Васпитанице Дјевојачког института су властитим примјером, показујући и знањем вршиле значајан утицај на средину у којој су се кретале и у којој су живјеле; биле су најбоља реклама овог узорног средњошколског завода. Стога је било велико интересовање за упис у Институт и изван граница црногорске државе. Такво интересовање је постојало и на подручју Аустроугарске Монархије која је као противтежу цетињском женском институту била основала сличне школе у Мостару (за Херцеговину и Босну) и Задру (за Далмацију).

Колико је било интересовање изван Црне Горе за школовање у Дјевојачком институту на Цетињу, најбоље илуструју ови статистички подаци. До 1910. године Институт је похађало 450 ученица, од којих је из Црне Горе

²⁴ Душан Д. Вуксан: нав. рад, стр. 55.

било свега 205, из крајева под црно-жутом монархијом 203, са територије под турском окупацијом 22, из Србије и Бугарске 9 и једна из Италије.

Од прве године XX вијека па до укидања Института (1913) број ученица током појединих школских година кретао се просјечно око 90. Потоње године рада Школу је похађало 112 васпитаница.

До 1900. године дипломирало их је 140, од којих 86 из Црне Горе, 32 из Боке и Далмације, 6 из Босне, 3 из Хрватске и Албаније и по једна из Словеније, Славоније и Бугарске.²⁵

Полазнице Института из Црне Горе биле су прве школоване Црногорке. Један број њих се опредјељивао за учитељски позив и посвећивао се народном просвјећивању. Нажалост, то је чинило релативно мало завршених ученица Института. И поред горућих потреба за квалификованим учитељским кадром у црногорским основним школама тога времена, оне су се нерадо опредјељивале за ову професију. Потичале су претежно из привилегованих друштвених слојева, па су рађе остајале да живе у удобнијим урбаним срединама, него да иду у сеоске школе... Неке Херцеговке и Далматинке које су завршиле овај институт огледале су се и на литерарном пољу, објављивале своје радове оригиналне и преводилачке, док су друге завршиле високе школе у Русији и постале професори филологије (у Дубронику), љекари (у Љубљани).²⁶

Дакле, ученице Института биле су прве образоване жене у Црној Гори, које су по ријечима Павела Аполоновича Ровинског „остале праве Црногорке“, за разлику од оних „госпођица Српкиња“, које се, како апострофира Милан Костић: „... с изопаченим идејама враћаху, већином из туђих института, да после ретко усреће и мужа, а камо ли да осећају онако, како захтева дух правог напредног човечанства“.²⁷

На крају, када је ријеч о Дјевојачком институту, његовом значају као васпитно-образовне институције за Црну Гору и црногорски народ, треба посебно потенцирати његову улогу у образовању и васпитању женске омладине за породични живот, чија је улога била превасходно значајна за трансформацију патријархалне црногорске породице. То се видјело у свакој породици која је имала неку од ученица Института. „У таквој кући увијек је било више чистоће и реда, а најбоље се могла видјети корист од учења у Заводу, по дјечи некадашњих ученица Института“ – закључује Ровински.²⁸ С друге стране, овакав примјер образованих жена у Црној Гори, допринио је разбијању традиционалне фаме да је „за жену потребна само кујна и варјача“, а не и књига.

За правилно васпитање у цетињском институту у духу црногорског и јужнословенског патриотизма, словенске солидарности и православља, посебне заслуге, разумеје се, припадају и Софији Петровној Мертваго. О томе су лијепо забиљежиле њене васпитанице: „Ту су напајали наше младе душе идејом о југословенству, а свакодневно смо чуле ове незаборавне ријечи: 'ви, браћа, Јужни Словени, треба да радите неуморно. Наш је циљ да одгојимо свјесне југословенске мајке и жене које ће умјети одгајати своју

²⁵ Д. Мартиновић: нав. рад, стр. 165.

²⁶ Исто.

²⁷ М. Костић: нав. дјело, стр. 16.

²⁸ П. А. Ровинский: *Черногорія въ ся прошломъ и настоящемъ*, томъ III, стр.

дјецу и спремити их за дан народног ослобођења! „Васпитавали су у нама чврстину духа, скромност и осјећај дужности“.²⁹ Несумњиво, у томе је био и највећи успјех Дјевојачког института на Цетињу, и његове „началнице“ Софије Петровне. „Од првог дана је ова велика руска душа завољела наш кам и почела ријечју и дјелом радити на напретку...“³⁰ повјерене јој женске младежи.

Иако је цетињски институт стекао велику популарност у другој половини прошлог и почетком овог вијека, како у Црној Гори, тако и у другим јужнословенским областима, поготово у крајевима из којих су ученице долазиле да добију образовање у њему, у јуну 1913. године Руско посланство на Цетињу, уз сагласност царске власти у Петрограду, службено је обзнанило да се „Дјевојачки институт царице Марије“ затвара.³¹

Тако је Институт послје 42 године успјешног постојања и дјеловања на Цетињу дефинитивно укинут. Та је одлука услиједила након расправе у црногорској Скупштини 1906. године о цјелисходности школског режима у Институту, и нарочито због неспоразума из 1907. године између С. П. Мертваго и тадашњег министра црногорске просвјете Јована Пламенца око ингеренција црногорско-руских над радом Института, те због одбијања управе Института 1910. године да Министарству просвјете Краљевине Црне Горе призна право надзора над радом Школе.³²

Пошто је укидање цетињског института имало и политичке реперкусије, Влада Црне Горе је оштро критикована у Народној скупштини. Одлука о укидању Института, ипак, остала је неопозива.

Према навођењу Риста Ј. Драгићевића,³³ између руске владе у Петербургу и Руског посланства на Цетињу, вођена је званична преписка из које се види неслагање с укидањем Института, па је, с тим у вези, постојао план да се ова институција премјести у Србију (у Пећ, Ниш, Београд или Шабац). У прелиминарним договарањима краљ Петар Карађорђевић предложио је Софији Петровној Мертваго да се Институт пресели у Ниш, нашта је она и пристала.³⁴ Предстојећи политички догађаји, други балкански и први свјетски рат осујетили су овај пројекат, након чега је Институт на Цетињу дефинитивно престао са радом и Софија Петровна вратила се у Русију. Послије укидања цетињског института, његова комплетна архива је пренесена у Петербург, што и дан-данас отежава научно проучавање дјелатности ове значајне средњошколске установе за просвјетно-културни и друштвено-политички живот наше уже и шире домовине.

²⁹ *Зетски гласник*, Цетиње, III/1931, бр. 30, 6. VI, стр. 3.

³⁰ Исто.

³¹ Разна су тумачења узрока укидања Института. А. И. Содомов такву одлуку доводи у везу са захлађењем односа Црне Горе и Русије по питању Скадра у првом балканском рату. Содомов, с тим у вези, тврди: „Незадовољан и увријеђен наном дипломатијом Никола [Петровић Његовић – Д.М.] је хтио да се било чиме нама освети за повријеђени понос. Не налазећи никакав други начин освете, он је затворио једну женску средњу школу у Црној Гори – Институт, који се издржавао једино средствима руске владе“ (А. И. Содомов: *Черногорія*, Москва 1915, стр. 7-8).

³² Д. Мартиновић: нав. рад, стр. 166.

³³ Р. Ј. Драгићевић: нав. рад, стр. 60.

³⁴ Дописник из Београда јавио је вијест о доласку Софије Петровне у Ниш ради премјештања Дјевојачког института са Цетиња (уп. *Братик*, Нови Сад, XXX/1914, бр. 10, стр. 1-2).

Сем неуморног рада и ангажовања Софије Петровне у Дјевојачком институту, којим је успјешно руководила четврт стољећа, она је одушевљено давала идеје, покретала иницијативе, предано помагала конституисању других васпитних институција на Цетињу.

Заинтересовала је италијанску краљицу Јелену Савојску, кћерку актуелног црногорског књаза Николе I, за отварање једне занатске школе у црногорској престоници. Њену идеју је прихватила италијанска краљица, те је под њеним руководством 1901. године отворена „Радничка школа књагиње Јоланде“ (име је добила по Јелениној кћерки). Цјелокупно устројство ове женске занатске школе урађено је по плану и програму Софије Петровне, која је у почетку ангажовала једну способну жену из Никшића, коју је доцније замијенила завршена институтка коју је припремила и оспособила директорка Мертваго. Њој захваљујући и ова школа је постала узорна.

Двије године касније Софија Петровна је иницирала и оснивање најстаријег дјечјег вртића у Црној Гори. Њеним залагањем и несебичном помоћу 1903. године отворена је на Цетињу ова прва предшколска установа код нас под именом „Дјетски сад Велике књагиње Милице Николајевне“, кћерке књаза Николе I, која је преузела старање о вртићу. Ово дјечје забавиште је, за врије свог дванаестогодишњег рада, до 1916. године, успјешно развијало своју предшколску дјелатност, којом је популарисана важност оваквих установа и у другим црногорским градовима.³⁵ „Дјетски сад“ је био „омиљено дијете“ Софије Петровне, која га је често посјећивала, благодарећи и томе што се налазио у близини Института. Помагала га је и материјално. У вријеме појединих празника дјеци је редовно поклањала дарове.³⁶

По свему судећи за Софију Петровну је везана и идеја о отварању Књиговезачке школе на Цетињу 1904. године.³⁷ Те године је, наиме, такву школу на Цетињу отворио Максимилијан Карлович фон-Мекон, секретар Руског посланства, и финансирао је три школске године, а потом је она прешла у власништво државно, проширујући своју дјелатност и рентабилно послујући.³⁸

Дарежљива Софија Петровна више пута је даривала ученике цетињских основних школа;³⁹ посјећивала и дијелила поклоне школама у другим мјестима (Даниловград,⁴⁰ Никшић).⁴¹ Водила је бригу о цетињској сиротињи дајући многима материјалне потпоре⁴² давала је новац за набавку ситне стоке неким сиромашним подгоричким фамилијама, страдалим у балканским ратовима.⁴³ О овим и другим њеним хуманитарним дјеловањима

35 Уп. Душан Мартиновић: *70 година од оснивања прве предшколске установе у Црној Гори*. – Пастава и васпитање, Београд 1974, бр. 1, стр. 120-122.

36 П. Ровинский: *Софья Петровна Мертваго*. – Славянские известия, 1969, № 4, стр. 506.

37 О књиговезачкој школи и радионици, о њеном оснивању, утемељивачу и првом учитељу види *Глас Црногорца*, 7. фебруара 1904. године.

38 П. Ровинский: *Черногория...*, Томъ III, 1915, стр. 439.

39 *Уставност*, Цетиње, 1906, бр. 4, стр. [3].

40 *Глас Црногорца*, XVII/1888, бр. 19, стр. [1-2]

41 Исто, стр. [2].

42 П. Ровинский: *Софья Петровна Мертваго*. – Славянские известия, 1909, № 4, стр. 500

налазимо доста података на страницама црногорске штампе. Укратко, ова племенита Русиња за вријеме првог и другог балканског рата „учинила је много за наше рањенике и њихове сиромашне породице“.⁴⁴

Занимљиво је навести и још једну њену иницијативу код руске владе, да се обезбиједе средства за формирање једне школске установе у Сарајеву, како не би дјеца српског живља ишла у „римокатоличке клоостере“.⁴⁵

Све активности, иницијативе и прегалаштво једне овако заслужне странкиње, није могуће обухватити у чланку оваквог профила. Многе, дакако, нијесу ни могле бити регистроване у штампи, а као што је речено, архива из које би се црпили подаци о њој, и о Институту на чијем је челу била, није доступна...

Осим наведеног, извјесно је, међутим, да је она била врло присутна у свим важнијим просвјетно-културним покретима и прегнућима⁴⁶ у Црној Гори задње двије деценије минулог и у првој декади нашег вијека. Врло је запажено њено учешће у културном животу црногорске престонице.⁴⁷

5.

П. А. Ровински, савременик Софије Петровне, који је и сам боравио на Цетињу у вријеме њеног разноврсног и плодног просветитељског дјеловања, оставио је у наслеђе драгоцјене студије и чланке, објављене у часописној литератури, који језгровито говоре о Дјевојачком институту и просвјетно-културној мисији ове знамените Русиње. Без њих се не би могли ваљано изучавати ни једно ни друго!

За расвјетљавање њене личности интересантне су опаске Ровинског које је написао о њој и као човјеку. Он каже: „Софија Петровна је премного комуникативна. Но, преокупирана бригама о институту, ријетко га напушта. Познаје сваког у граду, али не прави визите и веома ријетко посјећује своје најбоље познанике, уколико није неки изузетни разлог. Све вријеме од јутра до ноћи она посвећује васпитаницама; и за чуђење је када она налази вријеме за читање, – а чита много. То је – особита способност коришћења минута. И при свему томе налази времена да посјети обичне Црногорце, ако су у невољи [...] У вријеме ђачких ферија, уколико није заузета одређеним пословима у институту око оправке здања, његовог чишћења и набавке мобилијара, одлази на одмор у Русију, код своје родбине, а истовремено да регулише поједине послове за институт. Понекад је, међутим, остајала у Црној Гори...“⁴⁸ када би пропUTOвала кроз разне њене крајеве ради упознавања са народним животом, обраћајући пажњу на положај жене: гдје и како оне живе и чиме се занимају. Посебно је занимало

⁴³ *Цетињски вјесник*, V/1913, бр. 38, 10. V, стр. 4.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ *Босанска вила*, Сарајево, 1909, бр. 21, стр. 303.

⁴⁶ Војвода Симо Поповић, министар просвјете Црне Горе, повјерио јој је да врши надзор над Основом женском школом на Цетињу. Она се прихватила те дужности с намјером да припреми знатне реформе свих женских школа у Црној Гори у то вријеме. (Уп. *Босанска вила*, Сарајево, XV/1900, бр. 21, стр. 303 и *Оногост*, Никшић, II/1900, бр. 40, стр. 4).

⁴⁷ Године 1896. даривала је друштво „Горски вијенац“ на Цетињу, о чему биљежи часопис *Луча* (Цетиње, II/1896, бр. 12, стр. 576).

⁴⁸ П. Ровинскиј; *Софија Петровна Мертваго*. – *Словјанские известия*, 1909, № 4, стр. 501-502.

каква је домаћа радиност у Подгорици, Бару, Улцињу, Никшићу... Упознавши једну Никшићанку, Црногорку из Катунске нахије, која је правила изванредне ћилиме, дошла је на идеју да оснује занатску школу на Цетињу, о чему је већ било ријечи...

Прожививши четврт вијека у Црној Гори, Софија Петровна је завољела црногорски народ, толико се с њим сродила да је и сама била задојена црногорским патриотизмом. И њу су завољели и цијенили не само Цетињани, него и остали црногорски грађани који су је познавали. А многи су је знали. У народу је била позната као „госпоица Софија“. Тако су је из миља звали и ословљавали.

6.

За вријеме 25 година живота и рада на Цетињу (1888-1913), Софија Петровна је много радила и урадила. За свој прилежни и несебични просвјетно-педагошки рад добијала је и значајна друштвена признања и одликовања. Приликом прославе 25. годишњице Дјевојачког института, новембра 1895, црногорски суверен јој се обратио ријечима:

„Госпођице начелнице!

Данас слави овај просвјетни храм двадесетпетогодишњицу свога благословеног дјеловања у мојој држави, а на пољу опште српске просвјете. У цијелом Јужном Словенству, по суду зналаца, овај Институт предначи пред својом браћом, на велику корист Црне Горе и понос Русије. А шта чини, те му припада то пријенство? То је велико племенито руско срце, што у њему бије! Оно у великој нам братској Русији, у области благотворности, чини чудеса, којима се и западна просвијешена Европа диви и клања. То је руско срце учинило и ово чудо, те је у овим кршевима процвјетао најмирснији цвијет на Балкану и то баш, госпођице, под вашом мудрошћу, ревнсношћу и просвијешеном управом. Пуни признања према тој урођеној добротворности руског срца, које понајбоље бије у женском дијелу братског нам народа руског, ја пијем, госпођице у вање здравље!“⁴⁹

Три пут су званично обиљежавани јубилеји Софије Петровне: први пут поводом десетогодишњице њезиног рада на Цетињу,⁵⁰ други пут приликом двадесетогодишњице њене дјелатности⁵¹ и трећи пут 1913. године – у част двадесетпетогодишњице.⁵²

За свој ревнсни рад у просвјетној струци одликована је од руске царице са два рескрипта и Маријанским орденом II степена; књаз Никола I ју је одликовао Златном медаљом за ревност; краљ Србије Александар I Обреновић (1897) одликовао је Орденом св. Саве III степена; Петар I Карађорђевић Орденом св. Саве III степена; краљ Бугарске – Орденом за грађанске заслуге IV степена и патријарх јерусалимски Дамјан – светим јерусалимским крстом.⁵³ Поводом 25. годишњег просвјетног јубилеја, прославленог на Цетињу 12. јануара 1913, одликовао ју је руски цар Николај I Маријанским орденом I степена.⁵⁴

⁴⁹ Глас Црногорца, XXIV/1895, бр. 48, 25. XI, стр. [1].

⁵⁰ Уп. Босанска вила, Сарајево X/1898, бр. 3, стр. 17; Луча, IV/1898, бр. 1, 1; стр. 47, Московские ведомости, 1898, № 37, 6. фебр.

⁵¹ Уп. Босанска вила, 1909, бр. 2, стр. 31; Глас Црногорца, XXVII/1908, бр. 52, стр. [3].

⁵² Бока, Котор, IV/1912, стр. 91; Глас Црногорца, Цетиње, XXIX/1913, бр. 19, стр. [3]; Пије-монт, Београд, III/1913, бр. 10, стр. 2; Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 5, стр. 2-3; Русский инвалид, 1913, № 11, 13. I; Новое время, 1913, № 13242, 13. јанв.

⁵³ Просвјета, VIII/1897, св. V, стр. 321; Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 5, стр. 3.

⁵⁴ Цетињски вјесник, VI/1913, бр. 5, стр. 3.

7.

Као што је истакнуто, Софија Петровна је Цетиње и Црну Гору напустила средином 1913. године и вратила се у своју домовину. Ратни вихор првог свјетског рата и потом октобарска револуција затекли су је у родном крају. Своје потоње дане ова заслужна просвјетна радница провела је у биједи и оскудици. Скончала је као пуки сиромах 7. јуна 1921. године.

Умрла је Софија Мертваго, али не и њено дјело. Сјећање на њу и потсјећање на њене просвјетно-педагошке заслуге остало је до краја живота њених бројних ученица и у историографији и публицистици о Дјевојачком институту. Поводом десетогодишњице смрти велике просветитељке биљежила је штампа њене заслуге.⁵⁵ Захвалне ученице⁵⁶ су се цијелог живота са пијететом сјећале на њу, о чему постоји много свједочанстава. Из милоште су је звале „Стровна“. Василија Врбица, кћерка генерала Јанка Вукотића, једна од ученица посљедње генерације, у својим сјећањима, између осталог, потсјетила је на њен физички изглед. Према њеном казивању била је „у лицу свијетле пути, са плавим очима“. Била је просиједа. Имала је средњи раст. „Веома угојена, али увијек дивно дотјерана и луксузно одјевена. Нарочито у свечане дане... једва смо чекали да видимо нашу Стровну...“ – евоцира своја сјећања послје педесетак година ова институтка. Недавно је и Скупштина Цетиња, усвајајући „Студију о споменицима и спомен-обиљежјима Цетиња са предлогом мјера“, одлучила да се и Софији Петровној Мертваго, која се нашла у предлогу између заслужника, да неко обиљежје.⁵⁷

8.

У закључку овога рада ваља нам рећи, да се Софија Петровна Мертваго, током двије и по деценије боравка у црногорској пријестоници била активни судионик у бурним просвјетно-културним кретањима и просперитету који је тада доживљавало Цетиње и Црна Гора, дајући големи властити удио који јој, без сумње, осигурава једно од почасних мјеста у историји црногорске просвјете и културе.

⁵⁵ Уп. *Зетски Гласник*, Цетиње, III/1931, бр. 30, 6. јуна, стр. 3.

⁵⁶ Поводом десетогодишњице смрти своје велике васпитачице, институтке из Сарајева писале су у тамошњем *Југословенском листу* (1931, бр. 136, стр. 3).

⁵⁷ Др Душан Ј. Мартиновић, др Чедомир Марковић: *Студија о споменицима и спомен-обиљежјима са предлогом мјера*, Цетиње 1992, стр. 13. (објављена у прилогу *Цетињског листа*, XVI/1992, бр. 365, 22. XI).

**ДРАГУТИН – ДРАГИША
МИЛУТИНОВИЋ
(1840-1900)**

I БИОГРАФИЈА

1.

Према казивању Јаше Игњатовића Симо Милутиновић Сарајлија „када је кроз Будим пропутовао“ 1836. године упознао се „у кући Димићевој, са одвећ паметном и родољубивом Српкињом Маријом Поповићевом, која је добро разумевала *Србијанку*“ (курзив наш). Овај Милутиновићев биограф даље наставља: „Код неких стихова било је неких забележака, а сваки је стих објашњавала у правом смислу пишчеву. То се Сими веома допадне и назове је 'Пунктаторком'. Запроси је и она пристаде“.¹ Изабравши „Пунктаторку“ за животну сапутницу, Милутиновић се са њом вјенча 16. маја 1838. и на тај начин „доживио је своју највећу жељу“.²

Сарајлија је засновао брак у зрелом добу – када му је било 47 година! Имао је двоје мушке дјеце. Старији син му је, међутим, умро као дијете услед једног непромишљеног експеримента лијечења малог пацијента купањем у хладној води, чиме је био Сарајлија „обузет до ненормалности овом фикс-идејом“, биљежи један његов биограф.³

1 Уп. Ђорђе С. Ђорђевић: *Симо Милутиновић Сарајлија (1791-1847). Прилог новој историји српске књижевности*. – Београд 1893, стр. 61-64.

2 Исто, стр. 61 и 64; О женидби свога оца Симе Милутиновића Сарајлије, Драгутин Милутиновић је записао да је била јединствена по томе што скоро за двије године није могао добити из Србије тражено званично увјерење да је „првобрачник“, док се одуговлачење није најпослије огадило и саме владци Пантелеимону Живковићу, који и без таквог увјерење једнога дана будимском проти Јовану Витковићу нареди да Милутиновића вјенча, будући да га је лично познавао, да је увјерен био да је поштен човек и заиста првоженик... (Уп. Драгутин Милутиновић: „Успјех је спомињат предке пробитачно врлости се грејат (*Србијанка*)“). – Рукописно одељење Матице српске (РОМС), инв. бр. М. 13050 [Биографија Симе Милутиновића].

3 Симо Милутиновић Сарајлија је још док је боравио у Лајпцигу интересовао се за методе

Млађи син Драгутин о којему ће бити ријечи овом приликом, остао је без оца када му је било седам година. Вриједна и паметна мајка, по образовању учитељица,⁴ поред све немаштине у којој су живјели, успјела је да ишколује свог даровитог јединца, који је доспио до истакнутог пројектанта – архитекте и хидроинжењера, познатог и признатог професора Архитектонског одсека Велике школе у Београду, члана Српског ученог друштва и члана Српске краљевске академије у Београду.

Драгутин или, како су га из миља звали Драгиша Милутиновић, син прослављеног пјесника, рођен је у Београду 21. новембра 1840. године. Послије завршене основне школе у Београду и Земуну, похађао је реалку у Панчеву, наставио је у Будиму, а завршио у Бечу. Потом је као државни питомац отишао на студије у Њемачку. Започео је техничке науке у Берлину, наставио их у Минхену, а завршио на политехници у Карлсруеу.⁵

По завршетку студија на два факултета неко вријеме је радио у Министарству грађевина Србије (1867-1882), а затим је 1882. године изабран за професора универзитета, којом је приликом преузео катедру архитектуре на Великој школи у Београду. Његово широко образовање и умјеће дошли су до изражаја кроз наставно-научни рад и пројектантску дјелатност, што ће рећи у трасирању жељезничких пруга (Паланка-Лапово), пројектовању жељезничких станица, приватних зграда, цркава и иконостаса у разним градовима Србије.

Професија архитекте му је омогућила и успјешно бављење историјом средњовјековне сакралне умјетности. Проучавао је многе манастирске комплексе и друге црквене објекте Србије, њихову архитектуру и фреско-сликарство, почев од манастира Жиче, преко сакралних споменика Овчарско-кабларске клисуре, – до Студенице, и многе друге. Заједно са Михаилом Валтровићем, у наслеђе је оставио изузетно значајну збирку од око 400 цртежа средњовјековних споменика Србије (претежно се налазе у Музеју умјетности у Београду) и тиме се уврстио у пионире научног проучавања и стручног валоризовања српског средњовјековног споменичког културног наслеђа и умјетности.

лијечена хидропата Присница, „који је све болести лечио купањем у хладној води и мо-
крим крпама“. Покушавајући да примени такву методу лијечења у Србији, да би убије-
дио своје пријатеље у успјешност таквог начина лијечења, једног дана је бућнуо своје
рођено оболело дијете у хладну воду, и оно је дан касније умрло! Након овог несрећног
случаја, да би „умирио своје нерве“ и „махниту машту“ Сарајлија је свакодневно одлазио
на Саву и купао се у хладној речној води. (Уп. Ранко Младеновић: *Наш највећи роман-
тичар прошлога века Сима Милутиновић*. – Београд 1939, стр. 30).

4 Послије смрти свога мужа (30. децембра 1847) Марија „Пункторка“ Милутиновић добила је пензију од свега 4 дуката, што је било недовољно да издржава себе и свог малолетног сина Драгишу. Из тих разлога се шест недеља дошпије пријавила београдској општини да ради као учитељица. Пошто је била „једина тада призната, педагошки образована учитељка“, добила је учитељско мјесто у четвртом разреду Женске школе код Саборне цркве „Св. Марко“, у то вријеме прве и једине основне школе у Србији за женску младеж. Учитељевала је 26 година за багателну надокнаду. Уз то, добровољно и бесплатно је припремала будуће учитељице за остале женске школе, касније отворане. Пензионисана је 1874. године „душевно и телесно изнемогла“ и наредне године је умрла! (Уп. Д. Милутиновић: Нав. рукопис. – РОМС, инв. бр. М. 13050.)

5 Никола Несторовић: *Грађевине и архитекти Београда прошлог столећа*. – Београд 1937, стр. 62.

проучавања и стручног валоризовања српског средњовјековног споменичког културног наслеђа и умјетности.

Као обдарена и свестрано образована личност, Драгиша Милутиновић је све врсте умјетности подједнако цијенио. (Говорио је неколико страних језика: њемачки, француски, руски). Говорећи о његовом афинитету према умјетности, његов вишегодишњи друг и сарадник М. Валтровић је језгровитим ријечима у некрологу Д. Милутиновићу казао: „Знао је да је свима њима (тј. умјетностима – Д. М.) општи извор у народном духу, и да све скупа чини прави и снажни израз општег народног духа“ и додаје „Знање и умење своје примењивао је шестаром и писаљком, пером и речју“.⁶ Д. Милутиновић је умро у Панчеву 3. децембра 1900, а сахрањен наредног дана у Београду.

Осим изучавања сакралне архитектуре и других црквених старина средњовјековне Србије, Д. Милутиновић се истакао писањем удбеничке литературе у области техничких наука⁸ писањем и објављивањем разних чланака, научних и научно-популарних, из више научних дисциплина и умјетности. У овој прилици ваља нагласити да је коментарисао и два спјева свога оца – „Србијанку“ и „Тројесестарство“, при чему је на првом коментару радио шест година. О овоме постоји интересантна преписка са уредништвом *Летописа Матице српске у Новом Саду*, похрањена у Архивском одељењу Матичином.

Драгиша Милутиновић је увелико популарисао науку и умјетност, користећи се првенствено резултатима својих истраживања у тим областима знања. Држао је јавна предавања,⁹ припремао изложбе снимака и цртежа архитектуре сакралних објеката, иконостаса, живописа и осталих црквених старина. Писао је и о сликарству Паје Јовановића.¹⁰

Сматрамо да постоји обавеза, пуна научна оправданост и сврсисходност да се сачини Милутиновићева библиографија расутих радова у периодици. Сакупљањем на једном мјесту његових монографских публикација, расправа, чланака и прилога обзнањених у серијским публикацијама – умногоме ће се употпунити слика о његовом стваралачком опусу и доприносу науци и умјетности. Његово стваралаштво постаће много познатије широј научној и културној јавности. Ово тим прије што је и за живота Дра-

⁶ М. Валтровић: *Драгутин С. Милутиновић, проф.* – *Годишњак СКА, XIV, 1900, Београд 1901, стр. 330-353. In memoriam.*

⁷ Смрт Драг. Милутиновића огласиле су некролозима бројне периодичне публикации: Валтровић, Михаило: *Драгутин С. Милутиновић, проф. Велике школе.* – *Нова искра*, Београд, III/1901, бр. 1, стр. 25-26; [Паја Марковић Адамов]: *Драгиша С. Милутиновић.* – *Бранково коло*, Сремски Карловци, IV/1900, бр. 50, 14 [17. XII], стр. 25-26; Драгиша Милутиновић. – *Босанска вила*, Сарајево, XV/1900, бр. 24, 31. XII, 352; XVI/1901, бр. 9 и 10, 15. и 30. V, 161-162.

⁸ *Наука о грађи за употребу слушаца Велике школе, архитеката, инжењера, индустријских и грађевинских предузимача, продаваца грађе, тесара камена и црепара, зидара, дрводеља, столара и осталих грађевинских занатлија. I део. Природно и вештачко камење, са 261 сликом у тексту.* Написао Драгутин С. Милутиновић. – Београд, Државна штампарија Краљевине Србије, 1894, 766 стр.

⁹ Уп. *Индустрија и њени чиниоци у Србији.* Написао Драгутин С. Милутиновић. Три јавна предавања. – *Нови Сад, Арса Пајевић*, 1877, 65 стр.

¹⁰ *Слике Паје Јовановића*, од Драгутина С. Милутиновића. – Београд, Парна штампарија Д. Димитријевића, 1893, 27 стр. (Прештампано из *Видела*).

ња.¹¹ Био је оснивач Српског археолошког друштва и дописни члан Московског археолошког друштва...

2.

Драгутин-Драгиша Симов Милутиновић није само значајна личност у аналима српске умјетности – због резултата трајне вриједности за српску историју културе и умјетности, већ су његове заслуге веома важне и за историју културе Црне Горе. На жалост, о њему се мало зна, јер је, попут многих заслужника за црногорску културу неизучен, временом покривен копреном заборава, неоправдано запостављен иако је својим интересовањем и креативним радом везан за њу. Додуше, и у његовом родном Београду и завичајној Србији доскора, све до назад 15-так година, био је готово заборављен научник.¹² Тада, тј. 1978. године САНУ приредила је изложбу Михаила Валтровића и Драгутина Милутиновића и издала *Каталог* у којему је истакнута њихова улога и значај у проучавању српских старина.¹³

Анализирати и оцијенити рад и допринос Драгутина-Драгише Милутиновића црногорској културној историји; то јесте, историји архитектуре и урбанистике, такође, није једноставан посао. И тај његов важан сегмент професионалног дјеловања захтијева озбиљнији напор и специјалистичко интердисциплинарно проучавање. Стога ми и немамо такве претензије тим прије што то није ни наш „фах“. Циљ је овог нашег кратког саопштење, међутим, да само укаже, на основу прично богате архивске документације,¹⁴ и оскудне литературе,¹⁵ на основне одреднице

11 Одликован је орденом: Таковског крста III степена, Светог Саве III степена и Споменицом Милоша Великог (кнеза Милоша).

12 Све до најновијег периода о Д. Милутиновићу је оскудна литература. Писали су о њему само укратко, узгред и спорадично: Светомир Николајевић, *О изучавању старе српске црквене архитектуре*. – Просветни гласник, Београд, I/1880, св. 11, стр. 404-415; св. 12, стр. 447-458; [Стеван В. Поповић]: *Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић*. – Орао, велики илустровани календар за годину 1885, Нови Сад, 1884, стуб. 120-122 [на стр. 46 заједнички портрет]; Иван Здравковић: *Драгиша Милутиновић и Михаило Валтровић, архитекти научници*. – Музеј 7, Београд 1952, стр. 121-123 и *Архитекти научници (Михаило Валтровић, Драгиша С. Милутиновић и др.)*. – Старица н. с. XIX, Београд 1969, стр. 281-284; Жељко Шкаламера: *Обнова „српског стила“ у архитектури*. – Зборник за ликовне уметности Матице српске, 5, Нови Сад 1969, стр. 199; Сретен Петковић: *Историја уметности код Срба у XIX веку*. – Зборник Филозофског факултета XII-1, Београд 1974, стр. 488-495; *Политика*, Београд 1915, бр. 4144; *Пијемонт*, Београд, 21. IX 1915. Споменице се, напокон, и у овим енциклопедијским издањима: др арх. Оливер Ми[нић]: [Милутиновић] Драгутин. – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb MCMLXV, стр. 122; Оливер М[инић]: Милутиновић Драгутин. – У: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb, MCMLXLV, стр. 473; *Мала енциклопедија Просвета*. Треће издање, 2, Београд 1978, стр. 561.

13 *Изложбе српског ученог друштва, 34*. Истраживања српске средњовековне уметности 1871-1884. [...]. Соња Богдановић: *Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић као истраживачи српских старина*. Београд, САНУ, 1978.

14 У Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду налази се занимљива кореспонденција Драгутина-Драгише Милутиновића са мајком и низом оновремених значајних личности (Јованом Јовановићем Змајем, Јевремом Караџићем, Миланом Костићем, Јованом Павловићем, Ђорђем Марковићем Родером, Јевремом Марковићем, Маријом и Персидом Милутиновић, Николом I Петровићем Његошем) и разни његови списи у рукопису (биографска скица Симе Милутиновића Сарајлије и др.).

15 Највише података пружа Нићифор Дучић у свом дјелу *Црна Гора* (Београд 1874, стр. 25,

Милутиновићевог стручног дјеловања у Црној Гори и његове заслуге на пољу црногорске културне баштине...

Непосредно последије црногорско-турских ратова 1862. године, млади црногорски суверен-пјесник Никола I Петровић Његош у жељи и реалној потреби да оствари замисао свог претходника књаза Данила Петровића да се у Бјелопавлићима оснује град, који би – како је писао¹⁶ књаз Данило, „био престолно мјесто наше и Правитељства црногорског“, обратио се влади Србије да му пошаље стручњака за пројектовање будућег града на Ђеранићу главици, у долини ријеке Зете. Српска влада се одазвала тек 1869. године. Тада је упутила Драгишу Милутиновића у Црну Гору, ставила га на располагање црногорском суверену.

У међувремену је, међутим, услед потребе хитног рјешавања низа пројектантских послова у својој држави, црногорски књаз тражио од аустроугарске владе да му пошаљу једног инжењера за трасирање пута од аустро-црногорске границе преко Цетиња до Ријеке Црнојевић. Аустроугарска влада је удовољила захтјеву црногорског владара и послала у Црну Гору аустријског инжењера Г. Паклера, који је у вријеме Милутиновићевог доласка почетком октобра 1869. већ био трасирао назначени пут и преузео низ других пројектантских послова.

Д. Милутиновић је дошао преко Трста у Котор, па уз ловћенске падине преко Његуша на Цетиње. О свом путовању, као и каснијем боравку и професионалном бављењу на Цетињу и у Црној Гори, оставио је занимљиве биљешке, описе пејсажа, објеката и личности – у извјештајима и писмима мајци и пријатељима.¹⁷ Ево како је забиљежио своје импресије о маршрути уз ловћенске падине и доласку у Црну Гору: „Од Котора почиње пут све уз грдна каменита брда. Дотле смо се у висину пењали, док нисмо добили прекрасан изглед на читаву Боку. С још веће висине видели смо чак

37). Дучић пише: „Сада се Ђеранића главица зове Даниловград. За ову нову варошицу саставио је план један између српских младијех и даровитијех иницира Драгутин Милутиновић, којег је српска влада послала у Црну Гору о својему тропку 1869. године по жељи кнеза црногорскога ради планирања Данилова града и његова моста на ријечи Зети“ (стр. 25). Исти аутор констатује и ово: „На Зети под Нажићима дрвени мост вјештачки и солидно начињен под надзором већ споменутога српског иницира Д. Милутиновића 1869 год. од кнеза Николе спомен-његову оцу војводи Мирку“ (стр. 37).

Користећи се Дучићевим подацима Јагош Јовановић подејела на Милутиновићев урбанистички план Даниловграда у једној фусноти (Ј. Јовановић: *Марко Миљанов*, Цетиње 1952, стр. 133).

Папокон и др Перо Шоћ дао је кратак коментар о „Плану за подизање Даниловграда“ уз Милутиновићев „Прилог уз план за нову варош на Ђеранића Главици“ (Историјски записи, VIII/1955, књ. XI, св. 1-2, стр. 396-397; 398-405).

16. Књаз Данило Петровић писао је руском конзулу у Дубровнику К. Петковићу: 27. новембра 1859. године: „Намјерни смо основати један град у Бјелопавлићима, који би био престолно мјесто Наше и Правитељства Црногорског. Ради избора мјеста и нуждног расположења од потребе нам је једно лице, које би грађевином руководило. Будући пак коначно оскудијевамо ми како на искусном човјеку, тако и на средствима, а познајући велику наклоност Императорског Правитељства к нама и к народу црногорском, за нужно смо напили обратити се на Ваше Вискоблагодарје с молбом, да би подејствовати извољело при Високом Правитељству Вашем – да би нам усредствovalo одредијелити и што прије послати једног инжењера који би вишереченом грађевином управљао“. (*Књаз Данило. Осма година владе (1859)*. – Записи, Цетиње, X/1937, књ. XVIII, св. 3, стр. 137).

17. Рукописно одељење Матице Српске (РОМС), Нови Сад.

и Јадранско море [пучину – Д. М.]. Пред нама је лежао големи *Ловћен*, кога беху облаци завили. [...] Пут је био свакојаки од Котора до *Бајица*, од куд почиње *Цетињско поље*. Свуда и на све стране види човек голо пепељаво или баш и црно стење. Од Котора пак до *Бајица* – изузевши *Његушко поље*, нигде можда није ни стао коњ на црну земљу, него на ситно камење или стену. Кроз тако стеновиту и брдовиту околину, путовали смо од 1. сата поподне пак до 7 1/2 у вече. По најлепшој месечини [...] стижемо на *Цетиње* око 8 сати у четвртак“.¹⁸

Милутиновић се смјестио у познатом цетињском хотелу „Локанда“, саграђеном свега пет-шест година раније. И о овом у литератури толико знаном хотелу, оставиће он занимљиве податке...

Сјутрадан га је лијепо примио књаз Никола. О њему је Д. Милутиновић записао: „Кнез је млад и здрав човек, и врло љубак. Црногорци га особито воле и поштују, јер он особито љуби црногорске обичаје; кнез је доиста прави Црногорац. Ја сам кнеза Николу видео и у кући једног војводе, где са другим војводама седи поред ватре и разговара се“.¹⁹

Књаз Никола је још при првом сусрету упознао Драгишу Милутиновића са пословима који га чекају, које му ставља у задатак. Требало је најпре да сачини: *план за једну гимназију*, а затим планове: *за саборну цркву*, *за књажев конак*, *за Сенат црногорски*, *за тамницу*, *за барутану* и, најпоследње, *план за нову варош у Бјелопавлићима*.²⁰

Првих дана по доласку на Цетиње, због великог невремена, Д. Милутиновић није успио да отпутује у Бјелопавлиће на извршење задатка. О томе је записао ово: „силне кише, грмљавина и громови, те нисам могао стићи у Бјелопавлиће да премерим терен. Од ове велике кише – особито јуче када је било и града *као кокошије јаје* – јако ми је соба прокишњавала; и премда је у првом кату нове гостионице опет јој је спољни зид *влажан*. [...] све су куће овде влажне, пак и сам конак нов [Књажев дворца – Д. М.] и стари [Биљарда – Д. М.], који је зидао покојни Петар II. У старом конaku смештена је Богословија, женска школа и печатња са квартирима за професоре. А на доњем боју [спрату – Д. М.] има разних магацина и *један музеј* [наш] од граховски[х] трофеја“.²¹ Милутиновић даље нотира: „Био сам и код митрополита Илариона [Рогановића – Д. М.]; и он је прави Црногорац. Митрополит седи у Цетињском манастиру с једним архимандритом и једним старим калуђером из Херцеговине. Целивали смо већ и Св. Петра, који лежи у ђивоту у цркви. Осим овог старог калуђера, нисам ни у кога видео другу капу, осим црногорске; кнез, владика, архимандрит и сви остали носе црногорску капу. У Манастиру има основна мушка школа и скоро сви ђаци имају у Манастиру бадава ручак. Још нисам сав Манастир у његовим деловима прегледао. Има којекакви[х] *девет* зграда, које су мање више једна с другом спојене, – а све су ограђене каменим зидом. Изнад самог Манастира, који је ограђен на подножју једне стене, – стоји порушена једна кула, тако звана *табја*. Ова табја била је негда окићена главама најотменијих Турака; турска фукара није била те части удостојена, да својим обријаним

18 РОМС, инв. бр. 35879.

19 РОМС, инв. бр. 35879.

20 РОМС, инв. бр. 35879.

21 Исто.

главама кити цетињску табју“. Милутиновић још додаје да поред Табје „... има један трули лафет, а поред њега један бронзани турски топ који су Црногорци отели и на табју попели, те одатле с њим по негда и шенлук чинили“.²²

Није на одмет изнијети слику Цетиња, према запису Драгутина Милутиновића. Записао је он: „Цетиње лежи у једном пољу, окруженом са свих страна граорастим и црним високим стењем. У непосредној околини Цетиња нема шуме, него тек испред Ловћена и по њему. Отуд доносе жене на леђи[ма] по неко бreme, да га на Цетињу продаду. На Цетињу биће свега до 100 кућа, од којих су неке двокатне и кривим црепом покривене, – а друге су приземне и сламом покривене. И једне и друге су од камена саграђене; моја гостилница и кнежев двор (нов а не стари) покривени су шиндром, а стари двор Петра II покривен је оловом. Али што је чудно, редко која кућа има одак и фуруну; само конаци кнежеви и Манастир (али не знам извесно) имају одаке. На Цетињу није скупоћа, али треба човек и да уме бити с најмањим задовољан, као ја, пак ће онда моћи овде живети. Научио сам се и на супу од овчијег меса; у опште њега има доста“.²³

Будући да на Цетињу Д. Милутиновић није могао набавити неопходни прибор и материјал за цртање одговарајућих планова, тражио је од мајке да му пошаљу фарбу са кичицом из његовог атељеа из Београда, које собом није понио, надајући се да ће у Пешти, кроз коју је прошао на путу за Цетиње, „наћи добре ствари за цртање“, али се „преварио“. Стога тражи да му пошаљу што више кичица и другог материјала који ће одабрати Михаило Валтровић, истичући да жели да начини планове онако како се „неће ни пред ким са послом постидети“.²⁴

Д. Милутиновић се упутио у Бјелопавлиће са Цетиња 18. новембра 1869. и на одредишно мјесто стигао три дана касније. Тамо се задржао шест дана, премјерио нужно земљиште и вратио се на Цетиње.

Књаз Никола је посјетио Милутиновића у његовој „радионици“ на Цетињу 17. децембра исте године, интересујући се да ли је, између осталог, поступио по његовим инструкцијама приликом снимања терена у Бјелопавлићима. Књаз је „гледао план који му се врло допао“.²⁵ И доцније се стално интересовао и форсирао Милутиновића да што прије план доврши. И одиста он је то урадио у рекордном року.

Милутиновић је „до Божића саставио план за нову варош“, с тим што је планирао да уради још један – други „још бољи“.

Уз то, Д. Милутиновић је добио и нове задатке – да сачини планове за неке јавне грађевине које је требало саградити у новопланираном насељу: школу, цркву и одбрамбене куле с обије стране новосаграђеног моста на ријеци Зети, у Бјелопавлићима.

И о свом првом путовању у Бјелопавлиће Драгиша Милутиновић је оставио интересантне биљешке из којих ћемо неке фрагменте навести. По

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Д. Милутиновић је захтијевао од својих да му пошаљу упуте на адресу Петра Рамадановића у Котору, преко кога је и иначе, као преко црногорског агента, ишла пошта за Цетиње и оновремену Црну Гору.

²⁵ РОМС, инв. бр. 35881.

повратку на Цетиње записао је он: да му је „путовање особито пријало“, посебно стога што је „видео тај најбогатији и најплоднији део Црне Горе; додајући да је „равница бјелопавлићка добро засејана, али бадава када је изложена турском нападу с две стране, од *Служа* и од *Никшића*“. Посебно истиче значај саобраћајно-топографског положаја будућег насеља које „лежи баш поред Зете, преко које се сад гради велики мост“ – биљежи Милутиновић.

Није незанимљив ни овај Милутиновићев опис шире панораме: „По пољу или боље рећи по кршу (јер и овде провирује камен из плодне земље) свуда су шанчеви од последњег рата. Ови метеризи ништа нису друго до зид од наслаганог камена; па како се црногорска и турска војска једна другој приближавале, тако су и разне метеризе подизале“. Што се саме Ћеранића главице тиче, забиљежио је да да се ту налази „само једна стара црква (Св. Ђекла) и неколико кућица и шупа за пазар, који је овде врло жив“. Каже да су у вријеме службеног боравка, он и један „топциски официр из Србије“, који му је био у пратњи, „седели у кнежевој једној кућици“.²⁶ И о Орјој Луци, до које „од Ћеранића главице нема више од један сахат“, записао је да је „ту покојни кнез Данило саградио себи један коначић у коме сада седи само бјелопавлићки Доктор, родом Грк из Сире“.²⁷

На Орјој Луци Милутиновић је ноћио у кући попа Риста Бошковића, војводе бјелопавлићког, иначе, зета војводе Мирка Петровића. Соба у којој је спавао „имала је неколико мазгала или пушкарница за одбрану против Турака“.²⁸ Такође и зид што је окружавао војводину кућу, имао је пушкарнице.²⁹

Почетком јуна 1870. приликом поновног боравка у Бјелопавлићима „ради постројавања нове вароши на Зети“, посетио је Д. Милутиновић Острог. Он је „не само видео него и прецртао“ Острог.³⁰ За све вријеме док је тамо био цртао је „шест разних изгледа од Острога“.³¹

Д. Милутиновић је посебно желио да посети манастир Морачу, „задужбину Немањића, и уједно најлепшу и највећу цркву у Црној Гори“.³² Та му се идеја ни доцније није остварила, због чега је посебно жалио.

За вријеме свог кратког боравка у Црној Гори – од непуне године (2. X 1869 – 14. VIII 1870), архитекта и инжењер Драгутин Драгиша Милутиновић је доста урадио с обзиром на услове под којима је обављао своје пројектантско-урбанистичке послове. Није имао довољно цртаћег прибора и хартије, а његов боравак, с друге стране, пада у зимску половину године када се у хладној и влажној хотелској соби и није могло радити... У свом „Известију о свршеном послу у Црној Гори“ апострофирао је он: „Уплив јаке хладноће на мој рад, био је тим осетнији, што моја соба у великој Цетињској гостионици не бејаше удешена за зиму. Сама по себи соба бејаше истина врло мала, али ипак би се у њој могло радити, да јој није таван на

26 Исто.

27 Исто.

28 Исто.

29 Исто.

30 РОМС, инв. бр. 38884.

31 РОМС, инв. бр. 38884.

32 Исто.

три места прокишњавао, због чега су и собни зидови непрестано мокри били. При том ни пенцер се није могао добро затварати, те је тако ветар кишу и снег кроз пенцер у собу наносио. А колико је воде кроз прозор улазило, види се отуда што су балвани од патоса испред пенцера увек били тако мокри да су на њима гљиве расле и плодиле се. Пак ни сама врата собња нису се могла затварати, као што треба. А од потребне фуруне, не могаше бити наравно ни говора.³³ Ето такво је било стање у чувеној цетињској „Локанди“. Разумљиво је стога што и резултати његовог планерско-пројектантског рада нијесу ни могли бити већи. Он ће тек с прољећа 1870, предузети „новом састављање плана за нову варош у Бјелопавлићима“.³⁴ Успјеће и да од свију планираних јавних зграда за ову варош, уради само скицу за Сенат и дефинитивне пројекте „за мале кућице нових насељеника“, скицу за саонице „Његове Светлости“; шест скица за саборну цркву на Цетињу, од којих је усвојена послата у Петроград; и „унутарње поделење“, тј. план ентеријера за већ саграђене школе на Ријеци Црнојевића и Цеклину. Укратко, то би били сви пројектантски послови Драгутина-Драгише Милутиновића у Црној Гори.

Ти послови дати у виду табеларног прегледа изгледају овако:

1) Скица за саонице Њег. Светл.	2 листа
2) Два плана за нову варош у Бјелопавлићима и једна копија истог	3 листа
3) Скица за Сенат у Даниловграду с детаљима	21 лист
4) Шест скица за саборну цркву на Цетињу	2 листа
5) Четири нормална плана за кућице у Даниловграду	4 листа
6) Поделење Ријечке и Цеклинске школе	2 листа
СВЕГА: 34 листа ³⁵	

Осим тога, учествовао је у комисији за састављање програма за израду плана (пројекта) здања Дјевојачког института „Царице Марије“ који је повјерен аустријском инжењеру Г. Паклеру.³⁶ Напокон, од Милутиновића је сачувано и неколико цртежа историјских споменика Црне Горе, међу којима и развалина ренесансне грађевине манастира Ивана Црнојевића на Цетињу, који је био лоциран на Ћипуру и којег су Турци разорили до темеља 1692. године.³⁷

Остале пројектантско-грађевинске послове који су били планирани да уради Д. Милутиновић у вријеме боравка на Цетињу и у Црној Гори (до-зиђивање Књажевог дворца на Цетињу и његове родне куће у Његушима, објекте за цетињску гимназију и саборну цркву, артиљеријски лабораторијум на Цетињу и раније поменуте објекте у Даниловграду: књажев дворца,

33 [Д. Милутиновић]: *Известије о свршеном послу у Црној Гори*. – Историјски записи, Титоград, XI/1958, књ. XIV, св. 1-2, стр. 366-371.

34 Исто, стр. 369.

35 Исто, стр. 370.

36 Исто, стр. 371.

37 Уп. Душан Мартиновић & Урош Мартиновић: *Цетиње, Споменици архитектуре*. – Цетиње, [1981], стр. 48-51.

сенатско здање, школу, цркву, тамницу и куле на мосту), није му пошло за руком да испројектује због већ наведених разлога. Штавише, један план поменутог лабораторијума на Цетињу „једнога кишовитог дана тако покисне и поквари се, да се није могао употребити“ – казује Милутиновић, и додаје да је услед „кашњења“ тај посао њему одузет и дат аустријском инж. Г. Паклеру, „који састави план и овога лета [1870. године – Д. М.] изврши“³⁸

Тако је, дакле, Драгутин-Драгиша Милутиновић успјешно завршио своју мисију у Црној Гори, која је била „много тежа но икојег кнежевског српског чиновника у Црној Гори“ – забиљежио је он у свом „Известију о свршеном послу...“ и закључио о обављеним пословима: „... мислим да сам својим радом јасно засведочио: не само да бејаш дорастао онако велике задаће, коју имадох част у смислу највишег настављења, на горе изложени начин решити, него и да сам се сваком приликом умео трудити, показати се достојним поклоњеног ми највишег поверења. У Београду 12. новембра 1870 год.“³⁹

Остаје да се и из данашње перспективе и временске дистанце сложимо са његовим становиштем. Није на одмет додати, да је Милутиновић два мјесеца доцније – 14. јануара 1871. године у једном поднеску црногорском Господару, тражио да му „што скорије на којем страном језику изда сведоџбу из које ће се моћи видети“ што је све урадио у служби црногорског суверена, потенцирајући да је савјесно обавио своју „грађанску дужност“, полажући „највише труда око тога: да поред свију познатих неудесних прилика и оскудних средстава ипак све налоге онако извршим, како ће Ваша Светлост са којим радом подпуно задовољена бити. И доиста небијаше ми труд напразно, јер при моме поласку изволила је Ваша Светлост милостиво изразити своје потпуно задовољство са мојим радом у Црној Гори.“⁴⁰

Да ли је црногорски књаз послао Милутиновићу тражено увјерење треба тек утврдити.

*

И послјије одласка из Црне Горе Д. Милутиновић се интересовао за поједина питања из њене културне историје. По свему судећи имао је намјеру да већ наредне 1871. године дође макар на краће вријеме ради изучавања културно-историјских споменика на Црногорском приморју и манастира Мораче. О томе сазнајемо из писма ректору и професору Цетињске богословије Милану Костићу, датираног 7. децембра 1870. у Београду. О тој његовој нереализованој жељи у цитираном писму Костићу изражава жаљење што 1871. не може доћи на Јадранско приморје ради изучавања и цртања архитектонских монументата, који су му одавно „на срцу, нарочито средњевековне грађевине“ истиче Милутиновић оптимистички: „... што се мора одложити, не мора се оставити, те тако нећу ни ја мило наше приморје заборавити“ и додаје: „Том приликом мораћу посетити и манастир Морачу“.⁴¹ (Планирано проучавање Д. Милутиновић је морао одложити

³⁸ [Д. Милутиновић]: *Известије*..., стр. 371.

³⁹ РОМС, инв. бр. М. 13.049.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ РОМС, инв. бр. М. 35.901.

због ангажовања на једном свом великом подухвату – писању расправе „Техничка образованост у Србији“ коју је започео још 1866, али је рад на том послу прекинуо због одласка у Црну Гору.)

Д. Милутиновић препоручује М. Костићу да се заузме за оснивање на Цетињу реалне гимназије, а не чисто класичне. „Као узор може вам служити устројство немачких школа тога рода“ – упозорава Милутиновић, и додаје: „Ни француски Лусеа са реалним и класичним или хуманистичким одсеком није хрђав, али је курс сувише дуг – пуних 9 година. Кад вам затреба стојим на услузи. У своје време упознаћу вас са средњим школама образоване Европе, и упутићу вас где ћете се упознати са таквим школама. Само гледајте да се шире егзактна и реална знања...“ Милутиновићева идеја о гимназији реалног смјера оствариће се на Цетињу деценију касније (1880).

Није Д. Милутиновић ни доцније заборављао на црногорски менталитет, а није му ни престајало интересовање за проучавање црногорског културног наслеђа. Навешћемо, с тим у вези, два примјера. Године 1874. приликом проучавања сакралних споменика крушевачког краја налазио је сличности у менталитету између тамошњег становништва и Црногораца. У писму мајци (18. јула '74) пише он: „Људи у овом крају доиста су врло добри, и ја сам се уверио, да у Београду нико и није познао у том смислу овај народ. Јако ми личе у многим ови жупљани на Црногорце. То им и поједине речи сведоче. Но то сродство не може постојати односно духовне способности (Sik!). Црногорци су много бистрији и умешнији, али и врло лењи према жупљанину. У опште могу казати, да се већ у Жичи опажа говор „рашки“ или онај, што га говоре по Старој Србији, Васојевићима и Црној Гори“.⁴²

Преко Јована Павловића, првог директора Цетињске гимназије и каснијег министра црногорске просвјете, Милутиновић се интересовао за поједине старине и неке археолошке локалитете. То се види из једног Павловићевог писма упућеног Милутиновићу са Цетиња 4. III 1980. године. Павловић му, између осталог, пише да би најбоље било да он дође о трошку српске владе ради теренских истраживања. Обећава му да ће му доставити „прост списак и именик мјеста, гдје се каква старина налази“ додајући „За сад знам по казивању само толико, да се највише знаменитих старина налази у Дукљи, за тијем у Врањини, Морачи, Лесендри, око Бара и Никшића“. Најзад, обећава му да ће на прољеће сам пропутovati све крајеве Црне Горе и побиљежити све што год буде запазио и послати му да он „приређује“ и „дотјерује“ по свом нахођењу. Павловић не пропушта прилику да обавијести Милутиновића да, на жалост, „много споменици у Црној Гори пропадају, јер их прости народ у незнању разваљује“ и на своје разне цијеље употребљује“.⁴³ Истиче и то да је предложио црногорском књазу да установи на Цетињу „народни музеј“, али да се тај његов „пројекат није могао уважити, јер смо сиротиња!“⁴⁴ Само је толико учињено, да је издата наредба да се у споменике нипошто не дира. Но, ко ће то да контролише? И ко зна шта је споменик а шта није? – с разлогом се пита Павловић.

42 РОМС, инв. бр. 35.888.

43 РОМС, инв. бр. 36.160.

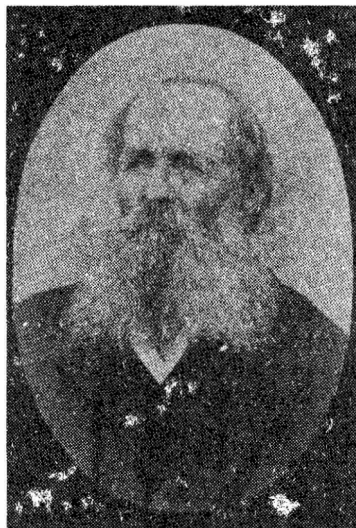
44 РОМС, инв. бр. 36.160.

*

* *

Заједно са др Јосипом Сладеом, Трогиранином, који је урадио, између осталог, урбанистички план Никшића, пројектовао низ монументалних архитектонских споменика у Црној Гори (Царев мост и Књажев двор у Никшићу; позоришну зграду „Зетски дом“ и Аустроугарско посланство на Цетињу итд.), и споменути инжењером Г. Паклером, – Драгутин-Драгиша Милутиновић ушао је у анале црногорске архитектуре и урбанизма.

МАКСИМ М. ШОБАЈИЋ (1836-1917)

Максим Шобајић, учитељ, књижевник, самоуки етнограф, трговац и културни посленик, рођен је 1836. године од оца Михаила (Микоње) и мајке Петрије (Шајке), кћерке кнеза Риста Симонова из Велета, у Зети.

Породица Шобајић води поријекло од братства Кадовића из Бјелопавлића. Презиме је преузела по истоименом селу.¹ Посједовала је веома мало газдинство: два рала земље, двије мотике винограда, једну краву и 15 коза.² Породица Михаила и Петрије Шобајић је била бројна и инокосна. Имали су пет синова: Максима, Панта, Шћепана, Бошка (Бекицу) и Перишу. Овако вишечлана фамилија, док синови нијесу стасали и латили се трговачких послова, једва је преживљавла. Сјећајући се свога дјетињства, Максим Шобајић је забиљежио да су буквално гладовали. На једном мјесту биљежи: „Само смо јесени сити били. Преко зиме махом се [х]ранисмо скробом (кашом), а у прољеће зељем и млијеком, но и њега оскудно као и варива“.³

Немаштина их је отјерала у емиграцију. Године 1848. отселили су у Србију, са повећом групом миграната („око 700 чељади“) из Бјелопавлића. Послије дугог пута и напорног ломотања, населили су се у Пруговцу, испод планине Вучјака, а затим у селу Међеђе у Поморављу.

1 О постанку имена Шобајић писао је Петар Шобајић, који је закључио да се под тим топонимом подразумијева „... оно земљиште где се село, које одјекује када се преко њега иде, народ је најпре називао Шобајине (као сада код Ваљева), па је доцније и становнике тих Шобајина, по имену места где станују, назвао Шобајићи. Томе бих још и ово додао. Изгледа да је раније у нашем језику постојала реч *шобај*, именица изведена од глагола *шоболити* или од глагола *шоботати* (слично као *дрхтај*, *трзај*, *смирај* итд.), а да је имала значење као *шобот* – туп одјек, па да је од те именице наставком – *ине* постала реч *шобајине* за земљиште, а наставком – *ћи* да је постало *Шобајићи*, за становнике *Шобајина*“. (П. Ш.: Постанак имена Шобајићи. – *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 1938, 13, 151.)

2 М. Шобајић: *У моје доба*, Београд 1933, стр. [5].

3 Исто.

Максим је у Међењу завршио четврти разред основне школе, пошто је три претходна разреда био завршио у манастиру Острогу.

Сељакала се породица Шобајић из мјеста у мјесто: из Међења у сеоце Руишник, па у левачко село Тамник. У том крају земља је била „питома и дебела, али ваља сваки да крчи трње и шуму, колико год може. Зато наши нерадни Црногорци и оставише већина њих ова дата им насеља“ – сјећа се М. Шобајић у својим мемоарима.⁴

Под утицајем дједа Борка Шобајића, који је дошао по њих, с јесени 1851. вратили су се у завичај. Населили су се у Добром пољу, на лијевој долинској страни Зете. Убрзо му је (1856) умро отац, у 41. години живота, оставивши самохрану породицу... Максим се тих година припремао за свештенички позив. Положио је и испит за свештеника, али се није хиротонисао. Од 1852. до 1856. године учио је дјецу и неписмене одрасле по околним селима. Када је, међутим, почела 1857. основна школа на Орјој Луци, прва у Бјелопавлићима, поставио га је црногорски књаз Данило Петровић Његош за првог учитеља. Учитељевао је до 1860. године, када се његова породица поново иселила у Србију. Овога пута су се Шобајићи, послије низа перипетија које су их пратиле на путу до одредишта, а које Максим подробно биљежи у својим сјећањима,⁵ населили у почетку у Крагујевцу, па затим у Лајковцу. На јесен 1862. преселили су се у Ваљево. Ту су остали једну деценију.

У Ваљеву су два најстарија брата – Максим и Панто надничили код газда на имањима; два најмлађа похађала су основну школу, а средњи Шћепан учио је занат.

Максим Шобајић је, уз то, поучавао ђаке, тумачио сељацима снове из вјечног календара и рожданика, задобијао повјерење и стицао углед Ваљевчана. Када је Бекица завршио терзијски занат и отворио дућан, материјално стање њихове породице се увелико поправило. Убрзо су „пре-текли газде“ код којих су раније надничили. Максима су мјештани бирали за кмета у општини; неко вријеме је био и писар, замало да је постао и официр... Тада је написао и двије књиге – *Бесмртни јунак* (1871) и *Млади Црногорац* (1873).⁶

Успјехе породице Шобајић у Ваљеву су пратиле и несреће. Године 1863. умро је најмлађи Периша, а потом, десет година касније и мајка Петрија. Убрзо, међутим, браћа Шобајић „накнадише изгубљени број челади“; Максим се оженио узорном супругом Савком, а Панто Катарином, кћерком трговца Живка Цвијића из Лознице, дједа Јована Цвијића, из којег су брака изњедрили књижевник Симо и географ Петар. Доцније ће се оженити Шћепан који ће имати неколико синова, сликара Илију, Милоша, Дана и др Владимира. Од Милоша је Војимир⁷ чији је син наш савремени сликар Милош Шобајић.

⁴ Исто, стр. 7.

⁵ Исто, стр. 13-17.

⁶ Готово сви досадањи биографи М. Шобајића, тј. они који су писали о његовом ствара-лаштву, наводе да су његови књижевни првијенци штампани у Ваљеву, што је погрешно. Такође се често за годину његовог рођења узима 1828, што је, такође, погрешно.

⁷ Дипломата и амбасадор Војимир М. Шобајић, син Милошев, као шеф дипломатске мисије у Израелу (1964-1967) написао је опсежну историјско-политички монографију о историји јеврејства и Израела, о настанку ционистичког покрета и јеврејско-арапског конфликта у

Од 1870. наступило је неколико неродних година у ваљевском крају, када су многи домови осиромашени и од „газда посташе пандури општински и тсл.“⁸ Тих година се изграђивала и нова варош на Ћеранића главици, у долини Зете.⁹ Браћа Шобајићи продају некретнину у Ваљеву и врате се 1873. године у Даниловград, гдје су саградили лијепу кућу „са шест одаја“. У новосаграђеној кући отворе дућан, а у јесен 1874. подигну и воденицу на ријеци Зети,¹⁰ која је била од велике користи становништву Бјелопавлићке равнице и сусједних брдских предјела.

Послије успјешно завршених црногорских ослободилачких ратова 1876-1878. године и ослобођења Никшића (1877) од турске окупације, браћа Шобајић се преселе тамо. Умјесто турско-оријенталног насеља – касабе са уским и кривудавим улицама, у којима су се налазили дућани са дрвеним ћепенцима, Никшић је почео нагло да напредује, да добија физиономију савремене градске агломерације. Град се урбанистички изграђивао по регулационом плану др Јосипа Сладеа и повезао друмским комуникацијама са сусједним црногорским урбаним центрима (Подгорицом, Цетињем и др.). Нови насељеници из Старе Црне Горе, Херцеговине, Боке и Санџака биолошки су ојачали насеље, унијели свјежу крв и дали нове импурсе културно-просвјетном животу Никшића. Браћа Шобајићи у свим овим трансформацијама и преображају Никшића дају големи улог.

Одмах по доласку у Никшић, користећи тршћански кредит, отворили су 1878. године трговинску радњу у кооперацији са црногорским конзулом у Котору Петром Рамадановићем. Кућа Шобајића је постала „народна пошта, књижница, школа и читаоница“.¹¹ Наиме, у оквиру своје мјешовите трговине, основали су 1879. године прву књижницу у Никшићу. Предузетништво, знање и умјешност Максима и Бекице Шобајића, обезбиједили су им солидно пословање, иметак и углед у трговачко-занатлијским круговима града. Осим тога истицали су се иницијативама и прегалаштвом у културно-просвјетном напретку града. Њихове успјехе, међутим, пратили су завист, подозрење и интриге многих грађана. Локалне власти у лицу „7 командира и 7 подкомандира“ који су дијелили колонистима земљу одсељених мухамеданаца а који су фактички управљали градом, ометали су успјешне Шобајиће. Штавише, покушали су 1880. да им конфискују имовину, ставе их у кућни притвор и осуде на прогонство из Никшића и Црне Горе. Браћа Шобајић су се се осиној власти „командира“ одважно и достојанствено супротстављали. Напокон, књаз Никола I Петровић их је узео у заштиту и након њихове жалбе суспендовао одлуке „командирске“ власти, која се окупила била превасходно на Максима због његових пјесама о невестињском устанку (*Освета косовска*, Нови Сад 1879).¹²

Палестини, под насловом „ЈЕВРЕЈСТВО И ИЗРАЕЛ“ (Скопје 1982, 491 стр.). Војимиров син је Милош Шобајић, наш познати сликар у Паризу.

8 М. Шобајић: нав. дјело, стр. 19.

9 Уп. др Душан Мартиновић: Син Сима Милутиновића Драгутин и Црна Гора. – *Зборник радова професора и сарадника Филозофског факултета*, број 12. *Живот и дјело Симе Милутиновића Сарајлије*, Никшић, 1992, стр. 213-229.

10 М. Шобајић: н. дјело, стр. 21.

11 *Глас Црногорца*, Цетиње X/1881, бр. 18, 3, V, стр. [4]. Потпис Ш.

12 *Освета косовска* је изашла у тиражу од 2.000 примјерака. Према истим, непоузданим, подацима била је забрањена од стране црногорске „цензуре“, али, пошто је књига већ била ратуруна у народу и тако најбоље оправдала сврсисходност објављивања, па је из тих

Према изјави М. Шобајића, другу књигу *Освета косовска*, са преко 30 пјесама написао је „преко зиме 1896. године“, доставио је књазу Николи на Цетиње на његов захтјев „да је види, па да је опет поврне“, што није учинио. Рукопис му, дакле, није враћен, али је код аутора остало 19 копија, које су, из Максимове заоставштине, постхумно објавили Андрија Лубурић и Илија Каваја (Никшић, 1932), јер у њима није опјевао многе локалне главаре, који су, пуни сујете и жеље славољубиве на њега били озлојеђени, а и на Бекицу због његовог претјераног истицања и прегнућа у културном животу града... О свему томе налазимо подробна објашњења са мноштвом занимљивих појединости у Максимовим мемоарима, у којима, дакако, мора бити и субјективне обојености...

Максим Шобајић је био више од пет деценија угледни трговац. За цијело то вријеме бавио се и књижевношћу. Умро је у Никшић 27. јуна 1917. године у дане аустро-угарске окупације Црне Горе.

*

Максим Шобајић је био плодан писац. Написао је седам књига поезије, мемоарских и историјско-етнографских радова. Нека су му издања понављана више пута, чак и постхумно. Збирка његових пјесама *Невесински устанак* је штампана два пута (Сарајево, 1925. и Београд, 1934); *Освета косовска* – три пут (Нови Сад, 1879. и 1890. и – у два дијела Сарајево, 1927. и Никшић, 1932.) а *Словенска слога или руска војна 1877-1878*. доживљела је седам издања (Нови Сад 1880, 1890. и три издања без навођења године; Велики Бечкерек б. г.; Београд 1929). Очигледно, био је у своје вријеме врло популаран у народу по својим десетерачким пјесмама и спјевовима.

Највише је пјевао о савременим историјским догађајима, које је датирао испод наслова готово сваке пјесме. Отуда, његове пјесме, осим одређене књижевне, имају и историјску вриједност. Његову пјесму „Заузеће Плевне“ (28. новембра 1877. Пјесма VII, страна 79-93) Петар М. Божовић уврстио је у *Антологију црногорских песника и приповедача*. Подгорица 1927, стр. 36-49).

О његовој епској поезији су са симпатијама писали др Јован Ердељановић, др Станоје Станојевић, М. Мурко, Трифун Ђукић, Радосав Меденица и други.

М. Шобајић је значајан и као писац мемоара. Његов мемоар *У моје доба*, са наглашеним аутобиографским садржајем, пружају рељефну слику његове заслужне породице, која је дала неколико значајних књижевника и умјетника. Живо и надахнуто је описао личну и породичну одисеју лутања из Црне Горе у Србију и натраг, и непрекидног чергарења по Србији, док се, најзад, 1873, није дефинитивно вратио у родни крај. Његови мемоари и поред одређене субјективности у оцјени догађаја и личности које слика, бацају интересантну свјетлост на црногорске друштвено-политичке прилике с краја XIX и почетком XX стољећа. (Двије-три епизоде су објавили цетињски *Записи* 1931-1933. године, а затим су се Шобајићеви мемоари појавили на свијетло дана у Београду, 1933.) Стручна критика их је позитивно

разлога „забрана“ скинута. О исвојама које су пратиле аутора због ове његове збирке пјесама и он је сам и забиљежио у својим мемоарима (н. д., стр. 40-41). Год. 1929. ова Шобајићева књига је публикована у 10.000 екземплера.

оцијенила због „вјеродостојних и истинитих описа и сликања учесника у њима“. Такво пишчево настојање, по мишљењу Р. Меденице, „учинили су га у мемоарима опрезним и објективним посматрачем и за добре и за рђаве особине својих саплеменика“.¹³ Чини се, упркос оваквих и сличних рецензија Шобајићевих мемоара, критичке оцјене о том његовом дјелу могле би се изрећи на основу савремених историографских истраживања...

И етнографско-историјски спис М. Шобајића *Старине у Зети* (Београд 1892) био је запажен и ван Црне Горе. На њега је први скренуо пажњу и руски научник Павел Аполонович Ровински исте године када се књига на свијет појавила. Ровински у санктпетербушком часопису *Словянское обозрение* је објавио подужу чланак „Књижевне новости из Црне Горе“, у којему, између осталог, и прије свега, указује на Шобајићеву књигу. Након уводног текста с којим Ровински упознаје руске читаоце с аутором и његовим дотадашњим стваралачким радом, наглашавајући да се ради о Црногорцу, који живи у Београду, гдје школује своју дјецу и дјецу своје браће из Никшића.¹⁴ П. Аполонович износи и необичну историју Шобајићевог етнографско-историјског списка. Каже да се приликом боравка у Црној Гори упознао са Шобајићевим рукописом, који је, по његовом мишљењу, представљао значајан допринос црногорској историографији. Према казивању Ровинског, аутор је рукопис послао у Сремске Карловце ради штампања и тамо му се загубио. Пошто није имао копију свога рада, Шобајић га је поново писао... По оцјени Ровинског, овај рад М. Шобајића баца „блиставу свјетлост не само на старине, него уопште на историју и значај Зетског краја. Описује остатке древних насеља, којих се до њега није нико дотицао, као, на примјер, Курила, Градина и др. у околини Спужа, Златице и Подгорице, а исто тако и стару Подгорицу представља с новим појединостима, објашњавајући њену историју“ – вели П. Аполонович.¹⁵ И сам врсни истраживач старина и познавалац етнографско-историјских прилика Црне Горе и „седморо Брда“, П. А. Ровински о неким „спорним“ питањима полемиче са М. М. Шобајићем оспоравајући га у његовим закључцима (на примјер, о првој Зетској епископији, локацији Брскова итд., које он погрешно ситуира на Златици, односно у Брскуту?!). Упркос томе, Ровински закључује: да је рад Шобајићев веома значајан, да нуди доста факата нових и недовољно истражених, а „лична размишљања и претпоставке аутора могу сваког истраживача подстаћи на закључке до којих сам не би дошао“. Стога, Ровински, препоручује ово Шобајићево дјело свима који се интересују за Црну Гору, посебно црногорским проучаваоцима.

Сем тога, М. Шобајић је сарађивао у низу периодичних публикација. Објављени су му радови у *Црногорки* (Цетиње, 1884), *Гласу Црногорца* (Цетиње, 1895, 1896. и 1897), *Великој Србији* (Београд, 1891), *Босанско-херцеговачком источнику* (Сарајево, 1897), *Невесињу* (Никшић, 1898, 1899) и *Оногошту* (Никшић, 1899). Посмртно су објављивани његови текстови у *Народу* (Сарајево, 1925) и *Записима* (Цетиње, 1931, 1932. и 1933).

Максим Шобајић је до своје дубоке старости прибирао историјско-етнографску грађу о Зети, Брдима и Захумљу. Оставио је у рукопису неколико

13 Р. Меденица: Максим Шобајић. – *Записи*, V/1931, књ. IX, св. 6, стр. 382.

14 П. Р.: Книжњна новости изъ Черногоріи. – *Славянское обозрение*, 1892, бр. 11/12, стр. 543-548.

15 Исто, стр. 544.

радова („Манастир Острог и житије св. Василија“, „Никшић – историјско-етнографска студија“, „Уставно доба у Црној Гори – политичке црте“), од којих је најопсежнији „Бјелопавлићи од Бијелог Павла до 1890. године“,¹⁶ у којему је посебну пажњу поклатио генеалогии појединих братстава и племена, што може корисно да послужи за етнографска и друга истраживања тога региона.

¹⁶ У писму датираном 4. I 1988. г. у Никшићу, Вељко Шакотић нас је обавијестио да се рукопис М. Шобајића „Брдска слобода“, који обухвата „преко 600 страна некадашњег трговачког протокола“, у којему је „изложио историју Никшића и своје породице све до прог свјетског рата и све проткао својим погледима који су под утицајем Светозара Марковића...“ налази код његовог синовца Војимира Шобајића у Београду... Из овог Шобајићевог рукописа објављени су неки фрагменти: „Опис Оногшта-Никшића од старина до 1877 године“ у *Гласу Црногорца* (Цетиње, 1887-1888) и у посебној брошури *У моје доба* (Београд, 1933).

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1. Посебна дјела

1. **БЕСМРТНИ ЈУНАК**. Сачинио и на свијет издао Максим М. Б. Шобајић Црногорац. – У Биограду: [аутор], 1871 (у Београду: Н. Стефановић и дружина). – [VII], 88 стр.; 8^о.

2. **МЛАДИ ЦРНОГОРАЦ ИЛИ ИСТОРИЈСКИ СПИСИ**. Написао и на свијет издао – Београд: [б. и.], 1873 (Београд: Н. Стефановић и дружина). – 93 стр., VIII, 19 цм.

3. **НЕВЕСИЊСКИ УСТАНАК**. Опјевао – [Са 19 прил.]. – Никшић: Андрија Лубурић и Илија Каваја, (шт. Обод), Сарајево 1925; [IV], 87 стр.; 8^о.

Садржи: 1. Устанак Срба у Невесињу 1875. Вијеће кнезова. Први бој 27. јуна 1875; 2. Бој на селу Биограду (12. јула 1875); 3. Бој на Дивину (12. јула 1875. г.); 4. Устанак у Дабру (12. јула 1875. г.); 5. Бој на Зови До у Невесињу (25. јула 1875. год.); 6. Удар на катуне у Сомини (29. јула 1875. год.); 7. Бој на Језеру (30. јула 1875. год.); 8. Бој на Ровинама и на Домркама (31. јула 1875. год.); 9. Невесињски збегови у планини Јавору. Бој у Ријечи (1. августа 1875. год.); 10. Устанак Рудински. Бојеви у Фатници и Бијеланима (2-5. августа 1875. год.); 11. Бој на касабџи Невесињској (17. августа 1875. год.); 12. Бој у селу Звијерина (23. августа 1875. год.); 13. Бој на Пољници (28. августа 1875. год.); 14. Бој на Дабрици (14. септембра 1875. год.); 15. Бој на Плевни (22. новембра 1875. год.); 16. Бој на Глувој Смокви (6-8. јануара 1876. год.); 17. Турска освета на Глувој Смокви (18. јануара 1876. год.); 18. Бој на Слату (маја 1876. год.); 19. Смрт Петка Ковачевића (4. децембра 1876. год.).

4. **НЕВЕСИЊСКИ УСТАНАК**. Опјевао – . 2 изд. [Са 10 прил.] – Београд: Књижара Томе Јовановића и Вујића, 1934. – 68 стр.; 8^о.

5. **ОСВЕТА КОСОВСКА**. Јуначке пјесме српске. Спјевао и написао – [Са 1 прил.] – [Б. м.], Браћа М. Шобајић, (Нови Сад: А. Пајевић), 1879; [8], 287 стр.; [1] лист с таблом; 8^о.

На стр. 195, у фусноти сам аутор биљежи: „Ове две песме: *ПРОДИРАЊЕ ТУРАКА У ЦРНУ ГОРУ* и *ДЕВЕТ КРВАВИХ ДАНА*“ – написао је Бекица Шобајић, а пјесму „*УЗИМАЊЕ ГРАДА КОРИТСКОГА*“ – Богдан Мемедовић Дробњак.

6. **ОСВЕТА КОСОВСКА**. Јуначке пјесме српске. Спјевао и написао – . 2. поправљено издање. – Нови Сад: аутор, 1890 (Нови Сад: А. Пајевић). – [5], 275 стр.; [1] лист с таблом, 8^о.

7. **ОСВЕТА КОСОВСКА**. Дио 1. – Никшић: Прогрес, (шт. Обод, Сарајево) 1927, 109 стр.; 16 цм.

8. **ОСВЕТА КОСОВСКА**. Дио 2. – Никшић: Прогрес, 1932, стр. 113-287; 16 цм.

9. **СЛАВЕНСКА СЛОГА ИЛИ РУСКА ВОЈНА 1877-8**. – [Никшић: браћа М. Шобајић], (Нови Сад: А. Пајевић), 1880. – [4], 109 стр.; [1] лист с таблом [слика руског императора Александра II Романова].

Садржај: Посвета Александру II цару всеросијском; 1. Прелазак Руса на Дунаво и заузеће града Никопоља и Свиштова; 2. Заузеће града Ардахана; 3. Руси даше турске оклопнике; 4. Руси пале с торпедима турски монитор; 5. Други прелаз Руса на Дунаво и заузеће града Трнова; 6. Битка у Шипка на Балкану; 7. Бајазитови витезови; 8. Битка на Плевни друга; 9. Битка на Плевни трећа; 10. Битка на Алаџадару код Карса; 11. Заузеће града Карса; 12. Заузеће Плевне; 13. Заузеће града Софије; 14. Руси преко Балкана у Цариград.

10. СЛОВЕНСКА СЛОГА ИЛИ РУСКА ВОЈНА 1877-8. Написао – . 2. изд. – У Новом Саду: Браћа М. Поповићи, 1890 (Нови Сад: Браћа М. Поповићи). – 112 стр., [2] листа с таблама ; 8.

11. СЛАВЕНСКА СЛОГА ИЛИ СЛИКЕ ИЗ РУСКО-ТУРСКОГ РАТА 1877-1878. Написао – . 3. изд. – У Новом Саду: Браћа М. Поповићи, [б. г.] (Нови Сад: Браћа М. Поповићи). – 112 стр. ; Б. 8.

Насл. на насл. стр.: Бојне песме из руско-турског рата 1877-78. /На кор.: 4. изд.

12. СЛОВЕНСКА СЛОГА ИЛИ СЛИКЕ ИЗ РУСКО-ТУРСКОГ РАТА 1877-1878. Написао – . – 5. изд. – Нови Сад: Браћа М. Поповићи, [б. г.] (Нови Сад: Браћа М. Поповићи). – 112 стр. ; 23 цм.

13. СЛАВЕНСКА СЛОГА ИЛИ СЛИКЕ ИЗ РУСКО-ТУРСКОГ РАТА 1877-1878. Написао – . – Вел. Бечкерек: М. Поповић и Петровић, [б. г.] ([Б. м.; б. и.]) . – 111 стр. ; 24 цм.

14. СЛАВЕНСКА СЛОГА ИЛИ СЛИКЕ ИЗ РУСКО-ТУРСКОГ РАТА 1877-1878. Написао – . – Београд : Књижарница Томе Јовановића и Вујића, 1929 ; 100, [1] ; 8⁰.

15. СТАРИНЕ У ЗЕТИ. Написао – . – Београд: [б. и.], 1892 (Београд: С. Николић). – 119, [5], стр. ; 8⁰.

16. МОЈЕ ДОБА. Мемоари – . Београд : Шт. „Скерлић“, 1933. – 82 стр. ; 8⁰.

II-2. Проза објављена у периодици

17. Бјелопавлићи. (По топографији и археологији). – *Црногорка*, I/1884, 25, 114-116; 26, 123-124; 27, 131-132.

Приредио Марко Драговић. У оригиналу погрешна пагинација, за цифру 100!

18. Ослобођење Зете. – *Глас Црногорца*, Цетиње, XVI/1887, 20, [3-4].

19. Опис Оногошта-Никшића. Од старине – до 1887 г. – *Глас Црногорца*, XVI/1887, 48, [1-3] ; 49, [1-3] ; 50, [1-3] ; 51, [1-3] ; XVII/1888, 1, [1-4] ; 2, [1-3] ; 4, [2-4] ; 5, [1-3] ; 7, [3].

У броју 7 errate.

20. Старине у Зети. Написао – . – *Велика Србија*, Београд, IV/1891, 27-43 ; V/1892, 35, [2-3] ; 36, [2-3].

Издавало нередовно у 18 наставака.

21. Од Никшића до Цетиња. – *Глас Црногорца*, XXIV/1895, 29, [2-3].
Потпис: Ш.

22. Из четничког доба. – *Глас Црногорца*, XXV/1896, 1, [2-3].

23. Ослобођење Зете. – *Глас Црногорца*, XVI/1897, 20, [3-4].

24. Владалачки споменици у народној причи по Брдима. Никшић, на нову 1897. годину. – *Босанско херцеговачки изворник*, Сарајево, XI/1897, V, 191-193.

Народно предање о Немањи, цару Душану, св. Сави, кнезу Лазару, деспоту Стевану Лазаревићу, Сибињанин Јанку, деспоту Ђурђу Смедеревцу, Марку Краљевићу, Милошу Обилићу, Вуку Бранковићу и цару Урошу.

25. Мухамеданизам херцеговачки. Карактеристика потурица. – *Невесинје*, Никшић, I/1898, 19, [2-3]; 20, [2-3]; 21, [2-3]; 22, [2-3].

О историји Никшића, о праву и слободи народа, о србизму, аговању. Случај Требјешана. Стане образованости.

26. Једна старина. – *Невесинје*, II/1899, 1, [2].

О нађеној пећини са људским костима на обали Зете код Даниловграда.

27. Из Корана и Инцила. Турске приче. Прибиљежио у Никшићу 1878. год. – . – *Оногошт*, Никшић, I/1899, 18, [2-3].

Садржај. Синцир из неба; Сојеви; Пророци; Пехамбери; Кијамет; Пехамбер и потоц; Пехамбер, пси и мачке; Срећни час; Кон; Кокот; Зуб пехамберов; Зуфагар; Пехамбер и ђук.

28. Устанак Срба у Невесињу 1875. Вијеће кнезова. Први број 27. јуна 1875. – *Народ*, Сарајево, V/1925, 865, 3; 866, 3-4. Коаутор: А. Л.

Пјесме из рукописа Максима Шобајића. Уз то биљешка о аутору, потписано А. Л.

29. Из збирке „Славенска Слога“. Заузеће Плевне 28. новембра 1877. (Песма VII. Страна 79-93). – У: Петар М. Божовић, *Антологија црногорских песника и приповедача*, Подгорица 1927, стр. 36-49.

30. Из „Мемоара“ Максима Шобајића. Први пут у Србији 1848. године. – *Записи*, V/1931, књ. IX, 6, 341-346.

О М. Шобајићу и биљешка на стр. 382 исте свеске.

31. Из мемоара Максима Шобајића. – *Записи*, Цетиње, VI/1932, књ. X, 2, 97-100.

32. У Никшићу. – *Записи*, VI/1932, књ. X, 5, 268-273.

Из „Мемоара“.

33. Моје утамничење. Из мемоара Максима Шобајића. – *Записи*, VI/1932, књ. XI, 1, 15-17.

34. Мемоари Максима Шобајића. „Освета косовска“. – *Записи*, VI/1932, књ. XI, 2, 65-69; 4, 204-209; 5, 269-274; 6, 341-347; VII/1933, књ. XII, 2, 113-119.

III ЛИТЕРАТУРА О МАКСИМУ ШОБАЈИЋУ

1. „Бесмртни јунак“ црногорске јуначке песме. У Београду, августа 1871. – *Српске новине*, XXXVIII/1871, 94, 492.

Књижевни оглас.

2. БОЖОВИЋ, Петар М.: Максим Шобајић. – У: *Антологија црногорских песника и приповедача*, Подгорица 1927, стр. 36.

3. БУЛАТОВИЋ, Комнен: Необична судбина Максима Шобајића и његовог дјела. – *Побједа*, XLII/1987, 7723, 6. VI, 13.

Над наслов: Вуковим трагом.

4. ВЕСКОВИЋ, Симо: Максим М. Шобајић. – *Цетињске новине*, II/1917, 93, 3.

Некролог. Уп. и број 97, стр. 4.

5. ДАМЈАНОВИЋ, Лазар: Максим Шобајић и његово доба. (Поводом Шобајићеве књиге „У моје доба“) – *Преглед*, Сарајево, VII/1933, књ. IX, 113, 290-293.

6. ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован: „Невесињски устанак“. Опјевао Максим Шобајић. – Издавачи: Андрија Лубурић и Илија Каваја. Сарајево, 1925. – *Српски књижевни гласник*, Нови Сад, 1926, књ. XVII, 4, 310-311.

7. ЂУКИЋ, Трифун: Једна мемоарска књига. – *Мисао*, Београд, XV/1933, XLI – 320 (7/8), 500-501. Потпис: Т. Ђ.

Приказ дјела: *У моје доба*, мемоари Максима Шобајића, Београд 1933.

8. ЂУКИЋ, Трифун: Максим Шобајић. – У: *Преглед књижевног рада Црне Горе од владике Василија до 1918. године*. – Цетиње, 1951, стр. 324-326.

9. ЂУКИЋ, Трифун: Једна мемоарска књига. У моје доба, Мемоари Максима Шобајића. Београд. – *Слободна мисао*, Никшић, 1933, XLI, 7-8, 500-501. Потпис: Т. Ђ.

10. Ј. Д.: Максим Шобајић, У моје доба. Мемоари. Београд 1933. – *Записи*, Цетиње, VII/1933, XII, 3, 192.

Биљешка о књизи.

11. Максим Шобајић. – *Глас Црногорца*, Цетиње, 45/1917, 24, 2.

Некролог.

12. Максим Шобајић, Невесињски Устанак, Никшић, 1925. – *Слобода*, Питсбург, I/1926, 2, 5.

Приказ збирке пјесама о Невесињском устанку.

13. МАРТИНОВИЋ, Нико: Шобајић Максим (Шобајићи, Даниловград, 1936 – Никшић, 1917). – *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb MCMLXXI, стр. 256-257.

14. МЕДЕНИЦА, Радосав: Максим Шобајић. – *Записи*, V/1931, књ. IX, 6, 382. Потпис: Р. М.

Биљешка.

15. МЕДЕНИЦА, Рад[осав]: Друштвена функција народне епске пеме. Освета косовска Максима Шобајића. Zusammenfassung: Die soziale Funktion der Volksepik. – *Прилози проучавању народне поезије*, Београд, VI/1939, 60-70.

16. МЕДЕНИЦА, Радосав: Максим Шобајић. – У: *Наша народна епика и њени творци*. „Обод“, Цетиње-Београд, 1957, стр. 263-268.

17. МИЉКОВИЋ, Бранислав: У моје доба. (Мемоари Максима Шобајића). – *Српски књижевни гласник*, Нови Сад, 1933, књ. XXXIX, 1, 79. Потпис: Б. М.

Приказ.

18. МИЋУНОВИЋ, Јанко Б.: Катански главари у „мемоарима једног списатеља“. Једно објашњење са издавачима мемоара. – *Слободна мисао*, XII/1933, 35, 2; 36, 245.

О „Мемоарима“ Максима Шобајића у којима се нападају неки катунски главари: Бошко Мартиновић, поп Ђока Мијушковић, Бахо Мићуновић, Стеван Матановић и др.

19. МУРКО, М.: *Bericht über eine Reise zum Studium der Wolksepik in Bosnien und Herzegovina*, Sitzun – geberichte der Akad. Wiss. Bd. 48, 37.

20. [„Освета Косовска“]. – *Застава*, Нови Сад, 1879, 85, 3.

О збирци pjesама М. Шобајића посвећеној књазу Николи. Опјевали најважнији догађаји из црногорско-турског рада 1878-78. Издао А. Пајовић (Нови Сад, 1879, стр. 285).

21. ПЕТРУШИЋ, Владимир-Мујо: *Невесине 1898-1899; Оногост 1899-1900. Библиографија*. – Цетиње 1981.

Предговор: Шакотић.

22. ПОПОВИЋ, Душан: Шобајић Максим (1836-1917). – У: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Загреб 1929, 1047-1048. Потпис: Д. П.

23. РАЦКОВИЋ, Никола: Шобајић Максим. – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*. – Цетиње, 1987, стр. 195.

24. Р[ОВИНСКИЙ], П[авел]: Книжныя новости изъ Черногорія. – *Славянское обозрение*, С. Петербургъ, 1892, N° 11-12, стр. 542-551. Потпис: П. Р.

25. С. Х.: Максим Шобајић. – *Belgrade Nchriften*, III/117,9 18 9, Не Некролог.

26. [Словенска слога или руска војна 1877-1878, Нови Сад 1880. од М. Шобајића]. – *Јавор*, Нови Сад, 1880, 19, 608.

Биљешка о изласку из штампе Шобајићевог спјева.

27. „Статје у Зети“. – *Босанска вила*, Сарајево, 1892, 12, 191.
Билешка о појави књиге М. Шобајића.
28. СТАНОЈЕВИЋ, Ст[аноје]: Неколико бележака о народној традицији. [Zur Frage nach Alter und Wert der Volksüberlieferung]. – *Прилози проучавању народне поезије*, II/1935, 1, 1-7.
У контексту доказивања да старине наше народне традиције не досежу дубље у прошлост од 200 година, аутор истиче да М. Шобајић у књизи о Црној Гори констатује да „чак и у Црној Гори има крајева гдје се народна традиција рђаво чува и слабо негује, и гдје за њу нема интереса“.
29. СИМОВИЋ, Милорад Т.: Максим Шобајић и Црногорци. [С 1 цртежом]. – *Време*, Београд, XIII/1933, 4124, 1. VII, 6.
Приказ: „Освета Косовска“ и „Мемоари“.
30. СОКОЛОВИЋ, П[авле]: „У моје доба“ мемоари Максима Шобајића, 1933, [Ћир.]. – *Гласник Југословенског професорског друштва*. Београд, XIII/1933, 6, 579-581.
Приказ.
31. ТУНГУЗ-Перовић Данило: Једна полемика. Око једне књижице о Невесињском устанку. Историја г. Андрије Лубурића. – *Реч*, Београд, IV/1927, 859, 2; 2.
Критика предговора књиге М. Шобајића.
32. С. Н.: Максим М. Шобајић. – *Београдске новине*, III/1917, 187, 10. VII, 3.
Некролог.
33. У моје доба. Мемоари Максима Шобајића. Београд 1933; 8, стр. 82. – *Венац*, Београд, 1933, XVIII, 6, 463.
34. ШАКОТИЋ, Вељко: *Културно-просвјетна друштва старог Никшића (1881-1914)*. – Никшић, 1970.
35. ШАКОТИЋ, Вељко: *Никшић (Оногошт) у отпорима и борбама 1597-1877*. – Никшић, 1983.
На стр. 293. цитат М. Шобајића из необјављеног рукописа „Брдска слобода“.
36. Шобајић Максим М. Б.: „Бесмртни јунак“ црногорске јуначке песме. У Београду, августа 1871. – *Српске новине*, Београд, XXXVIII/1871, 94, 492.
Књижевни оглас.
37. ШОБАЈИЋ, Максим: Књижевни оглас о штампању књиге „Освета Косова“. – *Застава*, Нови Сад, XIII/1978, 73, [4].
О збирци pjesама посвећеној борбама у ослободилачком рату 1876/77. Збирка објављена у Новом Саду 1879. године.
38. ШОБАЈИЋ, Максим: Освета косовска. – *Глас Црногорца*, XXV/1896, 9, [3].
Обавјештење да припрема другу књигу pjesама о херцеговачком устанку 1875. године.

39. Шобајић Максим (1836-1917). – У: *Свезнање*. Општи енциклопедски лексикон. Друга књига. Београд, 1937, стр. 2691.

40. Шобајић Максим. – У: *Мала енциклопедија Просвета*, 3. Београд 1978, стр. 722.

БЕКИЦА ШОБАЈИЋ (1852-1930)

Бошко-Бекица Шобајић је рођен 1852. године у Шобајићима, недалеко од Острога. Године 1860. био је принуђен да као осмогодишњак с породицом напусти домаће огњиште и завичај и емигрира у Србију. Послије дужих сељакања из мјеста у мјесто настанио се с мајком и четири брата у Ваљеву 1862. године. Ту је из другог разреда основне школе пошао на терзијски занат како би што прије „добрио у руке кору хљеба“ и био од испомоћи инокосној породици. По завршетку заната отворио је дућан који му је доносио значајне приходе и допринио да се браћа Шобајићи искобелјају из немаштине.

Године 1873. повратио се на старевину са својом браћом. У новоподигнутом граду на Ћеранића главици – Даниловграду, саградили су лијепу кућу и отворили трговинску радњу, подигли млин на ријеци Зети, који је он, по ријечима брата му Максима, сам конструисао. М. Шобајић је забиљежио у својим мемоарима: „У јесен 1874. почесмо са подизањем млина на Зети код Данилова Града. То је био први на води у Црној Гори и чудо за овај крај... Млин је на двије лађе дуге 7 метара... Грађење млина трајало је скоро годину дана... Проналазач и творац овог млина је разумни вјештак брат Бекица“.¹

Кратко вријеме је Бекица боравио и у Трсту ради зараде. Биле су на родне године, када су, према сјећањима Бекићиним, „трећина Брђана емигрирала у свијет“ не би ли одржали егзистенцију својих породица. И он је, попут својих земљака, отишао „трбухом за крухом“. Обрео се у Трсту и са „нешто своје зараде, а нешто кредита“ засновао једну мјешовиту трговинску радњу.

„У Тријесту“ није дуго остао. Са нешто уштеђевине вратио се у завичај. Када је избио херцеговачки устанак 1875. године и убрзо иза тога

¹ Максим Шобајић: *У моје доба*, Београд 1933, стр. 21. [Аутор очито нема у виду да су воденице у Црној Гори постојале од древних времена. Примјера ради, на Ријеци Црнојевића су радиле у вријеме Ивана Црнојевића, у XV в.].

црногорско-турски рат 1876-1878. године, Бекица Шобајић је одређен за писара Војног одреда у Даниловграду и помоћник начелнику „Начелства Брдског“ – сердару Јагошу Радовићу.² Неко³ вријеме је, до доласка Ђорђа Касапиновића, вршио дужност интенданта.

Тада је кућа Шобајића на Даниловграду „служила, као мало одличнија, за склоништа иницијалних мисија: србијанских, руских, швајцарских, талијанских Гарибалдинаца, као и цетињских виших чинова“ – биљежи Бекица у својим сјећањима, и додаје да су он и његова браћа имала неповољан третман од стране црногорских главара. По његовом казивању, третирани су као србијански агенти, или како вели Бекица: „узимати смо као србијанска кућа“.⁴ Осим поменутих дипломатским и хуманитарним иностраним мисијама, кућа Шобајића је служила и за смјештај представника црногорског двора са Цетиња.⁵

Незадовољни оваквим односом црногорских власти, браћа Шобајићи су се 1877. године преселили у новоослобођени град Никшић, који се дотле налазио под турском влашћу, насељен исламизираним српским живљем.

Никшић је одмах након ослобођења доживио радикални урбани, привредни и културно-просвјетни успон. У трговачко-занатлијском стаљежу се убрзо афирмисала промућурна и вриједна породица Шобајић. Максим и Бекица са сином Бранком и синовцем Симом, дали су значајан обол у културно-просвјетном просперитету Никшића.

Бекица Шобајић је 1880. покренуо идеју за оснивање читаонице. Према његовом сјећању једног дана су „позвали на посијело двадесет и пет грађана, међу којима Јефта Николића, Ђоку Мијушковића, Машана Никчевића, Баћа Ђуричића, Новицу Вукотића“ и друге представнике цивилне и војне власти. Повео се разговор о „установљењу читаонице“, али се то није остварило „због многих препона“ до наредне 1881. године.⁶

На оснивачкој скупштини Друштва Никшићке читаонице, одржаној априла 1881. године Бекица Шобајић је у бесједи, поред осталог, указао на циљ и значај ове институтције. Новоконституисано Друштво чинили су 46 чланова разних социјалних слојева, претежно трговачко-занатлијских кругова, а било је и учитеља, свештеника и неколико главара.⁷ Бекица је изабран и у прву двадесеточлану управу, док је Максим Шобајић биран за првог предсједника Читаонице.

Због својих иницијатива и агилности у раду Никшићке читаонице, на наредним скупштинама Друштва ове значајне установе, 1885. и 1887, Бекица Шобајић је биран за предсједника, на којој ће функцији остати све до

2 Аутобиографска скица Бекице Шобајића, чију нам је копију љубазно доставио Вељко Шакотић. Оригинал се чува у Културном центру (Архиву) – Никшић.

3 Исто.

4 Исто.

5 Бекица у својој краткој аутобиографији констатује да је њихова кућа на Даниловграду служила „... и Сенатима [сенаторима – Д. М.] и владинима [представницима]: Божу Петровићу, Машу Врбици, Ђуру Матановићу, Гавру Вуковићу, владики [Висариону] Љубиши, Митрофану [Бану], Јоци Белимарковићу, Љуби и Јашу Пенатовићу, Ђорђу Радићу и свијех Руса: књазу Василичикову Веселичком и др., као и дошњим емигрантима: попу Ђурићу, Ранку Тајсићу итд.“

6 Вељко Шакотић: *Културно-просвјетна друштва старог Никшића*, Никшић 1970, стр. 10.

7 Уп. В. Шакотић: н. дјело, стр. 11; *Глас Црногорца*, бр. 18/1881, стр. [4].

1890. године. Тада ће услиједити сукоби његови са војводом Шаком Петровићем, гувернером Никшића. Иако је доцније дошло до њиховог помирења, Бекица ће се, углавном, повући са чела Читаонице и бити мање ангажован у њеном раду, што ће се манифестовати на укупни учинак ове културне институције у то вријеме...

У првој деценији рада Никшићке читаонице, Бекица Шобајић је, поред тога што је био један од најактивнијих судионика и учесника у организацији њезиног рада, редовно извјештавао *Глас Црногорца*. Без његових дописа тешко би се могао реконструисати рад и историјат ове значајне културне установе.

Бекица Шобајић је био и активни учесник у покретању и раду првог Позоришног друштва у Никшићу (1884). Као члан прве Управе одржао је и кратку бесједу приликом одржавања прве представе – „Слободарке“, Манолја Ђорђевића-Призренца. Уз то, залагао се, по угледу на цетињски „Зетски дом“ (1884-1888), да се и у Никшићу изгради позоришна зграда под називом „Херцеговачки дом“. Ову активност је проводио у окриљу Никшићке читаонице. Успјешно започету акцију за подизање позоришне куће, омеле су, међутим, поменуте свађе између њега и Шака Петровића. Након раскола, у којему је Бекица трпио инсинуације и увреде, епилог је разријешило црногорски суверен Никола I.⁸

Бекица Шобајић је имао и претензија драмског писца. Написао је три позоришна комада: „Краљ Вукашин по народним пјесмама“, „Никац од Ровина“ (рукописи су загуљени) и „Опсада Никшића“ (Дубровник, 1912). Ову Шобајићеву драму постављало је на свој репертоар 1900. године Пјевачко друштво „Захумље“. Премијера ове Шобајићеве драме представљала је „значајан позоришни и културни догађај“.⁹

Занимљиво је навести да се Бекица Шобајић бавио и редитељским пословима. Хроничар је забиљежио да су године 1892. „у величанственој арени требјешке главице“ никшићки дилетанти приказали Гогољевог „Ревизора“, чији је редитељ и суфлер био управо Бекица Шобајић.¹⁰ Представи је присуствовао и црногорски књаз и господар Никола I.

8 Према свједочењу М. Шобајића, Бекица је посетио књаза Николу у његовој зимској резиденцији на Ријци Црнојевића негдје задњих година минулог вијека да му се жали на војводу Шака. Када га је саслушао, књаз је написао два писма градоначелнику Никшића, свом рођаку Шаку Петровићу, од којих је сачувано једно у стиховима: „*Минули су дани/ веље радости,/ ишчезли часи/ прве ревности./ Обраћен љуто /људском пакости, /изложен тешкој срамоти /због њине наглости. /Ал би им боље било/ да су те убили отровним мачем, /всх што су те прозвали /свјетским скитачем. /Ви сте показали /бездушност и грубијанство, /варварски вандализам /и ваше свирјенство. /Или сте мишљели /да правде неће наћи, /јер одавде далеко је ноћи /има три четири дана хода /док се види душа права. /Овај ће право да суди, /страсти неће да годи, јербо зна Бог ће /свима да суди. /Зато вама нерасудне судије /Бог за вашу нерасудност нека суди, /Отац небески нека вам буде /Судац и истражитељ.* Никола I“. Ово стиховано писмо књаза Николе, иако у суштини лишено поетске вриједности и надахнућа, само по себи је занимљиво, како је измирио два угледна човјека до којих му је било стало. Пјесму је под насловом „Бекици и још некоме“ прво обзваницом М. Шобајић, а потом у скраћеној верзији и. В. Шакотић у претходно цитираним њиховим књигама.

9 В. Шакотић: цит. дјело, стр. 63.

10 Исто, стр. 37; *Глас Црногорца*, бр. 41/1892.

За заслуге Бекице Шобајића у културном животу Никшића, књаз Никола га је 1895. године одликовао „Крстом IV реда Данилова ордена“.

И касније је у поодмаклим годинама Б. Шобајић помагао у раду и активностима никшићких културно-просвјетних друштава и установа. Као један од иницијатора оснивања Пјевачког друштва „Захумље“ (1898), помагао је позоришну дјелатност и друге видове културно-просвјетног дјеловања „Захумља“. Као позоришни ветеран биран је 1906. године у Управу Пјевачког друштва „Захумље“.

Б. Шобајић је као угледни грађан биран више пута у органе локалне власти. Био је један међу првих пет кметова општине никшићке (1883) и одборник прве декаде XX в. За вријеме балканских ратова (1812-1813) ангажован је у мјесној интендантури, вршио комесарску дужност над „заводом интернираних плавско-гусињских Турака“. И за вријеме првог свјетског рата радио је, такође, у интендантури и вршио дужност управника мјесне болнице за рањенике. Судаћи по његовој изјави био је интендант Врховне команде црногорске војске.

Као угледника, покретача и организатора свих најважнијих културно-просвјетних прегнућа и активности у Никшићу с краја XIX и почетком XX стољећа, ангажовали су га у готово свим дочецима званичника из црногорске пријестонице, књаза Николе, његове свите и породице, дипломатског кора и угледних гости који су долазили у овај град... Њих би, по правилу, Бекица Шобајић испред осталих Никшићана дочекивао говори-ма и здравицама!

Иако самоук, Б. Шобајић је био један од првих редовних дописника из Никшића полузваничног црногорског листа *Глас Црногорца*.¹¹ Сарађивао је и у новосадској *Застави*, никшићким новима *Невесинју* и *Оногошту*.

Старост му је била сурова и тешка. Изгубио је 1917. године сина јединца Бранка, иначе, активног учесника у бројним представама Пјевачког друштва „Захумље“, усто, музички обдареног, који је судјеловао и у првом никшићком хору под руководством хоровође Илије Златичанина, из Подгорице и првог власника кина у Никшићу (1913).. Синовљева смрт га је бацила у доживотну тугу. Потоњу деценију свог дугог живота Бекица Шобајић је провео у тузи и сиромаштини, што сазнајемо и из једног његовог поднеска актуелној власти, у којему тражи, овај честити старац и некадашњи угледни грађанин, социјалну помоћ, јер је био дошао „до положаја сажаљења“ – како то сам у представи истиче.¹²

¹¹ У *Црногорској библиографији. Том III-књ. 1. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1835-1885* (Цетинје, 1992) аутора проф. др Радивоја Шуковића и *Црногорској библиографији. Том III-књ. 2. Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1886-1905* (Цетинје, 1993) од др Душана Мартиновића и др Радивоја Шуковића, погрешно су дешифровани иницијали Ш и (Ш), приписујући ауторство Максиму Шобајићу. Ми сада држимо да се, ипак, ради о текстовима Бекице Шобајића, а не Максима. То се, поред осталог, може тврдити и по Бекичином навођењу у већ помињаној аутобиографској скици, у којој каже да је био сарадник *Гласа Црногорца*. Сем тога, дописе је потписивао и ауторским ознакама: Б. Ш, Б-а, Б...а. Из тих разлога смо све текстове не-ауторизоване у назначеном гласилу потписиване иницијалом Ш идентификовали овом приликом као библиографске јединице Бекице Шобајића.

¹² *Аутобиографска скица Б. Шобајића*. (Архивски центар – Никшић).

Стари никшићки предузетник, културно-просвјетни посленик и књижевник-Бекица Шобајић – скончао је 1930. године, у 78. години свог трновитог живота.

II-1. Посебна издања

1. ОДЗИВИ ПРИЈАТНИХ УСПОМЕНА. – Никшић: [б. и.], 1899, (Никшић: Никшићка акционарска штампарија). – 109 стр.; 15 цм.

[Прештампано из *Оногошта* (1899, бр. 5/9 и 11-14).

2. ОПСАДА НИКШИЋА. Драма у пет чинова са предигром. – Дубровник: [б. и.], 1912 (Дубровник: Српска дубровачка штампарија). – 147 стр.; 19 цм.

3. СПОМЕНИЦА БРАНКА ШОБАЈИЋА. За своју породицу, сроднике и пријатеље написао његов отац Бекица. Никшић 1917 (Мостар: Штампарија Пахер и Кисић), 46 стр.

II-2. Сарадња у збирним дјелима и периодичним публикацијама

1. Што хоће Аустро-Угарска? – *Застава*, Нови Сад, 1878, 76, 1. Потпис: Ш.

Уводник о могућностима да Црна Гора добије излаз на море – ако Аустрија добије Спич за Бар, јер јој је стало до слободног пролаза кроз Јадран за Солун.

2. Допис из Никшића. – *Застава*, 1879, 23, 3.

3. Никшићи на Нову годину. (Прво звоно у Никшићу и још неке појединости). – *Глас Црногорца*, VIII/1879, 3, [3-4]. Потпис: Ш.

О оглашавању са Петрове цркве звона „које је у Босни и Херцеговини пређе 400 година умукло“ и о иселјавању муслиманског становништва из Никшића.

4. Никшић, 4. априла. – *Глас Црногорца*, VIII/1879, 13, [3]. Потпис: Ш.

О сеоби Мушковића и других муслимана из Никшића.

5. Никшић, 9. априла. – *Глас Црногорца*, VIII/1879, 13, [3]. Потпис: Ш.

О народном весељу у Никшићу на вијест о рођењу књажевића Мирка Петровића.

6. Продирање Турака у Црну Гору. -У: *Освета косовска* / спјевао и написао Максим М. Шобајић, Нови Сад: Браћа М. Поповићи, 1879, [8], 287 стр.; 8^о.

Пјесме Бекице Шобајића на стр. 177-184.

7. Никшић, 10. маја. – *Глас Црногорца*, Цетиње, IX/1880, 20, 17. V, [3]. Потпис: Ш.

О обради земљишта у бјелопавлишко-зетској равници, и изгледу љетине у никшићком крају.

8. Никшић, 24. јула. – *Глас Црногорца*, IX/1880, 32, 2. VIII, [3]. Потпис: Ш.

О љетини у никшићком крају, Бјелопавлићима и Зети.

9. Никшић, 15. децембра. (Долазак Књажев). – *Глас Црногорца*, IX/1880, 51, 20. XII, [3]. Потпис: Ш.

10. Никшић, 15. јануара. (Прва у Никшићу народно-школска прослава св. Саве). – *Глас Црногорца*, X/1881, 4, 24. I, [4]. Потпис: Ш.

11. Никшић, 5. марта. (О смрти Александра II, цара руског). – *Глас Црногорца*, X/1881, 11, 14. III, Прилог 11. броју, [5]. Потпис: Ш.

О жалости у Никшићу изазваној вијешћу о убиству Александра II.

12. Никшић, 2. априла. – *Глас Црногорца*, X/1881, 15. IV, 12. V, [4]. Потпис: Ш.

О посјети књаза Николе Никшићу и о помоћи Никшићана Баранима пострадалим од поплава.

13. Никшић, 25. априла. – *Глас Црногорца*, X/1881, 18, 3. V, [4]. Потпис: Ш.

О оснивању Читаонице у Никшићу.

14. Никшић, 11. маја. (Прољеће у Црној Гори). – *Глас Црногорца*, X/1881, 20, 17. V, [3-4]. Потпис: Ш.

О сјетви у усјевима у никшићком крају.

15. Никшић, 17. јуна. (Прослава рођендана Нашљедника). – *Глас Црногорца*, X/1881, 26, 28. VI, [2-3]. Потпис: Ш.

16. Никшић на Ускрсење. (Наше стање. Привреда. Читаоница). – *Глас Црногорца*, XI/1882, 14, [2-3]. Потпис: Ш.

17. Никшић, 17. јуна. – *Глас Црногорца*, XI/1882, 26, 27. VI, [4-5]. Потпис: Б....а.

О љетини и прослави рођендана престолонаследника Данила у Основној школи у Никшићу.

18. Никшић, 30. новембра. – *Глас Црногорца*, XI/1882, 51, 12. XII, [2]. Потпис: Б....а.

О саобраћајно-привредним приликама никшићког краја.

19. Никшић, 20. јануара. (Неколико ријечи о Читаоници). – *Глас Црногорца*, XII/1883, 11, 13. III, [3-4]. Потпис: Ш.

21. Никшић, 18. јуна. (Случајно закашњено у „Гл. Ц.“ Прослава рођендана књаза – Нашљедника). – *Глас Црногорца*, XII/1883, 27, 3. VII, [3]. Потпис: (Б....а).

22. Никшић, 7. јулија. – *Глас Црногорца*, XII/1883, 28, 10. VII, [3]. Без потписа.

О сточарском привређивању у никшићком крају.

23. Панцијер војводе Момчила. Никшић, 20. јула 1883. – *Глас Црногорца*, XIII/1883, 31, [2-3].

О старом панциру нађеном на Пирлитору.

24. Никшић, 15. јануара. – *Глас Црногорца*, XIII/1884, 5, 29. I, [3]. Потпис:а.

О раду Никшићке читаонице.

25. Никшић, 21. фебруара. – *Глас Црногорца*, XIII/1884, 5, 29. I, [3]. Потпис: Б-а.

О раду Позоришне дружине и представи Призренчеве „Слободарке“ коју је кратком бесједом отворио Бекица Шобајић.

26. Никшић, 21. октобра. – *Глас Црногорца*, XIII/1884, 44, 28. X, [3-4]. Потпис: Ш.

О постављењу Шака Петровића за гувернера Никшића и његовом дочеку у овом граду.

27. Никшић, 23. октобра. – *Глас Црногорца*, XIII/1884, 44, 28. X, [4]. Потпис: Ш.

О припремама за изградњу позоришне зграде „Херцеговачки дом“...

28. Никшић, 18. јануара. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 3, 27. I, [3]. Потпис: (Ш).

О раду Друштва никшићке читаонице, годишњој скупштини и избору нове управе на челу са Бекицом Шобајићем и учешћу Никшићана на представи „Балканске царице“ у Подгорици.

29. Никшић, 20. јануара. (Неколико ријечи о Читаоници). – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 12, [4]. Потпис: Ш.

30. Никшић, 3. марта. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 10, [2-3]. Потпис: Ш.

О свечаности у Никшићу поводом отварања новосаграђене вароши према регулационом плану др Јосипа Сладеа.

31. Никшић, 6. априла. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 14, 14. IV, [3]. Потпис: Управа читаонице.

Телеграм Цетињској читаоници.

32. Никшић, 22. априла. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 16, 28. IV, [3]. Потпис: (Ш).

О свечаном дочеку књаза Николе у Никшићу.

33. Никшић, 10. јула. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 28, 21. VII, [3]. Потпис: Ш.

О припремама за подизање болнице у Никшићу.

34. Никшић, 3. септембра. – *Глас Црногорца*, XIV/1885, 36, 15. IX, [4]. Потпис: (Ш).

О посјети митрополита Митрофана Бана Никшићу.

35. Никшић, 24. априла. – *Глас Црногорца*, XV/1886, 19, [3]. Потпис: (Ш).

О прослави рођендана књагиње Милене у Никшићу.

36. Никшић, 7. маја. – *Глас Црногорца*, XV/1886, 20, [3]. Потпис: (Ш).
О посјети књаза Николе и књаза Петра Карађорђевића Никшићу и одлуци црног. суверена да гради Саборну цркву.

37. Никшић, 3. фебруара. Наша читаоница. – *Глас Црногорца*, XVII/1888, 7, [2-3]. Потпис: Ш.

38. Никшић, 2. септембра. – *Глас Црногорца*, XXI/1892, 37, [1-2]. Потпис: (Ш).

О свечаном дочеку црногорског књаза Николе I Никшићу.

39. Никшић, 13. септембра. – *Глас Црногорца*, XXI/1892, 38, [1-2]. Потпис: (Ш).

О боравку књаза Николе са породицом у Никшићу.

40. († Марко Борикин-Марушић). – *Глас Црногорца*, XXII/1893, 19, [3]. Потпис: Б. Ш.

Некролог.

41. Подгорица, 1. марта 1895. год. – *Глас Црногорца*, XXIV/1895, 11, [1]. Потпис: Ш.

О раду Подгоричке читаонице и Пјевачког друштва Бранко“.

42. Никшић, 4. јуна. – *Глас Црногорца*, XXIV/1895, 29, [2]. Потпис: Ш.
О постављању камен-темељца Саборној цркви на Петровој главици у присуству књаза Николе.

43. Никшић, 26. марта 1896. – *Глас Црногорца*, XXV/1896, 13, [2-3]; 15, [3]. Потпис: Ш.

О никшићкој пивари.

44. Одзиви пријатних успомена. – *Оногошт*, Никшић, I/1899, 5, [2-3]; 6, [2-3]; 7, [2-3]; 8, [2-3]; 9, [2-3]; 10, [2-3]; 11, [2-3]; 12, [2-3]; 13, [2-3]; 14, [2-3].

О догађајима у Црној Гори крајем XIX стољећа.

45. Добро дошла! – *Оногошт*, I/1899, 10, [2-3].

Пјесма поводом вјенчања књаза Данила са кнегињицом Јутом Мекленбург Стреличком, 15. VII 1899.

46. „Листу Невесињу“. – *Невесиње*, Никшић, Нова серија, III/1994, 40, 6. V, [3].

Пјесма пренесена из *Невесиња*, I/1898, 1, [2] објављена у саставу *Никшићке новине*, XXVIII/1994, 1134, 6. маја.

III ЛИТЕРАТУРА О БЕКИЦИ ШОБАЈИЋУ

1. АНОНИМ: Бекица Шобајић, Одзиви пријатних успомена. Прештампано из *Оногошта*“ 1899. Никшићка штампарија акционарска, Никшић. – *Оногошт*, I/1899, 18, [3-4].

2. Бекица Шобајић. – *Слободна мисао*, IX/1930, 19, 2.

Некролог.

3. РАЦКОВИЋ, Никола: Шобајић Бекица. – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*, Цетиње 1987, стр. 195.
4. ШАКОТИЋ, Вељко: *Културно-просвјетна друштва старог Никшића (1881-1914)*. – Никшић 1970.
5. ШОБАЈИЋ, Бекица: [Аутобиографска скица]. Архивски центар – Никшић (рукопис).
6. ШОБАЈИЋ, Максим: *У моје доба*. Београд 1933.

ИЛИЈА Ш. ШОБАЈИЋ (1876-1953)

Илија Шћепанов Шобајић, академски сликар-графичар и ликовни педагог, рођен је 15. августа 1876, у трговачкој породици у Даниловграду. Основну школу је завршио у Никшићу, а пет разреда гимназије и реалку у Котору и у Београду. Још у основној школи осјетио је склоност за цртање, коју је страст и неодољиву љубав развијао у току гимназијског школовања и каснијих студија у Бечу и Паризу.

Као ђак београдске реалке интензивно је цртао, а и писао поезију. Једну његову пјесму под насловом „Црногорчев орпоштај“ објавио је сомборски часопис *Голуб* (1892, бр. 14, стр. 212). Године 1893. илустровао је школски лист *Веселац*, преко којег његово име продире у јавност. Скренуо је на себе пажњу омиљеног српског пјесника др Јована Јовановића Змаја, који је у то вријеме уређивао дјечји лист *Невен* (Нови Сад, 1880-1898) и отворио његове странице за графичке радове младог Шобајића. Уочивши његов таленат, Чика Јова Змај је очински бринуо за усавршавање и даље школовање младог сликара. Соколио га је и подстицао да развија своје сликарске склоности, помажући га и материјално у раду. Године 1894. упутио га је у Војводину, да пропутује панонском равницом ради цртања пејсажа и портрета, те да са зарађеним новцем пође на студије у Беч или Санкт-Петербург.¹ Змај је искористио и пријатељске везе са црногорским сувереном обративши му се једним писмом у коме топло препоручује Шобајића за државну стипендију. Књаз Никола I Петровић Његош је поступио по препоруци Змајевој, тако да је 1896. године Илију Шобајића послао као црногорског питомца у Беч на Сликарску академију.² Оваква одлука црно-

1 Уочи одласка на студије, Илија Шобајић се огледао и у позоришној вјештини са никшићким дилетантима. Према писању Стева Врчевића, у позоришној представи „Дејан“, од Н. Ненадовића, „врло достојанствено је представљао краља Милутина, те кретањем, изразом говора, тишином гласа и мицањем руку, најбоље истицао краљевску власт и моћ“ (С. В. В.: Никшић, 29. децембра 1896. – *Глас Црногорца*, XXVI/1897, 2,3).

2 Према једном Шобајићевом писму, датираном 30. августа 1905. у Паризу, када је књаз Никола одлучио да га пошаље „на науке“, испратио га је у Дворцу на Цетињу до степеништа

горског књаза је била поспјешена и тиме што је у међувремену Шобајић портретисао његову кћерку – принцезу Јелену као невјесту Викторија Емануела III, будућег италијанског краља.

Млади Шобајић, пун енергије и ентузијазма, ступа у Академију умјетности у Бечу, гдје у мајсторским радионицама професора Алојза Делга, сликара историјских композиција, и Франца Румпела, талентованог портретисте, усавршава своје сликарске диспозиције и развија креативне способности цртача-графичара анатомских студија и актова. Наш млади умјетник формира се у Бечу, у вријеме када Сецесија снажно продира и када се у овом познатом умјетничком европском центру афирмишу нове тенденције модерних естетичких струјања. Према тврђењу мјеродавних историчара умјетности, иначе добрих познавалаца Шобајићевог ликовног стваралаштва, наш умјетник није био захваћен снажним вртлогом савремених умјетничких струјања, већ је остао на позицијама академског цртача-графичара. Биће да су на такве његове преокупације утицала два искључива чиниоца: прилично конзервативна Академија у коју су нове струје успорено продирале и његова хендикепираност због одређене чулне поремећености за разликовање извјесних боја и нијанса. По рођењу је био такозвани далтониста, што је, по природи ствари, утицало на његово ликовно усмјерење. Умјесто сликарске полихромије определијели се за графичку технику, употребљавајући претежно црно-бијелу гаму. Средина у којој се школовао и стицао ликовну културу и образовање – бечки музеји и галерије слика, ширили су спознајне видике младом црногорском сликару-графичару. На Академији се веома истицао као марљив студент. За постигнути успјех добио је 1899. године професорску награду за студију акта. Наредне, 1900. године је дипломирао. Тада је приредио и прву своју изложбу, која је лијепо прихваћена и оцијењена веома успјешном...

Непосредно по дипломирању у Бечу, Илија Шобајић се одлучио на ходочашће по европским културним метрополама. Ради проширивања својих општеобразовних и културно-умјетничких хоризоната пропутао је по Италији, Енглеској, Русији, Холандији, Белгији и Француској. Најдуже се задржао у Паризу, гдје је на тамошњем факултету лијепих умјетности код професора Леона Бона студирао неколико година, до 1905. године.

Након завршетка Академије умјетности у Паризу (1905), вратио се у Црну Гору, гдје се готово деценију и по бавио умјетничким и педагошким радом. И. Шобајић је био професор цртања и калиграфије у познатој Цетињској гимназији од 13. децембра 1905. до 18. јануара 1914. године. Сем тога предавао је у Дјевојачком институту царице Марије на Цетињу. Већ као суплент у Институту је имао 1906. године Изложбу, заједно са руским умјетником Тиром. Анонимни ликовни критичар о овој колективној изложби, коректно и зналачки, биљежи: да се уз радове руског сликара „налази велики број слика нашег умјетника г. Шобајића. Ове слике су нешто особито у своме жанру. Све су то студије. Ту се умјетник не приказује као вјештак у сливању боја и хватању појединих момената из природе, већ као хладни анатомичар, који до ситница тачно зна, гдје је који мишић, како и којим правцем иде која жила, да ли поједине позиције тијела одговарају

и благословио ријечима да буде „ваљан умјетник и човјек“. И. Шобајић у вези ове књажеве препоруке и жеље каже: „Смисао тих племенитијех ријечи вазда ми је лебдио пред очима и храбрио ме на рад и истрајност“. (АИЦ, ДС, 1906, 49).

унутрашњем стању тијела. Ово је умјетник аналитичар, који зна све детаље па из њих прави цјелину. Има на овим сликама безброј разних позиција човјечијег тијела, и сваки вам представља други положај мускула, који одговара стању ствари.³

Илија Шобајић је био први стручни професор наставе цртања и калиграфије у поменутиим познатим цетињским средњешколским заводима. Као ликовни педагог био је на нивоу Шобајића умјетника. Уздигао је наставу предмета, које је држао, на завидни просвјетно-педагошки ниво. Према казивању једног од његових ученика, Милутина Пламенца – Шобајићева „настава из оба предмета била је за њаке право уживање и освјежавање нечим новим и лијепим; његова метода била је врло сугестивна и рационална. Сваки час је представљао мањи или већи умјетнички доживљај за све оне који су имали и најмање склоности према лијепим вјештинама. Са пуно љубави и такта у односу према ђацима, у једној врло складној и привлачној форми, тумачио је и илустровао основне графичке елементе“.⁴ Присјећајући се наставе са Шобајићевих часова, Пламенац даље вели: „Кроз визију дугих година, као и да сада назиремо елегантне силуете бијелих класичних амфора цртаних на табли, сјећамо се његових неуморних коректура на сваком ђачком раду, његове елементарне наставе о формирању умјетничког укуса, о реду и односу ствари и хармоније у природи“, и додаје – „Сјећамо се чак и његових чистих и суптилних потеза којима је конструисао разне орнаменте и слова“.⁵ Евоцирајући своја сјећања, Пламенац с усхићењем закључује о свом професору: „За њаке је била највећа радост када их је изводио у околину Цетиња и са њима снимао мотиве непосредно из природе и реално основне геометријске и ваздушне перспективе у вези традиције и одређивања узастопних планова при конструисању појединих умјетничких композиција. Мало је који наставник са таквим жаром говорио о свом предмету и загријавао духове младих слушалаца. Његово озбиљо лице намах би се озарило радошћу кад би примјетио неки бољи ђачки рад, кад би у неком од својих ђака открио јаче склоности или таленат за умјетност“.⁶ М. Пламенац не пропушта да истакне и то да је Шобајић настави калиграфије посвећивао истовјетну пажњу као и цртању, истичући битне карактеристике сваког слова. Стога су изложбе ђачких селективних радова биле подједнако заступљене из области поменутих умјетничких дисциплина – сјећа се Пламенац. (Нажалост, калиграфија је као наставни предмет половином XX в. искључена из школске наставе, што има за посљедицу све нечиткији рукопис код већине школованих људи код нас...)

У вријеме професионалног рада на Цетињу, од краја 1905. до почетка првог свјетског рата, Илија Шобајић се бавио и примијењеном умјетношћу. Правио је нацрте за поштанске марке и разне апоене црногорског металног новца (бакарни, никлени, сребрни и златни новац); затим, за разне медаље и споменице. Посебно је био ангажован од црногорског двора у јубиларној 1910. години приликом проглашења Црне Горе за краљевину.

³ *Глас Црногорца*, XXXV/1906, 41, [3]; *Уставност*, Цетиње, I/1906, 41, [3].

⁴ М. Пламенац: Илија Шобајић, умјетник и педагог. – *Годишњак Цетињске гимназије*, III/1971, 3, 50-51.

⁵ Исто, стр. 51.

⁶ Исто.

Тада га је краљ Никола лично ангажовао на изради разних плакета и албума, споменица и апликација везаних за јубиларне свечаности. Због тог његовог ангажмана, дуже је одсуствовао са наставе у Гимназији (од 9. марта до 10. маја), на шта указује тадашњи директор Мирко Мијушковић, који се жалио надлежном ресорном министру просвете Црне Горе, потенцирајући да су ученици у другом и трећем тромесјечју остали неоцењени из предмета које је Шобајић предавао.⁷

Дане окупације Црне Горе (1916-1918) од стране Аустро-Угарске Монархије, Илија Шобајић је провео у интернацији.

По завршетку првог свјетског рата Илија Шобајић се настанио у Београду, гдје је више година радио као професор вечерњег акта у Умјетничкој школи. Предавао је од 1919. до 1933. године у свим разредима и за то вријеме извео више генерација млађих и признатих ликовних умјетника. Иза другог свјетског рата предавао је неко вријеме и на Ликовној академији.

Поред професионалног просвјетно-педагошког рада у учионици, И. Шобајић је и ван школе показивао врло позитивне резултате једног стваралачки креативног и плодног умјетника. Поред учешћа на разним изложбама у земљи и иностранству у међуратном периоду (између осталог, у Паризу и Лондону), илустровао је многе књиге и часописе. Репродукције његових радова су публиковане у „Недељним илустрацијама“, часопису „Комедија“, зборнику Професорског друштва „Цетиње и Црна Гора“ (Београд 1927), издатом црногорском часопису „Стварање“, „Годишњаку Цетињске гимназије“, разним енциклопедијским дјелима (на примјер, *Велика совјетска енциклопедија*) и другдје.

Илија Шобајић се београдској публици представио репрезентативном изложбом у свечаној дворани Друге мушке гимназије, која је трајала од 1. до 16. маја 1926. године. Изложбу је свечано отворио црногорски књижевник Херцеговац Марко Цар. Шобајићева изложба, према мишљењу ликовне критике, оцијењена је као једна од најуспјелијих те године. Неподијељену наклоност широке публике, која је посјетила његову изложбу, добили су његови женски и мушки актови. Речено је за његову изложбу да је оставила „утисак женске лепоте и женске грације“.⁸ И стручни и нестручни оцијењивачи сложили су се у једноме да његови актови иду на трима главним групама изложених радова, који су обухватили заправо и главни дио Шобајићевог стваралачког опуса: *пејсаж, портрет и акт*. На београдској изложби било је презентирано близу 300 разноврсних Шобајићевих радова (бакорез, пејсаж, портрет, акт). Било је то право освежење за београдску средину која дотле није била навикнута на графику. Истицано је да је Шобајић „зналац и вештак у питањима анатомије, перспективе и светлости“, те да је успио да „пружи заокружена, довршена дела, где природа и истина служе правој циљу уметности: уживању и хармонији, у лепоти“.⁹ Наглашавано је да „Шобајић може да буде задовољан што је у свима формама, које је обрадио, дао по неколико дела која граниче са савршенством своје врсте. А са њима могу да буду задовољни и

7 Р. Ј. Драгићевић: Два изијештаја директора Цетињске гимназије Мирка Мијушковића... – *Годишњак Цетињске гимназије*, I/1969, I, 39-40.

8 П. Каралић: Изложба Илије Шобајића. — *Мисао*, Београ, 1926, бр. 3-4, стр. 244.

9 Исто.

сви искрени пријатељи и љубитељи праве лепе уметности“.¹⁰ Додуше, било је и ликовних критичара који су му у понечему и замјерали сврставајући га „у ред осредње обдарених“, јер „црта и пејзаж и портре и фигуру на исти начин, а подстрек за све то као да је искључива жеља: да се такмичи са фотографским апаратом...“.¹¹

Као што је истакнуто, Илија Шобајић се искључиво бавио графиком. Штавише, ни до данас јој се међу црногорским ликовним ствараоцима нико није досљедније од њега посветио. Цртао је пејсаже, фигуре и композиције. Његови најпознатији пејзажи, тј. предјели су: НИКШИЋКИ ГРАД (ОНОГОШТ), НИКШИЋКА ЦАМИЈА, ИСПОД КАМЕЊАКА итд., које црта широким потезима са потенцираним свријетло-тамним партијама, које његовим графикама дају динамику.

Од фигура су му најпознатије: МЛАДА ЦРНОГОРКА, ЦРНОГОРКА НА ПУТУ, ЦРНОГОРКА СА КОЛИЈЕВКОМ, ГУСЛАР, ЦРНОГОРАЦ СА ЦЕФЕРДАРОМ, ЦРНОГОРАЦ СА ЧИБУКОМ (неколике верзије), ДУРМИТОРАЦ, МЛАДИЋ С ПУШКОМ и друге, које слика у карактеристичним позама, облаченим у народне ношње, што његовим графикама даје документарно-фолклористички карактер. Познате су још и ове његове слике: НА ВРХУ ШАНЦА и НА ПУТУ.

Међу портретима истичу се портрети ЛАВА ТОЛСТОЈА, др ЈОВАНА ЦВИЈИЋА, НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША др МИХАИЛА ПЕТРОВИЋА, МАРКА ЦЕЛОВИЋА, МИРКА ПОПОВИЋА, МАКСИМА ШОБАЈИЋА, БЕКИЦЕ ШОБАЈИЋА, др-ке СТОЈАДИНОВИЋ, САВЕ КОВАЧЕВИЋА и др. Познат је и његов АУТОПОРТРЕТ. Шобајићеви портрети одражавају вјерну физичку и психичку слику портретисаних личности.

У посљедњој фази ликовног стварања И. Шобајић је био преокупиран сликањем личности Његошевог *Горског вијенца*. То су композиције: САН ВУКА МАНДУШИЋА, СЕСТРА БАТРИЋЕВА, ПОП ШЋЕПАН ГАЋА ИЗ МЛЕТАЧКОГ ТОПА, САСТАНАК СА ТУРЦИМА итд. Цртајући ове композиције, опсједнут најбољим Његошевим дјелом, Шобајић је годинама, и не без резултата, радио. Дobar познавалац и овог, задњег периода у стваралштву нашег познатог графичара, с пијететом и тугом биљежи: „Немогуће нам је заборавити дирљив моменат кад је стари мајстор, тешко парализован, у посљедњим годинама живота, лијевом дрхтавом руком са муком придржавао десну, која се непрестано тресла, повлачио посљедње мучне потезе на једном мотиву из 'Горског вијенца', уз једва артикулисано рецитоване Његошевих стихова. То је личило на посљедњи агонички трзај једног старог и дубоко осјећајног умјетника, на посљедњу визију горостасних фигура црногорског херојског епоса. То су били његови посљедњи замрли стихови и графички потези [...] крај, пун трагике, и сјаја једне недовршене животне симфоније.“¹²

10 П. К.: Изложба г. Илије Шобајића, професора. – *Гласник професорског друштва*, Београд, 1926, VI/5, стр. 316.

11 М. С. Петров: Београдске изложбе у мају и јуну. – *Летопис МС*, Нови Сад, 1926, св. 309, стр. 176.

12 М. Пламенац: нав. рад, стр. 52-53.

Илија Шобајић је умро 3. августа 1953. године у Београду, у 77. години живота. Годину дана касније земни остаци су му пренесени у Никшић.¹³

*

Сликарска дјела Илије Шобајића су највећим дијелом, разасута по приватним колекцијама, а у мањем броју се налазе код културних институција, поглавито музеја. Нажалост, цјеловити каталог његових слика још увијек није урађен.¹⁴ Таква обавеза, по нашем мишљењу, стоји прије свега пред колективом Умјетничког музеја Црне Горе – Народног музеја на Цетињу. То је дуг према овом нашем истакнутом умјетнику и културно-просвјетном посленику, а, разумије се, и према нашој културној баштини. Чини се да би у том погледу и Факултет ликовних умјетности на Цетињу могао и морао дати свој удио...

Резимирано речено, његов сликарски опус заслужује ретроспективу, каталогизацију његових дјела, што би омогућило систематизацију и валоризовање његовог удјела у ликовној умјетности Црне Горе. Црна Гора му у томе остаје дужник!

Нека би овај прилог каталогу цртежа и графика Илије Шобајића био наш допринос и подстицај за реализацију наведених идеја...

II ПРИЛОГ КАТАЛОГУ ЦРТЕЖА И ГРАФИКЕ ИЛИЈЕ ШОБАЈИЋА

II-1. Умјетнички музеј Црне Горе – Цетиње

II-1.1 МЛАДИЋ С ПУШКОМ (1912)

цртеж оловком, 34 x 45 cm.

II-1.2 ЦРНОГОРАЦ (1925)

цртеж оловком, 45 x 57 cm.

II-1.3 ЦРНОГОРКА (1925)

цртеж оловком, 27 x 19,5 cm.

II-1.4 ДУБРОВНИК (1935)

оловка на папиру, 35,5 x 50 cm.

II-1.5 ОНОГОШТ (1938)

цртеж оловком, 35,5 x 49,5 cm.

II-1.6 ОНОГОШТ (1938)

цртеж оловком, 49,5 x 33 cm.

II-1.7 ЦРНОГОРАЦ С ЧИБУКОМ (б. г.)

¹³ Приликом преношена посмртних остатака Илије Шобајића из Београда у Никшић, приређена је у Никшићу комеморативна изложба 67 његових радова, од којих је око 30 откупио Завичајни музеј.

¹⁴ Центар за културу Никшић организовао је својевремено Изложбу цртежа и графика Илије Шобајића у фоајеу сале „18. септембар“ и том приликом штампао веома скроман каталог [б. г.].

цртеж оловком, 71 x 95,5 цм.

II-2 Његошев музеј – Цетиње

II-2.1 ПОП ШЋЕПАН (1947)

оловка, 64, 7 x 50,4 цм.

II-2.2 СМРТ БАТРИЋЕВЕ СЕСТРЕ (б. г.)

оловка на картону, 43 x 28,5 цм.

II-3 Државни музеј – Цетиње

II-3.1 КЊАЗ НИКОЛА (1903)

оловка и креда на папиру, 6,3 x 8,6 цм.

II-3.2 РАЊЕНИ ЦРНОГОРАЦ (б. г.)

цртеж браон угљеном на картону, 46 x 56,7 цм.

II-3.3 СЈЕЋАЊЕ (1936)

цртеж оловком, 46 x 62,5 цм.

II-3.4 ОНОГОШТ (1938)

цртеж оловком на папиру, 34,5 x 51 цм.

II-3.5 ЦРНОГОРАЦ НА СТРАЖИ (1942)

цртеж оловком на папиру, 19,2 x 30,2 цм.

II-3.6 ДУРМИТОРСКИ ЧИБУКАШ (1947)

цртеж сепијом и кредом, 45,5 x 59,5 цм.

II-4 Гимназија – Цетиње

II-4.1 ЧИБУКАШ, (1942), 50 x 57 цм.

II-5 Завичајни музеј – Никшић¹⁵

II-5.1 СТАРА ВАРОШ I, 32 x 25 цм.

II-5.2 НИКШИЋКИ БЕДЕМ I, 67 x 38 цм.

II-5.3 СТАРА ВАРОШ II, 27 x 42 цм.

II-5.4 НИКШИЋКИ БЕДЕМ II, 46 x 35 цм.

II-5.5 ПОРТРЕТ ДИРЕКТОРА БЕЧКЕ АКАДЕМИЈЕ, 45 x 33 цм.

II-5.6 МОТИВ ИЗ „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

II-5.7 САН ВУКА МАНДУШИЋА (1951), 35 x 27 цм.

¹⁵ Дио оставштине Илије Шобајића, коју је наслиједила по његовој жељи Милица Тројановић Миладиновић, првакиње Београдске опере, она је, уз сагласност умјетникове супруге Наталије Шобајић, кћерке Владимира Тројановића (Росе, Бока Которска), поклонила Завичајном музеју у Никшићу, с тим да легат буде изложен као стална поставка (соба И. Шобајића)

- П-5.8 МОЈ ПРОФЕСОР I (1898), 38 x 30 цм.
 П-5.9 ПРОФЕСОР ШАНКЕЛ (1896), 40 x 30 цм.
 П-5.10 ПРОФЕСОР ХЕСЛИН (1898), 40 x 30 цм.
 П-5.11 СТАРА ВАРОШ III, 40 x 32 цм.
 П-5.12 ЦРНОГОРАЦ НА СТРАЖИ
 П-5.13 СТАРИ РАТНИК
 П-5.14 СТРАШЕВИНА, 47 x 30 цм.
 П-5.15 РАЊЕНИК, 54 x 40 цм.
 П-5.16 МЛАДИ ШИПТАР, 38 x 24 цм.
 П-5.17 СВАЂА, 41 x 50 цм.
 П-5.18 СТАРИЦА (1897), 36 x 28 цм.
 П-5.19 ЦРНОГОРКА (1950), 20 x 31 цм.
 П-5.20 СТАРАЦ (1898), 44 x 34 цм.
 П-5.21 РОСАНДА, 30 x 45 цм.
 П-5.22 ПОРТРЕТ ЖЕНЕ I
 П-5.23 НИКШИЋКИ БЕДЕМ III, 41 x 31 цм.
 П-5.24 УЛЦИЊ, 55 x 31 цм.
 П-5.25 СКИЦЕ
 П-5.26 ДЈЕВОЈКА У ЖАЛОСТИ, 42 x 30 цм.
 П-5.27 ПОРТРЕТ МУШКАРЦА III (1896), 43 x 32 цм.
 П-5.28 ДЈЕЧАК, 40 x 27 цм.
 П-5.29 ПОРТЕР СЛИКАРКЕ ПАУЛИН (1923), 43 x 30 цм.
 П-5.30 ЦИГАНИН (1899), 42 x 28 цм.
 П-5.31 МОЈА ЖЕНА
 П-5.32 МОЈ ПРОФЕСОР II (1896), 26 x 37 цм.
 П-5.33 ПОРТРЕТ ЖЕНЕ II (1898), 35 x 26 цм.
 П-5.34 ЧИСТАЧИЦА (1898), 38 x 29 цм.
 П-5.35 ГЛАВА ВУКА МАНДУШИЋА
 П-5.36 МАКСИМ ШОБАЈИЋ, 30 x 21 цм.
 П-5.37 ПОРТРЕТ МУШКАРЦА II
 П-5.38 ДЈЕЧАК КОЈИ СПАВА, 17 x 18 цм.
 П-5.39 ПОРТРЕТ МУШКАРЦА III
 П-5.40 ПОРТРЕТ ЖЕНЕ III (1896), 43 x 32 цм.
 П-5.41 ПОРТРЕТ ЖЕНЕ IV, 42 x 24 цм.
 П-5.42 ЖЕНСКИ ПОРТРЕТ VI (1898), 26 x 37 цм.
 П-5.43 МУШКИ АКТ II (1896), 20 x 28 цм.
 П-5.44 ГЛАВА ЖЕНЕ (1906), 40 x 30 цм.
 П-5.45 ПОРТРЕТ ЖЕНЕ (1923), 25 x 33 цм.
 П-5.46 ЖЕНА ДР ГРГИНА (1898), 46 x 35 цм.
 П-5.47 МОДЕЛ (1898), 45 x 33 цм.
 П-5.48 ПОРТРЕТ ПРОФЕСОРА Н. (1923), 15 x 20 цм.

- II-5.49 СТАРА ЦАМИЈА (1925), 30 x 43 cm.
- II-5.50 ШЕСТ СКИЦА (један пано) (1923), 36 x 32 cm.
- II-5.51 ЧЕТИРИ СКИЦЕ (један пано), 36 x 45 cm.
- II-5.52 ПЛЕТИЉА (1925), 55 x 39 cm.
- II-5.53 ВУК МИЋУНОВИЋ (1949), 17 x 20 cm.
- II-5.54 ФРАНЦУСКИЊА, 28 x 40 cm.
- II-5.55 МУШКИ АКТ I, 19 x 25 cm.
- II-5.56 ЖЕНСКИ АКТ I, 19 x 25 cm.
- II-5.57 СТУДИЈА I, 32 x 18 cm.
- II-5.58 СТУДИЈА II, 32 x 18 cm.
- II-5.59 МУШКИ АКТ III, 32 x 45 cm.
- II-5.60 ЖЕНСКИ ПОРТРЕТ, 44 x 32 cm.
- II-5.61 ЦРНОГОРКА II (1950), 36 x 23 cm.
- II-5.62 ЖЕНСКИ ПОРТРЕТ VII, 32 x 22 cm.
- II-5.63 ЖЕНСКИ ПОРТРЕТ VIII (1923), 43 x 30 cm.
- II-5.64 СТАРА ВАРОШ, 30 x 22 cm.
- II-5.65 СТАРА ВАРОШ, 27 x 42 cm.
- II-5.66 ХЕРЦЕГОВКА (1925)
- II-5.67 КОЛИБА ПОД ДРВЕТОМ, 47 x 57 cm.
- II-5.68 СНАХА МИЛОВИЋА БАНА

II-6 Народни музеј – Београд

- II-6.1 ГРАД НИКШИЋ (1948)
- II-6.2 ГРАД СТАЛАЋ
- II-6.3 ЖЕНСКИ АКТ
- II-6.4 БАГЕРИ НА РИЈЕЦИ (1921)
- II-6.5 НАГА ЖЕНА КЛЕЧИ (1923)
- II-6.6 АКТ СТАРЦА
- II-6.7 ЖЕНСКИ АКТ (1923)
- II-6.8 ЖЕНА ГЛЕДА КРОЗ ПРОЗОР

II-7 Приватне збирке

- II-7.1 ПОРТРЕТ ДЈЕВОЈКЕ (1894)
- II-7.2 КАТАЛОНКА (1898)
- II-7.3 ПОРТРЕТ ЛАВА ТОЛСТОЈА (1899)
- II-7.4 ВЕЧЕРЊИ АКТ (1923)
- II-7.5 БОСАНКА (1940)
- II-7.6 ДУБРОВАЧКА МИНЧЕТА (1943)
- II-7.7 МИЛИЦА МИЛАДИНОВИЋ (1944)

- II-7.8 ЈЕЛЕНА МИЛАДИНОВИЋ (1948)
 II-7.9 МИЛИЦА И ДУШАН МИЛАДИНОВИЋ
 II-7.10 ДУШАН МИЛАДИНОВИЋ
 II-7.11 ДЕЈАН МИЛАДИНОВИЋ
 II-7.12 НАТАЛИЈА ШОБАЈИЋ
 II-7.13 ЗВЕЗДАНА ТРОЈАНОВИЋ
 II-7.14 МИЛИЦА ЧУКУРОВИЋ
 II-7.15 ЖАРКО ЧУКУРОВИЋ
 II-7.16 БАЉАКТАР, 43 x 53 cm.

III ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. АНОНИМ: Изложба слика у Институту. – *Глас Црногорца*, XXXV/1906, 41, [3]; *Уставност*, Цетиње, I/1906, 41, [3].
 О изложби у Дјевојачком институту на Цетињу руског сликара Тира и професора Илије Шобајића.
2. – Илија Шобајић. – Побједа, X/1953, 63, 9. VIII, 6.
 In memoriam.
3. ВРЧЕВИЋ, Стево В.: Никшић, 29. децембра 1896. – *Глас Црногорца*, XXVI/1897, 2, [3]. Потпис: С. В. В.
 О учешћу И. Шобајића у позоришној представи никшићких дилетаната.
4. ВУКСАН, Душан Д.: *Педесет година Цетињске гимназије* (1880/1-1930/1), Цетиње 1932, 46 стр.
5. ДРАГИЋЕВИЋ, Ристо Ј.: Два извјештаја директора Цетињске гимназије Мирка Мијушковића: о школској згради и наставницима Гимназије. – *Годишњак Цетињске гимназије*, I/1969, 1, [33]-46.
 О И. Шобајићу на стр. 39-40.
6. ЂУКИЋ, Трифун: Илија Шобајић. – *Република*, Београд, XX/1953, 402, 14. VII, 3.
 Некролог.
7. – Сахрана Илије Шобајића, професора и академског сликара из Београда у Никшићу. – *Република*, XXI/1954, 454, 13. VII, 4.
8. ЂУРИЋ, Вељко: Аутопортрет у црногорском сликарству. – *Стварање*, Цетиње, XV/1960, 4, 354-357.
9. – *Šobajić Ilija*. – U: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4. Potr.-Ž.Dodatak. Zagreb MCMLXIII, str. 371. Potpis: V. Đć.
10. – *Сликар и вајар из Црне Горе (1900-1960)*, Цетиње 1964, стр. 10-11, 29, 153.
11. ЗАДРИМА, Антон: Илија Шобајић. – *Стварање*, Цетиње, VIII/1953, 9, 571-572. Потпис: А. З.
12. КАРАЛИЋ, Предраг: Изложба г. Шобајића, професора. – *Гласник Професорског друштва*, Београд, 1926, VI/5, 316. Потпис: П. К.
 Приказ изложбе у Другој београдској гимназији од 1-16. маја 1926.

13. – Изложба Илије Шобајића. – *Мисао*, Београд, XXI/1926, 3/4, 243-245.

Изложбу је отворио Марко Цар у Другој београдској гимназији.

14. КАПИЧИЋ-ДРАГИЋЕВИЋ, Анђа: *Краљ Никола у дјелима ликовних умјетника*, Цетиње-Београд 1991.

О И. Шобајићу на стр. 35-36.

15. ЛАГАРИЋ, Павле: *Критике I. Портрети и скице из наше уметности*. Београд, 1940, 62. стр.

Поред осталог, и о Илији Шобајићу.

16. МИЈОВИЋ, Павле: Šobajić I. (!=Š.) Ilija (15. VII 1876-Beograd, 1953). – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8. Zagreb, MCMLXXI, str. 256.

17. ПЕРОВИЋ, Олга: Илија Шобајић. – *Побједа*, Титоград, XXV/1968, 2702, 17. III, 9. Потпис: О. П.

18. ПЕТРОВ, Михаило С.: Београдске изложбе у мају и јуну. – *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1926, 309, 174-182.

О изложби Илије Шобајића на стр. 176-177.

19. ПЕТРОВИЋ, Вељко: Шобајић Илија. – У: *Ст. Станојевић, Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, IV књ. Загреб 1929, стр. 1047. Потпис: В. П.

20. ПЛАМЕНАЦ, Милутин П.: Умјетник и педагог. – *Просвјетни рад*, Цетиње, I/1954, 1, 1. I, 6-7.

Сјећање на Илију Шобајића, академског сликара.

21. – Илија Шобајић, умјетник и педагог. – *Годишњак Цетињске гимназије*, III/1971, 3, [47]-53.

22. ПОПОВИЋ, Бранко: Изложба цртежа Илије Шобајића. – *Српски књижевни гласник*, Београд, 1926, XVIII, 156.

Биљешка о Шобајићевој изложби у Другој београдској гимназији.

23. РАЦКОВИЋ, Никола: Шобајић Илија. – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*, Цетиње 1987, стр. 195.

24. РАЧЕТА, Шпиро: Истакнути графичар. – *Побједа*, XI/1954, 42, 13. VI, 7.

Над наслов: Уз комеморативну изложбу радова академског сликара Илије Шобајића.

25. ТОМАНОВИЋ, Бранко: Илија Шобајић (1876-1953). – У: [Каталог] *Изложба цртежа и графике Илије Шобајића*. Центар за културу – Никшић.

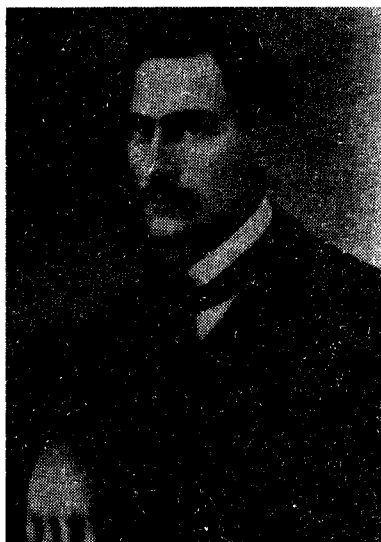
26. – Илија Шобајић ликовни педагог и графичар. – *Споне*, Никшић, V/1973, 9/10, [97]-[103].

27. *Умјетничка галерија* Цетиње, Цетиње 1958.

О И. Шобајићу на стр. 58-59 Каталога.

28. ЦВЈЕТКОВИЋ, Марко: Црногорске поштанске марке (поводом 90-годишњице). – *Историјски записи*, XVII/1964, књ. XXI, св. 4, 769.

СИМО П. ШОБАЈИЋ (1878-1916)

Симо П. Шобајић, књижевник, публициста, новинар и политичар рођен је 13. фебруара 1878. у Даниловграду. Основну школу је завршио у Никшићу, а пет разреда гимназије у Београду. Иако солидан ђак, био је принуђен да напусти гимназијско школовање да би одржао очеву трговину у Никшићу. Принуђен да се бави послом за који није имао склоности и афинитета, наставио је рад на личном образовању. Самообразовањем постигао је завидне резултате. Афирмисао се за кратког живота као даровити књижевни посленик, запажени културни и јавни радник.

У раној младости почео се бавити књижевношћу и журналистиком. Још као петнаестогодишњак објавио је пјесму „На растанку“ у београдском часопису *Дело*, коју је књижевна критика оцијенила као једно од најбољих пјесничких остварења у тој години. И остали његови рани књижевни радови, које је објављивао у *Новој искри* (Београд) и *Бранковом колу* (Сремски Карловци), скренули су пажњу стручне критике и културне јавности.

За вријеме боравка у Београду крајем прошлог вијека, као средњошколац покренуо је са Стеваном Луковићем, и уређивао ђачки лист *Поклич*. Рано је, такође, почео да се бави новинарством. Сарађивао је у београдским дневним листовима и другој штампи.

Његове иницијативе у новинарству и учешће у културном препоруку Никшића посебно су дошле до изражаја у првој деценији XX в. За његово име су везани готово сви прогресивни друштвени и политички кораци и покушаји у граду под Требјесом у то вријеме.¹ Био је један од покретача и чланова прве редакције напредног листа-недјељника *Народне мисли* (Никшић, 1906-1907). Исто тако, био је један од уредника *Трговачког листа*, који је излазио у Никшићу 1907. године (уредио је број 5 и 6).²

1 Вељко Шакотић: *Културно-просвјетна друштва старог Никшића (1881-1914)*. Никшић 1970, стр. 53.

2 Владимир-Мујо Петрушић: Библиографија „Трговачког листа“. – *Библиографски вјесник*, XVII/1988, 1, 48.

Укратко, оно што је био Алекса Шантић за Мостар, Симо Шобајић је био за Никшић!

Симо Шобајић се веома истицао у културном и јавном животу Никшића. И прије званичног оснивања Пјевачког друштва „Захумље“ (1898), учествовао је на позоришним даскама никшићких аматера.³ Нотирано је да је веома лијепо играо улогу сердара Доброслава у позоришној представи „Дејан“, коју је написао Н. Ненадовић. Он је, по оцјени Стева В. Врчевића, „вјешто изводио оне нагле промјене са жалости у радост и обратно, и истицао поданичку оданост и очинску љубав“.⁴ Хроничар је забиљежио да се као прави глумац у тумачењу важнијих рола у позоришним комадима, као на примјер: „Бидо“ Јанка Веселиновића,⁵ „Једна ноћ у Берлину“ од Кнајзла,⁶ „Два цванцка“ Милована Глишића,⁷ „Опсада Никшића“ Бекице Шобајића,⁸ итд.

Приликом оснивања првог Никшићког пјевачког друштва 28. септембра 1898. Симо Шобајић је био један од 24 члана првог хора, под руководством Илије Златичанина, хороваће из Подгорице. И у позоришној секцији „Захумља“ узимао је видног учешћа. Неко вријеме био је и члан Управе Друштва у којој је обављао дужност секретара.

Никшићко пјевачко друштво „Захумље“ није било само познато по сценској и музичкој дилетантској умјетности, већ су се његови чланови активно укључивали у национално-ослободилачке акције и прегнућа; постало је прогресивно језгро аутократском режиму Николе I Петровића Његоша. Одлучујућу улогу у свим овим акцијама имао је млади пјесник и полетни новинар, позоришни и културни посленик Симо Шобајић. Разумљиво, то је „Захумљу“ доносило немилост и сталну присмотру режимских власти...

Када је средином прве декаде XX в. дошло до покушаја увођења парламентаризма у Црној Гори, Симо Шобајић се кандидовао на изборима и био изабран за народног посланика у црногорској Скупштини на Цетињу (1906). У тим годинама бурног друштвено-политичког превирања у Црној Гори, он у Никшићу развија живу и свестрану активност као припадник либералног грађанског покрета. На његову иницијативу и уз сарадњу са другим опозиционарима овога краја (Никола Лековић, Милан Маленица и др.) 1906. године формирао је Занатлијско-радничко удружење, које, поред културне дјелатности, постаје стјечиште опозиције...

С. Шобајић се ријечју и пером неустрашиво борио за васпостављање политичке мисли и слобода у Црној Гори. Као новинар и сарадник *Народне мисли*, независног гласила које су покренули слободоумни интелектуалци др Јован Кујачић, Јован Николић, професор, и учитељ Јанко Тошковић. Симо Шобајић је јавно испољавао своја либерално-опозициона становишта, отворено нападајући црногорску владу и њене функционере за недемократски рад,

³ *Оногошт*, II/1900, 1, [4].

⁴ С. В. В.: Никшић, 29. децембра 1896. – *Глас Црногорца*, XXVI/1897, 2, [3].

⁵ Исто, I/1899, 32, [4].

⁶ Исто, II/1900, 1, [4].

⁷ В. Шакоћих: цит. дјело, стр. 55-57.

⁸ Исто, стр. 63-64.

⁹ *Оногошт*, Никшић, I/1899, 27, [4].

потписујући се псеудонимом Sis. Од броја 4, Шобајић је због својих убојитих противрежимских чланака кооптиран у Редакцију Листа.

У једном напису „Шта је опозиција“ С. Шобајић истиче да је то група људи која „прати и цијени рад оних који су позвани да га чине и воде [...]“. Зато морамо добро размислити кога шаљемо у Народну скупштину. Не смијемо тамо слати оне који би се борили за личну корист; да добије бољу службу, да се препоручи шефовима, да доведе рођаке на бољу положај и сл.“, залажући се да *Народна мисао* отвори своје странице за „противмишљења и најшире и најоштрије оцјене“ родољубиве опозиције.¹⁰

На изборима 1906. године Симо Шобајић је кандидован за народног посланика. Иако је имао за противкандидата угледног никшићког љекара др Јована Кујачића, добио је на изборима. Кујачић је истицао да му овај избор није био мрзан, јер су избори били посве слободни.¹¹

Након конституисања Црногорске скупштине, једна група народних посланика, окупљена око никшићке *Народне мисли*, формирала је Клуб народне странке. Међу 38 потписника Програма Народне странке¹² био је и Симо Шобајић. Уочи првог засиједања новоизабране Скупштине, Шобајић упозорава народне посланике да се „не базирају на већ штампане законе“, већ да „добро отворе очи“ како би остварили први и најважнији задатак „да донесу најслободније законе и за штампу и за општинску самоуправу и грађанску слободу, као главни основ нашег народног напретка“ – закључује он.¹³ Његови извјештаји из Народне скупштине „жива су слика рада овога тијела: наступа посланика, сукоба и реплика, интерпелација и одговора на ове“.¹⁴ Шобајић, литерата и репортер, нашао је простора и стила и за скупштинске чарке „кућића“, које су увеселаваде посланике, али доводиле и до прекида сједница и изазивања „на двобој“.¹⁵

Слободоумно писање *Народне мисли* и залагање за парламентаризам, дакако, сметало је званичном режиму. Бритки написи Сима Шобајића и још неколицине сарадника овог листа (Милана Маленице, др Ј. Кујачића, Игњата Крњевића и др.) имали су за посљедицу интервенције црногорске цензуре, која се појавила први пут и званично, забрањујући поједине бројеве овог листа.

Народна мисао је запала у кризу маја 1907. године, када је доведено у питање њено даље излагање. Неколико акционара Никшићке штампарије,

10 „Прољеће у престолници“. – *Народна мисао*, II/1907, 12, [2]. Потпис: Sis.

11 Уп. др Душан Ј. Мартиновић: Др Јован С. Кујачић. – У: *Портрети IV*, Цетиње 1991, стр. 181.

12 Потписници „Програма“ Народне странке били су: војвода Шако Петровић, Марко Радловић, Никола Јовановић, Андрија Радовић, Бајо Гардашевић, Васо Ђулафић, поп Војин Поповић, поп Вуко Поповић, војвода Гавро Вуковић, Гаврило Церовић, др Душан Матановић, војвода Ђуро Церовић, Илија Бојовић, Јанко Тошковић, Јовета Ђетковић, Јеврем Бакић, војвода Лазар Сочица, Лазо Јововић, Љубомир Бакић, Марко Вукотић, Марко Петровић, Милија Павићевић, др Милован Марушић, Милосав Раичевић, поп Милосав Томић, Митар Вукчевић, Митар Ђуровић, Михаило Ивановић, поп Никола Симовић, Никола Бајагић, поп Ново Станишић, Радоје Поповић, сердар Саво Пламенац, Саво Ђурашковић, Симо Шобајић, Спасоје Радловић, Спасоје Пилетић и поп Шпиро Ђлиговић.

13 „Један предлог народним посланицима“. – *Народна мисао*, I/1906, 6, [1].

14 В. Шакотић: Народна мисао, недјељни лист 1906-1907. – *Библиографски вјесник*, бр. 2/3, 1991, стр. 18.

15 „Прољеће у престолници“. – *Народна мисао*, III/1907, 12, [2].

иначе истакнутих чланова Народне странке, учинили су покушај да се Лист не угаси. У броју 24. ставили су на знање читаоцима да је Штампарија прешла у њихове руке и да ће Лист убудуће излазити под уредништвом народног посланика Сима Шобајића.

Уредник С. Шобајић, окорели опозиционар и поборник демократских процеса у Црној Гори, није одустајао од супротстављања црногорском династу, већ је у једном уводнику „Да се објаснимо“¹⁶ иронично апострофирао недодирљивог књаза Николу, који се свечано заклео да ће Устав чувати, да ће по њему и законима владати“, управо у раздобљу када их власт није поштовала... „Величанствен ли је био Господар у томе часу, страшна ли била његова заклетва! – пише Шобајић. Тешко томе и од Бога и од људи ко и помислити, а не што друго може, да је Господару могуће и једну саму длачицу одступити од те заклетве. Обичан човјек, па се изговори пред неколико људи, управо утече му да рече нешто неће или хоће, па има многих који тврдо остану при своме обећању, а не дотле самодржни, скоро педесетогодишњи Владар, који се добровољно на крст и Еванђеље куне пред изасланицима цјелокупног Му народа!“

Због оваквих тешких прекора књазу и господару Црне Горе, локална полицијска власт је покушала прво притиском на колебљиво бирачко тијело да поништи Шобајићев посланички мандат и опозову га са те функције. Полиција је истовремено припремала и његово хапшење. Сазнавши за такву одлуку, Симо Шобајић се није дао изненадити, већ је тајно пребјегао преко границе, пошто је претходно уредио само два броја – 24. и 25. *Народне мисли*. Емигрирао је у Србију.

Убрзо иза тога су присталице црногорске владе и режима, у септембру 1907, упале у просторије *Народне мисли*, демолирале их и оспособиле штампарске машине, након чега је престало и излажење Листа.¹⁷

У Србији је С. Шобајић продужио новинарски рад и политичко дјеловање. Учествовао је у кампањи црногорске студентске омладине у Београду и завјери против књаза Николе – познатој „Бомбашкој афери“ 1907. године, због чега га је „Књажевски суд“ на Цетињу маја 1908. у „отсуству“ осудио на двадесет година робије.

Ускоро Симо Шобајић одлази у Сједињене Америчке Државе, гдје наставља започете активности. Тамо се упознао са условима живота наших исељеника-печалбара, који је до танчина простудирао. Описао је њихов мукотрпни измењарски живот у рудокопима и другдје, гдје иначе „Американац никад не ради, па да му даду блага“ – писао је он. О томе је оставио потресну слику и вјерно свједочанство у својим новелама...

У Америци се релативно мало задржао будући да су избили балкански ратови 1912-1913. године и да је био на помолу први свјетски рат. Као и многи наши прекоокеански патриоти, повратио се у домовину да помогне борбу својих сународника. У првом свјетском рату – у јулу и августу 1914. учествовао је у борбама око Шапца, а онда – послје повлачења српске војске преко Албаније, и капитулације Црне Горе, вратио се нарушеног здравља на старевину у Никшић да тамо проведе остатак живота.

16 В. Шакотић: Народна мисао, недјељни лист. – *Библиографски вјесник*, 1991, 2/3, стр. 26.

17 Уп. др Д. Ј. Мартиновић: *Портрети IV*, Цетиње 1991, стр. 182.

Исцрпљен политичким борбама, трвењем и сумњицењем, немилостима у којима је бивао код властодржаца, осудама на тамновање и потуцањима по свијету, његов крхки организам неумитно и потајно је нарушаван. Окончао се његов живот првих дана аустро-угарске окупације Црне Горе. Умро је 12. фебруара 1916, са навршених 38 година – у жеку стваралачког живота, не докрајивши многе започете књижевне и научно-публицистичке послове...

*

Симо Шобајић је веома рано свој књижевни рад започео лирском поезијом. Његове пјесме су разасуте по разним часописима и листовима. Биле су веома цијењене у књижевној критици и оновременој културној јавности.

Огледао се и у приповједачком раду. Веома је била запажена његова прича „Моји Црногорци“, која је излазила у фељтону *Политике* почетком јануара 1915. године. Неколико је пута прештампана и његова приповијетка „Мученици“. *Стварање* ју је донијело у једном од својих бројева 1949. године. Шобајићеву приповјетку „Мирови јади“ уврстио је Чедо Вуковић у антологију „Црногорске приповједачке прозе од Његоша до 1918. године“ (Титоград 1973, стр. 273-281).

Симо Шобајић је своје књижевне радове објављивао у: *Делу* (Београд 1894, 1904), *Лучи* (Цетиње 1896, 1898), *Бранковом колу* (Сремски Карловци 1897, 1899), *Невесињу* (Никшић 1898), *Новој искри* (Београд 1904), *Политици* (Београд 1911, 1915), *Пијемонту* (Београд 1911) и *Венцу* (Београд 1914). Неке приповијетке су му постхумно објављивали *Време* (Београд 1930), *Правда* (Београд 1931) *Американски Србобран* (1934), и цетињски часописи *Записи* (1930, 1931) и *Стварање* (1949).

Посмртно су Симу Шобајићу објављене и три књиге, заслугом његовог брата Петра. Петар Шобајић је сабрао главнији дио Симовог приповједачког стваралаштва (цртице, приче, књижевне импресије које је написао у вријеме емиграције у Србији и САД) и издао их 1930. године под насловом „Из кршног завичаја“. О овој збирци приповједака међуратна књижевна критика изрекла је позитиван суд (Јован Ђонових, Раде Вуковић, Трифун Ђукић, Видо Латковић, Савић Марковић-Штедимлија, Радосав Меденица и др.)

Петар Шобајић је припремио за штампу и Симову занимљиву студију из области психохарактерологије о Црногорцима, коју је написао подстицан од свог брата од ујака Јована Цвијића. Приликом боравка у Београду С. Шобајић је водио честе разговоре са Цвијићем о психичким и карактеролошким особинама Црногораца. Цвијићу су се допадала његова запажања, па га је ангажовао да одржи једно предавање на Географском семинару у Београду, а затим га упућивао како да концептуално и методолошки финализује овај рад.¹⁸

С. Шобајић је у свом раду Црногорце подјелио у три групе: 1. *Тип Црногорца у Старој Црној Гори*, који је у основи охол, поносит, горд, суров, несавитљив и тешко покретан; 2. *Тип Црногорца у Приморју, Кучима, Брато-*

¹⁸ Један одломак из овог рада С. Шобајића објављен је у зборнику *Цетиње и Црна Гора* (Београд 1927, стр. 60-66). Редакција га је добила од Петра Шобајића.

ножићима и дијелу јужних Васојевића, а унеколико и у Пиперима, који се одликују плаховитошћу, нетрпељивошћу, приличном скученошћу и саможивошћу; 3. Тип Васојевића, Бјелопавлића, Зећана, Љешњана, Никшићана и Морачана је, по Шобајићу, дубљих осјећања, разборит и ведар, код њега је развијено дружељубље, хумор, довитљивост и предузимљивост.

Уз то, Шобајић типове дијели на подтипове. Тако, на примјер, трећи тип дијели на: а. Васојевиће, који су најбистрији и доста вриједни; б. Бјелопавлиће, Зећане и Љешњане, који су најплаховитији, отпорни, срдачни, узбудљиви и јогунасти мимо других; и в. Никшићане и Морачане, који су хладнији, разборитији и пространији, а најистрајнији у раду. (У посебном одјељку описано је остатке некада јаких племена из околине Никшића: Угровиће, Никшиће и Рићане.)

И о овој књизи Сима Шобајића доста је писано, након њеног објављивања 1928. године. Већина приказивача (Милан Вукићевић, Михаило Делибашић, Трифун Ђукић, Драгиша Лапчевић, Милисав Лутовац, Крсто Љумовић, Блажо Поповић, Светозар Раичевић, Фрањо Раш и више анонимних који су своје оцјене потписивали ауторским ознакама), међу којима има и контроверзних судова, позитивно су рецензирали овај Шобајићев рад, истичући да се он налази на граници науке и књижевности, што ће рећи да спада у научну публицистику; да је писан ријетко живим стилем и врло добрим језиком.

Новинске текстове С. Шобајић је најчешће потписивао псеудонимом: Горски и Sis. (Псеудоним „Горски“ су неки аутори погрешно дешифровали, приписујући га другом писцу!) Такође и један спјев („Црногорска вила или пјесме о најновијим бојевима о Херцеговини“, Панчево 1879), потписан иницијалима С. Ј. Ш., погрешно је ауторизован,¹⁹ па га не треба сматрати његовим дјелом. И драмско-епски спјев „Хајдучки нерв“ (Чачак, 1925), потписан псеудонимом Ст. Горски (можда Стеван Зарић?), погрешно му се приписује.²⁰

Симо Шобајић је занимљива личност, која не заслужије завичајни заборав. Надамо се да ће ова његова био-библиографија послужити не само за подсјећање на њега и његово стваралаштво, већ и за постицај валоризовања његова дјела, одређивање мјеста које му припада у историји црногорске књижености и културе.

19 Уп. Миодраг Живанов: *Панчевачка библиографија* (Београд 1985, стр. 75) и Видак Рајковић: *Црногорска библиографија. Том I-књ. 3. Монографске публикације 1834-1918* (Цетинје 1989, стр. 167). И Живанов и Рајковић погрешно су идентификовали ауторство, јер је С. П. Шобајић рођен свега три године прије појаве овог спјева.

20 Народна библиотека Србије. *Каталог књига на језицима југословенских народа 1868-1972. XIV. Београд 1989, стр. 606; Видак Рајковић: Црногорска библиографија. Том I, књ. 4, Монографске публикације 1919-1944, Цетинје, 1990, стр. 1826.*

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1. Посебна дјела

1. ИЗ КРШНОГ ЗАВИЧАЈА. – Београд: Народна књижница, [1930]; стр. 117, [2]; 8^о. Народна књижница, бр. 116.

Садржи 12 приповједака: *Сељак*, *Мирови јали*, *Мученици*, *У пугу*, *Нестор Жучић*, *Пред смрт*, *Налић*, *Стојан Ковачевић*, *Љешњани*, *У борби на Шапцу*, *Мађар и Граната*.

2. ЦРНОГОРЦИ. Београд: шт. Планета, 1928, 136 стр.; 8^о.

Садржи: *Држава*, *Племенски живот*, *Заснивање државе*, *Црногорци и околна племена*, *Црногорци*, *Карактеристике племена*, *Никшић и Моји Црногорци* (штампано у фељтону *Политике* за 1. јануар 1915. године).

II-2. Прилози у периодици

1. На растанку. Београд, 1894. – *Дело*, Београд, I/1894, књ. 4, 368-372.
2. Успомена. Оногошт. – *Луча*, Цетиње, II/1896, 9, 387.
3. Жеља. Оногошт. – *Бранково коло*, Сремски Карловци, III/1897, 41, 1313.
4. Гробови. Никшић. – *Луча*, IV/1898, 9/10, 412.
5. Листу „Невесињу“. Никшић, 1 маја 1898. – *Невесиње*, Никшић, I/1898, 1, [2].
6. Док сам био вес'о.... Никшић. – *Бранково коло*, V/1898, 2, стуб. 44.
7. Скупштина прве Никшићке штедионице. – *Глас Црногорца*, Цетиње, XXX/1901, 13, [1]. Потпис: С.
8. III-ћа редовна главна скупштина прве Никшићке штедионице. – *Глас Црногорца*, XXXII/1903, 7, [1-2]. Потпис: Ш.
9. IV-та редовна главна скупштина прве Никшићке штедионице. – *Глас Црногорца*, XXXIII/1904, 11, [3]; 12, [3]. Потпис: Ш.
10. На виру. (Никшић, 1903). – *Дело*, IX/1904, књ. XXXIII, 1, 5-6.
11. Привиђење. – *Дело*, IX/1904, књ. XXXIII, 2, 146.
12. Црквица. – *Нова искра*, VI/1904, 8, 237-238.
13. Нов пројект закона о шумама. (Посвећено народним посланицима.). – *Политика*, I/1904, 20, 3. Потпис: *Горски*.

Наставак из ранијих бројева. Крај. Податак о писцу – *Библиотекар*, 1950, бр. 1.

14. Општинске и сеоске шуме. – *Политика*, I/1904, 148, 1. Потпис: Горски.

О измјенама старе шумске Уредбе од 1884.

Податак о писцу: – *Библиотекар*, 1950, бр. 1.

15. Шта је опозиција. – *Народна мисао*, I/1906, 1, [2-3]. Потпис: Sis.

О значају опозиције. Аутор се залаже „да код нас буде отворенија, слободнија“ па ће „све боље бити и за државу и народ...“

16. Писмо једног епикурејца. – *Народна мисао*, I/1906, 3, [2]. Потпис: Sis.

Обраћа се уреднику листа ради потребе писања против владе.

17. Народним посланицима. – *Народна мисао*, I/1906, 6, [1]. Потпис: Sis.

18. Повампиреној „Уставности“. – *Народна мисао*, I/1906, 11, [3].

19. Ново министарство. – *Народна мисао*, II/1907, 5, [1]. Потпис: Sis.

О формирању нове црногорске владе.

20. Народна скупштина. – *Народна мисао*, II/1907, 6, [3]. Потпис: Sis.

О раду црногорске Народне скупштине.

21. Народна скупштина. – *Народна мисао*, II/1907, 11, [1]. Потпис: Sis.

О решавању разних питања...

22. Прољеће у престолници. – *Народна мисао*, II/1907, 12, [2]. Потпис: Sis.

О друштвено-политичким приликама у земљи.

23. Народна скупштина. – *Народна мисао*, II/1907, 12, [1-2]. Потпис: Sis.

О решавању низа предлога...

24. Народна скупштина. – *Народна мисао*, II/1907, 14, [1-2]. Потпис: Sis.

О изборима и другим проблемима.

25. Запето стање између Србије и Црне Горе. – *Застава*, јутарњи лист, 42/1907, 252, [1].

О бомбанкој афери, изборима у Црној Гори и положају опозиције народне странке у режиму Лазара Томановића.

26. Живко Драговић: Кратка историја Црне Горе за школу. – *Глас Црногорца*, XXXVIII/1909, 54, [3]. Потпис: Горски.

27. Европски исељеници. *Њу-Јорк*, 5 III 1910. г. – *Дневни лист*, XXVIII/1910, 80, 1-2.

Доноси писмо овог црногорског исељеника о сабирању исељеника у Базелу и њиховој даљој отпреди, и некавалерском држању и поступку превозних агенција.

28. Црногорска емиграција. – *Дневни лист*, XXVIII/1910, 351, 2.

Поводом покретања питања у јавности о повратку црногорских емиграната у Црну Гору.

29. Мирови јади. – *Пијемонт*, I/1911, 57, 1-2.
30. Пиљарева жалба. – *Пијемонт*, I/1911, 126/7/8, 5.
31. Мученици. Једна свечана сједница. – *Политика*, IX/1911, 2510, 1-2.
Извјештај са годишње скупштине српског друштва „Јединство“ у Чикагу.
32. У путу. – *Политика*, IX/1911, 2530, 1-2.
33. Налић. – *Политика*, IX/1911, 2689, 1-2.
34. Пјесникова жена. – *Политика*, IX/1911, 2704, 1-2.
35. Сељак. – *Политика*, IX/1911, 2706, 1-2.
36. Двобој. – *Политика*, IX/1911, 2825, 1-2.
37. „О психичким особинама Црногораца“. – *Србобран*, XXIX/1912,
128. Одговор аутора на критику „Н-а“ о његовом предавању под горњим насловом (у бр. 120-121. *Србобрана*).
38. „О психичким особинама Црногораца“. – *Србобран*, XXIX/1912,
140. Одговор на чланак Блажа Поповића под истим насловом у бр. 135 *Србобрана*.
39. Манастири и наши сирочићи. – *Правда*, X/1913, 142, 1. Потпис:
Горски. Примједба на истоимени чланак у *Правди*, бр. 117 од 1913. године.
40. На гробу Блажа Баровића. – *Венац*, 1914, V/9, 553-554.
41. Моји Црногорци. – *Политика*, XII/1915, 3889, 1.
О Црногорцима као ратницима.
42. Маћар. – *Политика*, XII/1915, 3916, 1-2.
Слика из рата.
43. Пред смрт. – *Политика*, XII/1915, 3939, 1-2.
44. Прока Јовкић. – *Политика*, XII/1915, 4018, 1-2.
У спомен.
45. Црногорци и околна племена. [С1. сл.]. – *Цетиње и Црна Гора*,
1927, 60-66. Етничке особине Црногораца.
46. Мученици. – *Време*, X/1930, 3093, 5, [7].
Новела из живота наших исељеника у Америци.
47. Мученици. Једна свечана сједница. – *Записи*, IV/1930, књ. VII, 2,
82-86.
48. Љешњани. – *Записи*, V/1931, књ. VIII, 2, 74-78.
49. Двобој. – *Правда*, XXVII/1931, 127, 11.

50. Мученици. Једна свечана сједница. – *Американски Србобран*, XXVIII/1934, 5867, 1.

Недостаје крај. Из цетињских „Записа“.

51. Мученици. – *Стварање* [Цетиње], IV/1949, 1/2, 21-25.

52. Мирови јади. – У: *Извиријеч*. Црногорска приповједачка проза од Његоша до 1918. године. Приредио: Чедо Вуковић. – Титоград, 1973, стр. 273-281.

Библиотека „Луча“.

III БИБЛИОГРАФИЈА О СИМУ ШОБАЈИЋУ

1. а.: Симо Шобајић, Црногорци. Београд, 1928. – *Мисао*, X/1928, XXVII/201/208(3/4), 247-248.

Приказ.

2. БАШ, Фрањо: Шобајић Симо, Црногорци. Београд 1928. – *Географски вестник*, IV/1928, шт. 104, 139.

Приказ књиге.

3. ВОЈИНОВИЋ, Перко: Народна мисао. – *Историјски записи*, XXXIX/1986, 1/2, 159-169.

4. ВУКИЋЕВИЋ, Милан: Симо Шобајић, Црногорци. Београд 1928. Предговор написао Јован Ђоновић. – *Записи*, II/1928, књ. III, 5, 307-310.

Приказ и оцјена.

5. ВУКОВИЋ, Чедо: Симо Шобајић (1878-1916). – У: *Извиријеч*. Црногорска приповједачка проза од Његоша до 1918. године. Титоград 1973, стр. 328-329 и 296-298.

6. ВУКОВИЋ, Раде: Симо Шобајић. Из кршног завичаја (приказ). – *Слободна мисао*, X/1931, 9, 4, 1, 3.

7. Гошподарева клопка. – *Радничке новине*, X/1910, 92, [1].

Поводом позива „Вечерњих новости“ црногорским емигрантима да се врате у Црну Гору. Спомине се и С. Шобајић.

8. ДЕЛИБАШИЋ, Михаило: „Црногорци“ од Сима Шобајића, Београд 1928. – *Преглед*, 1928, 59, 325-326. Потпис: М. Д.

9. Denní zprávy. Úmrtí černogorského historika a básníka. – *Národní listy*, Praha, 1917, 21. VII, več. vyd., 3.

О смрти Сима М. (!=II.) Шобајића

10. ЂОНОВИЋ, Јован: Симо Шобајић. – У: *Симо Шобајић*. Црногорци, Београд 1928, [3]- [6].

11. ЂОНОВИЋ, Јован: „Из кршног завичаја“. Збирка приповедака Симе Шобајића. – *Трговински гласник*, ХLI/1931, 28, 2. Потпис: Ј. Ђ.

Приказ књиге.

12. ЂОНОВИЋ, Ј[анко]: Шобајић Симо (Никшић, 13. II 1876 -12. II 1916). – У: *Југословенски књижевни лексикон*, Нови Сад 1971, стр. 529.

13. ЂУКИЋ, Т[рифун]: Неколико речи о писцу ових приповедака. – У: *Симо Шобајић. Из кршног завичаја*, Београд [1930], стр. 5-8.

14. ЂУКИЋ, Т[рифун]: Симо Шобајић: Црногорци. Београд, 1928. – *Мисао*, X/1928, XXVII/201/208(5/6), 344-348.

Приказ.

15. ЂУКИЋ, Трифун: *Преглед књижевног рада Црне Горе од влади-ке Василија до 1918. године* – Цетиње. 1951.

О С. Шобајићу, стр. 342-343.

16. ЂУРКОВИЋ, Живко: Прозно стваралаштво Сима Шобајића. – *Споне*, Никшић, XI/1979, 25/26, 9195.

17. Ј. Ђ.: Симо Шобајић, Црногорци. – *Летопис Матице српске*, СIII/1929, књ. 321, 3, 478-479.

Приказ.

18. КОСТИЋ, Д[рагутин]: Значај стиха у усменој књижевности за оцену веродостојности казаногa [Die Bedeutung des Verses in der Volksliteratur für die Beurteilung der Glaubwürdigkeit des Gestakten]. – *Прилози проучавању народне поезије*, I/1934, 1, 25-33.

По народном схватању, стих, као клише од ријечи, најпоузданије је средство за чување књижевне вредности усмене народне епике. Стих даје не само праву књижевну форму него и вјеродостојност традицији. У вези с вјеродостојношћу стиховног казивања у народу Д. Костић наводи примјер из књиге Сима Шобајића, *Црногорци* (стр. 81) везано са забраном од стране суда неких pjesама официра Ђуричковића с образложењем да „нијесу истините“ (стр. 26-27.)

19. ЛАПЧЕВИЋ, Драгиша: Симо Шобајић, Црногорци. Београд 1928. – *Живот и рад*, I/1923, књ. II, 8, 629-630.

20. ЛАТКОВИЋ, В[идо]: Симо Шобајић, „Из кршног завичаја“. (Издање „Народне књижнице“, Београд 1931. Предговор Т. Ђукића; насловна страница Илије Шобајића.) – *Записи*, V/1931, књ. VIII, 3, 183-185.

Приказ и оцјена.

21. Личне вијести. – *Народ*, 1907, 30, 3.

Бишљешка о боравку С. Шобајића у Мостару и његовом емигрирању из Црне Горе у Београд.

22. ЛУТОВАЦ, М[илисав]: Шобајић Симо, Црногорци. Београд, 1928, стр. 1-136. – *Гласник географског друштва*, 1929, XV, 131-132.

Приказ дјела.

23. ЉУМОВИЋ, К[рсто]: Симо Шобајић, Црногорци, Београд 1928. – *Јужни преглед*, III/1928, 2, 82-85.

Приказ књиге.

24. М[АРКОВИЋ]-ШТЕДИМЛИЈА, С[авић]: „Из кршног завичаја“ од Симе Шобајиће, Издање Народне књижнице, Београд 1931. – *Савременик*, XXIV/1931, 9, 4.

25. МАРТИНОВИЋ, Нико С.: *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945*. – Београд 1965.

О С. Шобајићу, стр. 231.

26. МЕДЕНИЦА, Рад[осав]: Симо Шобајић, Из кршног завичаја. Београд, 1930. – *Живот и рад*, IV/1931, књ. VII, 41, 383-384.

27. МИЈУШКОВИЋ, В[ладимир]: Симо Шобајић, заслужни културни и јавни радник. – *Побједа*, X/1953, 85, 22. X, 5.

28. МИЛЕНКОВИЋ, М[иомир]: Шобајић Симо. – У: Ст. Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, Загреб 1929, стр. 1048.

29. Наш народни посланик. – *Народна мисао*, Никшић, I/1906, 10, [3].

О Симу Шобајићу. Из рубрике: „Домаше вијести“.

30. НИКЧЕВИЋ, Милорад: Симо Шобајић. – У: *Црногорска приповијетка између традиције и савремености*. – Титоград 1988, стр. 293-297, 419-420 и др.

31. Новосадска „Застава“ о нама. – *Трговачки лист*, I/1907, 2, [3].

О важном предлогу посланика С. Шобајића „да се у Никшићу оснује трговачка школа“.

32. ПЕЈОВИЋ, Ђоко: *Развитак просвјете и културе у Црној Гори 1852-1916*. – Цетиње, 1971.

О С. Шобајићу: стр. 217, 292, 312, 325.

33. ПЕТРУШИЋ, Владимир – Мујо: *Невесиње 1898-1899 ; Оногшт 1899-1900*. Библиографија. – Цетиње 1981.

Предговор: В. Шакотић, Прва никшићка штампарија и листови „Невесиње“ и „Оногшт“; стр. 5-31.

34. ПЕТРУШИЋ, Владимир-Мујо: Библиографија „Трговачког листа“. – *Библиографски вјесник*, XVII/1988, 1, [47]-60.

35. ПЕТРУШИЋ, Владимир-Мујо: Библиографија листа „Народна мисао“ (1906-1907). – *Библиографски вјесник*, XX/1991, 2/3, 33-51.

36. Политички емигрант „Одјеков“. – *Глас Црногорца*, XXXVI/1907, 38, [3].

О стварним узроцима бјекства Симе Шобајића из Црне Горе у Србију.

37. Politické zprávy zahraničné. Z Černé Hory. – *Národní listy*, 1907, 30. XI, 1.

О судбини завјереника уаплетених у бомбанку аферу, међу којима се спомиње и С. Шобајић.

38. ПОПОВИЋ, Блажо: Симо Шобајић, О психичким особинама Црногораца. – *Србобран*, XXIX/1912, 135.

39. РАИЧЕВИЋ, Свет[озар]: Симо Шобајић, Црногорци. Београд 1928. г. – *Гласник Скопског научног друштва*, 1928, V/2, 360-361.

Приказ дјела.

40. РАЦКОВИЋ, Никола: Симо Шобајић: У: *Прилози за лексикон црногорске културе*. – Цетиње 1987, стр. 195.

41. Са конгреса црногорске омладине и емиграције. – *Напријед*, I/1911, 17, 1-3.

Извјештај о раду Конгреса, који је одржан у Београду. Учествовао и С. Шобајић.

42. Симо Шобајић: „Из кршног завичаја“. Београд 1930. Издање Народне књижнице с предговором Трифуна Ђукића о писцу. Стр. 109. – *Гласник професорског друштва*, Београд, 1931, XI, 2, 158.

43. Слика једног клубашког делије. – *Слободна ријеч*, I/1907, 30.

О Симу Шобајићу.

44. Србија и Црна Гора. – *Браник*, XXIII/1907, 185, 2.

Биљешка о репресивним мјерама црногорских власти према С. Шобајићу.

45. Уз прилог С. Шобајића. – *Стварање* [Цетиње], IV/1949, 1/2, 21-25.

Објашњење поводом објављивања приповијетке „Мученици“.

46. С. С.: „Из кршног завичаја.“ – *Српски књижевни гласник*, Београд, XXXII/1931, 6, 500-501.

Приказ збирке приповједака Сима Шобајића.

47. Црногорац о Црногорцима. Симо Шобајић: „Црногорци“. Београд, 1928. – *Време*, VIII/1928, 2357, 6.

Приказ књиге Сима Шобајића „Црногорци“.

48. *Црногорске анегдоте*. Избор, предговор и објашњење Радосав Меденица. – Титоград: Графички завод, 1967.

49. „Н-а“: „О психичким особинама Црногораца“. – *Србобран*, XXIX/1912, 120-121.

50. HELDEN, Hirten und Hajduken: Montnegrinische Volksgechichten / gesammelt und überestzt von Gerhard Gesemann. – München: Albert Cangen; Georg Müller, 1935. – 162 str. ; 19 cm. – (Bucherei Südosteuropa).

Из збирке и дјела: Стојана Церовића, Мићуна Павићевића, *Сима Шобајића*, Марка Миљанова, Илије Златичанина и Стевана Дучића. – Zum Beofflandmis: стр. 135-161. – Quellenangabe: стр. 161-[162]. – Got.

51. ČÁP. U: Simo Šobajić, Crnogorci. (Vudal grafický umlecký závod „Pláneta“ v Bělehradě 1928). – *Slovanský přehled*, 1928, 20, č. 10, str. 771.

Literatura, věda, umění. Knihy a sborníky o Slovanstvu.

52. ШАКОТИЋ, Вељко: Народна мисао, недјелни лист – Никшић, 1906-1907. – *Библиографски вјесник*, Цетиње, XX/1991, 2/3, 11-32.

53. Шобајић Симо (1876-1916). – У: *Свезнање*. Општи енциклопеди-ски лексикон. Друга књига. – Београд 1937, стр. 2691.

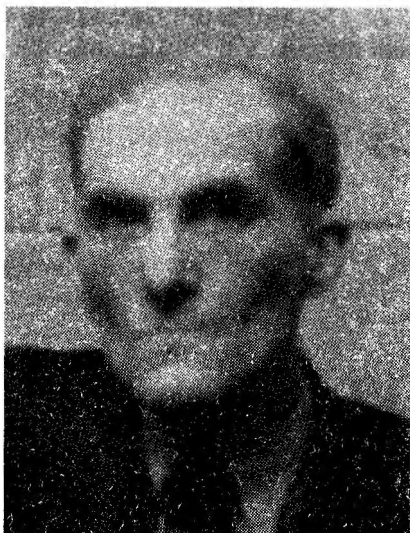
54. Шобајић Симо (1876-1916). – У: *Мала енциклопедија Просвета*. Општа енциклопедија. Треће издање, 3. Р. – Ш. – Београд 1978, 722.

55. Шобајић Симо (1876-1916). У: *Нова енциклопедија у боји*. Вук Караџић. La gouse, II, Л Ш. Београд [1978], 1970.

56. Шобајићеви „Црногорци“. – *Слободна мисао*, VII/1928, 300, 2.

Поводом студије о психолошким особинама Црногораца, који ће ускоро изићи из штампе.

ПЕТАР ШОБАЈИЋ (1891-1957)

Петар Шобајић, познати антропогеограф и етнограф, припада црногорским интелектуалцима, ствараоцима, који су у раној младости пошли из Црне Горе у велике културне центре да се школују, образују, да стичу знање и умјеће, да овладају науком, а затим су тамо трајно остали не престајући да духовно припадају Црној Гори и црногорском народу; по правилу и традиционалном васпитању остајали су за своју матицу и ужу завичајну средину увијек емотивно и без остатка везани и мисаоно ангажовани; повремено и у складу са властитим могућностима „враћајућу“ јој се – пишући о Црној Гори и њеним људима.

Потиче из познате породице Шобајић, која је дала неколико значајних књижевника, умјетника и научника. О некима је било ријечи на претходним страницама ове књиге. Овдје ће се укратко рећи о овом истакнутом црногорском географу и етнологу, о његовом животопису и стваралачком чину, више у виду био-библиографског крокија.

Рођен је 29. јуна 1891. године у Никшићу. Основну школу је учио у родном мјесту, а гимназију и универзитет у Београду. Наиме, након што је завршио велику матуру у Другој мушкој гимназији у Београду 1911. године,¹ уписао се на Технички факултет Београдског универзитета. На поменутом факултету није остао ни први семестар, већ се преписао на Географску групу Филозофског факултета, нешто због материјалних разлога, а више због љубави и афинитета према географским наукама које је заволио још као гимназијалац. На такву његову професионалну оријентацију утицао је и великан географске науке Јован Цвијић, са којим је био у родбинским везама. Као студент географије убрзо је био запажен због прилежног и преданог рада, марљивости и љубави за научним сазнањем. Већ од прве године иде са својим професорима на теренска истраживања и истиче се међу студентима својим запажањима и опсервацијама о географским појавама, геоморфолошким, хидрогеографским, антропогеографским...

¹ Сто година Друге београдске гимназије. Београд 1970, стр. 649.

Стога га је његов професор и рођак Ј. Цвијић, од треће године студија упућивао на испитивање племена и племенског живота у Црној Гори и Херцеговини. Још тада је добио основе и изграђивао методологију научно-истраживачког рада, одао се проучавању етногенезе динарских племена чиме је био преокупиран читавог свог стваралачког живота. Управо на тој проблематици заснива се тежиште његовог научног стваралаштва.

По завршеној трећој години географије, из материјалних разлога је био принуђен да напусти студије и да се запосли као наставник Никшићке гимназије. Цвијић му је дао инструкције за проучавање племена никшићког краја и сусједних области, што је он са задовољством прихватио и савјесно чинио. На тим пословима затекао га је први свјетски рат, када га је, по капитулацији Црне Горе 1916. године, аустријски окупатор интернирао у Мађарску. Послије завршетка рата и распада Аустро-Угарске Монархије, вратио се у домовину. Иако нарушеног здравља, прионуо је да заврши факултетске студије. Године 1920. дипломирао је географију с геологијом, и већ наредне 1921. године положио професорски испит. Двије школске године професоровао је у Никшићкој гимназији, да би затим, 1923. године био премјештен у Четврту мушку гимназију у Београду. Истицао се веома савјесним педагошким радом. Хроничар је забиљежио да се, поред осталог, заједно са Момчилом Настасијевићем и Данилом Тунгузом-Перовићем, отворено супротстављао продирању корупције у школу, која је првих изаратних година била прилично распрострањена.¹² Ту је остао до пензионисања 1951. године.

Када је основан Етнографски институт САНУ у Београду 1947. године, Петар Шобајић је међу првима ангажован као хонорарни научни сарадник. У Институту су му били повјерени, као стручњаку и најбољем познаваоцу племена и племенског живота, сви послови који задиру у ту научну проблематику. Одмах послје конституисања Института, 1948, израдио је „Нацрт за упутства за проучавање племена и племенског живота“, у чему му је помогао и други познавалац тога проблема, Светозар Томић. Активно је учествовао и на другим научно-истраживачким пословима Етнографског института. Један од његових биографа и сарадника, Даринка Зечевић, за Шобајића каже: „Нарочито се истицао и предњачио у учешћу на колективним задацима Института и својим ставом потстицао и давао леп пример млађим сарадницима“. И познати српски антропогеограф проф. др Михаило Костић, Шобајићеве дугогодишњи сарадник и поштовалац, биљежи да се Петар Шобајић „као човек одликовао многим лепим људским врлинама: био је поштен, ретко скроман, племенит и хуман; свагда је био спреман да своје богато искуство пренесе на младе људе ако би они за то показивали интерес“.

Колико је био скроман и ненаметљив „чика Шоба“ (тако су га из милоште звали његови пријатељи и генерације ученика), показује и примјер

2 Уп. др Душан Ј. Мартиновић: Данило Тунгуз Перовић (1888-1974). – У: *Портрети IV*. Цетиње 1991, стр. 210.

3 Даринка Зечевић: Петар Шобајић (29. VI 1891-14. XI 1957). – *Гласник Етнографског института Српске академије наука*, Београд, VII/1958, стр. 186.

4 Исто.

5 Мих. М. Костић: Петар Шобајић. – *Гласник Српског географског друштва*, Београд, 1958, 38, 2, стр. 155.

да му је Цвијић препоручивао „у више махова да један од својих радова пријави за докторску тезу, али узалуд, јер он није на то пристајао, иако је одано радио на науци и мада је сваки његов рад из уже струке, антропогеографије, на висини докторске тезе“.⁶

*

П. Шобајић је од првих студентских дана показивао смисао и дар за научним истраживањима. Као студент прве године објавио је први свој рад о „Географским терминима“ у часопису са великом научном репутацијом *Гласнику Српског географског друштва*, који је утемељио и уређивао Јован Цвијић. За вријеме прекида студија за вријеме балканских и уочи првог свјетског рата, краткотрајног наставно-педагошког дјеловања у Никшићкој гимназији, педантно и систематски сакупљао је етнографску грађу по Бјелопавлићима и Пјешивцима, која му је објављена 1923. године у *Српском етнографском зборнику*, у познатој едицији Српске академије наука „Насеља и порекло становништва“.

Његов научни опус чине три монографије и око тридесетак стручних и научних радова. Сарађивао је поглавито у научним часописима и зборницима: *Гласник Српског географског друштва* (Београд, 1912, 1924, 1925, 1926, 1955); *Архив за арбанашку старину, језик и етнологију* (Београд, 1924); *Гласник југословенског професорског друштва* (Београд, 1936-37); *Гласник Етнографског института САНУ* (Београд, 1952, 1953-54); *Гласник Етнографског музеја у Београду* (Београд, 1938, 1955-1957); *Гласник Српске академије наука* (Београд, 1952); *Историјски часопис САНУ* (Београд, 1948); затим, у цетињским *Записима* (1928, 1932), *Лужњаку*, (Цетиње, 1926); *Цетиње и Црна Гора* (Београд, 1927); *Гласнику Етнографског музеја на Цетињу* (1964).

У новинама се оглашавао само онда када су га неосновано нападали људи оптерећени племенском свијешћу, којом је приликом показивао максималну толеранцију и културу дијалога, дајући неопходна објашњења и потребна тумачења...

Уз то, Станоје Станојевић га је, као врсног познаваоца патријархалних заједница, племена и племенских организација и уопште насеобинских агломерација, ангажовао за сарадника *Народне енциклопедије СХС* (Загреб, 1928), у којој је написао више енциклопедијских јединица под иницијалима П. Ш. и са потписом П. Шобајић, и то: *Анамали, Андријевица, Бањани, Бар, Беране, Бијело Поље, Бихор, Бјелица, Бјелопавлићи, Братоножићи, Брда, Васојевићи, Вирпазар, Вранеша, Вртијељка, Вучји до, Голија, Граховац, Грахово, Гусиње, Даниловград, Доњи Колашин, Дробњак, Дуга, Дукља, Ђаковица, Ждробаник, Жупа Никшићска, Загарач*, – (књ. I); *Колашин, Кричи (Кричкови), Круси, Кучи, Лужани, Малоншићи, Матаруге, Мацуре, Метохија, Морача, Мрковићи*, – (књ. II); *Никшић, Никшићи, Никшићки муслимани, Његуши, Пипери, Пјешивци, Плав, Плавско-гусињска област, Подгорица, Риђани, Ријека Црнојевића, Ријечка нахија, Ровца, Рожај*, – (књ. III); *Тузи, Ђеклићи, Угреновићи, Фундина, Цетињани, Цетиње, Црмница и Цуце*, – (књ. IV). Припремао је и више текстова о племенима, областима и градским агломерацијама у Црној Гори и Херцеговини за *Enciklopediju Jugoslavije*.

⁶ Д. Зечевић: на истом мјесту, стр. 185.

Најзад, Петар Шобајић је средио и за штампу приредио рукопис рано преминулог брата Сима („Црногорци“, Београд 1928. и „Из кршног завичаја“, Београд 1930) и стрица пок. Максима Шобајића („У моје доба“, Београд 1933) и на тај начин одужујући се заслужној родбини.

Осим публикованих значајних радова оставио је доста необјављених рукописа, које због физичке исцрпљености и честе болешљивости није посве успио да доврши, а и услед претјеране педантности у раду и настојања да текстове доведе до перфекције. Јер, његово је основно гесло било у науци којом се бавио да се народна знања и предања посматрају у тијесној интеракцији са историјским изворима, како би се на тај начин интерпретирала и расвијетлила.

Његови недовршени списи данас се налазе у несређеном стању у Библиотеци Етнографског института САНУ у Београду. То су рукописи о црногорским племенима, и то: „Риђани“, „Грахово“, „Корјенићи“, „Никшићке Рудине“, „Никшићка Жупа“, „Жута Врм“, „Кривошије“ итд.

Чини се, да би било цјелисходно и са гледишта етнографске науке оправдано и корисно ову драгоцену грађу спасити од пропадања и учинити је доступном за научно коришћење. Дobar познавалац етнографске грађе и проблема, могао би је припремити за штампу. Био би то и дуг према вриједном научном посленику Петру Шобајићу.

Петар Шобајић није заснивао породицу. Умро је 14. новембра 1957. године у Београду, у 66. години стваралачког живота, остављајући иза себе значајно етнографско-географско наслеђе у писаној ријечи.

*

* *

Етнолошко-антропогеографски радови Петра Шобајића, иако по оцјени стручњака,⁷ не представљају потпуне монографије, поглавито због његове наклоности ка историјским разматрањима, по исцрпности и поузданој грађи, значајни су прилог за познавање насеобинских агломерација и етногенезе црногорског становништва. Његови радови представљају полазиште и солидни темељ за даља географска и етнографска изучавања Црне Горе и њених житеља. Шобајићева проучавања генезе и развоја црногорских племена, заснована на Цвијићевој и Ердељановићевој теорији, научно су утемељена. Насупрот историчарима, који су, од К. Јиричека и М. Шуфлаја, па до неких савремених „етногенетичара“, заступали и заступају тезу да су црногорска племена постала од „влашких катуна“, или аутохтоних илирских племена, он је на њему својствено акрибичан начин, као научник тврдио и аргументовано доказивао да племенски живот у нашим крајевима егзистира од древних времена и да се континуитет родовско-племенског живота никада није сасвим прекидао. Заправо, етнос на нашим просторима се након доласка Турака регенерисао у толикој мјери да је очувао словенско обиљежје и менталитет. Стога и Шобајићеви радови, и јасна и прецизна схватања која је изложио у њима, пружају солидну научну основу за даље проучавање етногенезе Црногораца.

⁷ М. Костић: на истом мј., стр. 154.

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Посебна дјела

1. БЈЕЛОПАВЛИЋИ И ПЈЕШИВЦИ. Племена у црногорским брдима. – Српски етнографски зборник, 1923, књ. XXVII, Насеља и порекло становништва, књ. XV, [153]-366+347-361+1 карта.

Географска карта на крају књиге. Регистар, стр. 347-363.

2. НИКШИЋ – ОНОГОШТ. La ville de Nikšić (Onogošt). Београд: Географско друштво, 1938 (Београд: Млада Србија), 145 стр., [4] стр. с таблама; илустр.; 24 см. Résumé.

Посебно издање Географског друштва, св. 22.

3. ДАБАРСКО ПОЉЕ У ХЕРЦЕГОВИНИ. Антропогеографска испитивања. [Са 1 прил.]. Београд, Српска академија наука, 1954, 55 стр.: 8^о. Résumé.

Посебни отисак. Српски етнографски зборник, књ. 67.

II-2 Чланци, прилози и прикази у серијским публикацијама, алманасима и зборницима

1. Географски термини. – Гласник Српског географског друштва, 1912, 1, 115-117.

Одломак из већег рада.

2. Поводом књиге о Бјелопавлићима. – Слободна мисао, III/1923, 84, 2.

У вези увреда које му наносе поједини Бјелопавлићи.

3. А[ндреја] Јовићевић, Малесија (XV књ. „Насеља и порекло становништва“ Срп. етн. зб. XXVII том). – Архив за арбанашку старину, језик и етнологију, књ. II, св. 1. Семинар за арбанашку филологију. – Београд 1924, 143-146.

Критички осврт.

4. Територијална организација СССР. (По чланку J. Castagné-a, In: La Géographie, 1924, dec. p. 656-661). – Гласник географског друштва, 1924, 10, 144-145.

5. Географска настава у Енглеској. – Гласник Српског географског друштва, 1924, 10, 145-147.

6. Како се формирало племе Бјелопавлићи. – Новости, IV/1924, 913-918.

7. Поводом књиге о Бјелопавлићима. Господине уредниче. Београд, 30. III 1924. – Слободна мисао, III/1924, 84, 2.

Одговор на критике његове књиге о Бјелопавлићима и Пјешћивцима.

8. Полигонално земљиште. – *Гласник географског друштва*, 1925, 11, 198-199.

9. Међународна карта света 1:1.000.000. – *Гласник географског друштва*, 1925, 11, 202. Потпис: П. Ш.

10. Реформа географске наставе у смислу образовања воље. – *Гласник географског друштва*, 1926, 12, 226-228.

11. Леднички трагови у Никшићкој Жупи. – *Гласник географског друштва*, 1926, 12, 340-348.

12. Постанак наших племена. – *Лужњак*. Алманах за 1926. годину, Цетиње, 1926, 17-31.

О постанку црногорских племена.

13. Црна Гора и Црногорци. – У: *Цетиње и Црна Гора* (зборник), Београд, 1927, 9-16.

О географском положају, етнографији и историји.

14. Никшићки муслимани. – У: *Цетиње и Црна Гора* (зборник), Београд, 1927, 163-171.

Историјат.

15. Неке знамените породице у Србији пореклом из Црне Горе. – *Записи*, Цетиње, II/1928, књ. II, 3, 129-238 [= 138].

Од стране 138-160 погрешна пагинација (означено: 230-260).

16. Властелиновићи. – *Записи*, Цетиње, IV/1930, књ. VI, 6, 340-348.

Приказ црногорског братства Властелиновићи.

17. Народна вјеровања. (Из Бјелопавлића). – *Записи*, VI/1932, књ. XI, 5, 276-280.

18. Постанак Боке которске. – [Са 1 сл.]. – *Pomorski Lloyd*, II/1936, 8, 3-4.

По Јовану Цвијићу.

19. Даница М. Радовановић-Радивојевић: Суески канал. Издавачка књижарница Томе Јовановића и Вујића. Београд 1937. – *Гласник југословенског професорског друштва*, XVII/1936-37, 9, 797-798.

20. Постанак имена Шобајићи. L'origine du nom Šobajići. – *Гласник Етнографског музеја у Београду*, XIII/1938, 13, 150-151. Потпис: П. Ш.

21. Бранислав Ђурђев: О кнезовима под турском управом. – *Историјски часопис САН*, Београд, I/1948, 1/2, 132-166.

Приказ.

22. Бранислав Ђурђев: О кнезовима под турском управом. – *Гласник Етнографског института САНУ*, I/1952, 1/2, 595-601.

Приказ.

23. Поводом двају најновијих прилога проучавању племена у старој Херцеговини. – *Гласник Етнографског института САНУ*, I/1952, 1/2, 257-278.

Осврт на радове Светозара Томића, *Бањани и Пива и Пивљани* (Београд, 1949). – *Насеља и порекло становништва*, књ. 31, стр. 276-278; 379-530.

24. Из реферата на рад Св[етозара] Томића „Преци Вукови“. – *Гласник Етнографског института САНУ*, I/1952, 1/2, 385-386.

25. Порекло династије Бранковића и гроф Ђорђе Бранковић. – *Гласник САНУ*, 1952, IV, 2, 386-391.

26. Удео динарских племена у Првом српском устанку. Поводом 150-годишњице I српског устанка. – *Гласник Етнографског института САНУ*, II-III/1953-1954, 81-97 + 8 фотографија.

27. Погрешна тумачења постанка динарских племена. – *Гласник Етнографског института САНУ*, II-III/1953-1954, 689-698.

Садржај: Јиричекови „катуни“; Шуфлајеве апстрактне комбинације о племенима; професор Ђурђев о племенима.

28. Светозар Томић (30. III 1872-21. V 1954). – *Гласник Етнографског института САНУ*, II-III/1953-1954, 929-933 + 1 слика.

Некролог, са библиографијом.

29. „Метанастазичка кретања“, „активна“ и „пасивна“ подручја имиграција. – *Гласник Етнографског музеја у Београду*, IV-VI/1955-1957, 321-323. Résumé.

30. Белешке и објашњења уз IV књигу Српских народних песама. „Скупио их и на свијет издао Вук Ст. Карацић. Књига четврта у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу“. Штампано поводом стопедесетогодишњице Првог српског устанка. Редактор Видо Латковић. „Просвета“, Београд 1954. – *Гласник Етнографског музеја у Београду*, IV-VI/1955-1957, 461-466.

31. Светозар Томић. – *Гласник Српског географског друштва*, 1955, 35, 2, 162.

Некролог.

32. Корјенићи. – *Гласник Етнографског музеја на Цетињу*, 1964, IV, 103-171. Résumé.

III ЛИТЕРАТУРА О П. ШОБАЈИЋУ

1. АНОНИМ: Неким Симоновићима из Бјелопавлића. – *Слободна мисао*, Никшић, III/1924, 112, 3-4.

Поводом написа П. Шобајића у књизи „Насеља и порекло становништва“ о Симоновићима.

2. — Шобајић, П.: Никшић (Оногошт). (Посебна издања Географског друштва св. 22, с. 1-147, са 3 скице у тексту и 6 фотографија у прилогу), Београд, 1938. – *Гласник Српског географског друштва*, 1938, 24, 98.

Приказ из *Prager Presse*, 3. VIII 1938, 8.

3. — Подгорица у Шобајићевој књизи: Никшић-Оногошт. – *Зета*, Подгорица, IX/1938, 31, 4.

Осврт на књигу П. Шобајића са означеним насловом.

4. — Шобајић Петар. – У: *Мала енциклопедија Просвета*, 3, Београд, 1978, 722.

5. ВУКОСАВЉЕВИЋ, Сретен В.: Из реферата на чланак П. Шобајића „Поводом двају нових прилога проучавању племена у старој Херцеговини“. – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, I/1952, 1/2, 279-281.

6. ДРАГИЋЕВИЋ, Р[исто]: П. Шобајић, Никшић-Оногошт. Београд 1938. – *Записи*, Цетиње, XII/1939, књ. XXI, 2, 125-126.

Приказ књиге.

7. ДРОБЊАКОВИЋ, Бор[ивоје]: Насеља и порекло становништва. Књига 15. Уредио Јован Цвијић. Издање СКА (Српски етнографски зборник, књ. XXVII). Стр. 366, са две карте у прилогу. Штампa „Родољуб“ – Београд, цена 25 дин. – *Гласник професорског друштва*, Београд, 1924, IV/1, 35-42.

Приказ зборника у којему су заступљени: Андрија Јовићевић, *Малесија* и Шобајић, *Бјелопавлићи* и *Пјешивци*.

8. ГЕЛЕРТ, Ј. Ф.: Шобајић, П., Никшић (Оногошт). (Посебна издања Географског друштва, св. 22, с. 1-145, са 3 скице у тексту и 6 фотографија у прилогу). Београд, 1938. – *Гласник Српског географског друштва*, 1939, 25, 89.

Приказ из *Geographische Zeitschrift*, 1939, 193.

9. ЗЕЧЕВИЋ, Даринка: Петар Шобајић (29. VI 1891-14. XI 1957). – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, VII/1958, 185-187.

Некролог (са кратком биографијом).

10. ЈЕЛУШИЋ, Радован Б.: Наш одговор. Поводом књиге о Бјелопавлићима. – *Слободна мисао*, III/1924, 93, 3.

Коаутори: Раде А. Јелушић, Токо Д. Јелушић и Радона С. Јелушић.

Исправка Шобајићеве књиге о Бјелопавлићима.

11. КОСТИЋ, Мих[аило] М.: Петар Шобајић. – *Гласник Српског географског друштва*, 1958, 38, 2, 154-155.

Некролог.

12. — Шобајић Петар (Никшић, 29. VI 1891-14. XI 1957). – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb, MCMLXXI, 257. Потпис: Ми. Ко.

13. [ЛАИНОВИЋ, Андрија]: Подгорица у Шобајићевој књизи Никшић-Оногошт. – *Зета*, IX/1936, 31, 4. Без потписа.

14. ЛУБУРИЋ, А[ндреја]: Црногорци као критичари. – *Слободна мисао*, III/1924, 82, 2.

Реакција Бјелопавлића на антропогеографску расправу П. Шобајића *Бјелопавлићи и Пјешивци*, објављену у „Насељима...“ САП (15. књ.) и о чланку „Симонићи“ писцу књиге, објављеном у *Балкану* (1924, стр. 77).

15. М.: Једна научна књига о Никшићу. – *Народна одбрана*, XIII/1938, 34, 543.

О књизи П. Шобајића, *Никшић (Оногошт)*.

16. МИЛОЈЕВИЋ, Боривоје Ж.: Београдски скуп географа 27, 28. и 29. априла 1927. године. – *Гласник Српског географског друштва*, 1927, 13, 27, 270-271. Потпис: Б. Ж. М.

Поред осталог, и о реферату П. Шобајића, „Предлог да се изради јединствена терминологија у географској настави“.

17. – Предавање у Географском друштву. – *Гласник Српског географског друштва*, 1927, 13, 271.

У току 1927. године П. Шобајић је одржао два предавања „Дабарско поље – антропогеографска испитивања“ (12. III) и „Племе Риђани“ (29. X).

18. ПЕЈОВИЋ, Ђоко Д.: Петар Шобајић. – У: *Просвјетни и културни рад у Црној Гори 1918-1941*. Цетиње 1982, стр. 237-238.

19. РАЦКОВИЋ, Никола: Шобајић Петар (Никшић, 1892 – Београд, 1957). – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*. Цетиње, 1987, 195.

20. ФИЛИПОВИЋ Миленко С.: П. Шобајић, Никшић (Оногошт). Београд 1938. Посебно издање Географског друштва, св. 22. – *Српски књижевни гласник*, Београд, 1939, LVII, 580-582. Потпис: М. С. Ф.

21. ЂОРОВИЋ, В[ладимир]: П. Шобајић, Никшић (Оногошт). Посебна издања Географског друштва. Св. 22, Београд 1938, 8, 145. – *Југословенски историјски часопис*, 1939, V, 1/2, 269-270.

Приказ књиге.

22. Шобајић Петар (1891-1957). – У: *Мала енциклопедија Просвета*. Општа енциклопедија. Треће издање, 3, Р-Ш. Београд 1978, 722.

23. Шобајић Петар (1891-1957). – У: *Нова енциклопедија у боји*. Вук Караџић. La rouse, II, Л-Ш. Београд, [1978], 1970.

НИКО СИМОВ МАРТИНОВИЋ (1914-1975)

I ЖИВОТ И ДЈЕЛО

Академик Нико С. Мартиновић, новинар, публициста, књижевник и истакнути научник потиче из угледне породице Симе Мартиновића, протојереја-ставрофора (1881-1961) и Ђорђине, кћерке улцињског свештеника, просвјетника и дописника *Гласа Црногорца* – Јована Вујановића. Унук је протојереја Марка Мартиновића (1861-1909),¹ пароха бајичко-доњокрајског и праунук попа Јока Мартиновића (1814-1903),² свештеника морачког и бајичког. Сви су сахрањени на мјесном гробљу у Бајицама.

Његово генеалошко стабло по очевој линији може се пратити до краја XIV вијека. Према предању води поријекло од Павла Орловића из Херцеговине (село Чараћи). Предак му Мартин Ненојев доселио се у Бајице, надамак Цетиња, негдје током XVII стољећа. За Мартинова претка Тудора Ненојева везан је и први помен Цетиња 1440. године.

Писати исцрпну био-библиографију једне личности као што је био Нико Симов Мартиновић није нимало лак и једноставан посао, јер се не може расвијетлити његова друштвено-политичка, културно-просвјетна, научна и друге активности без поимања и тумачења преломних догађаја епохе у којој је живио, те понирања у многе појединости токова и историјских догађаја у којима је активно судјеловао. Уз то, морају се познавати менталитет и психичке особине, склоности и преокупације његове сложене личности, опсежни списатељски рад тематски различит и разасут по многобројним периодичним публикацијама у нашој земљи и изван ње. Ризик је утолико већи што живи савременици његови имају свој став и гледишта, понекад или чешће субјективно обојен у позитивној или

1 Бољевић Илија: Бајице, 7. фебруара 1903 (Поп Јоко Мартиновић). – *Глас Црногорца*, XXXII/1903, бр. 7, 8. II, стр. [3]. Потпис: уч. Ђ.

2 Поп Марко Мартиновић. – *Глас Црногорца*, XXXVIII/1909, бр. 29, 4. VII, стр. [4]; Јавна благодарност. – Додатак, стр. [2] у истом броју.

искривљеној свјетлости. Свјестан свих тих околности писац ових редова, последице више-годишњег познанства са њим, увида у његово стваралаштво и сабирања провјерених чињеница из његовог живота и рада, оцијенио је сврсисходним и оправданим да његов био-библиографски портрет учини доступним широј научној и културној јавности, убијеђен да ће он бити допринос расвјетљавању ове занимљиве личности.

Ријеч је о човјеку који је дјеловао и био актер у политичком, културном и јавном животу, у науци пуних четири и по деценије, стварајући до задњег даха. Живио је и радио у тешким и бурним временима, која су посредно или непосредно утицала на развој његове личности, на формирање његовог погледа на свијет, хуманистичка опредељења и стваралаштво.

Почео је да пише као гимназијалац, у вријеме шестојануарске диктатуре 1919. године, узимајући активног учешћа у напредном средњошколском покрету на Цетињу и студенстком револуционарном покрету између два свјетска рата у Београду, живјећи често у илегалу да би избјегао хапшења и полицијска малтретирања. Због својих напредних схватања и дјеловања, такорећи током читавог свог живота пролазио је кроз разне Скиле и Харибде, само због тога што је био распучен и живио по оној „што му је на ум — то му је на друм“. Био је заточеник преко двадесет јужнословенских и европских казамата. Упркос томе, оставио је у наслеђе будућим покољенима значајан стваралачки опус...

1.

Рођен је на Цетињу 23. маја/5. јуна 1914. године. И по очевој и мајчиној генеалошкој линији, преци су му били угледни свештеници и познати ратници. У породичном крилу стекао је основне појмове и норме црногорског етноса и етоса, неоптерећеног патријархалним супстратима конзервативне средине у којој је живио. Стасавао је у слободну и мисаону личност која се временом формирала у јаку индивидуалност.

Основну школу је завршио у селу Бајицама, надомак Цетиња, 1924. године, а чувену Цетињску гимназију 1933. Након успјешног завршетка средње школе, студирао је на Београдском универзитету. Почео је био да студира Филозофски факултет (група југословенске књижевности), али је убрзо, због учешћа у напредном студентском покрету, морао избјећи полицијске прогоне и преписати се на Правни факултет, интересујући се за историју словенског права. Послије апсолвирања на Правном факултету 1937. опет је прешао на Филозофски факултет, с намјером да заврши и књижевност, што му није пошло за руком, будући да је изгубио право боравка у Београду из политичких разлога. Успио је, међутим, да дипломира на Правном факултету 1938. године, након чега је обављао судско-адвокатску праксу у канцеларији адвоката Божицара Радановића на Цетињу, у периоду 1. I 1939-24. I 1941. године. Кратко вријеме је обављао судско-адвокатски стаж и у Среском суду на Цетињу (1941). До другог свјетског рата, осим обавезног судско-адвокатског стажа, није био у државној служби због политичких разлога. Код оновремених режимских власти, које су пратиле његов рад у средњој школи и на факултету, био је *persona non grata*.

Наиме, Н. С. Мартиновић се још као ђак виших разреда гимназије истицао као напредни омладинац, скојевац и литерата. Као ђак V разреда Цетињске гимназије, од школ. 1929/30. године, редовни је и активни члан

средњошколског литерарног друштва „Скерлић“. Почетком те школске године биран је у „Приређивачки одбор“ за прославу десетогодишњице јубилеја овог ђачког литерарног удружења, а од септембра 1930. биран је и за секретара Управног одбора друштва „Скерлић“. На трибинама Друштва више пута је учествовао својим књижевним саставима („Карактер Сењанина Ива у народним пјесмама“, „Једна тужбалица“ и пет анегдота из живота Црногораца: О Драгу Васојевићу и др.), који су лијепо примљени.³

Године 1931. уредио је заједно са Дојчином Бакићем, алманах средњошколске црногорске омладине „Нови дани“, у којима су објављени прилози петнаесторице младих литерата: Миливоја Матовића, Владимира Милића, Мехмеда Латифовића, Саита Ораховца, Стевана Глиговића, Павла Алексића, Михаила-Миха Вуковића, Милене Вуковић, Милана Шарановића, Слободана Шкеровића, Блажа Орландића, Стевана Вукчевића, Сава Драгојевића, Дојчина Љ. Бакића и Ника С. Мартиновића. Овај алманах и ако не предствља неку прекретницу у животу црногорске омладине, важан је по томе што је покушао да средњошколску омладину повеже на литерарном плану. (Наредне, 1932. године група ученика Подгоричке гимназије издаје алманах „На крчидби“.)⁴

Ова Мартиновићева активност пада у вријеме када Цетиње постаје жупско сједиште Савеза југословенских средњошколских удружења за Црну Гору и Далмацију и када литерарно удружење „Скерлић“ увелико оживљава свој рад у оквиру бројних секција, нарочито од 30-их година када КПЈ врши све већи утицај преко разних акција.

Под утицајем КПЈ формирају се и прве скојевске организације 1931. године при Гимназији и Учитељској школи на Цетињу, којима је руководио књижевник Ђорђе Лопичић. Чланови прве скојевске организације у Гимназији били су: Бајо Секулић, Бранко Машановић, Пешо Марковић, Нико С. Мартиновић и Душан Ђуровић.⁵

Н. С. Мартиновић се од првих студентских дана на Београдском универзитету укључио у напредни студентски покрет. Већ 1934. је један од двадесет предлагача листе комуниста за правничко удружење које је кандидовало Лазаревића (овај је касније робијао у Нишу, а после затвора нервно попустио и извршио самоубиство!). Писао је летке и протесте разним поводомима... Тако, на примјер, писао је лично и растурао летак против ношења бадњака из Бајица бану Зетске бановине. Ствар је дошла у полицију и Мартиновић је осумњичен, због чега му је јављено у Београду да се „склони“. (Организовао је писање протестног писма против формирања омладинске ЈНС-овачке организације у Бајицама, али га штампа није хтјела објавити због цензуре. Једно писмо је писао и организаторима са потписима.)

Учествовао је у сукобима са љотићевцима, демонстрацијама против универзитетске реакције Тороновског, Лењиновог издајника П. Струвеа, де-

³ Уп. Чedomир Пејовић: Из хронике ђачког удружења „Скерлић“ — Цетиње (1924-1932). — *Годишњак Цетињске гимназије*, II/1970, бр. 2, стр. 150-162.

⁴ Уп. Нико С. Мартиновић: *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945*, Београд 1965, стр. 202.

⁵ Марко Марковић: Прави професор (револуционарни рад Ђорђе Лопичића на Цетињу). — *Књижевне новине*, Београд XXVIII/1966, бр. 288, 12. XI, стр. 9; исти: Ђорђе Лопичић — руководилац СКОЈ-а у цетињској Учитељској школи. — *Годишњак Цетињске гимназије*, II/1970, 2, стр. 94-95.

монстрацијама за ослобођење Георги Димитрова и другим акцијама. У демонстрацијама 23. маја 1934. на Универзитету у Београду штрајковао је глађу. Тада је полиција покушала да га убади у „марицу“ али је успио да се отргне, искористи гужву и побјегне. Од тада се није смио јављати да легално станује у Београду. Кући на Цетињу му је полиција вршила претрес...

За вријеме љетњих ферија 1934. године боравио је у родном мјесту и тада се повезао са Николом Лекићем, Костом и Алексом Ђуфком, од којих је ради проучавања и пропагирања добио илегалну литературу (*Лењинов зборник*, „*Шта да се ради*“ и др.). Под видом планинарења ишао је са Н. Лекићем на Ловћен ради организовања илегалних група за остваривање задатака КПЈ.

Почетком 1935. пошао је у Београд ради полагања испита. Учествовао је у штрајку 1. фебруара те године и борби за пуштање на слободу интернираних комуниста у Вишеграду. Тада је у борби за аутономију Универзитета био у првим редовима. Прва жртва фебруарске борбе студенстског покрета био је црногорски студент Мирко Срзентић, који је, према Никовом казивању, пао смртно погођен управо „на његове руке“. Након што је полиција продрла у зграду Универзитета, и Н. С. Мартиновић је био повријеђен и ухапшен. Неко вријеме је лијечен у болници у Видинској улици.

У родном Цетињу његова политичка ангажованост била је нарочито запажена у периоду 1936-1938. године, када је као председник цетињског студентског удружења руководио његовим многим акцијама. Он је 1935. и 1936. године учествовао у раду илегалног Омладинског одбора и Црвене помоћи. У 1937. врло је активан у Одбору за помоћ републиканској Шпанији. Пошто се након завршених студија (1938) вратио на Цетиње, са пуном снагом наставио је рад у илегалним, полуилегалним и легалним напредним организацијама. За вријеме припрема децембарских парламентарних избора 1938. године, био је представник мјесне партијске организације у Одбору удружене опозиције. Такође је био и секретар Среског одбора Радничко-сељачке странке за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију. Из те етапе његовог политичко-револуционарног дјеловања датирају и његови прилози у „Правди“ (Канада) и „Слободној речи“ (САД).

Када је 1937. године на иницијативу ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак конституисано „Сељачко братство“, друштво за културно и економско подизање црногорског села, а с јесени 1938, такође по налогу Покрајинског комитета, основана задруга „Сељачка самопомоћ“ на Цетињу, у циљу учвршћивања радничко-сељачког јединства у борби против експлоатације од стране буржуаског режима тадашње краљевине Југославије, Н. С. Мартиновић је био међу главним организаторима и пропагаторима рада ових асоцијација.

Уочи другог свјетског рата, у јеку наглашене поларизације слободољубивих снага у Црној Гори, учесник је, заједно са Ђуром Стругаром, у акцијама које су имале за циљ да се адвокатским приправницима призна синдикално организовање. Од стране ПК КПЈ за Црну Гору био је одређен за секретара Одбора за борбу против концентрационих логора у оновременој Југославији. Почетком 1941. године постаје члан Бироа Мјесног комитета КПЈ Цетиње.

Због припадништва Комунистичкој партији (од 1933) и активног учешћа у наведеним и ненаведеним акцијама, био је све вријеме на индексу

полиције. Хапшен је 1934, 1935, 1936, 1938. и 1940. године. Одговарао је 1940. пред Судом за заштиту државе и након пет и по мјесеци ослобођен. Да би избјегао прогоне и репресије био је више пута у илегалству (два мј. 1934. по мјесец 1935. и 1937. мјесец и по – 1938. и 3 мј. – 1940).

Априлски слом краљевине Југославије 1941. године, укључио је Н. С. Мартиновића, по патриотском осјећању и идеолошком убјеђењу, у још активнији рад КПЈ и њених иновираних облика борбе на прикупљању оружја, организовању санитетских курсева и припрема герилских група за наступајући оружани обрачун са окупатором. Од стране Општинског и Мјесног комитета КПЈ за Цетиње, одређен је за секретара једне групе на Ловћену. Руководио је и другим партијским групама. На Цетињу је организовао центар партизанске обавјештајне службе, из којег су упућивани поуздани извјештаји ПК КПЈ за Црну Гору и Главном штабу, о саставу и намјерама италијанских формација и његовим акцијама. Штавише, у јеку окупаторског насиља после 13-то јулског устанка 1941. године, организовао је у граду прославу годишњице октобарске револуције... Убрзо је пао у руке непријатеља и интерниран. Од 1941. до капитулације Италије, 1943, био је у затворима и логорима Цетиња, Албаније (Скадар, Драч) и Италије (острво Понца у Тиренском мору). Као заточеник, иако под тешким условима и сталним опасностима, са политички најзрелијим затвореницима, активно је радио и сарађивао „преко везе“ са ослободилачким снагама у домовини. После капитулације фашистичке Италије септембра 1943. обрео се у средњем дијелу Апенинског полуострва, гдје је био одговорни руководилац антифашистичке борбе (оснивач разних комитета и тсл.) и самоиницијативно припремао партизанске оружане јединице међу бившим југословенским заробљеницима и робијашима. Почетком 1944. године, по договору са ЦК КП Италије, организовао је југословенске групе на ослобђеној територији и у окупираном Риму. Од јуна 1944. био је секретар Комитета НОПОЈ у главном граду Италије, затим шеф Правног одсјека штаба базе НОВЈ у Барију.

У концентрационим логорима су га физички малтретирали, премлаћивали. Године 1944. хитлеровци и фашисти су га у одсуству осудили на смрт. Из рата је изашао као инвалид (80%). У домовину се вратио у другој половини 1944. године. Повјераване су му разне одговорне дужности. Кратко вријеме провео је на раду у Повјереништву Националног комитета ослобођења Југославије за информације, на острву Вису. Од октобра 1944. до марта 1945. године био је у ОЗН-и за Црну Гору, а од тада до октобра 1945. у ОЗН-и Југословенске морнарице. Крајем 1945. и почетком 1946. био је члан Бироа организације КПЈ у Управи поморства у Сплиту и вршилац дужности иследника у вези са дјеловањем Ватикана... Од априла 1946. до јула 1947. године радио је у Удби ФНР Југославије у Београду (са чином мајора и рангом команданта бригаде).

На захтјев Владе НР Црне Горе, средином 1947. демобилисан је ради организовања црногорске штампе. Отада је до краја живота радио на Цетињу. Од 13. јула 1947. до 8. августа 1948. био је одговорни уредник недјељног листа *Побједа*, која је тада излазила на Цетињу, и која је убрзо по његовом доласку претворена у дневник. (Уредио је 143 броја, од бр. 45, 19. јула 1947. до бр. 188, 8. августа 1948. године.)

Почетком септембра 1948. одлуком министра просвјете НР Црне Го-

ре постављен је за директора Института за проучавање историје црногорског народа на Цетињу (каснији Историјски институт Црне Горе, данас у Подгорици). На овој функцији био је до 1. новембра 1949. када му је престала служба „без права на отпремину“ (тако гласи његово рјешење о престанку службе, са потписом тадашњег министра просвјете!).

Ухапшен је као „присталица“ Резолуције ИНФОРМБИРОА на радном задатку без објашњења разлога утамничења. Иако је је од доласка на Цетиње обављао многобројне друштвено-политичке функције (1948. био је члан Мјесног комитета КПЈ, 1948/1949. члан Одјељења за штампу, Комисије за науку и Комисије за историју у Агитпропу ЦК КП Црне Горе) и по задатку Агитпропа био у Херцег-Новом да тамошњој партијској организацији одржи предавање о политичкој ситуацију потоњег дана октобра 1949, непосредно прије почетка заказаног предавања, позват је са Цетиња „да одмах дође“. На његов одговор да ће доћи по одржаном предавању, упозорен је да хитно долази и да ће предавање друго лице одржати.

Када је дошао на Цетиње лишен је слободе. Данима и ноћима непрекидно је саслушаван у Централној УДБИ, смјештеној у бившем Француском посланству. Физички и психички је малтретиран до несвијести. По изласку из затвора и голооточког страдалиштва, причао је једном рођаку који је из његовог казивања забиљежио двије епизоде, које најљепше илуструју затворску атмосферу и сву драматику кроз коју су пролазили махом невини људи, заслужни за народну револуцију...

Прва епизода из цетињског затвора Централне Удбе.

Налазио се у ћелији са неким Шиптаром. Била је велика хладноћа, простора веома мало, покривача никаквог. Како издржати зимску хладноћу? — Шиптар га је научио како да се загријавају! Наизмјенично су стајали један иза другог и дували у потиљак. — Причао је Нико, сјећајући се тих иследничких дана, „тешко бих остао жив да овај мој сапатник није из искуства знао да користи топлоту даха!“

Друга епизода.

„Стојим нагнут ка зиду и придржавам се прстима руку; гледам у зид који је ишаран неким шаблонским молерским шарама приликом кречења. Умор од стојања и дугог неспавања чине своје.

Шаре на зиду почињу да се покрећу; нијесу то више шаре него склупчане змије које се крећу према мојим очима; побјећи им не могу, гледају ме својим стаклестим очима и палацају рачвастим језицима...”

Истом „хроничару“⁶ испричао је и разлоге хапшења.

Казивање Нике Симова је овакво: „Било је то послје утамничења црногорских руководиоца 1948. Срео сам познаника функционера УДБ-е које је био на дужности у тамници Богданов крај. Разговарамо и ја га упитам:

— Виђаш ли Петра Комненића? Одговорио је:

— Да, сваког дана!

Питао сам га: Хоћеш ли му предати ове цигарете и шибице? Одговорио је: „Хоћу врло радо“.

⁶ Ради се о дипл. инж. Јанку М. Мартиновићу, из Београда, који нам је ово писмено саопштио.

Према тврђењу Н. С. Мартиновића, то је био крунски доказ његове „кривице“ и „непријатељског дјеловања“.

Можда овоме још треба додати и овај податак. Према сјећању Марка Марковића, угледног просвјетног радника, којему је Нико прије хапшења причао, да је избјегао „понуду“ представника Управе за агитацију и пропаганду (Агитпропа) ЦК КП Црне Горе, да, према подацима које ће му они дати, напише за јавност текст о грешкама и застрањивањима из културног живота и стваралаштва у Совјетском савезу. (Марковић се сјећа да је у то вријеме било још неколико таквих захтјева појединим културним и јавним радницима, као, на пример, књижевнику Јанку Ђоновићу, који му је сам о томе говорио! Али, они нијесу хапшени?!)

Ето, то би били, по свему судећи, „разлози“ због којих је Нико Симов одробијао три и по године у цетињском затвору и у злогласним голооточким казаматима...

Из цетињског истражног затовра Нико С. Мартиновић је депортован на Голи оток. Причао је, то су му били најтежи затворски дани — тежи од оних у предратној Југославији и фашистичким концентрационим логорима, у Албанији и Италији. Тамо је, на Понци, често бивао у самици — у ћелији, гдје је морао стојећи да одбројава водене капи темпиране да ритмички падају на његово тјеме. Кажу, то је неиздрживо! На Голом отоку било му је теже...

Упркос свих метода које су затворске власти примјењивале над голооточким страдалницима, Нико С. Мартиновић је остао отпоран и достојанствен, иако је над њим „вршен систематски психофизички притисак“. Упркос све тортуре нијесу га „преваспитали“.

У том бесудњем времену обезбљујења и деградирања личности, убијања човјека у човјеку, Црногорци су, као што је знано, највише страдали. Било је, међутим, и међу њима оних, који су се у условима затворске тортуре релативно брзо „преваспитавали“ и оних „убачених“, морално атрофираних и посрнутих колебљиваца који су се обрачунавали са својим друговима, на најгори начин... Њих су и сами голооточани презирали. Нико Симов је остао морално чист! О томе свједоче бројна сјећања у написима што се у потоње вријеме појављују у штампи и мемоарској литератури која је све богатија о Голом отоку, захваљујући званичној рехабилитацији голооточана у Црној Гори.

У литератури о понашању затвореника и стравичним приликама које су владале на Голом отоку забиљежено је понешто и о Н. С. Мартиновићу, што говори о његовом чврстом карактеру. Навешћемо неке примјере.

Налагано је књижевницима који су имали одговорне партијске дужности и државне функције да затвореницима држе покајничке говоре. И њему је једном приликом наложено да говори о стаљинизму и последицама совјетског хегемонизма за новонасталу „југословенску ситуацију“.

Када је говорио пред читавом логорском масом, умјесто о Стаљину — говорио је о Сервантесу. За такво наступања „активисти“ су му добацивали:

— „Нека ти бандо Сервантес, говори о Стаљину-издајнику“, а потом су додавали:

7 Подаци писмено дати аутору овог текста 14. маја 1991. године.

— „Докле ћеш да нас замајаваш и обмањујеш окорела бандо!“⁸

Након овога, иако тешки инвалид, иначе, њежног и нарушеног здравља, као „непоправљив“ бачен је у бојкот на „трагачу“.⁹

Као честит човјек, и у најтежим околностима када су, не само колебљивци, већ и чвршћи људи били приморани да губе достојанство, Нико Симов га је сачувао. Никома није подваљивао, никада није учествовао у убичајеним међусобним батинањима затвореника и то је веома скупо плаћао... Веома су га често премлаћивали.

Писао нам је Милисав Калезић, професор из Младеновца, који је са њим боравио у истој бараци број 8. Било је то у прољеће 1950. године. Сазван је једног дана барачни збор, који су се заказивали обично да би се саопштила нека наредба. Калезић, присећајући се Ника, пише:

„И док смо ми, постројени, чекали да собни старешина саопшти разлоге за сазивање збора, појавио се Нико Мартиновић. Лаганим кораком упутио се ка нашој бараци. По свој прилици враћао се из посјете код неког свог познаника у сусједној бараци, па није био информисан о сазивању збора. Када је угледао наш строј, убрзао је корак, наравно, колико су му могућности у тим околностима допуштале. Чим га је наш собни Мушо угледао, пошао му је журним кораком у сусрет и уз убичајени текст: 'Зар на тебе морамо да чекамо, бандо стаљинска' почео је да га шамара — немилосрдно, брутално.

Нико је по инерцији узмицао, а онај му се истим темпом примицао, не престајући са шамарањем. Несрећном Нику су наочаре, које су за уши биле везане неким концем или канапом, пале с носа. На крају је Нико пао на колена. Да ли је 'собни' употребио онај свој специјалитет са дланом,¹⁰ или је Нико, изнемогао, пао, то не знам. Читава та кафкијанска сцена трајала је по прилици 2-3 минута.

Невелик растом, иначе, Нико се од глади и мучења био још више смањио... Личио је на преслицу са мало већом кудељом вуне“.¹¹

Слично сјећање је забиљежио и Милан Пешић, сниматељ и дописник ТВ Београда за Црну Гору. Пешић се сјећа, како је у једној прилици поступао „собни“ Кадија Крешо из Сарајева, „развијен као два друга човјека“. Он казује:

„Гледао сам једне црне летне ноћи 1952. године када је извео покојног доктора Ника Симова Мартиновића и свезао, поломио му наочаре, затим га почео тући. На срећу, јадни, мршави, обољели голи костур Нико се одмах онесвијестио. Као бијесни дивљи вепар викнуо је на помоћнике — носите банду поповску, док му је од зла пјена ударала на уста.“¹²

Нико је више пута причао о сломљеним наочарима без којих није ви-

8 Уп Милинко В. Стојановић: *Голи оток, Анатомија злочина*. Београд, 1991, стр. 468-469.

9 Рифат Растодер, др Бранислав Ковачевић: *Црвена мрља. Прве аутентичне исповјести о страдањима поводом сукоба са Информбироом — допуњени и прерађени фелтон „Свједочења и свједочанства“*, „Побједа“ од 12. јула 1989. до 25. јануара 1990. године. Титоград 1990, стр. 138.

10 Ради се о „специјалном“ начину шамарању дланом у вилицу жртве, тако да она пада од првог удараца.

11 Писана изјава М. Калезића, датирана у Младеновцу 6. јуна 1994. године.

12 М. Стојановић: цит. дјело, стр. 480-481.

дио; затим, како је из посуде постављене на земљи, а везаних руку на леђима, био примораван да једе, док около стоје сподобе и сеире!

— „Виђи га, једе као пас!“, а „Ја сам морао јести да бих живио, а живио сам за инат“ — причао је он с гнушањем!

Иако психички уништаван у фашистичким логорима, издржао је још тежи и нехуманији голооточки терор. Није се мирио са духовним поразом. Преживио је апокалиптичко вријеме на Голем отоку и по изласку из затвора вратио се у родни град, гдје је с пуном енергијом и ентузијазмом наставио с културним прегнућима и научним стваралаштвом.

Овом човјеку несаломљивог духа и огромног знања, ранијем директору Института за проучавање црногорског народа, сада је понуђен хонорарни рад у истој научној институцији. Убрзо је 11. X 1952. године од стране министра-предсједника Савјета за просвјету и културу Владе НР Црне Горе постављен „у звању асистента просвјетно-научне службе“.

Десетог априла 1954. године добио је звање стручни сарадник.

Петог априла 1957. одбранио је докторску дисертацију на Правном факултету Универзитета у Београду под насловом: „Историја кодификације црногорског имовинског права“ (пред Комисијом у саставу: проф. др Михаило Константиновић, проф. др М. Беговић, проф. др Драгослав Јанковић, проф. др Алберт Вајс и проф. др Борислав Благојевић, тадашњи ректор Београдског универзитета).

Марљивим радом и објављивањем резултата научно-истраживачких послова на којима је предано радио, стицао је поступно и научна звања: 4. априла 1955. умјесто дотадашњег звања стручни сарадник, добио је звање научни сарадник; крајем 1960. године стекао је највише научно звање — научни савјетник. (За највише научно звање које је добио реферате су поднијели три професора Београдског универзитета: др Драгослав Јанковић, др Михаило Константиновић и др Васа Чубриловић.)

Из Историјског института Црне Горе, Савјет за културу НР Црне Горе га је „по потреби службе“ 3. децембра 1957. године поставио за директора Централне народне библиотеке на Цетињу, на којој је дужности остао четрнаест и по године — све до „присилног“ пензионисања 10. априла 1973. године. На овој изузетно значајној функцији дошле су до пуног изражаја његове организаторске и стваралачке могућности. Национална библиотека је све више стицала углед значајне културне и научне установе, која се афирмисала на југословенском и међународном плану.

Као човјека изузетне духовне радозналости и знања енциклопедијске ширине, и по изласку из голооточног затвора, користили су га свуда од општинских до републичког и савезног нивоа — по линији стручности. Био је члан: Управе Друштва конзерватора Црне Горе, Управе Друштва историчара Црне Горе, Управе Савеза друштава фолклориста Југославије, Националног комитета за историјске науке Југославије, Правног савјета Скупштине Црне Горе, Одбора за ревизију законодавства Скупштине Црне Горе; предсједник: Удружења новинара Црне Горе, Друштва фолклориста Црне Горе, Друштва библиотекара Црне Горе, Савеза библиотекара Југославије. Уз то, био је неколико пута одборник СО Цетиње, предсједник: Савјета позоришта „Зетски дом“ Цетиње, Савјета Умјетничке галерије

Црне Горе Цетиње, Савјета Завода за заштиту споменика Црне Горе Цетиње, Одбора за прославу деведесетогодишњице Цетињске гимназије итд.

Због референци и заслуга у науци имао је више функција и стицао више звања и признања: секретар Историјског института Црне Горе, (1955-1957), секретар Лексикографског одјељења Научног друштва Црне Горе (1955-1956), предсједник Одбора за науку Скупштине Црне Горе (1968-1972), члан Матичарске комисије за избор чланова Друштва за науку и умјетност Црне Горе (1973), члан-сарадник Матице српске у Новом Саду (од 1969), старији научни сарадник АН СССР-а (1967-1968), члан Научног друштва Црне Горе (1973), дописни члан САНУ у Београду (од 1971), редовни члан Друштва „Наука и друштво“ у Београду.

Учествовао је на многобројним научним скуповима и конгресима у земљи и иностранству. Учешће на међународним скуповима и истраживање у иностранству омогућавало му је знање руског и дјелимично познавање и служење француским и италијанским језиком. Готово увијек је подносио актуелна научна саопштења. У СФРЈ је учествовао на већем броју конгреса Савеза фолклориста Југославије, Савеза друштава библиотекара Југославије, неколико скупова САНУ (поводом стогодишњице смрти Вука Ст. Караџића, у вези Париске комуне, „Социјалистичког морала“, „Методологије у етнографским наукама“ и др.), Српског географског друштва (симпозијум „Животна средина и човек“), Филолошког факултета Београдског универзитета (симпозијум посвећен 150-годишњици рођења П. П. Његоша), Савеза славистичких друштава Југославије у Будви, Матице српске у Новом Саду (о историји позоришта), Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије у Котору, Савеза друштава правника Југославије, Савеза архивских радника Југославије итд. Учесник је на многим књижевним сусретима.

У иностранству је учествовао на више конгреса и међународних скупова, а бивао је и на дужим студијским боравцима и истраживањима. Године 1963. учествовао је са групом просвјетних радника Југославије на проучавању развита просвјетних установа Пољске (одржао је предавање о пољско-југословенским културним везама на Јагелонском универзитету у Кракову); предводио је 1965. делегацију југословенских библиотекара у Будимпешту, а годину доцније (1966) на II конгрес источно-њемачких библиотекара у Ерфурту; учествовао је са рефератима на више научних скупова АН СССР-а у Лењинграду и Москви, од 1964. до 1970. (VII Конгрес антрополога и етнографа, Међународни симпозијум за радничку пјесму 1964, Комеморација А. С. Пушкину у стану гдје је умро, Поводом 100-годишњице смрти Ј. Ковалевског на Институту „Херцена“, Симпозијум о коријенима социјалистичког реализма у Институту за књижевност АН СССР-а); на V Конгресу слависта у Софији (1963) и I Конгресу међународног друштва за проучавање Југоисточне Европе, затим XIII међународном Конгресу историчара у Москви (1970). Учесник је и на два конгреса IFLA-FIAB (Москва 1970. и Будимпешта 1972).

Саопштења која је држао на међународним научним симпозијумима и конгресима објављена су у одговарајућим зборницима. Предавања која је држао у Лењинграду нотирана су у *Вјеснику Лењинградског универзитета*.

Почетком 1963. изабран је за вишег научног сарадника АН СССР-а и

позван на једногодишњи боравак у Институту руске књижевности АН СССР-а у Лењинграду.

Током боравка у Лењинграду истраживао је руско-црногорске културне везе, посебно живот и стваралаштво Павела Аполоновича Ровинског (1831-1916), с намјером да напише научну монографију о овом изузетном заслужнику за црногорску науку и културу. Али, ни овај његов боравак у Русији није прошао без перипетија и политичких интрига, које су му двије-три године доцније инсинуиране!

*

Н. С. Мартиновић добијао је многобројна друштвена признања и одликовања. За ратне заслуге одликован је: Орденом за храброст и Орденом братства и јединства I реда, а за мирнодопске заслуге: Орденом рада III степена и Орденом рада са златним вијенцем.

За успјехе у науци добитник је 13-јулске награде, највишег црногорског националног признања (за књигу „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945“, Београд, 1965) и Захвалница за успјешан рад Института руске књижевности АН СССР-а.

За успјехе на стручном раду добитник је Повеље Савеза библиотекара Југославије (Пула 1969), а за успјехе на плану културне сарадње — Повеља признања и захвалности Српске књижевне задруге, Београд (1972), Повеља Савеза слијепих Црне Горе, као почасном члану (1972), Спомен плакета Народне библиотеке Србије (6. априла 1973.), Повеља Друштва за проучавање и унапређење поморства Југославије (Ријека, 22. коловоза 1973.), Спомен плакета града Загреба (20. августа 1974), Златна плакета „600 година Крушевца“ (1971). Добијао је и постхумна признања: 1988. установљена је Повеља Друштва библиотечких радника Црне Горе, са његовим именом.

„Студијом о споменицима и спомен-обилежјима Цетиња са предлогом мјера“, коју је усвојила Скупштина општине Цетиње 1992. године, предвиђено је подизање спомен-бисте Нику С. Мартиновићу испред Централне народне библиотеке.

*

Упркос свих недаћа кроз које је пролазио од ђачких и студентских дана због револуционарне активности, Н. С. Мартиновић није одустајао од политичког дјеловања, ни у постголооточком периоду — до краја живота. Прихватао се свуда да помогне и да да допринос као одборник у разним општинским структурама. Када је средином 60-тих година кандидован за народног посланика, режимске власти су га онемогућиле спроводећи агитацију против њега код бирачког тијела.

Средином шесте деценије замјерио се званичним структурама и на Цетињу и у тадашњем Титограду, због његовог познатог става против подизања Мештровићевог маузолеја на Ловћену. Наиме, као директор

¹³ Др Душан Мартиновић, др Чедомир Марковић: Студија о споменицима и спомен-обилежјима Цетиња са предлогом мјера. Цетиње стр. 12-3. — *Цетињски лист*, XVI/1992, бр. 365, 22. новембра.

Централне народне библиотеке, познати културни и научни радник, биран је октобра 1965. од стране Републичког секретаријата за просвјету, науку и културу за члана Комисије за израду перспективног плана развоја музеја на Цетињу и питање локације Његошевог маузолеја на Ловћену. Јавно се, и као члан Комисије, и преко медија средстава информисања супротстављао подизању Маузолеја на Језерском врху. Истицао је да су Његошев аманет и споменичка скромност Капеле на Ловћену сасвим у складу са Његошевом потоњом жељом. „Зато пјесника и мученика борбе за слободу, Његоша, треба и умјетнички представити онаквим какав се он у тој борби показивао и осјећао, а не као усамљеног мислиоца неког египатског маузолеја“ — писао је он.¹⁴ Такво његово јавно декларисање наилазило је на велики отпор и осуду од стране званичних политичара и дијела нестручне јавности... Нијесу га због таквог мишљења остављали на миру, харангирали су „подземно“ против њега, измишљали разне приче, које су колале у народу. Тих година су му и у колективу правили појединци „на вези“ са Удбом смицалице и интриге, па је долазило и до маратонских суђења. Неки, чланови Колектива ЦНБ су, штавише, одстрањени из установе због сукоба са директором и штетног дјеловања у њој (1973).

Крајем шездесетих и почетком седамдесетих година био је посланик у Културно-просвјетном вијећу Скупштине Црне Горе. Био је врло активан. У скупштинским расправама је указивао на актуелна културна и научна питања у Црној Гори, између осталог, и на опасности од разних националистичких еуфорија које су све више тада узимале маха. Излагао се ризику да и сам добије етикету великосрпског националисте, поготову након избора за дописног члана САНУ у Београду. У то вријеме је иступио из Удружења књижевника Црне Горе. Присуствовао је 1971. године подизању споменика кнезу Лазару Хребељановићу у Крушевцу и том приликом однео са Ловћена прегршт „неоскрнављене земље“, како је сам рекао, и сипао је поред Лазаревог споменика. (Слично је урадио и раније приликом одласка у Русију, којом је приликом понио прегршт ловћенске земље и посуо је на Толстојев гроб у Јасној Пољани.) За ове његове симболичне гестове много му је замјерано...

И у томе су многи видјели „corpus delicti“ за Ников великонационализам, иако он то није био. Био је убијеђени марксист и по националном питању имао научан поглед. Све до 1963. године и сам се декларисао као Црногорац. То сазнајемо из његовог службеног досијеа. Наиме, у „Службеничком листу“ Министарства просвјете НР Црне Горе, у „Општем упитнику“ од 6. јануара 1949. записао је својеручно да је по народности Црногорац, а такође и у „Картону података за стручни и руководећи кадар“ од 30. XII 1961. Касније, 25. марта 1963. наилазимо на податак да је Југословен. Он је, међутим, често истицао и јавно и у кулоарским разговорима, ово што је једном приликом написао књижевнику Божидару Ковачевићу, у Београду: „Од старине сам, и по кући нам је то, Црногорац и Србин. Та два појма нијесам раздвајао. Зато сам јеретик и свјесно ту јерес примам“.¹⁵ Разумије се, у вријеме нарастања националистичких тензија у Црној Гори шездесетих и седамдесетих година — имао је због таквих својих стано-

14 Уп. *Уметност*, Београд, 1971, бр. 27/28, стр. 71-73.

15 Писмо Ника С. Мартиновића Божидару Ковачевићу, датирано на Цетињу 8. III 1969. — Ручкописни фонд ЦНБ, инв. бр. 334.

вишта и понашања много неприлика. Оптуживали су га за великосрпску оријентацију, иако он није био великосрбин! Једноставно осјећао се национално — Црногорцем, етнички — Србином!

*

Нико С. Мартиновић прошао је сва искушења која су била досуђена његовој генерацији. Хапшен је прије рата као припадник комуниста. Комунисти су га оптуживали за опортунизам. Окупатори су га прогањали као комунисту, утамичавали га по разним затворима и концентрационим логорима Црне Горе, Албаније и Италије, осуђивали га на смрт. У ослобођеној домовини после другог свјетског рата повјераване су му одговорне дужности, покривао је високе државне положаје. У информбировско вријеме платио је тежак данак као голооточки кажњеник. А онда, по изласку из затвора, нова сумњичења и подметања све док му се није затворио животни круг.

Н. С. Мартиновић се нарочито замјерио седамдесетих година тадашњем политичком естаблишменту у Црној Гори због иступања у Културно-просвјетном вијећу Скупштине Црне Горе. На скупштинском засиједању 28. децембра 1971. године дискутовао је поводом материјала „Актуелни проблеми међурејубличке и међународне сарадње“ и том приликом инсистирао на критички однос према сарадњи Одбора за подизање Мештровићевог маузолеја Његошу на Ловћену и Матице хрватске у Загребу. Истицао је да апстрахује своје мишљење о локацији Његошевог маузолеја на Језерском врху, на Ловћену, које је познато (против!), наглашавајући: „Ја сваки дијалог са неким, макар тај био противан мојем, примам као културан човјек, као човјек који сматра да је борба мишљења основни закон нашег развика. Али, да је Матица Хрватске у Хрватској преузела акцију сакупљања и агитовања за прилоге за Маузолеј на Ловћену не схватам“ — апострофирао је он и илустровао коментаром *Хрватског тједника*, од 28. свибња (маја) исте године, цитирајући дио текста из написа под насловом „Делегација Цетиња посјетила Матицу Хрватске“, у коме се, међу осталим, каже: „Договорено је да Републички одбор СР Хрватске за изградњу Његошевог маузолеја и Матица Хрватске разраде детаљни план активности, којег ће бити носилац Матица Хрватска, са својим огранцима. Матичина комисија, за иноземне везе с Хрватском у свијету, упознаће наше земљаке у свијету с том акцијом и препоручити им да упуте новчане прилоге за довршење Његошевог маузолеја на Ловћену“. С наведеним у вези, Мартиновић је казао да примједбе чини „ради критичког односа према овој сарадњи, јер се Одбор за подизање Маузолеја на Ловћену од ове сарадње није оградио...“ и додаје у својој расправи: „Као мали ситни посленик мислим да свака наша веза било са градом, било са републиком, било са иностранством, треба да учвршћује оно што смо ми крвљу цементирали: братство и јединство наших народа, међународну сигурност и људске односе, борбу за виши степен културе, борбу за поштовање човјека као највишег бића. Међутим, овакви контакти нијесу на тој линији“ — закључио је Мартиновић.

Овакав став Н. С. Мартиновића, код надлежних „фактора“ врло је рђаво протумачен, тако рећи као антинационални и антидржавни поступак. Режимлије су припремале одмазду. За Ника Симова Мартиновића услије-

дио је нови „ход по мукама“. Удбини доушници су видјели своју шансу и правили „бизнис“, попуњавајући Николов „досије“. Штавише, постојао је повјерљиви материјал у којему је оптуживан, малтене као „руски шпијун“. А онда је, убрзо успиједио „главни обрачун“. По задатку га је посјетио Милутин Тањевић, члан Извршног вијећа (владе) СР Црне Горе и ранији министар Унутрашњих послова, и у канцеларији Скупштине општине, у присуству тадашњег председника Н. Ражнатовића и председника ОК ССРН М. Костића, тражио од њега да поднесе оставку на директорство у националној библиотеци и на чланство у Друштву за науку и умјетност Црне Горе, јер ће га, иначе, ако то не учини, раскринкати као „шпијуна НКВД“.

Мартиновић је поставио само једно питање: да ли да поднесе оставку и на функцију народног посланика.

Одговор је био: „Код нас је демократија, ако бирачи оцијене — они ће те и опозвати!“

Знајући за разрађене методе органа државне безбједности, Мартиновић је без предомисљаја и одлагања поднио оставку и на друге бројне функције које је имао тада у Црној Гори. С тим у вези, причао је једном свом познанику: „...Прошао сам многобројне тортуре и свака наредна била је гора од оне прве. Могао сам да претпоставим што бих све морао да поднесем уколико бих био ухапшен под оптужбом да сам шпијун НКВД, без обзира што је то све измишљено и сулудо. Питање је како бих све те тортуре издржао, па сам под хитно поднио оставке на све оно што је тражено од мене. Тада сам се сјетио Његоша, исповиједао се Мартиновић, и 'зло се трпи од страха горега...'“¹⁶ Биће да се сјетио 1949. када је без објашњења ухапшен, а његова књига „Проучавање о Његошу“ спаљена... Забијежено је и то како је „...шеф ДБ СУП-а Цетиње, систематски ширио гласине кроз Цетиње како сам шпијун НКВД и како ћу бити ухапшен да би ми било суђење. На мене је стално вршен психички притисак“ — објашњавао је Мартиновић разлоге зашто је поднио „неопозиве“ оставке о којима ни у Скупштини Црне Горе нико од посланика се није усудио да пита за праве мотиве.

Од изнуђених оставки Н. С. Мартиновића, које су успиједиле априла 1973. године, овај ријетки културни посленик и научни ентузијаста, на први поглед није клонуо; предано је радио на научним пословима. Па, ипак, доживотна малтретирања и психички притисци, апсане и репресалије које је безмало пет деценија преживљавао, оставиле су дубоког трага на његово здравље. Често је причао пријатељима да је „из ината“ успијевао да све то преброди...

Оне се неће физички ни духовно смирити до потоње уре у Сарајеву 10. јануара 1955. године. Умро је достојанствено и „стојећи“, како је то вазда прижељкивао. На научном скупу у Институту за књижевност и језик у Сарајеву одржао је два предавања (о „Теорији и Историји књижевности професора Јова Љепаве“, и о „Првом продирању 'Хасанагинице' у свијету“). Након другог саопштења му је позлило. У нарученом таксију на путу до хотела „Европа“ завршио је свој животни пут. У хотелској соби нашли смо у

¹⁶ Др Илија Вуковић: Вријеме репресије у црногорској култури (4): Случај академика Ника С. Мартиновића. – *Побједа*, XVI/1990, бр. 8972, 22. XI, стр. 11.

његовој ташни наведена предавања и рукопис једне расправе — „Црногорски печалбари у Цариграду“, који су му посмртно објављени.

Од великог хуманисте и познатог научника у Сарајеву се опростио књижевник Бошко Новаковић, проф. Новосадског универзитета. Земни остаци су му донесени на Цетиње, да би по први пут на крају часног живота почивали мирно на гробљу испред цркве „Св. Јована“ у Бајицама, поред својих заслужних предака.

Умро је изузетно популарни и много поштовани Нико Симов, човјек који је лако освајао људе, непосредношћу и хуманошћу у првом реду. До-стојанствено је доживљавао све мијене и безбројне патње које му је усуд досудио. Стојички је живио и стојећи је умро. Величанствена поворка на-рода испратила га је на вјечни починак. Извјесно је, Цетињани нијесу запамтили толики и такав испраћај. У посмртном говору академика Обрена Благојевића, представника САНУ из Београда, др Ђока Пејовића, из Тито-града, др Дејана Ђуричковића, из Сарајева, Блажа Зеца, проф. из Улциња, Војислава Вулековића-Бољевића, проф. из Котора, публицисте Василија Лу-кића из Цетиња и других, оцртана је његова животна стаза и заслуге за науку и културу.

И овом приликом, републичко руководство је изостало да му ода по-тоњу пошту. Такав став је заузет „на највишем мјесту“... То је био и разлог да званични медији средстава информисања донесу само „штедљиве“ вије-сти о његовој смрти.

У јавној захвалности породице, објављеној у *Политици*, поред оста-лог, записано је:

„Сахранили смо га скромно, онако како је читавог свог вијека скром-но живио. Последња почаст нашем драгом Нику, била је она непресушна ријека другова и пријатеља, која на гласо његовој смрти непозвани похи-таше да се поклоне сјенима друга из ђачких и студентских дана, из 'Главначе', илегалства, са Аде Циганлије, окупаторских мучилишта и ло-гора из рата и *послијератног времена* (курзив наш), из сељачких кућа, научних скупова и академија, да нам пруже утјеху и изјаве саучешће.“¹⁷ (Ни-је било препоручљиво подсејати и помињати мучилишта послијератног времена; било је то средином седме деценије када се о постојању истих ни-је смјело говорити. Али, породица није могла прећутати оно што јој је притискало душу!)

Његова смрт, неочекивано и поразно за ужу и ширу породицу; за рођаке, пријатеље и сараднике; за црногорски народ и оне који су га знали изван Црне Горе, а таквих је одиста било много; за науку и културу, за све — сем за републичку „врхушку“ која организовано није дошла да га испра-ти до вјечне куће на бајичком гробљу, болно је одјекнула. Јер је губитак био огроман, утолико већи што се од његовог стваралачког рада још много очекивало.

Умро је човјек, али не и његово дјело. Од коликог је губитка била ње-гова смрт, свједоче најљепше ове ријечи из некролога академика Радомира Лукића, генералног секретара САНУ: „Био је ретко човечан човек, прави потпун човек, један ванредно леп и потпун моралан лик, пуно и право оличење црногорског чојства, коме је морал био највиши закон и вредност

¹⁷ *Политика*, Београд, 9. марта 1975. године.

изнад свих осталих. Ретко човекољубив, увек спреман да сваком несебично помогне, тих и скроман, заборављајући на себе, човек који се искрено радовао свачијем успеху и добру, човек на кога се могло ослонити поузданије но на самог себе... Такав ће Нико Мартиновић највише недостајати пријатељима и сарадницима на заједничком послу“.¹⁸

*

* *

Смрт Ника С. Мартиновића су са жалошћу и пијететом огласиле многе научне институције у земљи и иностранству, чији је био сарадник, истичући огроман губитак за науку. *Ин меморијам* су објавили: Етнографски институт (*Политика*, 14. јануара 1975.), Научно друштво за историју здравствене културе Југославије (*Политика*, 19. I 1975). У Прагу, у *Slovanskoj knihovni* Народне библиотеке Чехословачке, приређена је комеморативна сједница, са изложбом његових радова, а М. Недведова је своју комеморативну ријеч објавила у виду некролога.¹⁹

Поводом смрти Н. С. Мартиновића, некрологе су написали многи угледни аутори и објавили их у низу часописа и листова: *Acta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, Београд; *Југословенски историјски часопис*, Београд; *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд; *Историјски записи*, Титоград; *Борба*, Београд; *Књижевне новине*, Београд; *Просвјетни рад*, Титоград; *Четврти јул*, Београд.

У његовом родном Цетињу и вољеној Црној Гори, ако је неко и дошао на помисао да му треба одржати комеморацију, ту замисао није смио реализовати. Институције у којима је радио; *Побједа* и гласила Друштва за науку и умјетност прећутала су смрт свог заслужног руководиоца, члана и сарадника.

Касније, ни Црногорска академија наука и умјетности, која је марта 1976. прерасла из Друштва за науку и умјетност Црне Горе, у својој првој споменици *Црногорска академија наука и умјетности 1973-1983* (Титоград, 1983) не биљежи име Ника С. Мартиновића. Иако је претходно био члан Матичарске комисије и редовни члан,²⁰ Редакција споменице га није уврстила међу чланове ранијег Друштва, сада академике и дописне чланове (не гризе ли их данас савјест!), иако су, природно је, унесени подаци за у међувремену преминуле чланове (на примјер, Милоша Вушковића, умрлог 5. септембра 1975., или Бранимира Гушића, умрлог 7. јула 1975.).²¹ Редак-

18 Радомир Д. Лукић: Нико С. Мартиновић (1914-1975). — *Књижевне новине*, Београд, 1975, бр. 480, I. II, стр. 2.

19 Milada Nedvřdová: Z knihovnické Jugoslávie. — *Zpravodaj SK ČSR*, 13, 1975, č. 1, str. 32. Потпис: М. Н.

20 Саобразно Закону о Друштву за науку и умјетност Црне Горе (бр. 1541, од 12. октобра 1971), на предлог Републичког савјета за координацију научних дјелатности Скупштина СР Црне Горе, на сједници од 28. октобра 1971, именовала је Матичарску комисију од 10 чланова, у чијем је саставу био и Нико С. Мартиновић. Матичарска комисија је 26. марта 1973, међу 25 редовних чланова, од којих свега три са сталним пребивалиштем у Црној Гори, бирала и Ника С. Мартиновића. (Уп. споменица *Црногорска академија наука и умјетности, 1973-1983*, Титоград 1983, стр. 36).

21 Због таквог односа према Нику С. Мартиновићу и сличних поступака власти, књижевник

ција најновије споменице — *Црногорска академија наука и умјетности 1983-1993* (Подгорица 1993) унијела је био-библиографске податке и о Нику С. Мартиновићу (стр. 100-101), исправљајући на тај начин недопустиву грешку — свјесно изостављање (!) — ранијег Редакцијског одбора.

* *

*

Нико С. Мартиновић је носио у себи једну велику драму. Није се никада клонио сукоба са политиком и политичарима. Био је вјечити опонент владајућим самодршцима и то му се грдно светило и осветило, њему и науци! Провео је преко седам година по разним затворима и мучилиштима свих режима који су на нашим просторима измијењани током његовог живота. На крају је његов крхки организам морао подлећи. Зли политичари су га, напосок, сломили и живот му прекинули. „Скраћивали“ су и науку којом се бавио. Кад су га ухапсили 1949, спалили су му тек штампану књигу о Његошу.²² А 1973, као што је истакнуто, приморали су га да поднесе оставку на чланство у Научном друштву — будућој Црногорској академији наука и умјетности...

И поред свега Нико С. Мартиновић је доста створио и остварио у науци и култури. Оставио је трајан спомене у народу својом људскошћу, стаменошћу и знањем — писаном и усменом ријечју; толерантним у културним маниром...

Прерана смрт прекинула је у њему много онога што је тек имао да каже, а имао је још доста планова и научно-истраживачких пројеката. Нама су познати неки од њих: Цеклинска заједница и њена риболовна комуница на Скадарском језеру; монографија о Павелу Аполоновичу Ровинском; племенска монографија Бајица; допуњено издање друге књиге о Валтазару Божићу (скраћену верзију објавио у *Гласнику Етнографског музеја на Цетињу*, књ. 4, 1964, стр. 1-64).

2.

Публицистичко-научна дјелатност Нике С. Мартиновића је разноврсна и богата. Бавио се од ране младости журналистиком, књижевношћу и науком.

Михаило Лалић је реаговао подносећи оставку на чланство у ЦАНУ. Лалић наводи да су иступили из ЦАНУ, претпостављамо због сличних разлога, и др Боро Божовић и Радован Зоговић (уп. Михаило Лалић: „Озлоједили су ме поступци власти“... није ми остајало ништа друго него да дам оставку — ријечи су великог писца. — *Ул. Побједа*, XLVI/1991, 9160, 12).

- 22 Каћуша Крсмановић: Што је спалена књига „Проучавање Његоша“ Нике Симове Мартиновића и има ли од ње трага. Саво Јоксимовић „спалио“ Његоша. — *Покрет*, Титоград 50/1991, бр. 202, 17. IV, стр. 31. Ауторка саопштава податак да је у књизи „Неколико докумената о мисији кнеза Долгоруковог у Црној Гори (1769)“, коју је „приопћио и објаснио“ Стјепан Антољак, а издао Историјски институт НР Црне Горе као „Зборник за проучавање Петра II Петровића Његоша“, под уредништвом тадашњег директора (Цетиње 1949), на задњој страни наведени подаци, између осталог, о књигама које су дотле изашле из штампе у издању Института, и међу њима је „инкриминисана“ и спалена Мартиновићева књига...

Фолклористиком и књижевношћу почео је да се бави још 1929. године као средњошколац. Сакупљао је фолклорну грађу (анегдоте, народна вјеровања, предања и сл.), писао пјесме и цртице, објављујући их под својим именом или псеудонимом, у: *Слободној мисли* (Никшић, 1929-1937), *Зети* (Подгорица, 1931-1941), *Венцу* (Београд, 1930-1932), *Младости* (Загреб, 1932-1933), *Правди* (Београд, 1931-1936), *Зетском гласнику* (Цетиње, 1932-1933), алманасима: „Нови дани“ (Цетиње, 1931) и „На крчидби“ (Подгорица, 1932), *Новој лучи* (Подгорица, 1932), *Цетињском одјеку* (Цетиње, 1932-1933), *Нашој ризници* (Пожаревац, 1931), *Нашој искри* (Крушевац и Бијело Поље, 1931-1933), *Студенту* (Београд, 1936-1938), *Жени данас* (Београд, 1937-1938), *Удару*, илегалном органу ПК КПЈ за Црну Гору (Цетиње, 1935), *Правди* (Торонто, 1937-1938), *Слободној речи* (Чикаго, 1937-1938), *Новом миру* (Београд, 1932), *Штампи* (Београд, 1935), *Југословенској пошти* (Сарајево, 1933-1934), *Напријед* (Осијек, 1936-1937) и др.

У току другог свјетског рата и након ослобођења, својим новинским чланцима, књижевним прилозима и научним радовима сарађивао је у преко 50 часописа, ревија, листова, зборника и споменица, у земљи и иностранству, и то: *Радио вијести* (Цетиње, излазиле илегално од маја до јула 1941), *Ријеч слободе* (ослобођена територија, 1944), *Побједа* (Никшић, Цетиње, Титоград, 1944-1970), *Слободна Далмација* (Сплит, 1945-1946), *Југословенски морнар* (Сплит, 1945), *Фронт* (Београд, 1946), *Глас САНУ* (Београд, 1973-1974), *Стварање* (Цетиње, Титоград, 1946-1971), *Историјски записи* (Цетиње, Титоград, 1948-1973), *Омладински покрет* (Цетиње, Титоград, 1947-1966), *Сусрети* (Титоград, 1953-1962), *Наша жена* (Цетиње, Титоград, 1946-1960), *Вјесник* (Загреб, 1961), *Архивист* (Београд, 1954), *Овдје* (Титоград, 1969-1972), *Правни зборник* (Титоград, 1960-1971), *Гласник Етнографског музеја на Цетињу* (1961-1964), *Библиографски вјесник* (Цетиње, 1961-1964), *Старине Црне Горе* (Цетиње, 1963-1966), *Споне* (Никшић, 1970), *Политика* (Београд, 1960-1971), *Борба* (Београд, 1961), *Студентска ријеч* (Никшић, 1971), *Годишњак Поморског музеја у Котору* (1958-1971), *Прилози за књижевност и језик* (Београд, 1956-1958), *Ковчежић* (Београд, 1959-1966), *Гласник Етнографског института САНУ* (Београд, 1976), *Библиотекар* (Београд, 1958-1973), *Задарска ревија* (1961), *Народно стваралаштво-Folklor* (Београд, 1962-1974), *Наша штампа* (Београд, 1959), *Београдска недјеља* (1959), *Савремена школа* (Београд, 1956), *Театрон* (Београд, 1972), *Дијалектика* (Београд, 1974), *Југословенски историјски часопис* (Београд, 1962), *Просвјетни рад* (Цетиње, Титоград, 1949-1961), *Брка* (Котор, 1959), *Поморство* (Сплит, 1955), *Титов пионир* (Цетиње, 1955), *Културни живот* (Београд, 1961), *Огледи* (Титоград, 1964), *Кораци* (Титоград, 1971), *НИН* (Београд, 1965-1966, 1971), *Сувремено новинарство* (Загреб, 1964), *Одбрана и заштита* (Београд, 1971), *Годишњак Цетињске гимназије* (1969-1973), *Умјетност* (Београд, 1971), *Титоградска трибина* (1971), *Панчевац* (Панчево, 1968), *Годишњак Института за књижевност и језик* (Сарајево, 1975), *Нева* (Ленинград, 1967), *Русская литература* (Ленинград, 1968), *Известия Академии наук СССР* (Москва, 1968), *Псковская правда* (Псков, 1967), *Временик Пушкинской комиссии* (Ленинград, 1969), *Association internationale d'études du Sud-Est Européen IV Académie Bulgare des sciences* (Sofia, 1969), *Библиоководение и библиография за рубезом* (Москва, 1971) и др.

Осим у периодичним публикацијама, сарађивао је на низу зборника и споменица као што су: *Црногорци о себи и животу*, збирке анегдота, књ. II и књ. III (Никшић, 1932. и 1936.), у којима је објавио око 100 анегдота које је он сабрао; *Утуци лажне династије*. Зборник сабрао С. Дапчевић (Цетиње, 1937), у којему је публикувао чланак „Грандоманије црногорске“; *Иван Милутиновић-Милутин* (Београд, 1969); *Речи на делу*. Зборник палих писаца, издање Савеза књижевника Југославије (Београд, 1961); *Отпор у жицама*. Издање Војно-издавачког завода (Београд, 1969); *Народи Југославије*. Издање едиције „Народи свијета“ (Москва, 1964; Београд, 1965); *Од „Слова о полку Игорове“ до „Тихого Дона“* (Ленинград, 1969, издање АН СССР-а); *Зборник радова Филозофског факултета у Сарајеву*, посвећен Салку Назечићу (Сарајево, 1972); *Зборник радова о устанку у Боки Которској 1869* (Котор, 1971); *Зборник радова „1.100 година Бокелске морнарице“* (Котор, 1969); *Зборник Савеза фолклориста Југославије* (Вараждин, 1957; Зајечар, 1958; Охрид, 1960; Титово Ужице, 1961; Мостар и Требиње, 1962; Цетиње, 1963; Нови Винодолски, 1964; Цеље, 1965; Велење, 1965); *Јован Ердељановић. Живот и дело*. Радови са II симпозијума етнолога Србије (Панчево, 1976); *Животна средина и човек* (Београд, 1973); *Зборник радова, VI Научни састанак, Научно друштво за историју здравствене културе Југославије* (Панчево, 1974); *Научни скуп „Лењин и наука“* (Београд, 1974); *Зборник Музеја позоришне уметности* (Београд, 1962); *Зборник прилога југословенских позоришта 1861-1961* (Нови Сад, 1961); *Зборник Матице српске, Одељење друштвених наука* (Нови Сад, 1953, 1954); *Зборник радова приказаних на међународном научном скупу „Велике силе и Србија пред први светски рат“* (Београд, 1976); *Зборник радова „Југословенски народи пред први светски рат“* (Београд, CDXVI, књ. 61), *Преглед рада југословенских националних библиотека* (Загреб, 1958); *Проблеми библиотекарства у Црној Гори* (Цетиње, 1965); *Сабор о библиотекарству СР Србије* (Београд, 1971); *Библиотекарство Југославије* (Љубљана, 1972); затим, у: *Споменици Цетињске гимназије* (1972); *Споменици болнице „Данило I“ 1873-1973* (Цетиње, 1973); *Споменици Барске гимназије* (1971), *Свети Василије Острошки. Споменица поводом 300. годишњице његовог представљања* (Београд, 1971), итд. Уз то, објавио је више енциклопедијско-лексикографских јединица за *Енциклопедију Југославије* (Загребе, 1958. и 1963) и *Лексикон писаца Југославије* (Нови Сад).

Приликом објављивања својих текстова у дневној и периодичној штампи, у часописима и споменицама, Нико С. Мартиновић се потписивао пуним именом и презименом, понекад скраћено (Н. С. Мартиновић, Н. Мартиновић) или шифрама, иницијалима и псеудонимима: Н. М., Н. М., Н. С., Н. С. М. (*Зета*, *Подгорица*, *Слободна мисао*, *Никшић*, *Побједа*, *Цетиње*, *Титоград*); др Н. М. (*Зета*, *Подгорица*); Ј. Ац. (*Венац*, *Београд*); Ј. Ациј (*Наша ризница*, *Пожаревац*); Х (*Зета*, *Подгорица*, *Слободна мисао*, *Никшић*); Мартиновић Бајица Никола С. Н. Мартинов (*Венац*); Никола С. Мартиновић (*Зета*, *Подгорица*); (*Нова Луча*, *Подгорица*); Н. Симонов (*Слободна мисао*, *Никшић*) и др Н. Дубравић (*Споменица болнице „Данило I“*). Више новинских прилога објавио је анонимно. Накнадно је, међутим, прилоге без потписа, на примјер, у *Побједи*, и *Омладинском покрету*, оловком идентификовао уносећи иницијале НСМ, или Нико Симов.

Није само Нико С. Мартиновић писао у бројној периодици, споменицама и публикацијама зборничког типа, већ је нештедемице своје богато

знање и искуство улагао као редактор низа периодичних публикација и зборника. Био је члан или уредник (главни или одговорни) многих редакцијских колегија: *Нови дани* (Цетиње, 1931), *Радио вијести* (Цетиње, мај-јун 1941, илегална саопштења са савезничких радиостаница), *Ријеч слободе*, орган ЦАСНО (на ослобођеној територији 1944), *Побједа* (Цетиње, 1947-1948), *13. јул* (Цетиње, 1949), *Просвјетни рад* (Цетиње, 1949), *Омладинска пруга Никшић-Титоград*. Зборник радова (Цетиње, 1949), *Стварање* (Цетиње, 1948-1949), *Зборник за проучавање Петра II Петровића Његоша* (Цетиње, 1949), *Странци о Црној Гори* (Цетиње, 1949), *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, књ. I-III (Цетиње, 1957-1958), *Библиографија чланака у црногорској периодици* (Цетиње, 1959), *Историјски записи* (Титоград, 1958. и 1960), *Правни зборник* (Титоград, 1960-1971), *Старине Црне Горе* (Цетиње, 1963-1966), *Народно стваралаштво Црне Горе*, едиција „Обод“ (Цетиње), *Дјела о Јужним Словенима*, едиција „Обод“ (Цетиње, 1967), *Штампа I* (Титоград, 1958), *Споменица Цетињске гимназије 1881/1961* (Цетиње, 1972), *Годишњак Цетињске гимназије*, II (јубиларни број, Цетиње, 1970), *Библиографски вјесник* (Цетиње, 1961-1964), *Цјелокупна дјела Николе Петровића Његоша*, књ. I-VI (Цетиње, 1969), *Проблеми библиотекарства Црне Горе* (Цетиње, 1965).

3. ...

Нико С. Мартиновић бавио се веома успјешно низом научних дисциплина: фолклористиком и етнографијом, књижевношћу, журналистиком и публицистиком, правнодржавном, културно-просвјетном и политичком историјом, етиком, марксистичком филозофијом и социологијом, лексикографијом, библиографијом и библиотекарством.

Запажени су резултати његовог научног рада у области фолклористике. Између два свјетска рата интензивно је сакупљао анегдоте, народна вјеровања и предања и објављивао их у црногорској штампи. Послије другог свјетског рата студиозније је почео да се бави проблемима фолклора. Писао је чланке и краће расправе, конгресне реферате и студије. Присталица је тезе да свака друштвена епоха има своје народно стваралаштво које се развија заједно и упоредо са друштвеним кретањима и поприма квалитете епохе у којој се ствара.

У сабирању фолклорне грађе, чланцима и расправама о народном стваралаштву указао је на неколико принципијелних проблема које треба фолклористика да ријеш. Борио се за разбијање формално-шаблонског приступа проучавању народног стваралаштва. Указивао је на потребу сакупљања мушког лелека у Црној Гори који изражава својеврсну апотеозу човјеку. Посебно се залагао да се у тужбалицама уочи као доминантан осјећај буне против поврде људског достојанства маскирањем погинулог, а не жалост људско осјећање за умрлим.

Иако народно стваралаштво одражава епоху у којој настаје, Мартиновић трага за оним садржајима који спајају епохе и појашњавају визију о будућем човјеку као највишем бићу. Ови његови радови су позитивно оцијењени од домаће и стране научне критике. Са његовим важнијим радовима упозната је домаћа и страна стручна и научна јавност (Виктор Гусев, Борис Путилов, Надежда Велецкаја, Jan Hajny, Jerzy Slizinsky, Zdenek

Bidalo²³ и др.). Стручну и научну оцјену проучавања народног стваралаштва Н. С. Мартиновића дао је академик Петар Влаховић,²⁴ док је Миљана Радовановић скренула пажњу на његово проучавање борбеног фолклора.²⁵ Влаховић је кроз анализу главнијих радова Мартиновићевих, указао на његов вишеструки допринос проучавању нашег народног стваралаштва, које у његовом научном раду, по ријечима Влаховића, заузима значајно мјесто и представља цјелину за себе.²⁶ Према мериторној оцјени П. Влаховића, Мартиновић је многим проблемима и питањима посветио одговарајућу научну пажњу, истичући у првом реду цјеловитост проблема народног стваралаштва и значај његовог континуираног развитака, односно интегративни утицај на развој народног живота у простору и времену.²⁷ Ови његови радови одликују се суптилним анализама чињеница и историјских извора, конкретношћу и веома документованим садржајем. Праћена је генеза појава и у њима увијек истицано као највећа вредност људско достојанство, слобода и правда, а осуђивана и жигосана примјерима издаја земље и народа.

Посебну наклоност Н. С. Мартиновић је показивао за проучавање револуционарног фолклора, развој радничке класе, стварање културног наслеђа сељачко-радничких сталежа. Умио је да одабере детаљ, постави га у одговарајући друштвени, историјски и општи контекст развоја и на основу тога извуче синтезу с општим поукама и порукама.²⁸

Овдје треба посебно споменути Мартиновићеву књигу *Еванђеље по народу* (Титоград, 1969), у којој је покушао да систематизује народну филозофију кроз пословице. Ради се о сложеној филозофско-етичкој расправи у којој се анализира обликовање човјековг (црногорског) погледа на живот и свијет кроз историју. Пола ове његове књиге су управо пословице распоређене по појмовима етике и филозофије, а пола кратка теоретска обрада тих појмова. Књига је, заправо, подијељена на три дијела: *Човјек, Друштво, Слобода*. Човјек као етичко и мисаоно биће проведен је кроз сва три одјелка у ситуацији разних неодољивих притисака и слободног понашања.

4.

И књижевношћу се бавио Н. С. Мартиновић од ђачких дана. У раној младости написао је двадесетак пјесама. Писао је путописне биљешке, есеје, приказе и биографије појединих писаца. Бавио се и књижевном критиком и историјом црногорске књижевности. Обрађивао је у јужнословенској и совјетској периодици старе и новије црногорске писце. Посебно је обрађивао књижевност између два свјетска рата. У разним часописима и

23 Уп. библиографске јединице ових аутора из литературе о Нику С. Мартиновићу (на крају овог рада!).

24 Др Петар Влаховић: Допринос др Ника Симова Мартиновића проучавању нашег народног стваралаштва. — *Народно стваралаштво, Folklor*, Београд, XXII/1983, св. 1, стр. 1-29.

25 Миљана Радовановић: У спомен Нику С. Мартиновићу, прегаоцу на проучавању борбеног фолклора. — *Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности*, кн. XXIV (1975), стр. 41-43.

26 Др П. Влаховић: Цит. рад. стр. 2.

27 Исто, стр. 28.

28 Исто, стр. 29.

другим публикацијама дао је прилоге расвјетљавању личности и дјела 40-50 књижевника из Црне Горе.

У коауторству са Ристом Ковијанићем, Чедом Вуковићем и Сретенем Перовићем приредио је зборник „Предњегошевско доба“ (Титоград, 1963. и 1969) и написао веома садржајну уводну расправу у овом колективном дјелу.

Пјесником и филозофом Петром II Петровићем Његошем Мартиновић се бавио од 1931. године. У више од двадесет чланака и саопштења покренуо је низ проблема и расвијетлио неке епизоде из Његошевог живота. Године 1949. била му је објављена књига „Проучавање Његоша“ у едицији Историјског института Црне Горе (Цетиње, 1949, 112 стр.), у којој су били изложени програмски проблеми проучавања великана. Ова књига је, након Мартиновићевог хапшења, из штампарије „Побједе“ завршила на ломачи. Нажалост, од ове Мартиновићеве књиге није сачуван ниједан егземплар. Сачувани су само непобитни докази да је књига била штампана и по налогу Удбе спаљена.²⁹

30

И касније се Н. С. Мартиновић активно бавио његошологијом. О Његошу је у домаћој и свјетској научној штампи написао више расправа. Резултате својих истраживања о Његошу саопштавао је у виду предавања на појединим универзитетима (Београд, Лењинград). Расвијетлио је питање Његошевог боравка у Пскову (1837), питање рукописа његове „Слободијаде“, питање „Цетињског летописа“ као извора за проучавање Његоша.

Мартиновићеве радове из његошологије и историје књижевности позитивно су оцијенили мјеродавни стручњаци, као што су: проф. др Хенрих Батовски (Варшава),³¹ Крунка Шарова (Софија), академик Душан Недељковић, Видо Латковић, Јован Чађеновић, Ђуро Јеликин, Алекса Ивановић, и др.

Сем радова из књижевности, Н. С. Мартиновић је објавио и неколико чланака и расправа из српскохрватског књижевног језика, од којих привлачи посебну пажњу његов рад: „Вукова правописна реформа и борба за књижевно јединство у Црној Гори“. У својим расправама о Валтазару Богишићу посебно је говорио о језику Црногораца као српском, односно српскохрватском језику, без обзира на дијалекатске разлике. Да не би било дилема којим језиком говори, 1969. године иступио је из Удружења

²⁹ Уп. фусноту 22. Уз то, Н. С. Мартиновић своју уништenu књигу биљежи као бфј у својој библиографији коју му је објавила САНУ у свом *Годишњаку* из 1972. (Београд, 1975). На стр. 735 на следећи начин су евидентирани ови релевантни подаци о књизи: „Проучавање Његоша. — Издање Историјског института Црне Горе, Цетиње 1949. Штампарија „Иво Чубелић“, Дубровник, стр. 112“. Занимљиво је да је аутор навео како је књига штампана у Дубровнику, свакако да би „заварао“ траг!?

³⁰ И у писму Ђорђу Сп. Радојичићу из Новог Сада, датираном у Врњачкој бањи, 12. VIII 1955, говори како му је 1949. године била „штампана али неповезана књига чланака 'Проучавање Његоша' (издање Ист. инст. ЦГ) која је уништена а слог претопљен. Тада сам био покренуо двије едиције 'Зборник за проучавање Његоша' и 'Странци о Црној Гори' — казује он.

³¹ Уп. Библиографију о Николу С. Мартиновићу на крају овог рада.

књижевника Црне Горе, изјашњавајући се без двоумљења да говори српским, односно српскохрватским књижевним језиком.

5.

Н. С. Мартиновић се од најранијих дана до поткрај живота бавио појединим питањима из историје Југославије а посебно везама са Русијом, развитком револуционарног покрета у Црној Гори и његовим везама са српским и балканским народима, Уједињеном омладином спрском, Побунном морнара у Боки 1918, анексионом кризом 1908/1909. и развитком радничког покрета у Црној Гори 1918-1941. године. Из ове области знања има више чланака и расправа и неколике монографске публикације, од којих ћемо овдје поменути: „Из борбе за слободу“ (Цетиње, 1949), „Јован Томашевић“ (Београд, 1955), „Капитулација Црне Горе и Јанко Вукотић“ (Цетиње, 1957).

Мартиновић се посебно интересовао за историју радничког покрета Црне Горе. Поред монографије о Јовану Томашевићу и историје радничког покрета Црне Горе, написао је око 50 чланака и прилога из те проблематике и појединим револуционарима тог периода у разним часописима и листовима (Вукашин Марковић, Марко Машановић, Лазар Ђуровић, Богдан Вујошевић, Мирко Срзентић, Жарко Мариновић, Мирко Вешовић, Иван Вушовић, Марко Деља, Нико Зачиранин, Крсто Сјеклоћа и др.).

О његовим посебним публикацијама је објављено више позитивних рецензија у нашој земљи и иностранству... О научној активности Н. С. Мартиновића у области изучавања политичке, културне и правне историје дао је високу стручну и научну оцјену др Томица Никчевић.³²

6.

Проучавање Валтазара Богишића и Павела Аполоновича Ровинског су биле сталне преокупације у научно-истраживачком послу Ника С. Мартиновића. За Богишића се интересовао још прије другог свјетског рата, али се од 1953. године интензивно и непрекидно бавио овим законодавцем и великаном правне мисли код нас. Између осталог о њему је написао тридесетак чланака и студија, и двије књиге („Валтазар Богишић“ I. Цетиње 1958; II. Цетиње 1964). У вези са В. Богишићем Мартиновић је разрађивао питања из теорије права о кодификацији и инкорпорацији позитивне правне свијести, са израженим појмовима о правди и правичности, у нормативна акта која нијесу туђе тијело у народном организму; питања адекватне правне терминологије; питања правне социологије и етике; као и питања позитивних садржаја кућне заједнице као облика старе словенске задруге у друштвеном животу Црногораца. За продубљивање ових концепција нарочито су му помогли резултати истраживања извора утопије Томаса Мора, совјетског академика Михаила Павловича Алексејева, који је утврдио да је Т. Мор црпао грађу за своју *Утопију* из јужнословенске задруге.

³² Др Томица Никчевић: Нико С. Мартиновић и његово стваралаштво у области културне, политичке и државно-правне историје. – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, XXIV/1975, стр. 25-40.

Мартиновићева истраживања о Богишићу су дого трајала у Цавтату, гдје је проучавао његову архивску оставштину (исписао је између 5.000 и 6.000 докумената, које је оставио Историјском институту Црне Горе), затим у цетињским архивима и архивима Лењинграда (данас Санктпетербурга).

Мартиновићев рад на Богишићу је врло позитивно оцијенила домаћа и инострана критика. О томе су веома похвално писали академици Виктор Новак,³³ Душан Недељковић,³⁴ проф. др Андрија Лаиновић,³⁵ проф. Сурја Пуповић,³⁶ Хелена Столарска,³⁷ Крунка Шарова,³⁸ др Илија Конев³⁹ и др.

Истраживања Нике С. Мартиновића у богатим руским архивама и библиотекама, увелико су га ангажовала на изучавању стваралачког опуса П. А. Ровинског. У совјетским научним круговима је истицано да је Мартиновић малтене открио Ровинског, иако је о овом научнику и прије њега релативно доста писано и у Русији и код нас, али претежно као о етнографу. Ровински је, међутим, био најприснији сарадник и пријатељ Николаја Чернишевског. Припадао је плејади научника демократа, револуционара из друге половине минулог вијека и његова прогресивна проучавања друштвених прилика у Србији, Босни, Црној Гори и Бугарској, базирана на социјалној етнографији, историји, антропологији и антропогеографији, у корелацији су са Његошевим политичким концепцијама о Јужним Словенима, а не супротстављају се ни концепцијама Валтазара Богишића и Јована Цвијића и њиховом учењу о развоју друштвене мисли и народа Балканског полуострва.

Н. С. Мартиновић је резултате својих проучавања о Павлу Русу саопштавао у својим предавањима на Катедри физичке географије Географског друштва СССР-а и у Етнографском институту АН СССР-а; затим, на Институту за књижевност АН СССР-а у Лењинграду, VII конгресу антрополога и етнографа у Москви и на једном конгресу Савеза фолклориста Југославије и разној домаћој и страниј периодици и публикацијама зборничког типа. Поред десетак чланака, расправа и саопштења о Ровинском, Мартиновић је приредио и књигу „Ровински о Његошу“ (Цетиње, 1969), као прву у замишљеној вишесеријској едицији „Павле Аполонович Ровински: Дјела о Јужним Словенима“.

И о истраживањима Н. С. Мартиновића посвећеним Павелу Аполоновичу домаћа и инострана научна јавност изрекла је позитиван суд.

33 В. Новак је о Мартиновићевом раду на Богишићу констатовао ово: „О целокупном раду Богишића на историји кодификације црногорског имовинског законика дао је свеобухватну дисертацију Нико С. Мартиновић...“ (Др Виктор Новак: *Богишић и Рачки*, САНУ, Београд 1960, стр. 43)

34 Др Душан Недељковић: Светозар Марковић у данашњој Москви и Валтазар Богишић на Цетињу. – *Правни зборник*, Титоград, 1961, 3, стр. 189-192.

35 А: Н. С. Мартиновић, Валтазар Богишић. – *Побједа*, XV/1958, бр. 26, стр. 9.

36 Др Сурја Пуповић: *Грађанскоправни односи у Законику Леке Дукађинија*, Приштина, 1968.

37 Хелена Столарска: Н. Мартиновић, „Богишић и историја кодификације црногорског имовинског права. – *Zasopismo Prawno-Historyczne*, t. XIII, zeszyt 1. Polska AN, 1961, str. 209-212.

38 Др Крумка Шарова: Срешти с југословенски историци. – *Историјески преглед Института за историју БАН*, Софија 1963, бр. 5, стр. 137.

39 Илија Конев: *Блгаро-српски литературни вазимоопношенија през XIX в*, Софија, БАН, 1964, стр. 136.

Лексикографија, библиотекарство и библиографија су такође једна од Мартиновићевих сталних преокупација. Као секретар Лексикографског одјељења Научног друштва Црне Горе (1955-1956) и доцније директор Националне библиотеке Црне Горе (1957-1973) сарађивао је са више југословенских установа (Библиографија Југославије Лексикографског завода СФРЈ, Загреб; Југословенски библиографски институт, Београд; Савез библиотечких друштава Југославије) и иностраних институција (Научно одјељење Државне библиотеке СССР-а „В. И. Лењин“, Москва). Веома се успјешно бавио теоријским аспектима, апликативним и редакторским пословима ретроспективне, текуће и персоналних библиографија Црне Горе.⁴⁰

Када се говори о теоријском доприносу Нике С. Мартиновића библиографији треба имати у виду прије свега његово поимање о тој дисциплини као науци, које је он децидно саопштавао више пута. Тако је, на примјер, у једном критичком приказу *Прегледа штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954* (Цетиње 1955, 307 стр.), што га је издао литографисано, као рукопис, Одбор за прославу четиришестдесетогодишњице Ободске (Црнојевића) штампарије, након изношења низа пропуста, иако је на његовом концептирању и изради учествовало више истакнутих научних радника (др Перо Шоћ, др Ђоко Пејовић, др Томица Никчевић, др Мирчета Ђуровић, др Илија Радосављевић, проф. Ратко Ђуровић) и два библиотечка радника (Душан Јововић, Ксенија Грујичић) и сами Мартиновић констатовао је сљедеће: „Овај подухват је показао да је рад на библиографији озбиљан научно-истраживачки посао који треба да врши једна, за то одређена, посебна установа са сталним научним кадрам“.⁴¹

Као човјек изузетне културе и широких научних хоризоната, Нико С. Мартиновић је, по природи ствари, био свјестан колико је бављење националним ретроспективним библиографијама сложен полуфункционални систем, па стога, у чланку „Проблеми рада на ретроспективној библиографији Црне Горе“ каже: „Рад на ретроспективној библиографији је озбиљан научно-истраживачки рад. Он је у тијесној и нераздвојивој вези са друштвено-економским, етнографским, културним и политичким проучавањем историје наших народа. Посебно тај рад тражи озбиљну предспрему дијалектичко-материјалистичког познавања нашег друштва и свих политичких струјања која су се у разним историским преломима у њему појављивала. Рад на овој библиографији је нарочито тежак у раду истраживача на такозваној националној библиографији појединих историјских индивидуалитета везаних за појмове српства, хрватства, словенства, македонства и црногорства. Тешкоћу чине границе између историјских и етнографских категорија, тј. између националне и народне границе. Зато је озбиљан проблем и тешкоћа радити ретроспективне библиографије појединих република по националном принципу...“⁴²

⁴⁰ Др Душан Мартиновић: Нико Симов Мартиновић као библиограф. Поводом 15-годишњице смрти. — *Библиографски вјесник*, XIX/1990, бр. 3, стр. 6.

⁴¹ Н. С. М.: Корисно, али... (Поводом издавања *Прегледа штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954*). — *Побједа*, XIII/1956, бр. 16, 15. IV, стр. 9.

⁴² Др Нико С. Мартиновић: Проблеми рада на ретроспективној библиографији Црне Горе.

Приказујући споменицу „Десет година Библиографског института ФНРЈ 1948-1958“⁴³, послје уводних напомена о конституисању и стасавању ове савезне установе, која је почела (1948) „са малим кадром и малим средствима да би се до данас (тј. до 1959 — Д. М.) развио у озбиљну високу научну установу, у којој ради преко 40 службеника, са око 20 научних радника, који се активно баве научно-истраживачким радом на пољу библиографије“⁴⁴, Мартиновић потенцира научну компоненту библиографских истраживања и, на крају, закључује да је ова публикација „лијеп прилог нашој библиографској науци“.⁴⁵ Дакле, он, без двоумљења, стоји на позицијама да је библиографија наука.

Мартиновић с особитим пијететом потенцира да је библиографија наука и приликом биљежења о судском спору око ауторског права између др Љубомира Дурковића-Јакшића и Андрије Љубомира Лисца. Заправо, писао је о једном несвакидашњем судском процесу у који су били укључени Окружни суд у Београду и Врховни суд Србије, по питању научног плагијата у области библиографије — Дурковић је добио задовољење на суду, док је Лисац осуђен за плагијат, што је потврдио и Врховни суд у другој инстанци, уз образложење „БИБЛИОГРАФСКИ РАД ЈЕ НАУЧНО-ИСТРАЖИВАЧКИ РАД“.⁴⁶ (Разумије се, судско мишљење је засновано на темељу стручног мишљења научних експерата!) С овим у вези Мартиновић закључује: „Ова пресуда је врло поучна за многе који се баве писањем јер се у нашој повременој и директној штампи дешава сличних случајева, само што прави аутори не покрећу о томе спорове. Злоупотребе из области ауторског права негативно утичу на активност продуктивних научних и књижевних радника који марљиво годинама прикупљају грађу за одређене теме, а несигурни су у завршетак свога рада из страха да им тај труд неко други не искористи. Пресуда београдског Окружног суда — додаје Мартиновић, има ради тога велики значај јер је у њој јасно изражено мишљење докле се простире ауторство у стваралачком раду и даје сатисфакцију сваком савјесном писцу да је његов труд заштићен позитивним законским прописима из области ауторског права.“⁴⁷ Нека би и ова узгредна опсервација др Ника С. Мартиновића била упозорење за буђење успаваних савјести квази-научника којих је данас све више и више (sic!).

Очигледно, из наведених цитата проистиче став др Ника С. Мартиновића о библиографији као научној дисциплини, због чега је он и пледирао

— Библиотекар, Београд, X/1958, бр. 4, стр. 291-295.

43 Др Нико С. Мартиновић: Десет година Библиографског института ФНРЈ 1948-1958. Београд, Библиографски институт ФНРЈ, 1958, стр. 351+17, 8°. — Библиотекар, Београд, XI/1959, бр. 1-2, стр. 66-68.

44 Исто, стр. 66.

45 Исто, стр. 68.

46 Одлука Окружног суда у Београду гласи: „На основу изведених доказа Суд је нашао, да 'Библиографија о Његошу' др Љубомира Дурковића је ауторско дјело јер је духовна творевина овога, а да је оптужени Лисац Љубомир на недозвољен начин унио 57 библиографских јединица из тог дјела и сачинио 73 случаја, стога у таквој радњи оптуженог стоје сви елементи бића кривичног дјела из чл. 62 став 2. Закона о ауторском праву, па га је Суд и огласио кривим“ (Цит. према Н. С. Мартиновићу: Библиографија као научно-истраживачки рад. — Библиографски вјесник, II/1962, бр. 1-2-3, стр. 204).

47 Др Нико С. Мартиновић: Библиографија као научно-истраживачки рад. — На истом мјесту.

за заштиту ауторског права „из области библиографије као специјалног вида научно-истраживачког рада“.⁴⁸

Још једаред је Н. С. Мартиновић писао о сериозности библиографских истраживања и њиховој доминантној научно-истраживачкој компоненти. Он вели: „На изглед израда ретроспективних националних библиографија и библиографије Југославије је стручно питање, а у суштини је то крупан научно-истраживачки рад везан не само за историју развитка научне мисли него и за перспективу даљег и бржег развитка научне мисли код нас. Овај проблем је везан и за низ научних и идеолошко-политичких питања“ — додаје он.⁴⁹

Што се тиче самог рада на ретроспективној библиографији Југославије, његово мишљење заслужује посебну пажњу. Користећи се искуством које је стекао у раду на пројекту „Преглед штампарско-издавачке дјелатности...“, што ће рећи и прије доласка у Националну библиотеку Црне Горе, а поготову због својих широких научних погледа и југословенске оријентације, иако је још 1955. године била расправљена концепција израде националних библиографија и инаугурисано одређено о изради ретроспективних библиографија по републикама, он је заступао становиште оних протагониста који су говорили да би заједничка библиографија књига народа и националних мањина Југославије допринијела њиховом бољем међусобном упознавању и зближавању, прожимању и интегрисању културе, науке и умјетности, при чему би се избјегло бројне дилеме око припадности појединих аутора и монографских публикација. С тим у вези, Мартиновић је истицао „ми смо за јединствену југословенску ретроспективну библиографију као политички и друштвено највише одговарајућу тенденцијамa нашег друштвеног развитка“,⁵⁰ наводећи примјере из Црне Горе који најбоље илуструју оправданост оријентације на заједничку, југословенску библиографију.

На једном научном скупу у свом реферату поднесеном у оквиру Заједнице југословенских националних библиотека о раду на националним ретроспективним библиографијама у нашој земљи, у којему говори о традицији и историјату тога посла и о резултатима иза II свјетског рата (вишетома едисија „Библиографија расправа, чланака и књижевних радова“ Лексикографског завода СФРЈ у Загребу; рад Југословенског библиографског института на библиографији чланака и прилога у текућој периодици и књига, брошура и музикалија), даје преглед југословенских савјетовања и расправа о принципима израде ретроспективне библиографије Југославије (Београд, 8. фебруара 1955, Загреб, 18. маја 1955. и Љубљана, 12. децембра 1955). Мартиновић истиче да су „на поменутим састанцима изразили спремност Библиографски институт, националне библиотеке Србије, Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе да су за општу југословенску библиографију, док су ради својих специфичности представници Хрватске и Словеније били да се продужи рад као до тада уз

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Др Нико Мартиновић: Сарадња и измјена искустава националних библиотека у раду на националним ретроспективним библиографијама. — *Преглед рада Заједнице југословенских националних библиотека*. [књ.] II, 1965/1966. Загреб 1967, стр. 135.

⁵⁰ Др Нико С. Мартиновић: Проблеми рада на ретроспективној библиографији Црне Горе. — На истом мјесту, стр. 291.

један координациони одбор, јер све то улази у југословенску библиографију“. Он, уз то, додаје коментар „Практично ипак љубљански договор је остао на снази јер су националне библиотеке и националне комисије продужиле рад на националним библиографијама...“⁵¹

Кад је ријеч о улози и доприносу Нике С. Мартиновића у иницирању и организовању научно-истраживачког рада у Националној библиотеци Црне Горе, треба иако у виду временско-просторну лимитираност ове институције, њену друштвену запостављеност у кадровском и материјалном погледу. Све до 1959. године у ЦНБ није било ни једно лице са високом стручном спремом, осим њега — директора. Библиотека је била преокупирана проблемом смјештаја и реконструкције својих фондова, превасходно *монтенегрине*, која је била махом уништена у два минута свјетска рата.⁵² Упркос овим тешкоћама, које су се, иако релативно споро, из године у годину смањивале и ЦНБ се просторно, кадровски и материјално побољшавала — оствариване су и најважније претпоставке за бављење библиографским радом, као изузетно значајним видом библиотечко-информативне дјелатности. У таквим, веома скромним условима, започет је прилично амбициозан програм научно-истраживачке и стручне активности у области библиографије, захваљујући тадашњем директору Николу С. Мартиновићу и његовим сарадницима. Приступило се систематској каталошкој обради фонда *монтенегрине*, па је Библиотека умножила на гештетнеру „као своје штампане каталоге“ едицију *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, која је изашла (у ограниченом броју) у три тома са шест свезака под уредништвом др Н. С. Мартиновића. (У овој едицији регистровано је, закључно са 1957. годином, 5.467 библиографских јединица, укључујући и периодику, углавном, све из области *монтенегрине* коју је ЦНБ управо посједовала поменуте године!) Осим овог значајног подухвата, иако је Закон обавезивао Библиотеку да „израђује националну библиографију“,⁵³ на плану ретроспективне библиографије није се могло ништа више урадити јер, објективно узев, није за то било могућности. Међутим, и то што је реализовано веома је значајно, и утолико више за цијењење што представља у првом реду резултат индивидуалних напора и ентузијазма Нике С. Мартиновића и најужег малобројног круга његових сарадника.

Посебан допринос црногорској библиографији, у теоретском и практичном значењу, представља књига др Н. С. Мартиновића *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945. године*, која се појавила 1965. у издању Југословенског института за новинарство у Београду. О овој књизи је релативно доста писано. Од 11, нама познатих, рецензија објављених у више стручних и научних часописа и листова (*Борба*, *Вјесник библиотекара Хрватске*, *Југословенски историјски часопис*, *Новинарство*, *Побједа*, *Политика*, *Просветни преглед*, *Просвјетни рад*, *Стварање*, *Титовградска трибина* и 4. јул) — све су позитивне,⁵⁴ рачунајући и оне са нешто

51 Др Нико Мартиновић: „Сарадња и измјена искустава...“. — На истом мјесту, стр. 139.

52 Уп. др Душан Ј. Мартиновић: Преглед рада на ретроспективној и текућој библиографији Црне Горе. — *Библиографски вјесник*, XI/1982, бр. 3, стр. 12-13.

53 Чл. 23 Закона о библиотекима из 1962 (Сл. лист НРЦГ, бр. 23/5. октобар 1962, стр. 298).

54 Павле Ђоновић: Прилог проучавању Н. С. Мартиновића, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Борба*, Београд, LIII/1965, бр. 211, стр. 7; Милутин Иванушић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Вјесник библиотекара Хрватске*, Загреб, XI/1965,

више критички интонираним акцентима. Сви ти прикази и оцјене су јединствени у томе: да је књига веома корисна, да представља значајан прилог историји штампарства, журналистике, публицистике, библиографије, ријечју: културне историје Црне Горе.

Пошто је у ранијим покушајима стручне и научне валоризације Мартиновићеве књиге било понајмање ријечи о њеној библиографској димензији, овдје ћемо томе аспекту посветити нешто више пажње, имајући у виду њену досадашњу употребну вриједност, превасходно у библиотечној струци, па и библиографској пракси — разумије се.

Да би се разумјело настајање и развитак штампе у најширем смислу тога појма, Н. С. Мартиновић је пратио ток политичке мисли и јавног мњења у Црној Гори и у контексту просторно-временске ситуираности смјештао тематику штампарства и продукцију периодичних публикација у одговарајућа логична раздобља (1493-1918, 1919-1941, 1941-1945).

Ослањајући се на библиографске радове претходника (Ђ. Валентинелија, Ш. Љубића, И. Кукуљевића-Сакцинског, М. Драговића, Д. Д. Вуксана, П. Шоћа, В. Драговића и др.), те колективних библиографских дјела (*Југословенска штампа*, Београд 1901, *Преглед штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954*, Цетиње 1955; *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, Цетиње 1957-1958); властитих спознаја на основу дугогодишњих истраживања по архивима, библиотекама и музејима наше земље и личних сјећања и биљежака из предратног, ратног и поратног публицистичко-новинарског и научно-истраживачког рада, Н. С. Мартиновића је урадио дотад најкомплетнији преглед периодичних публикација црногорских. За разлику од Вуксана, који је у својој значајној књизи *Преглед штампе у Црној Гори 1834-1934* (Цетиње 1934), регистровао 84 наслова серијских публикација (листова, алманаха, календара, годишњака и часописа), обухватајући емигрантску штампу (14 наслова), непријатељску штампу из доба окупација у првом (6) и другом свјетском рату (20), као и илегалну штампу и штампу умножавану на гештетнеру и сличним техникама што је излазила у међуратним и ратним условима.⁵⁵

бр. 3-4, стр. 159-164. Потпис: Ми ; Милутин Перовић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Југословенски историјски часопис*, Београд, 1965, бр. 3, стр. 113-118; Радивоје Јовановић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Новинарство*, Београд, I/1965, бр. 3, стр. 158-159; Јован Дујовић: Н. С. Мартиновић: „Развитак штампе и штампарства...“. — *Побједа*, Титоград, XXII/1965, бр. 2434, стр. 9; Аноним: *Штампа у Црној Гори 1493-1945*. — *Политика*, Београд, 1965, 25. јул, стр. 18; Раде Вуковић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Просветни преглед*, Београд, XXI/1965, бр. 31, стр. 9; Павле С. Радусиновић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Просвјетни рад*, Титоград, XII/1965, бр. 16, стр. 5; Зоран Лакић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Стварање*, Титоград, XX/1965, бр. 10, стр. 1054-1057; Василије Лукић: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — *Титоградска трибина*, VI/1965, бр. 243, стр. 6 и Војислав Ђуровић: *Историја штампе и новинарства*. Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. — 4. јул, Београд, IV/1965, бр. 169, стр. 1; др Душан Мартиновић: Библиографија стваралачки рад Нико С. Мартиновић покретач „Библиографског вјесника“ оставио је видног трага у историји црногорске библиографије. Посебан је његов допринос персоналним библиографијама значајних личности Црне Горе. — *Побједа*, XLVI/1990, бр. 8946, 27. X, стр. 11.

55 Душан Мартиновић: Рад на црногорској библиографији серијских публикација и неки проблеми израде регионалних библиографија. — *Сусрет библиографа '84*. Инђија, 1985, стр. 87-88; др Мирослав Лукетић, Олга-Цана Вукмировић: *Црногорска библиографија*

Када је ријеч о илегалној и легалној штампи уочи и у вријеме другог свјетског рата од особитога је значаја што је и он сам судјеловао у њиховом покретању или је познавао иницијаторе, уреднике и сараднике, иначе би многи подаци за науку остали непознати.

Приликом интерпретације периодичних публикација понаособ, примјењивао је у приличној мјери критички метод савремене науке. Отуда, читајући његове коментаре појединих листова и часописа које он зналачки класификује, и у случају новина (*Штампа уставног периода, Грађанска политичка штампа, Ванпартијска штампа између два рата, Штампа Српске радикалне странке, Листови Демократске странке, Листови српске земљорадничке странке, Листови осталих грађанских партија, Режимска штампа 1929-1941.* итд.) и када говори о часописној литератури, — биће једноставно препознатљива програмска оријентација, политичка обојеност, њихова физиономија и ниво, заједно са утемељивачима, редакторима, редакцијским колегијумима и главним сарадницима.

Са библиографског становишта драгоцјени су и био-библиографски подаци на крају књиге које је аутор изнио за 52 личности које су својим креативним радом највише допринијеле црногорској периодици и урезали дубоку бразду не само у историју црногорске периодике, већ и публицистике, науке и културе Црне Горе у цјелини.

Стога ова Мартиновићева књига представља изузетно важан извор библиографских података и засад незаменљив „информативни приручник“ за стицање знања из историје штампарско-издавачке дјелатности Црне Горе, што ће рећи — из историје црногорске књиге уопште.

Није мали допринос Н. С. Мартиновића ни биографијама и библиографијама значајних личности из црногорске културне и политичке историје. Објављени су његови прилози за преко 50 личности у појединим часописима (*Библиографски вјесник, Стварање, Историјски записи, Правни зборник, Годишњак Цетињске гимназије, Годишњак Поморског музеја, ревија Овдје* итд.) и листовима (*Слободна мисао, Побједа, Политика* и др.), затим енциклопедијским издањима (*Енциклопедија Југославије, Лексикон писаца Југославије*).

Посебан је његов допринос персоналним библиографијама Црне Горе. Ту треба споменути прилоге био-библиографијама Трифуна Ђукића, Драгољуба Мајића, Сава Оровића, Димитрија Милаковића, Милорада Медковића и Ђорђа Срдића, објављене у *Библиографском вјеснику*, затим П. А. Ровинског, Риста Драгићевића и Милутина Пламенца у *Годишњаку Цетињске гимназије* и нарочито књаза-краља Николе I у његовим „Цјелокупним дјелима“, публикованим 1969. године. Као један од приређивача „Цјелокупних дјела“ (са Ристом Драгићевићем и Савом Вукмановићем) у *Књизи шестој* дао је *Прилог библиографији* књаза-краља-пјесника (стр. 455-597). То је досад најцјеловитија библиографија црногорског суверена, која садржи 799 библиографских јединица и разријешене ауторске ознаке — шифре и псеудониме, као — како рече из скромности аутор, „само прилог комплексној библиографији Николе Петровића Његоша, за коју је потребно много труда, научно-истраживачког рада и времена, што једног дана чека наше историчаре.“⁵⁶

Том II, књ. 1, Серијске публикације 1835-1984, Цетиње 1985, стр. 7.

3.

И као редактор Нико С. Мартиновић је дао запажен обол популарисању библиографије као научне дисциплине у Црној Гори и Југославији. Био је главни и одговорни уредник неколико монографских библиографских публикација (у издању Централне народне библиотеке: *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*,⁵⁷ Цетиње 1957-1958. у три књиге са шест свезака; *Библиографија чланака у црногорској периодици 1958*. Цетиње 1959, од В. Јововића и у издању Историјског одјељења ЦК СК Црне Горе: *Штампа I*, Титоград 1958. године) и једне серијске (периодичне) публикације.

Године 1961. покренуо је са сарадницима (М. Лукетићем, В. Јововићем и М. Роловићем) *Библиографски вјесник*, јединствен часопис тога профила у Југославији. У то вријеме када је у Црној Гори владало право сиромаштво у продукцији стручних и научних часописа (излазили су углавном редовно *Историјски записи* од 1948, *Наша пољопривреда* од 1955. и *Правни зборник* од 1960. и с паузама *Геолошки гласник* од 1956. и *Медицински записи* од 1957) појава *Библиографског вјесника* значила је освјежење па и прави културни догађај. Часопис је покренут као орган Друштва библиотекара Црне Горе и Централне народне библиотеке Црне Горе, са сједиштем на Цетињу.

Програмска декларација и уређивачка политика *Библиографског вјесника* саопштена је у првом броју и неће се Мартиновић досљедно придржавати као одговорни уредник све до гашења часописа. У *Уводној ријечи* првог броја се каже: „Већ дуго времена се осјећа потреба за једним библиографским часописом у Црној Гори, који би давао грађу за будућу библиографију Југославије и попуњавао празнине у нашим досадашњим мањим и већим енциклопедијским издањима“.⁵⁸ Тиме се уједно и објашњавају потребитост и основни мотиви о покретању часописа „са циљем да он допринесе“ југословенској библиографији. Шира програмска оријентација се огледа и у наговјештају да ће „*Библиографски вјесник* објављивати библиографске радове и биљешке из свих области науке и књижевности који се односе на Црну Гору, било да они потичу из пера Црногораца било из пера људи ван Црне Горе“. Наглашава се и то да ће „Осим тога *Библиографски вјесник* објављивати и *библиографске расправе и чланке* (курзив наш – Д. М.).“⁵⁹

Опсег првог броја, који се појавио у првој половини 1961, износио је свега 51 страницу, формата 14 x 20 cm, док је двоброј 2-3, са утрострученим обимом изашао до краја исте године. Наредних година, од 1962. до 1964, *Библиографски вјесник* је излазио у виду тробројева, а затим се угасио, наводно због недостатка материјалних средстава. Има индиције, међутим, да се на „највишем мјесту“ гледало са подозрењем и на одговорног уредника

56 Никола I Петровић Његош: *Писма Библиографија*. Цетиње 1969, стр. 470, (Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша. Књига шеста). Види приказ. Божићар Ковачевић: *Дјела Николе I Његоша*. — *Весник*, Београд, XXIII/1971, бр. 529-530, стр. 9.

57 Т[омица] И[кичевић]: *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, I књига и I свеска. (Литограф. издање Централне народне библиотеке НРЦГ, Цетиње 1957). — *Стварање*, Цетиње, XII/1957, бр. 7-8, стр. 623-624.

58 Уводна ријеч. — *Библиографски вјесник*, I/1961, бр. 1, стр. 1.

59 Исто.

и на поједине текстове објављене у часопису... Биће да је то био прави разлог гашења часописа.

Иако је прва серија *Библиографског вјесника* излазила свега четири године, на њу је снажан печат, уређивањем и писањем, утиснуо одговорни уредник. Публиковани бројеви су одиста задовољавали потребу која се, без сумње, осјећала за библиографским истраживањима и информацијама из свих научних дисциплина и грана умјетности који се тичу Црне Горе. Под уредништвом Нике С. Мартиновића изашло је 12 бројева овог часописа у пет свезака на око 1.000 страница. Часопис је вјешто уређиван; имао је усталену физиономију, са овим рубрикама: *Чланци, Библиографије, Био-библиографије, Краћи прилози, Прикази и биљешке*. *Вјесник* је наишао на лијеп пријем у стручној и научној јавности. Одзив на претплату и интересовање за сарадништвом, из године у годину, бивали су све већи у земљи и иностранству. Ово се може судити и по томе што је цјелокупни тираж прве серије распродат!

Дајући преглед садржаја и оцјену ове серије *Библиографског вјесника* почетком 1976. у *Историјским записима* писац ових редова је истакао: „права је штета што се ова корисна научна и стручна публикација угасила. Потребе за часописом оваквог профила је неоспорно велика, зато његово поновно покретање представља насущну потребу“.⁶⁰ А када нам се ускоро, по доласку на рад у Централну библиотеку, почетком јуна 1976, указала та прилика, један од приоритетних програмских задатака ове институције од посебног друштвеног интереса, на научно-истраживачком и стручном плану, био је управо обнављање *Библиографског вјесника*, последије тринаестогодишње паузе (1965-1975); који задњих 14 година одржава континуитет и ритам излагања, са нешто измијењеном физиономијом (у формату, рубрикама, опсегу, резимеима, графичко-техничкој опремљености).

Први двоброј новообновљеног часописа посветили смо Нику С. Мартиновићу, иако то тада није било политички „популарно“. Објављена му је библиографија⁶¹ и *In memoriam*,⁶² иако не само тих година, него читаву деценију касније, није било пожељно у Црној Гори писати о Нику Симову.

Срећом: *tempora mutantur (et nos mutamur in illis)*.

Однедавно, благодарећи демократским процесима у нашем друштву, скинут је „ембарго“ са Нике С. Мартиновића и других заслужника, па се данас о његовој личности и стваралаштву, о доприносу нашој култури и науци може слободно, критички и без устручавања говорити. Стога објективни суд науке и научна валоризација његовог дјела предстоји. Аутору ових редова биће задовољство ако је дао и најскромнији прилог у томе.

60 Др Душан Ј. Мартиновић: Библиографски вјесник 1961-1964. — *Историјски записи*, XXIX/1976, књ. XXXIV, стр. 377-379.

61 Др Мирослав Лукетић: др Нико С. Мартиновић 1914-1975. — *Библиографски вјесник*, V/1976, бр. 1-2, стр. 55-95.

62 Др Ч[едомир] Пејовић: Др Нико С. Мартиновић (5. V. 1914-10. I 1975). *In memoriam*. — *Библиографски вјесник*, V/1976, бр. 1-2, стр. 267-271.

II БИБЛИОГРАФИЈА НИКА С. МАРТИНОВИЋА

Прва библиографија Ника С. Мартиновића, коју је он саставио приликом избора за дописног члана Српске академије наука и уметности у Београду, објављена је у *Годишњаку* LXXIX за 1972. годину САНУ (Београд 1975, стр. 733 – 747). Ова библиографија, хронолошки срећена, садржи 345 библиографских јединица које је он сам забиљежио.

Годину дана после Николе смрти обновили смо *Библиографски вјесник* 1976. године и ангажовали др Мирослава Лукетића да напише биобиблиографију Н. С. Мартиновића, уредника прве серије овог часописа (1961-1964). Лукетићева библиографија радова Н. С. Мартиновића, разврстана по систему Универзалне децималне класификације, садржи 469 бфј, Предметни именски регистар, Регистар новина и часописа у којима је др Николас С. Мартиновић сарађивао (непотпуни подаци), као и попис периодичних и других публикација у којима је био уредник или члан редакцијских колегијума. На крају су дати Библиографски подаци о др Н. С. Мартиновићу (71 библиј. јединица).

Сада се, пак, објављује најкомплетнија Библиографија Ника С. Мартиновића, са литературом о њему и његовом дјелу. Библиографију смо подијелили на први период његовог стваралаштва (1929-1939) и други период (1944-1975), с тим што смо библиографску грађу разврстали у одговарајуће групе. Посебно су пописана посебна (оригинална) његова дјела и издања која је приредио.

Укупни биланс Мартиновићевих библиографских јединица износи 616, док Библиографија о њему садржи 143 бфј.

II Први период (1929-1939)

II-1.1. Књижевни и фолклорни радови. Чланци. Прикази и биљешке

1. *Позориште на Цетињу*. – Слободна мисао, VIII/1929, 368, 3. Потпис: Н. С.

О раду позоришног друштва.

2. *Измјена једне народне пјесме*. – Венац, 1930, књ. XV, 7, 546-547. Потпис: Мартиновић Бајица Никола С.

О пјесми „Изједен овчар“ из збирке пјесама Вука Ст. Караџића.

3. *Војвода Петар Вукотић и Видо В. Мартиновић*. – Слободна мисао, IX/1930, 24, 1.

Анегдоте.

4. *Ловћенско језеро*. – Слободна мисао, IX/1930, 27, 1.

Народно предање.

5. *Легенда о цетињској ријеци*. – Слободна мисао, IX/1930, 31, 1.
6. *Једна посланица Владике Рада. Завјет Владике Рада при поласку у Русију 1836. године*. – Слободна мисао, IX/1930, 34, 1.
7. *Свети Петар и Црногорци*. – Слободна мисао, IX/1930, 38, 1.
Посланица Петра I Његушима са коментаром.
8. *Свети Петар и Црногорци: Бајице и Цеклињани*. – Слободна мисао, IX/1930, 39, 1.
9. *Иво Врана и краљ Никола*. – Слободна мисао, IX/1930, 41, 1.
10. *Народна предања*. – Слободна мисао, IX/1930, 46, 2.
Предање о води Плијевор код Црнојевића ријеке.
11. *Књига г. Златичанина*. – Слободна мисао, IX/1930, 46, 4.
Приказ драме Илије Златичанина „Омер-пашина година“.
12. *На крају*. – Слободна мисао, IX/1930, 52, 3.
Пјесма.
13. *О голубе витомире...* – Слободна мисао, IX/1930, 52, 3.
Народна лирска пјесма.
14. *Чување од змијског уједа*. – Венац, 1931, књ. XVI, 8, 629.
Народно вјеровање.
15. *Екскурзија*. – Зета, II/1931, 28, 5.
Ученика Цетињске гимназије.
16. *Свечаност на Ловћену*. – Зета, II/1931, 30, 4.
На Петров-дан (12. јула).
17. *Ноћ у планини*. – Зета, II/1931, 31, 3.
Пјесма.
18. *У планини послјије кише*. – Зета, II/1931, 33, 3.
Пјесма.
19. *Радован Бећировић – Требјешки: „Пуниша Милић“* Никшић, 1931. – Зета, II/1931, 33, 3.
20. *Вера Дулер: Сунце у бурдељу. Јагодина, 1931*. – Зета, II/1931, 36, 3.
Приказ збирке пјесама.
21. *Вој. Ј. Илић-Млађи: „Изабране песме“*, Београд 1931. – Зета, II/1931, 39, 4.
22. *М. Миличковић: „Дарови и уздарја“*. Подгорица 1931. – Зета, II/1931, 39, 3.
Приказ збирке пјесама.
23. *Иво Н. Мартиновић*. – Зета, II/1931, 40, 3.
Учесник у ратовима 1875-78, 1912-13, 1914-18. године.

24. *Из буњевачких народних умотворина „Књижевни север“, књ. IV за јул-септембар 1931. Суботица. – Зета, II/1931, 40, 3.*

25. *Илустровани магазин „Ви и ми“ бр. 12. Београд, 1931. Уредници Д. Трифуновић и С. М. Падежански. – Зета, II/1931, 40, 3.*

26. *„Критика“ свеска 1. за септембар (1931). Београд. – Зета, II/1931, 40, 3.*

27. *Сима Пандуровић: Богдан Поповић, Издање браће Каваја, Никшић 1931. – Зета, II/1931, 44, 3.*

28. *Једно похвално присуствовање. – Зета, II/1931, 45, 3.*

Проф. Ђорђа Ј. Киселиновића, који уз велике напоре издаје „Нашу искру“.

29. *Николај епископ охридски: „Вера образованих људи“. – Зета, II/1931, 45, 3.*

Приказ.

30. *Добрица Џамбић: Лирика болног срца. – Зета, II/1931, 47, 3.*

Приказ.

31. *Један заборављени књижевник. – Зета, II/1931, 49, 4; 50, 4.*

Михаило Витковић.

32. *Позоришно вече у Бајицама. – Зета, II/1931, 51, 4.*

О представи „Зла жена“ Јована Стерије Поповића у приказивању Позоришне секције сеоске соколске чете.

33. *Мисли. – Наша искра, Алексинац, – Зета, IV/1931, 5/6, 76.*

Прозни састав.

34. *Сељак. – У: Нови дани, алманах црногорске средњошколске омладине, Цетиње, стр. 18-20.*

Пјесма.

35. *Пјесникова молба. – Слободна мисао, X/1931, 13, 4.*

Пјесма.

36. *Пред смрт. – Слободна мисао, X/1931, 1, 4.*

Пјесма.

37. *Повратак. – Слободна мисао, X/1931, 22, 3.*

Пјесма.

38. *Годијељ и финансисти. – Слободна мисао, X/1931, 31, 1. Потпис: Н.*

Анегдота.

39. *Цетињско позориште. Дебитовање В[аса] Косића. – Слободна мисао, X/1931, 40, 3. Потпис: Н. М.*

40. *Прослава педесетогодишњице Цетињске гимназије. – Зета, III/1932, 16, 5. Потпис: Н. С. М.*

41. *Подне † Радоју Мирковићу. – Зета, III/1932, 17, 4.*

Пјесма.

42. *Мотив са села. – Зета, III/1932, 18, 8.*

Пјесма.

43. *Оснивање народног унуверзитета у Бајицама.* – Зета, III/1932, 21,
2. Потпис: Н. С. М.

44. *Јесен.* – Зета, III/1932, 52, 3.

Пјесма.

45. *Жал човјека који ће да прода планину.* – Младост, XI/1932, 4, 91.

Пјесма.

46. *Субота.* – Младост, X/1932, 6, 144.

Пјесма.

47. *Писмо из рудокола.* – У: На крчидби, алманах црногорских сред-
њошколаца, Подгорица, 1932, стр. 40.

Пјесма.

48. *Црногорци и бег Мушовић.* – Слободна мисао, XI/1932, 7, 1. Пот-
пис: Н. С. М.

Анегдота.

49. *Још неке умотворине народне.* – Слободна мисао, XI/1932, 7, 3.

Тужбалица.

50. *Низ предграђе.* – Слободна мисао, XI/1932, 11, 4.

Пјесма.

51. *Једна савремена тужбалица.* – Слободна мисао, XI/1932, 18, 1.
Потпис: Н. М.

52. *Како је владика Раде попио.* – Слободна мисао, XI/1932, 13, 3.

53. *Сула Радов и краљ Никола.* – Слободна мисао, XI/1932, 18, 1. Ау-
торизовао писац.

Анегдота.

54. *Иво Врана и краљ Никола. Марко Мартиновић о животу.* – Сло-
бодна мисао, XI/1932, 20, 1. Ауторизовао писац.

Анегдоте.

55. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XI/1932, 28, 1. Ауторизо-
вао писац.

Садржи анегдоте: Лаза Костић и Иво Врана; Тужбалица за хљебом.

56. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XI/1932, 29, 1. Ауторизо-
вао писац.

Двије анегдоте: Поп Крето Матановић о данашњици; Стане Јазова Мартиновић о
будућности Црне Горе.

57. *Саво Марков Вујановић.* – Слободна мисао, XI/1932, 28, 5. Потпис: Н. С. М.

Пекролог црногорском јунаку.

58. *Пјесма улици.* – Слободна мисао, XI/1932, 33, 4.

59. *Цетињска недјеља.* – Слободна мисао, XI/1932, 44, 2. Потпис: Н. Симо-
нов.

Преглед културних збивања на Цетињу.

60. *На путу.* – Слободна мисао, XI/1932, 45, 3.
Пјесма.
61. *Тужбалица за браћом Вукотића.* – Слободна мисао, XI/1932, 46, 1.
62. *Црногорци о себи и животу.* Књ. II. Никшић 1932. Уредник Стојан Церовић.
Објављено и више анегдота које је забиљежио Н. С. Мартиновић
63. *Села имају ријеч.* – Зета, IV/1933, 18, 1-2.
О економској кризи.
64. *Природа и ми.* – Зета, IV/1933, 30, 2.
О шкртости природе у Црној Гори с истицањем проблема Цетиња (воде итд.).
65. *Наш народ и обичаји.* – Зета, IV/1933, 33, , 1-2.
66. *Питање наше школе.* – Зета, IV/1933, 34, 1-2.
67. *Књижевно Цетиње.* – Зета, IV/1933, 35, 3, 5.
68. *Дисхармонија рада и цијене.* – Зета, IV/1933, 43, 1-2.
69. *Пред задатком једне нове едиције књиге.* – Зета, IV/1933, 51, 3.
Потпис: Н. С. М.
Књижаре „Светлост“ у Београду, издавача и књижара Лазара П. Вукићевића.
70. *Питање женске у јавном животу.* – Зета, IV/1933, 52, 1-2.
71. *Милован Шајов Мићуновић о животу.* – Зетски гласник, V/1933, 1, 2. Ауторизовао писац.
Анегдота.
72. *Улцињ – град спокоја и љепоте.* – Зетски гласник, V/1933, 5, 3.
Потпис: Н. С. М.
Туристичка репортажа.
73. *Крај царске царе.* – Слободна мисао, XII/1933, 1, 1.
Пјесма.
74. *Средњошколци на раду.* – Слободна мисао, V/1933, 5, 4. Потпис: Н. С. М.
75. *Цетињски записи.* – Слободна мисао, XII/1933, 8, 5. Потпис: Н. Симонов.
Хроника културних збивања на Цетињу.
76. *Дарови неба.* – Слободна мисао, XII/1933, 8, 4.
Пјесма.
77. *Срданова мјеница.* – Слободна мисао, XII/1933, 12, 3.
Прича.
78. *Пред прољећем.* – Слободна мисао, XII/1933, 14, 7.
Пјесма.

79. *Проблем становања у нашим градовима.* – Слободна мисао, XII/1933, 14, 2.

80. *Дубровник у обнови.* – Слободна мисао, XII/1933, 16, 2.
Путописна биљешка.

81. *Сељачко почивало.* – Слободна мисао, XII/1933, 17, 4.
Пјесма.

82. *Вуко Марковић пред матуrom.* – Слободна мисао, XII/1933, 19, 3.
Прича.

83. *Филип Јов. Марковић: Дом и школа. Издање књижаре „Напредак“, Цетиње, 1933.* – Слободна мисао, XII/1933, 24, 3-4.

Приказ.

84. *Питање црногорског свештенства.* – Слободна мисао, XII/1933, 25, 1.

85. *Црква и држава. Још о положају свештенства.* – Слободна мисао, XII/1933, 34, 4.

86. *Провинцијско позориште.* – Слободна мисао, XII/1933, 38, 4. Потпис: Н. С. М.

87. *Какав споменик Црној Гори.* – Слободна мисао, XII/1933, 41, 3.
Чланак из културне политике.

88. *На путу.* – Слободна мисао, XII/1933, 45, 3.
Пјесма.

89. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XII/1933, 46, 1.
Анегдоте: Качамаче, добри чоче; Попадијини јади.

90. *Потребе штампе.* – Зета, V/1934, 2, 1. Потпис: др Н. М.
Уводник.

91. *Уптон Синклер: Америка сутра. Превео Лазар Вукићевић. Слике у дрворезу Мирка Кујачића.* Издање: библиотеке „Светлост“. – Зета, V/1934, 17, 3. Потпис: М; Слободна мисао, XIV/1934, 12, 3. Потпис: Н. С. М.

92. *Црногорци у кризи.* – Зета, V/1934, 21, 2.
Економској.

93. *Стожер, мјесечник за књижевност и умјетност. Број 6, март 1934.* Београд. – Зета, V/1934, 21, 3. Потпис: М.

94. *Нова књига Драгољуба Јовановића.* – Зета, V/1934, 22, 3. Потпис: М.
Приказ књиге „Нови антеј“.

95. *Ђуза Радовић: Пјесме.* – *Јужна стража*, II/1934, 9/10, 27-28.
Приказ.

96. *Да ли познајемо нашу књижевност.* – Слободна мисао, XIV/1934, 7, 3.

97. *Књаз Никола и Богета Ђуков.* – Слободна мисао, XIV/1934, 4, 1.
Ауторизовао писац.

98. *Карл Маркс: Беда филозофије. Издање књижаре Светлост, Београд, 1934.* – Слободна мисао, XIV/1934, 6, 3.

99. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XIV/1934, 10, 1. Ауторизовао писац.

Анегдоте: Бјелош о корупцији; Митрополит Митрофан и поп Стево Капа.

100. *Поп Марко Мартиновић и причесник.* – Слободна мисао, XIV/1934, 12, 1. Ауторизовао писац.

Анегдота.

101. *Закон о корупцији?* – Слободна мисао, XIV/1934, 12, 1. Потпис: Н. С. М.

102. *Двије књижевности.* – Слободна мисао, XIV/1934, 13, 6.

103. *Једно књижевно вече младе литературе у Београду.* – Слободна мисао, XIV/1934, 19, 3.

104. *Свештеничка скупштина на Цетињу.* – Слободна мисао, XIV/1934, 27, 2. Потпис: Н. С.

105. *Краљ Никола и један перјаник.* – Слободна мисао, XIV/1934, 37, 1. Потпис: Н. М.

106. *Путеви савременог сликарства.* – Слободна мисао, XIV/1934, 42, 3.

107. *Школа данас.* – Зета, VI/1935, 1, 10.

108. *Једна годишњица од смрти Савете Бајагић.* – Зета, VI/1935, 27, 5. Потпис: Н. М.

109. *Отварање радничког дома на Цетињу.* – Зета, VI/1935, 45, 5. Потпис: Н.

110. *Црква и реакција данас.* – Зета, VI/1935, 47, 1-2. Потпис: Н. С. М.

111. „Из заборављених крајева“. Нова збирка приповједака г. М. Ракочевића. – *Зидне новине*, II/1935, 3, 13.

Стројопис.

112. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XV/1935, 3, 1. Потпис: Н. Двије анегдоте: Истински лелек; Фацулет на главу.

113. *Изложба „Земље“ у Београду.* – Слободна мисао, XV/1935, 11, 3. Потпис: Н. С. М.

114. *Загонетка Мила Војводина.* – Слободна мисао, XV/1935, 13, 1. Потпис: Х.

Анегдота.

115. *И. П. Павлов: Условни рефлекс. Београд 1935, издање Књижаре „Светлост“.* – Слободна мисао, XV/1935, 29, 3.

Приказ.

116. *Задаци црногорске универзитетске омладине.* – Зета, VII/1936, 6, 1. Ауторизовао писац.

117. *Карактерне црте црногорских студената.* – Зета, VII/1936, 12, 2.

118. *Сјећање на Сава Бешића суд. приправника Окружног суда на Цетињу.* – Зета, VII/1936, 38, 6. Потпис: Н. М.

119. *Поводом нове азбуке.* – Слободна мисао, XVI/1936, 6, 3. Потпис: Н. М.

Реаговање на излагање листа *Будућност југословенства*.

120. *Црногорци о животу.* – Слободна мисао, XVI/1936, 6, 2. Потпис: Х.

Двије анегдоте: Црногорац и Бокел; Како је Перо Мргудов ослобођен војске.

121. *Десетогодишњица једног културног друштва.* – Слободна мисао, XVI/1936, 27, 2. Потпис: Н. С. М.

О раду хуманитарног Друштва књегина Зорка на Цетињу.

122. *Јован Липовац и књаз Никола.* – Слободна мисао, XVI/1936, 31, 1. Ауторизовао писац.

Анегдота.

123. *Породичне грандоманије у Црној Гори.* – Слободна мисао, XVI/1936, 34, 3; 35, 3; 49, 3; 50, 3.

У посљедња два броја: „Одговор Нику Ст. Вујовићу“.

124. *Црногорци о себи и животу. Књ. III.* Уредник Стојан Церовић. – Никшић 1936.

Објављено у више анегдота које је нотирао Н. С. Мартиновић.

125. *Активност студената.* – Зета, VIII/1937, 7, 3. Потпис: Никола С. Мартиновић, предсједник бив. студентског удружења Цетиње.

126. *Омладина и мир.* – Зета, VIII/1937, 20, 2. Потпис: Н. Мартиновић.

Позив за организовање омладине у борби за мир и против фашизма.

127. *Умјетност без посредника.* – Зета, VIII/1937, 26, 3. Потпис: Н.

О ликовној изложби у Београду на којој су учествовали и: Мирко Кујачић, Сава Вујовић и скулптор Почек.

128. *Једно концертно вече на Цетињу.* – Зета, VIII/1937, 26, 3. Ауторизовао писац.

129. *С. М. Штедимлија: „Основи црногорског национализма“.* – Зета, VIII/1937, 24, 4. Потпис: Н.

130. *Питање црногорских студената.* – Зета, VIII/1937, 36, 6.

131. *Споразум узмеђу СДК и УО. Изјава Др С. Дрљевића.* – Зета, VIII/1937, 38, 4.

Између Сељачке демократске коалиције и Српске удружене опозиције.

132. *Репортажа с Ловћена.* – Зета, VIII/1937, 42, 2.

133. Књижевно вече на Цетињу. – Зета, VIII/1937, 45, 4. Потпис: Н. С. М.

134. † Нико Радановић, ст. права. – Зета, VIII/1937, 47, 6. Потпис: Х. (ауторизовао писац).

135. *За наше студенте.* – Зета, VIII/1937, 50, 5. Потпис: Х (ауторизовао писац).

Поводом Правилника о помоћи и стипендијама студентима Зетске бановине.

136. „Песме Шпаније“. Изд. Светозара Поповића. – *Новинар*, Београд, 1937, 15, 3.

Приказ збирке пјесама у којој су заступљени: Радован Зоговић, Чедомир Миндеровић, Анте Р. Боглић, Јован Поповић и Душан Матић.

137. *Историја о Црној Гори и Црногорцима.* – Слободна мисао, XVI/1937, 1, 12.

О потреби објективног писања.

138. *Јесу ли то ловћенске жене или бедуинке?* – Жена данас, 1938, 17, 4-5.

139. *Забава цетињских студената.* – Зета, IX/1938, 2, 2.

140. *Карактерне црте црногорских студената – Поводом двије примједбе „Слободне мисли“.* – Зета, IX/1938, 12, 2-3.

141. *Др Иван Есих: Др Милан Хоца – Загреб 1938.* – Зета, IX/1938, 25, 3. Потпис: Н. М.

Приказ студије о чешком књижевнику.

142. *Црногорски просвјетни одбор за наше студенте.* – Зета, IX/1938, 26, 5. Ауторизовао писац.

143. *Црногорска сељачка књижевност.* – Зета, IX/1938, 33, 4.

144. *Црногорка више воли смрт него издајнике.* – Жена данас, 1939, 22, 17.

145. *Његош и 1848.* – Зета, X/1939, 1, 12.

Резиме већег рада.

146. „Записи“ часопис за историју. Изјава проф г. [Риста] Драгићевића, урадника „Записа“. – Зета, X/1939, 5, 4. Потпис: Н. С. М.

147. *Ријеч-двије о Народном позоришту Зетске бановине (на Цетињу) и цетињској позоришној публици.* – Зета, X/1939, 6, 3. Потпис: Н. С. М.

148. *Двадесет година рада Цетињског женског добротворног друштва.* – Зета, X/1939, 8, 3.

149. *Тешкоће народног позоришта Зетске бановине. Један апел г. Витомира Богића.* – Зета, X/1939, 8, 3. Потпис Н.

150. *Позориште „На дну“* од Максима Горког. Редитељ Ј. Јеремић. – Зета, X/1939, 9, 4. Потпис: Н.

151. *„Зона Замфирова“* драма од Стевана Сремца. – Зета, X/1939, 10, 3. Потпис: Н.

Приказ позоришне представе на Цетињу.

152. *„Вода са планине“* од Р[аше] Плаовића и М[илана] Ђоковића. – Зета, X/1939, 10, 3. Ауторизовао писац.

Приказ позоришне представе у Цетињском позоришту.

153. *Око укидања Великог суда у Подгорици.* – Зета, X/1939, 19, 5.

154. *Истрага потурица према Његошевој замисли.* – Зета, X/1939, 13/14, 3; 15, 3.

Извод из већег рада.

155. *Мирко Бањевић: Шуме (Друго издање), Београд, 1939.* – Зета, X/1939, 21, 3. Потпис: Н.

156. *Саит Ораховац.* – Зета, X/1939, 21, 3. Потпис: Н. С. М.

Краћи осврт на pjesника.

157. *„Сељачка самопомоћ“* регулатор цијена у Црној Гори. – Зета, X/1939, 22, 2. Потпис: Н.

158. *Толер извршио самоубиство.* – Зета, X/1939, 24, 3. Потпис: Н. С. М.

О напредном њемачком писцу Ернсту Толеру.

159. *Павле Мијовић: Хигијена рада у рудницима.* – Зета, X/1939, 26, 3. Потпис: Х (ауторизовао писац)

Приказ.

160. *За организовање сељачких књижевних приредаба у Ц[рној] Гори.* – Зета, X/1939, 27, 3.

Коаутор Јанко Ђоновић.

161. *Помен Белведерским жртвама.* – Зета, X/1939, 27, 5.

162. *За повратак добровољаца из Шпаније* [с апелом из Црне Горе др Влатку Мачеку]. – Зета, X/1939, 37, 1. Ауторизовао писац.

163. *„Посљедњи спрат“* од А. Жери-а и „Растанак на мосту“ од Плаовића и Ђоковића. – Зета, X/1939, 38, 4. Потпис: Н. С. М.

Приказ позоришних представа у Цетињском позоришту.

164. *Позориште.* – Зета, X/1939, 41, 3. Потпис: Н. С. М.

Приказ представа „Жена мога живота“ од Луја Вернеја и „Коштане“ Боре Станковића у Народном позоришту на Цетињу.

165. *Како се пишу позоришне рецензије. Одговор Николе С. Мартиновића писцу „Мојих ђетића“.* – Зета, X/1939, 41, 4.

166. *Случај Барског друштва.* – Зета, X/1939, 42, 2. Потпис: Н. С. М.
167. *Још о начелнику Тузланчићу. На помолу је велика корупцио-
нашка афера.* – Зета, X/1939, 44, 4 и 6. Потпис: X (ауторизовао писац)
168. *Љермонтов у црногорској литератури.* – Зета, XI/1940, 5, 4.
Потпис: Н. М.
169. *Зашто је Народно позориште у овој сезони претрпјело пораз.*
– Зета, XI/1940, 7, 3. Потпис: Н. С. М.
170. *Велика народна депутација на Цетињу.* – Зета, XI/1940, 11, 2.
Ауторизовао писац.
У Банској управи...
171. *Историјски пресјек теорије о Великој Србији.* – Зета, XI/1940,
15, 16. и 17, 8.
172. *Неколико ријечи о нашем позоришту* – Зета, XII/1941, 9, 2; 10,
3. Потпис: Н. С. М.

II – 2. Други период (1944-1975)

II – 2.1. Посебна издања

- 173.(1) *РАДНИЧКИ ФОЛКЛОР ЈУГОСЛАВИЈЕ.* – Издање аутора, шт.
Обод, Цетиње, 1963, 11 стр.

Текст предавања за Пети конгрес слависта у Софији 1963.

- 174.(2) *ВАЛТАЗАР БОГИШИЋ.* – Цетиње, 1958-1964. – 2 књ.; 24 см.
[Дио] 1: *Историја кодификације црногорског имовинског права.* – Цетиње:
Историјски институт, 1958 (Титоград: Графички завод). – 322 стр.; слика В.
Богишића.

Предговор / Нико С. Мартиновић: стр. [5-7]. – Додатак: Издања Општег имо-
винског законика. Библиографија о I и II издању ОИЗ. – Регистар за библиог-
рафију I и II издања Богишићеве збирке. – Библиографија: стр. 317-320. –
Биљешке уз текст. – Резиме. – Регистар имена и појмова.

- 175.(3) *Дио 2: УПИТНИК АНКЕТЕ ЗА ОПИСИВАЊЕ ПРАВНИХ
ОБИЧАЈА ЦРНОГОРАЦА* – Цетиње: Етнографски музеј на Цетињу, 1964
[Б. м.: б. и.]. – 64 стр.

„Овај рад сматрам својим скраћеним II дијелом расправе Валтазар Богишић...
Овај рад са историјом кодификације црногорског имовинског права чини једну
цјелину“ – – напомена на стр. 1. – Библиографија уз уводни текст. Резиме /
превео М. Лукетић.

- 176.(4) *ЕВАНЂЕЉЕ ПО НАРОДУ: антологија пословица и изрека / из-
бор и предговор – ; насловна страна Миодраг Вујачић.* – Титоград: Гра-
фички завод, 1969 (Титоград: Графички завод). – 361 стр.; 19 см.

Библиотека „Луча“; 25.

Предговор: Еванђеље по народу: стр. 7-[25]. – Литература и извори: стр. [349]-351. – Регистар основних појмова. – Уз сваки циклус уводне биљешке и коментари приређивача.

177.(5) **ИЗ БОРБЕ ЗА СЛОБОДУ**: четири чланка. – Цетиње: Народна књига, 1949 (Цетиње: Обод). – 107 стр.: илустр.; 20 см.

Мала народна књига; 5.

Напомена писца: стр. [109]. – Литература и биљешка уз текст.

178.(6) **ИЗДАВАЧКА ДЈЕЛАТНОСТ У ЦРНОЈ ГОРИ 1945-1958** / Нико С. Мартиновић и Василије Јововић. – Књига I. – Цетиње 1959, 117 стр.

[Предговор]: Анализа штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1945-1958, стр. I-XIV од Н. С. Мартиновића.

Папирографисано издање.

179.(7) **ЈАНКО ВУКОТИЋ И КАПИТУЛАЦИЈА ЦРНЕ ГОРЕ 1916. ГОДИНЕ**. – Цетиње: издање аутора, 1957 (Цетиње : Обод). – 43 стр.; 24 см.

Напомена аутора: стр. [45].

180.(8) **РАДНИЧКИ ПОКРЕТ У ЦРНОЈ ГОРИ ПОД РУКОВОДСТВОМ ЈОВАНА ТОМАШЕВИЋА: (1918-1924)**: [нацрт за омот Стеван Вујков]. – Београд : Рад, 1955 (Београд : Рад). – [75] стр. : илустр.; 20 см.

Прилози за историју радничког и синдикалног покрета Југославије. На клан-нама биљешка о дјелу и попис: књига у библиотеци.

181.(9) **РАЗВИТАК ШТАМПЕ И ШТАМПАРСТВА У ЦРНОЈ ГОРИ 1493-1945**. – Београд: Југословенски институт за новинарство, 1965 (Цетиње: Обод). – 262 стр.: илустр.; 25 см.

Историја југословенске штампе / уредник Мило Поповић.

Тираж 1500. – Предговор : стр. 3-7. – Биљешка о уредницима и сарадницима: стр. 217-237. – Регистри. – Литература: стр. 258-259.

II–2.2. Приређена издања

182(1) **ЦЕТИЊСКИ ЛЈЕТОПИС**. Цетиње: Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“, 1962, стр. 17+162+1. Фототипско издање.

Поговор написао Н. С. Мартиновић/стр. 3-16.

183(2) **ПРЕДЊЕГОШЕВСКО ДОБА**. Титоград: Графички завод, 1963, 550 стр. Библиотека „Луча“.

Прво издање приредили: Н. С. Мартиновић, Ристо Ковијанић, Славко Мијушковић и Чедо Вуковић, са заједничким биљешкама (стр. 34) и предговором Н. С. Мартиновића/стр. 5-34.

184(3) **СВОБОДИЈАДА П. П. ЊЕГОША**. ЦЕТИЊЕ: „Обод“ и Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић“, 1967, стр. 26-193. Фото-табле.

Рукопис Његошеве „Свободијаде“ (предговор)/стр. 5-25, од Н. С. Мартиновића.

185(4) **БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ О ЦРНОЈ ГОРИ И БОКИ КОТОРСКОЈ**. Књ. I, св. 1; Књ. II, св. 1; Књ. III, св. 1-3. Цетиње 1957. и 1958. (Литографисано издање).

Коаутор у колективном раду ЦНБ.

186(5) **КЊИЖЕВНИ РАДОВИ ПАЛИХ БОРАЦА** Зборник радова/избор и предговор Н. С. Мартиновић, Цетиње 1959, 119 стр. (Литографисано издање Културно-просвјетног савеза – Цетиње и Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић“).

187(6) **РОВИНСКИ О ЊЕГОШУ** / превео Радисав Пауновић. Цетиње: Обод, 1967, стр. 25-274.

Предговор: Његош у проучавању Павла Ровинског од Н. С. Мартиновића / стр. 9-20.

188(7) **ЦЈЕЛОКУПНА ДЈЕЛА НИКОЛЕ ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША** Књ. I-VI. Цетиње: „Обод“, 1969.

Приредили Ристо Драгићевић, Саво Вукмановић и Н. С. Мартиновић.

Поред заједничких редакторских послова, Н. С. Мартиновић је сачинио биљешке у књизи V: *Путописи* (стр. 659-776) и Библиографију у књ. VI *Писма Библиографија* (стр. 455-597), са предговором (стр. 455-471).

189(8) **ШТАМПА . РАДНИ НАРОД, ГЛАС ЦРНЕ ГОРЕ. Историјско од јелење ЦК СК Црне Горе, Титоград 1958, штампа „Обод“ Цетиње, 530 стр.**

Садржи препис текстова из наведених листова. Н. С. Мартиновић радио на припреми издана за штампу.

II–2.3. Право

190. *Из Богишићевог архива: Јапански грађански законик је усвојио нека начела Црногорског имовинског законика.* – Побједа, X/1953, 104, 27. XII, 6.

191. *Danilov zakonik.* -У: *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1956, 2, 663-664.

192. *Годишњица Устава НР Црне Горе.* – Омладински покрет, XV/1956, 1, 5.

193. *Валтазар Богишић и Чехословачка.* – Историјски записи, XIV/1958, 1/2, 143-152.

Штампано и као посебан отисак.

194. *Једна пресуда аустријског пријеког суда у Колашину 1916. године.* – Историјски записи, X/1957, књ. XIII, 1/2, 329-333.

195. *Валтазар Богишић и Чехословачка.* – Рад конгреса фолклориста Југославије у Вараждину 1957. – IV/1957, 249.

Кратак извод из саопштења.

196. *Валтазар Богишић у Црној Гори.* – Борба, Београд, /1961

197. *Закон Ивана Црнојевића.* – Правни зборник, Титоград, X/1961, 3, 193-198.

198. *Виктор Новак: Тестаментарни планови Валтазара Богишића. Отисак из Зборника Филозофског факултета, књ. VIII. Београд 1964. – Библиографски вјесник, Цетиње, IV/1964, 1/3, 262-263.*

Приказ.

199. *Валтазар Богишић II. Упитник анкете за описивање правних обичаја Црногораца. – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, IV/1964, 385-448.*

Скраћени II дио расправе: *Валтазар Богишић II. Садржи преко 2.000 питања. Рад је штампан и као посебни отисак, 64 стр.*

200. *По чојству, а не по чину. – Политика, LСIII/1966, 19118, 25. децембар, 8.*

Разговор послје симпозијума о социјалистичком хуманизму са поднасловом: *Корене хуманитарног права налазимо у народном стваралаштву, са посебним освртом на Црну гору.*

201. *Поводом јубилеја Опште имовинског законика Црне Горе (1888-1968). – Правни зборник, 1969, 3, 1-29.*

202. *Јован Павловић као законодавац. – Годишњак Цетињске гимназије, II/1970, 2, 19-38.*

Штампано и као посебан отисак.

203. *Црна Гора и хуманитарно право. -У: Споменица Болнице „Данило I“ (1873-1973), Цетиње 1973, 59-72. Потпис псеудонимом: Др Н. Дубравчић.*

II-2.4. Историја

204. *Један културни дуг Русији. – Побједа, I/1944, 3, 6.*

О набавци Његошеве штампарије у Русији и њеном раду.

205. *Поводом оснивања Словенског комитета у Црној Гори. – Побједа, Цетиње, III/1946, 21, 6. 21. IX, 3.*

О културним, политичким и трговинским везама између словенских народа, на посе Црне Горе и Русије.

206. *Истранин Адам Бан оптужује... – Побједа, III/1946, 32, 6.*

207. *Стогодишњица Светозара Марковића. Два историјска става Светозара Марковића. – Побједа, III/1946, 38, 21. IX, 3.*

208. *Поводом признања албанске независности. – Слободна Далмација, IV/1946, 272, 2.*

209. *Његош и 1848. – Стварање, Цетиње, I/1946, 1, 39-49.*

210. *Значај споразума на Бледу. – Стварање, II/1947, 7/8, 254-256.*

211. *Положај муслимана у срезу барском. Скидање фереце је заштита људских права муслиманке.* – Побједа, IV/1947, 72, 11. X, 7. Потпис: Н. С. М.

212. *Седми новембар 1941. г. у Црној Гори.* – Стварање, II/1947, 10, 603-618.

213. *Осврт на историју напредне штампе у Црној Гори.* – Историјски записи, Цетиње, I/1948, књ. II, 3/4, 161-185.

214. *Јагош Јовановић: Стварање црногорске државе и развој црногорске националности.* – Историјски записи, I/1948, књ. II, 3/4, 238-246.

Приказ књиге.

215. *Прва народна општина на Јадрану.* – Историјски записи, I/1948, књ. II, 5/6, 290-297.

О Петровачкој комуни.

216. *Ватикан и предстојећи избори у Италији.* – Побједа, V/1948, 58, 7.

217. *Пад и ликвидација Мусолинија.* – Побједа, V/1948, 89, 14. V, 2; 90, 15. IV, 2-3; 16. VII, [1]. Без потписа (ауторизовао писац).

218. *Злочин над Тољатијем.* – Побједа, V/1948, 167, 6. Потпис: Н. С. М.

219. *Држање партизана пред непријатељским судом.* – Историјски записи, II/1949, књ. III, 1/2, 23-34.

220. *Рад Историјског института Црне Горе.* – Историјски записи, II/1949, књ. III, 1/2, 109-111.

221. *О једном нерасвијетљеном покушају тровања Петра II Петровића Његоша.* – Историјски записи, II/1949, књ. III, 3/4, 113-119.

222. *Сељачко братство.* – Историјски записи, II/1949, књ. IV, 1/3, 37-48.

223. *Грађа за историју народне власти.* – Историјски записи, II/1949, књ. III, 3/4, 213-220; 5/6, 323-330.

224. „Сељачко братство“. – Просвјетни рад, I/1949, 7, 2.

225. *Белведерски догађај.* – Просвјетни рад, I/1949, 8, 4.

226. *Прве организације СКОЈА у Цетињу.* – Омладински покрет, Цетиње, IX/1949, 31, 1. VI, 3.

227. *Борба за легализацију црногорских студентских удружена.* – Побједа, VI/1949, 219, 13. X, 2-3.

228. *Одјек Париске комуне и Васа Пелагић у Црној Гори.* – Стварање, Цетиње, IV/1949, 3/4, 124-134.

229. *Црногорски задружни покрет „Сељачка самопомоћ“ (1938-1941).* – Историјски записи, IV/1952, књ. VIII, 4/12, 287-301.

230. *Научни значај Богишићевог архива за проучавање Црне Горе.* – Побједа, X/1953, 88, 6.

231. *Масовна политичка хапшења у Црној Гори и Белведерски догађај 1936. године.* – Историјски записи, VI/1953, књ. IX, 1, 138-152.

232. *Оснивање АФЖ-а и почеци женске штампе у Црној Гори.* – Наша жена, Цетиње, 1954, 1, 94-95.

233. *Рад Историјског института Црне Горе у Богишићевој библиотеци у Цавтату.* – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 1, 300-302.

234. *Бјекство Владимира Гађиновића из Херцеговине преко Црне Горе за Србију.* – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 1, 240-243.

235. *Штампарија Франћеска Андреоле.* – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 2, 514-523.

236. *Валтазар Богишић и Уједињена омладина.* – Зборник за друштвене науке Матице српске, Нови Сад, 1954, 9, 1-19.

237. *Историја једне анкете о селу.* – Омладински покрет, Цетиње, XIII/1954, 19, 15. X, 4.

О активности студената Београдског универзитета покренутој 1936., на проучавању села.

238. *Омладинска штампа Црне Горе у ослободилачком рату.* – Омладински покрет, XIII/1954, 23, 2.

239. *Из окупираног Цетиња.* – Омладински покрет, XIII/1954, 22, 4.

240. *Нацрт једног чланка В. Богишића о првом српском устанку.* – Побједа, XI/1954, 17, 6.

241. *Прве синдикалне организације у Црној Гори.* – Побједа, XI/1954, 36, 4-5.

242. *Први број „Побједе“ на ослобођеној територији.* – Побједа, XI/1954, 62, 2, 11.

243. *Мјесто Ободске штампарије у историји свјетске штампе.* – Сусрети, Титоград, II/1954, 10, 677-682.

244. *Републикански радничко-сељачки савез.* – Историјски записи, VIII/1955, књ. II, 1/2, 275-293.

245. *Барикаде на Београдском универзитету.* – Побједа, XII/1955, 5, 2-3.

246. *Један непознати проглас за Федеративну Југославију (1921).* – Побједа, XII/1955, 18, 1. V, 4.

247. *Од Устанка до Острошке резолуције.* – Побједа, XII/1955, 48, 2-3.

248. *Дневна штампа у Црној Гори.* – Побједа, XII/1955, 48, 12-13.

249. „*Лионири* [омладинског] покрета у Црној Гори“. – Омладински покрет, Титоград, XIV/1955, 2, 15. I, 4.

Ђуро Вукмановић, Бајо Рајичевић, Душан Ускоковић и Душан Поповић.

250. *Значајна сарадња.* – Омладински покрет, XIV/1955, 17, 27. V, 3.

251. *Први пионирски народноослободилачки одред у Црној Гори.* – Титов пионир, Цетиње, VI/1955, 1, 7.

252. *Žurnalistika (Crne Gore).* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 450.

253. *Publicistika (Crne Gore).* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 450.

254. *Štamparije (Crne Gore)* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 478. Потпис: Н. М.

255. *Прве прославе Првог маја у свијету.* – Индустијски радник, Цетиње, I/1956, 2, 1. V, 6.

256. *Први законом признати осмочасовни рад у Црној Гори.* – Индустијски радник, Цетиње, I/1956, 3, 15. V, 5.

257. *Пожар Москве.* – Побједа, XIII/1956, 1, 12-13.

258. *Цетиње уочи Устанка.* – Побједа, XIII/1956, 29, 12-13.

259. *Радови проф. Јована Радонића.* – Историјски записи, IX/1956, књ. XII, 1/2, 353-355.

260. *Радови Милоша Јанковића из историје радничког покрета.* – Историјски записи, IX/1956, књ. XII, 1/2, 355-357. Потпис: Н. С. М.

261. *Комунистички омладински покрет у Црној Гори.* – Историјски записи, IX/1956, књ. XII, 1/2, 207-228.

262. *Петнаест година „Омладинског покрета“.* – Омладински покрет, XV/1956, 37/38, 14. IX, 6.

263. *Прве жене носиоци културног и политичког живота у Црној Гори.* – Наша жена, XIII/1956, 3/4, 4.

264. *Марко Машановић.* – Савремена школа, Београд, 1956, 391-400.

265. *Туга младог изгнанника. Једно необјављено писмо Јована Томашевића.* – Побједа, X/1956, 18, 4.

266. *Један прилог проучавању балканског рата.* – Историјски записи, X/1957, књ. XIII, 1/2, 320-325.

267. *„Сељачко братство“.* – Побједа, XIV/1957, 18, 8.

268. *Бјекство др Вукашина Марковића из Цетињског затвора.* – Побједа, XIV/1957, 42, 7; 43, 7.

269. *Значај Прве Покрајинске конференције црногорске народне омладине.* – Конгресне новине VI Конгреса Народне омладине Црне Горе, Титоград, I/1957, 1, 3.

270. *Илегална штампа у Црној Гори.* – Побједа, XV/1958, 19, 6.

271. *Проучавање побуне морнара у Боки Которској 1918.* – Годишњак Поморског музеја у Котору, VII/1958, 7-14.

272. *У славу Сутјеске.* – Историјски записи, XI/1958, књ. XIV, 1/2, 1-9.

273. *Почеци радничког покрета у Црној Гори.* – Историјски записи, XII/1959, књ. XV, 1, 7-30.

274. *Партизанска штампа у Црној Гори 1941-1945.* – Историјски записи, XII/1959, књ. XV, 1, 309-315.

275. *Партијска штампа и дописништва у Црној Гори између два рата.* – Наша штампа, Београд, 1959, 72.

276. *Стањевићи: на рушевинама једне велике прошлости.* – Побједа, XVI/1959, 1, 1. I, 15.

277. *Цетиње под окупацијом.* – Побједа, XVI/1959, 50, 5.

278. *Свједочанства отпора.* – Побједа, XV/1959, 53, 10.

279. *СКОЈ и омладински покрет 1919-1957 (грађа за библиографију).* Уредио Жарко Д. Протић. – Библиотекар, Београд, XI/1959, 3/4, 227-229.

280. *Андрија Палташић први југословенски штампар.* – Бока, Котор, I/1959, 13/14, 14.

281. *Синдикат у борби за колективне уговоре између два рата.* – Правни зборник, Титоград, 1960, 2, 76-93.

282. *Црногорско приморје у анексираној кризи 1908. године.* – Годишњак Поморског музеја у Котору, IX/1960, 211-220.

283. *Одједи препорода у Црној Гори.* – Задарска ревија, X/1961, 4/5, 292-297.

284. *Супротни интереси Њемачке и Италије на Јадрану.* – Годишњак Поморског музја у Котору, X/1962, 247-256.

285. *Рад Историјског института Црне Горе.* – Југословенски историјски часопис, Београд, 1962, 2, 138-141.

286. *Сретен Вукосављевић: Историја Сељачког друштва.* – Историјски записи, VI/1953, књ. IX, 2, 573-580.

287. *Vjekoslav Maštrović: Jadertina Croatica I-II dio, JAZU.* – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 2, 650-653.

Приказ.

288. *Једна научна апотеоза Југословенству. Виктор Новак: Фрањо Рачки (1828-1894).* – Стварање, XIV/1959, 10, 826-828.

Приказ књиге.

289. *Јевто М. Миловић: Извјештај Фридриха Орешковића о Црној Гори.* – Стварање, 1956, 9/10, 659-661.

290. *Четрдесет година. Зборник сјећања активиста југословенског револуционарног покрета. Књ. I-VII, Београд 1960-1961.* – Библиографски вјесник, III/1963, 1/3, 358-360.

Приказ.

291. *Владо Стругар: Југословенске социјалдемократске странке 1914-1918. ЈАЗУ, Загреб, 1963, стр. 322.* – Библиографски вјесник, III/1963, 1/3, 348-349.

Приказ.

292. *Богишићево проучавање јадранске обале.* – Годишњак Поморског музеја у Котору, XI/1963, 131-143.

293. *Дискусија о прегледу историје СКЈ.* – Историјски записи, XXI/1964, 2, 237-247.

294. *Novinarstvo u narodnooslobodilačkoj borbi (Crna Gora).* – Suvremeno novinarstvo, Zagreb, 1964, 283-285.

295. *Омладинска штампа данас.* – Омладински покрет, Титоград, Свечани број, децембар 1966, 5.

296. *Глигор Станојевић: Шћепан Мали. Београд 1957.* – Историјски записи, X/1957, књ. XIII, 1/2, 367-371.

Приказ.

297. *Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине.* – Зборник „Југословенски народи пред први свјетски рат“. Посебно

издање САНУ, CDXVI. Одељење друштвених наука, књ. 61. Београд 1967, 499-512.

298. *Общий наш праздник*. – Нева, Ленинград, II/1967, 219-220.
299. *Зећанин Вићенцо Вуковић*. – Овдје, Титоград, I/1969, 1, 23.
300. *Борба за аутономију универзитета (1933-1938)*. – Историјски записи, XXVI/1969, 1/2, 289-296.
Штампано и као сепарат.
301. *Записи с Понце*. – У: Отпор у жицама II. Зборник сјећања и чланака из НОР, Београд, 1969, 613-621.
302. *Никшићки збор 1935*. – Споне, Никшић, II/1970, 4, 93-97.
303. „Панчевац“ о бокешком устанку 1869. године. – Устанак у Боки Которској 1869. Зборник радова са научног скупа, Котор-Будва, 1970, 249-259.
Објављено и као посебан отисак.
304. *Zapisi*. – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 624.
305. *Васо Пелагић и Црна Гора*. – Овдје, Титоград, III/1971, 11, 25-27.
306. *Сто година црногорске штампе*. – Овдје, III/1971, 20, 5-6.
307. *Јован Томашевић*. – Овдје, III/1971, 23, 32.
308. *Одјек Париске комуне у Црној Гори*. – Овдје, III/1971, 25, 7.
309. *Тридесет година од покретања Омладинског покрета (1941)*. – Кораци, Титоград, I/1971, 4, 17.
310. *Светозаревим путем*. – Политика, Београд, LXVIII/1971, 20713, 17.
311. *Бар у анексионој кризи*. – У: Споменица Барске гимназије 1921-1971. Бар, 1971, 245-254.
312. *Марксистичка литература у Црној Гори од Париске комуне до ослобођења земље*. – Панчевац, Панчево, XX/1971, 982, 5-6.
313. *Од Бизмарка до данас*. – Политика, LXVIII/1971, 20617, 15.
314. *Stranke u Crnoj Gori*. – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb, 1971, 190-191.
315. *Два студентска празника – два програма рада*. – Студентска ријеч, Никшић, II/1971, 15, 6-7.
316. *Трагом једног канонског спора П. П. Његоша*. – Овдје, III/1971, 29, 28.
317. *Димитров у револуционарном поштовању Црногораца*. – Овдје, IV/1972, 43, 7.

318. *Марксистичка литература у Црној Гори од Париске комуне до ослобођења 1945. године.* – Глас САНУ, Београд, Одељење душтвених наука, 1973, 17, 173-183.

319. [*Прослава октобарске револуције у окупираном Цетињу 1941*]. Политика, Београд, LXX/1973, 21586, 16.

У рубрици „Међу нама“.

320. *Новопазарски саниак у анексионој кризи.* – У: Зборник радова приказаних на међународном скупу „Велике силе и Србија пред први светски рат“. Научни скупови САНУ, књ. IV. Одељење историјских наука, књ. 1. Београд 1976, 541-550.

II-2.5 Просвјета. Култура

321. *Усмене новине у Никшићу.* – Побједа, Никшић, I/1944, 2, 7. XI, 6. Потпис: Н. С. М.

322. *Народно просвједивање ван школе.* – Побједа, Цетиње, II/1945, 26, 8. IV, 6.

323. *Албанска жена јуче и данас.* – Наша жена, Цетиње, III/1946, 3/4, 6-7.

324. *Сарадња дома и школе.* – Побједа, III/1946, 43, 6.

325. *О библиотеци Петра Петровића Његоша.* – Побједа, IV/1947, 33, 7. VI, 6.

326. *Биљешке о албанској књижевности.* – Побједа, IV/1947, 45, 19. VII, 6-7. Потпис: Н. С. М.

327. *Против упрошћавања и вулгаризације у освјетљавању књижевних питања.* – Побједа, IV/1947, 46, 23. VI, 6. Без потписа.

328. *Улога наших књижевника и умјетника у Петогодишњем плану.* – Побједа, IV/1947, 55, 20. VIII, 6.

329. *Уочи нове позоришне сезоне.* – Побједа, IV/1947, 57, 27. VIII, 6. Потпис: Н.

330. *Заштита архивалија.* – Просвјетни рад, Цетиње, I/1949, 6, 5.

331. *Како су Црногорци поздравили отварање Београдског универзитета.* – Стварање, Цетиње, VII/1952, 12, 773-775.

332. *За садржајнији културни живот средњошколске омладине.* – Омладински покрет, Цетиње, XII/1953, 4, 15. IV, 6; 5, 1. V, 6.

333. *Улога антикварнице у ширењу књиге.* – Побједа, X/1953, 49, 21, VI, 4.

334. *Пола године часописа „Сусрети“.* – Побједа, X/1953, 65, 16. VIII, 7.

335. *Поводом дискусије о укидању „Омладинског покрета“*. – Побједа, X/1953, 66, 20. VIII, 2.

336. *„Новинари“ који пишу кад им се плати*. – Побједа, X/1953, 5. VII, 2. Потпис: Н. С. М.

337. *Како ријешити проблем Цетињске читаонице*. – Побједа, X/1953, 56, 16. VII, 5.

338. *Да се спор објасни*. – Побједа, X/1953, 58, 23. VII, 5.

Објашњење поводом чланка о Цетињској читаоници Никице Вујовића у истом броју.

339. *Наши музеји и њихови проблеми: питање научног сређивања и проучавање материјала из НОБ*. – Побједа, X/1953, 75, 20. IX, 6.

340. *Почеци позоришног живота у Црној Гори: прва црногорска позоришта*. – Побједа, X/1953, 80, 8. X, 5.

341. *Годишњак Поморског музеја у Котору II, 1953*. – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 1, 298-299.

Приказ.

342. *Јосип Бадалић: Инкунабуле у Хрватској, ЈАЗУ*. – Историјски записи, VII/1954, књ. X, 2, 653-656.

343. *Како је Богишић замислио прву југословенску енциклопедију*. – Побједа, XI/1954, 49, 8.

344. *Милош М. Јанковић: Социјалистички педагошки часописи у Србији*. – Просвјетни рад, I/1954, 1, 1. I, 7.

Приказ.

345. *Покушај оснивања Велике школе на Цетињу*. – Просвјетни рад, I/1954, 11, 3.

346. *Поводом 120-годишњице Његошеве основне школе*. – Просвјетни рад, I/1954, 11, 3.

347. *Просвјетно-научна и културна дјелатност у Црној Гори*. – Стварање, IX/1954, 10, 647-650.

348. *Прва година Цетињског позоришта*. – Сусрети, Титоград, II/1954, 8/9, 587-595.

349. *Годишњак Поморског музеја у Котору III, 1955*. – Историјски записи, III/1955, књ. XI, 1/2, 457-463.

Приказ.

350. *Алманах „На крчидби“*. – Омладински покрет, XIV/1955, 22, 4.

Приказ.

351. *Каталог најстаријих штампарија и штампара*. – Просвјетни рад, II/1955, 2, 7.

352. *Kulturno-umjetnička društva (Crne Gore)*. – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 454-455. Потпис: Н. С. М.

353. *Cetinjsko radničko društvo*. – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 374.

354. *Годишњак Поморског музеја у Котору IV, 1955*. – Историјски записи, IX/1956, књ. XII, 1/2, 357-360.

Приказ.

355. *Први лексикографски рад у Црној Гори*. – Побједа, XIII/1956, 7, 12. II, 7.

356. *Прва комунистичка литература у Цетињу*. – Побједа, XIII/1956, 18, 1. V, 8.

357. *Цетињско радничко друштво*. – U: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb 1956, 374.

358. *Јован Стерија Поповић на цетињској позорници*. – Летопис Матице српске, Нови Сад, 1956, књ. 377, св. 3, 312.

359. „Савинска лествица“. – Побједа, XIV/1957, 13. I, 3. Потпис: Н. С. М.

О једној старој књизи у ман. Савина код Херцег-Новог.

360. *Проблеми рада на ретроспективној библиографији Црне Горе*. – Библиотекар, X/1958, 4, 291-295.

361. *Cetinjska čitaonica*. – U: Muzička enciklopedija, 1, Zagreb 1958, 250.

362. *Cetinjsko radničko društvo*. – U: Muzička enciklopedija, 1, Zagreb 1958, 250.

363. *Десет година Библиографског института ФНРЈ 1948-1959*. Београд 1958. – Библиотекар, Београд, XI/1959, 1/2, 66-68.

364. *Књига и пушка заједно*. – Београдска недеља, IV/1959, 141, 2, Додатак „Цетиње“.

365. *Поводом 125-годишњице Његошеве школе*. – Просвјетни рад, VI/1959, 19, 29. XI, 8.

366. *Наше културно наслеђе и издавачка дјелатност у Црној Гори*. – Просвјетни рад, Титоград, VII/1960, 19, 29. XI, 4.

367. *Једна непозната публикација Његошеве штампарије на Цетињу*. – Библиотекар, XIII/1961, 316-317+2.

368. *Културне установе треба да постану далеко активније.* – Културни живот, VI/1961, 6, 504-505.

369. *Изјава о Универзитетској библиотеци у Алжиру.* – Библиотекар, XIV/1962, 3, 209-211.

370. *Позориште „Зетски дом“.* – Зборник Музеја позоришне уметности I, Београд, 1962, 264-272.

371. *Zahumlje.* – U: Muzička enciklopedija, Zagreb 1963, 2, 825.

372. *Школски уџбеници у Његошевој школи.* – Просветни преглед, Београд, XIX/1963, 42/43, 7.

373. *Стари књижни фонд у Црној Гори.* – Старине Црне Горе, Цетиње, I/1963, 7-18.

374. *Вуковим трагом кроз Црну Гору.* – Старине Црне Горе, II/1964, 7-18.

Штампано и као сепарат.

375. *Једна порука из Његошевог завичаја: Цетиње тражи правду да Вук стадо не расхити.* – НИН (Недељне информативне новине), Београд, XIV/1965, 704, 9.

376. *Развој библиотекарства у Црној Гори од Петра II Петровића Његоша до 1945. године.* – У: Проблеми библиотекарства у Црној Гори, Цетиње 1965, 11-64.

Штампано и као посебан отисак.

377. *Цетиње својеврсни музеј умјетности.* – НИН, Београд, XV/1966, 83, 9.

378. *Прослава Доситејеве стогодишњице у Црној Гори.* – Ковчежић, Београд, 7, 122-123.

379. *Удружење Његошолога.* – Политика, Београд, LXIII/1966, 18814, 20. II, 18.

380. *Књижевно друштво „Црногорски борац“ и балканска омладина.* – Стварање, Титоград, XXI/1966, 10, 1204-1208.

381. *Око Мештровићевог маузолеја Његошу.* – Побједа, Титоград, XXIII/1966, 2492, 8.

382. *Како је штампано најређе издање Његошевог Горског вијенца.* – Политика, LXIV/1967, 19380, 17. IX, 18.

383. *Сарадња и измјена искустава националних библиотека у раду на националним ретроспективним библиографијама.* – У: Преглед рада југословенских националних библиотека, II, 1965-1966, Загреб 1967, 135-141.

384. *Вуков рјечник у личној Пушкиновој библиотеци.* – Политика, LXV/1968, 19702, 8.

385. *Наставни план и програм Цетињске гимназије по оцјени П. А. Ровинског.* – Годишњак Цетињске гимназије, I/1969, 1, 19-28.

386. *La société „Crnogoski borac“ et l'Omladina balcanique.* – Association Internationale d'études du Sud-Est Européen IV, pp. 191-194, Sofia 1969. Editions de l'Académie bulgare des Sciences.

Штампано и као посебан отисак.

387. *Историјски музеј Црне Горе.* – Овдје, Титоград, II/1970, 13, 9 и 19.

388. *90 година Цетињске гимназије.* – Кошута, Цетиње, II/1970, 9, 4. [Коаутор Душан Мартиновић].

389. *Цетињски љетопис.* – Ободин, Цетиње, IX/1970, 79, 11.

390. *Љубилеј идуће године.* – Побједа, XXVI/1970, 2988, 9.

Одговор на анкету: Колико је старо Црногорско позориште.

391. *Научно друштво Црне Горе.* – Политика, LXVII/1970, 20417, 13.

392. *Централна библиотека Социјалистическе Републике Црногорије им. Дјурђе Црнојевића.* – Библиотековедение и библиографија за рубезом, выпуск 39, Москва 1971, 3-14.

393. *Zeta (1885).* – У: *Енциклопедија Југославије* 8, Загреб, 1971, 624.

394. *Zaštita spomenika u Crnoj Gori.* – У: *Енциклопедија Југославије*, 8, Загреб, 1971, 609.

395. *Сједиште Друштва за науку и умјетност Црне Горе.* – Овдје, Титоград, III/1971, 26/27, 25.

396. *Заштита културних добара у рату.* – Одбрана и заштита, Београд, VII/1971, 5, 11-14.

397. *Цетињске стогодишњице.* – Политика, Београд, LXVIII/1971, 30. I, 17.

398. *Људско достојанство и јунаштво.* – *Јединство*, Приштина, XXVIII/1971, 101, 20. XII, стр. 11.

Уз 120. годишњицу Његове смрти.

399. *Заштита манастира Острога у случају рата као културног добра од великог значаја.* – У: *Свети Василије Острошки. Споменица 300. годишњице његова представљања*, Београд 1971, 47-53.

400. *Друштвене акције за остварење програма развоја библиотекарства.* – У: *Сабор о библиотекарству Србије*, 6. X 1971, Београд 1971, 3/4, 22-24.

401. *Око Мештровићевог маузолеја Његошу*. – Уметност, Београд, 1971, 27/28, 71-73.

402. *Stanjevići*. – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 127.

403. *Концепција развоја библиотекарства у Црној Гори*. – У: *Bibliotekarstvo Jugoslavije (1969-1971)*; III in IV Skupščina zveze društva bibliotekarjev Jugoslavije, Ljubljana 1972, 62-69.

404. *Лењин и заштита културног наслеђа у Револуцији*. – У: Научни скуп „Лењин и наука“, 24-26. јануара 1974, САНУ, Београд 1976, 247-259.

405. *Списак ученика, учитеља и управитеља Његошеве школе, Цетиње 1934*. – У: Зборник радова поводом 140-годишњице Његошеве школе, Цетиње 1976, 261-283. Без потписа.

406. *Стари књижни фонд у Црној Гори*. – У: Скрипторији и манастирске библиотеке у Црној Гори. Зборник радова са научног скупа на Цетињу одржаног 26. и 27. октобра 1987. године. Цетиње 1989, 13-32.

Прештампано из *Старина Црне Горе*, I/1963.

407. *Рад и перспективе Централне библиотеке Црне Горе*. – Библиографски вјесник, Цетиње, XXIII/1994, 1/2. Рукопис нађен у архивском фонду ЦНБ. – Библиографски вјесник, XXIII/1994, 1-2, стр.

II-2.6 Етнографија. Фолклористика

408. *Револуционарни фолклор*. – Стварање, III/1948, 11/12, 497-510.

409. *Потреба активног сакупљања фолклора о мајци и сестри из ослободилачког рата*. – Наша жена, Цетиње, 1949, 3, 16.

410. *Сарадња Светислава Вуловића и Валтазара Богишића на српској етнографији*. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, XXVI/1956, 3/4, 286-291.

411. *Конгрес фолклориста у Вараждину*. – Историјски записи, X/1957, књ. XIII, 1/2, 392-393.

Приказ рада VIII конгреса.

412. *Револуционарни фолклор у периоду шестојануарске диктатуре*. – Rad Kongresa folklorista Jugoslavije, Bled, 1959, Ljubljana 1960, VII, 239-250.

413. *Мјесто тужбалица у револуционарном фолклору ослободилачког рата*. – Рад Конгреса фолклориста у Зајечару и Неготину 1958, Београд 1960, V, 195.

Кратак извод из реферата.

414. *Мјесто тужбалица у фолклору народне револуције и ослободилачког рата.* – Зборник радова Етнографског института САНУ, Београд, LXVIII/1960, 3, 463-477.

415. *Фолклор и савремена наука.* – Рад VI-ог Конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије у Охриду. Охрид 1964, VII/1954, 143-150.

416. *Народно стваралаштво у црногорским часописима.* – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. I, Цетиње 1961, 197-218.

417. *Народно стваралаштво у устанку Црне Горе.* – Рад Конгреса фолклориста Југославије у Титовом Ужицу од 6. до 10. септембра 1961. Београд, VIII/1961, 207-220.

Штампано и као посебан отисак.

418. *Кућна заједница у савременим условима.* – Правни зборник, Титоград, X/1961, 1, 50-52.

Дискусија по реферату Бранка Вуковића: „Кућна заједница у Црној Гори посматрана са становишта друштвеног развитка у нашој земљи“.

419. *„Равласи“ у хрисовуљи Ивана Црнојевића.* – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1962, 1, 15-18.

420. *Михаило Вуковић као фолклориста.* – Рад Конгреса фолклориста Југославије у Мостару и Требињу 1962, 553-558.

421. *Пјевање епских пјесама и балада о Црној Гори у колу.* – Рад Конгреса фолклориста у Мостару и Требињу 1962, 539-544.

422. *Обичај уништавања градова пред непријатељем у Црној Гори.* – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, II/1962, 217-221.

423. *Валтазар Богишић и покретање међународног часописа за етнологију и фолклористику.* – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1962, 2, 122-127.

424. *Станак у Његошевим дјелима и у народу.* – Библиографски вјесник, Цетиње, III/1963, 1/3, 133-143.

Читано на Филолошком факултету у Београду 3. IX 1963. на Симпозијуму о Његошу.

425. *Трагом једне Његошеве пјесме од старе српске до још древније словенске митологије.* – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, III/1963, 357-369.

Предавање одржано у САНУ на позив Етнографског института и Друштва фолклориста Србије, 1. марта 1963.

Штампано и као посебан отисак.

426. *Павел Аполоновић Ровински (1931-1916).* – Рад Конгреса фолклориста Југославије на Цетињу 1963. Цетиње 1964, 211-228.

427. *Заклетва у народу и „Горском вијенцу“*. – Стварање, XVIII/1963, 9/10, 216-223.

428. *Фолклор и књижевност*. – Огледи, билтен Завода за унапређење школства Црне Горе, Титоград, IV/2964, 3/4, 66-70.

429. *Раднички фолклор Црне Горе*. – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1964, 12, 891-898.

430. *Проучавање корена радничког фолклора*. – Политика, 1. XI 1964, 19.

431. *Коло у „Горском вијенцу“*. – Рад X конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, Цетиње, 1964, 137-145.

432. *Саво Матов Мартиновић, сарадник Вука Караџића*. – Рад Конгреса фолклориста у Новом Винодолском 1964. Загреб, XI/1966, 253-261+1 сл.

433. *Завршне здравице у дјевојачкој кући*. – Zbornik XII kongresa jugoslovenskih folkloristov, Celje 1965. Ljubljana 1968, XII, 261-265.

434. *Др Душан Недељковић: Етика Сутјеске, Просвета, Београд, 1964, стр. 162*. – Библиографски вјесник, 1964, 115, 264-265.

435. *Мировоззрение черногорского народа по исследованиям П. А. Ровинского. Тезисы*. – VII Международный Конгресс антропологических и этнографических наук. Москва 3-10. августа 1964. г.

436. *Рабочая песня и рабочий фольклор в Югославии*. – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1966, 17/19, 1369-1380.

437. *Људскоћа*. – Народно стваралаштво, Folklor, 1969, 29/32, 335-337.

Штампано као посебан отисак.

438. *Борба човјека за људско достојанство*. – Побједа, XXVI/1970, 2952, 16. VIII, 9. Интервју Слободана Вуковића.

439. *Људско достојанство и сила*. – Глас САНУ, Београд, CCLXXXIV. Одељење друштвених наука, 1973, 16, 177-192.

440. *Ровински у Вуковом завичају*. – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1974, 49/52, 16-20.

441. *Црногорски печалбари у Цариграду*. – Гласник Етнографског института САНУ, XXIV, Београд 1976, 15-24.

Овај рукопис смо нашли у ауторовој заоставштини и он је посмртно публикован.

442. *Трагом једне мисли Јована Ердељановића о генеалогима у Црној Гори*. – У: Јован Ердељановић, живот и дело. Панчево 1976, 43-52. радови са II симпозијума етнолога Србије.

II-2.7 Књижевност. Филологија

443. *Општечовјечанска идеја „Горског вијенца“*. – Побједа, Цетиње, V/1947, 13, 30. III, 6.

444. *Његошев „Горски винаец“ и идеја француске револуције*. – Побједа, Цетиње, V/1947, 33, 7. VI, 2.

445. *Биљешка о албанској књижевности*. – Побједа, Цетиње, V/1947, 45, 6.

446. *Радован Зоговић: „Пркосне строфе“*. Издање „Културе“ – Београд. – Побједа, V/1948, 40, 17. II, 6-7. Потпис: Н. С. М.

Приказ збирке пјесама.

447. *Михаило Лалић: „Стазе слободе“*. Пјесме – Издање Народне књиге Цетиње. – Побједа, V/1948, 215, 9. IX, 2. Потпис: Н. С. М.

Приказ.

448. *Стјепан М. Љубиша: Приповијести црногорске и приморске*. – Стварање, Цетиње, III/1948, 4/5, 265-266.

Приказ.

449. *Прослава четрдесетогодишњице смрти хрватског пјесника Силвија Ст. Крањчевића*. – Стварање, Цетиње, III/1948, 9/10, 492-493.

450. *Родољуб Чолаковић: Кућа оплакана*. – Стварање, Цетиње, III/1948, 7, 58.

Приказ.

451. *Утицај КПЈ на нову црногорску књижевност*. – Стварање, Цетиње, III/1948, 9/10, 464-470.

452. *Саит Ораховац: „Сонети“* Сарајево 1953. – Побједа, X/1953, 62, 6. VIII, 5. Потпис: Н. С. М.

453. *Уочи међународног конгреса есперантиста у Загребу*. – Побједа, X/1953, 48, 18. VI. Потпис: Н. С. М.

454. *Есперанто у Црној Гори: Уз међународни конгрес есперантиста у Загребу*. – Побједа, X/1953, 59, 26. VIII, 7, 8.

455. *Његош и Бранко као пјесници младости*. – Стварање, VIII/1953, 6, 372-376.

456. *Пјесник Никола Ст. Љубиша*. – Стварање, VIII/1953, 7/8, 489-494.

457. *Класици у „Омладинском покрету“*. – Сусрети, Титоград, I/1953, 5/6, 384-387.

458. *Везе Светозара Ћоровића са Црном Гором*. – Стварање, VIII/1953, 1/2, 68-71.

459. *Пуниша Перовић: Са Српским пролетерима*. – Сусрети, II/1954, 8/9, 644-646.

460. *Есперанто и црногорска омладина*. – Омладински покрет, XIV/1955, 8, 5.

461. *Горки у књижевности и умјетности Црне Горе*. – Побједа, XIII/1956, 27, 11 и 36, 8.

462. *Недовршени књижевни замах у Црној Гори (1929-1941)*. – Стварање, Цетиње, XI/1956, 9/10, 547-564.

463. *Његошове изгубљене пјесме*. – Побједа, XIV/1957, 1, 6-7.

464. *Максим Горки и културно стварање у Црној Гори*. – Сусрети, Титоград, V/1957, 12, 1045-1060.

Објављено и као посебан отисак, 16 стр.

465. *Јоле Станишић: „Зоне смрти“*. (Пишчево издање, Београд, 1956). – Сусрети, Титоград, V/1957, 5, 431-432.

466. *Владо Стругар: „Узимај редом госпoде“*. (Народна књига, Цетиње, 1957). – Сусрети, Титоград, V/1957, 10, 894-896.

467. *Др Вукашин Марковић и књижевност*. – Стварање, XII/1957, 11, 772-794.

Штампано и као сепарат, са пагинацијом 1-23.

468. *Решетарово мишљење о црногорском дијалекту*. – Стварање, Цетиње, XIII/1958, 2, 172-173.

469. *Ко је увео слово Х у српску грађанску књижевност*. – Стварање, Цетиње, XIII/1958, 4, 375-379.

470. *Вукова оставштина код Валтазара Богишића*. – Ковчежић, Београд, II/1959, књ. II, 105-124.

471. *„Развршје“*. Књижевни критеријум једне генерације. – Стварање, XIV/1959, 5, 455-460.

472. *Љубо Анђелић: Град на Тари*. – Стварање, XV/1960, 11/12, 976.

Приказ.

473. *Народно стваралаштво у црногорским часописима од 1871-1912*. – Гласник Етнографског музеја на Цетињу, I/1961, 197-217.

Штампано и као посебан отисак.

474. *Лаза Костић у Црној Гори*. – Зборник прилога историји југословенског позоришта 1861-1961. Српско народно позориште, Нови Сад 1961, 219-228.

475. *Ђорђе Лопичић*. – Савез књижевника Југославије 1941-1961. „Речи на делу“ II (приредио Живорад Стојковић), Београд 1961, 759-761.

476. *Толстој и Црногорци*. – Библиографски вјесник, II/1962, 1/3, 13-28.

Преглед написа у црногорској штампи о личним контактима др Јована Кујачића са Лавом Толстојем.

Објављено и као посебан сепарат.

477. *Народне пословице из Црне Горе*. – У: Збирка народних изрека од Јоксима Радовића, Титоград 1962.

Предговор/стр. 3-10.

478. *Књижевни и научни рад у Цетињској гимназији 1881-1941*. – У: Споменица Цетињске гимназије, Цетиње 1962, 211-240.

Штампано и са посебном пагинацијом од 1-32, у издању Централне народне библиотеке на Цетињу.

479. *Нова пјесничка етапа Јанка Ђоновића*. („Жеђ друмова“, Нолит, стр. 96, Београд 1961). – Стварање, XVII/1962, 1, 60-62.

Приказ.

480. *Биљешке из Пољске*. – Стварање, XVIII/1963, 2, 215-227.

481. *Јанко Ђоновић: „На леђима Апенина“, „Просвета“* – Едиција „Сведочанства“, Београд 1953. – Стварање, VIII/1953, 11, 704-705. Потпис: Н. С. М.

482. *Јанко Лопичић: „Ратни дневник 1941-1942“ I књига*. (Издавачко предузеће Просвета, Београд 1961, стр. 358). – Стварање, XVII/1962, 3, 266-267. Потпис: Н. С. М.

483. *Милосава Максимовић Вуковић: „У вртлогу мука“* (Титоград, издање Графичког Завода 1962, стр. 242). – Стварање, XVII/1962, 3, 270. Потпис: Н. С. М.

484. *Csuka Zoltan: Ajugoszlav nepek irodalmanak totrenete. Godnolat klado*, 1963, стр. 557. – Библиографски вјесник, Цетиње, IV/1964, 1/3, стр. 260-262.

485. *Миодраг Поповић: Вук Стефановић Карацић 1787-864*. Нолит, Београд 1964. – Библиографски вјесник, IV/1964, 1/3, 263-264.

Приказ.

486. *Вукова правописна реформа и борба за књижевно јединство у Црној Гори*. – Библиографски вјесник, IV/1964, 1/3, 1-49.

Штампано и као посебан отисак.

487. *Ко је писао пјесму смрт Владике Петра II Његоша*. – Библиографски вјесник, III/1963, 1/3, 85-97.

488. *Вуковим трагом кроз Црну Гору*. – Старине Црне Горе, Цетиње, II/1964, 7-18.

489. *Рад на билијежу анегдота у Црној Гори.* – У: „Такви су били“ Андрије Копривице, Цетиње 1966.

Предговор/стр. V-XI.

490. *Черногорский писатель Василий Пертович Негош и его значение в истории литературы.* – Известия Академии наук СССР, серия литературы и языка. Москва 1968, XXVII, 3, 228-235.

491. *Передовые писатели Черногории и Советская Россия.* – Русская литература, Ленинград, 1968, 2, 145-154.

492. *Петр II Петрович Негош в Пскове.* – Временник Пушкинской комиссии АН СССР, Ленинград 1969, 59-61.

494. *Радосав Љумовић – зачетник социјалне поезије код нас.* – Титоградска трибина, 1967, 326, 22. III, 5.

495. *Договор о језику.* – НИН, XXI/1971, 1071, 20.

495. *Саит Ораовац: „Сонети и минијатуре“.* – Овдје, III/1971, 28, 14.

Приказ.

496. *Петар II Петровић Његош у Пскову.* – Стварање, XXVI/1971, 6, 776-795.

497. *Алекса Шантић у старим црногорским часописима.* – Зборник радова Филозофског факултета у Сарајеву, Сарајево 1972, 321-328.

498. *„Горски вијенац“ на есперанту.* – Овдје, Титоград, IV/1972, 32, 26.

499. *Ауторство посланице сердару Јолу Пилетићу.* – Глас Српске академије наука и уметности. Одељење друштвених наука, књ. CCLXXXVIII/1974, 18, 115-130.

500. *Предавање теорије и историје књижевности професора Јова Љепаве.* – Годишњак Одјељења за књижевност Института за књижевност и језик у Сарајеву. Сарајево, 1975, III-IV, 169-181.

501. *Прва продирања „Хасанагинице“ у свијету.* – Годишњак Одјељења за књижевност Института за књижевност и језик у Сарајеву. Сарајево, 1975, III/IV, 379-383.

II-2.8 Библиографије. Некролози

502. *На дан Његошеве смрти.* – Побједа, Никшић, I/1944, 2, 7, XI, 6.

Уз 93. годишњину.

503. *Пренос посмртних остатака Мирка Вешовића.* – Побједа, IV/1947, 80, 30. X, 3. Ауторизовао писац.

504. *Сјећање на Ника Роловића*. – Побједа, IV/1947, 81, 1. XI, 3. Потпис: Н.

505. *Франце Прешерн*. – Омладински покрет, Цетиње, IX/1949, 5, 4. Потпис: Н.С.М.

Поводом стогодишњице смрти.

506. *Ђорђе Лопичић, књижевник*. – Просвјетни рад, Цетиње, I/1949, 1, 5.

507. *Иво Новаковић, сликар*. – Просвјетни рад, Цетиње, I/1949, 1, 5.

508. *Пупин и Црногорци*. – Зборник Матице српске, Одељење друштвених наука, Нови Сад, 1953, 6, 1-8.

509. *Благога Мићуновић*. – Омладински покрет, XII/1953, 8, 2. Потпис: Н.С.М.

510. *Никола Тесла и Змај Јован Јовановић*. – Стварање, Цетиње, VIII/1953, 1/2, 71-74.

511. *Урош Предић*. – Стварање, VIII/1953, 3, 122-130.

512. *Вукове слике у Сплиту*. – Стварање, IX/1954, 10, 642-645.

513. *Једна тешка исповијест: поводом седамдесетогодишњице Вељка Петровића*. – Сусрети, Титоград, II/1954, 3, 242, 244.

514. *Незаборавни ликови жена револуционара*. – Наша жена, Цетиње, XII/1955, 3/4, 1.

515. *Научни рад Андрије Јовићевића*. – Побједа, XII/1956, 13, 25. III, 9.

516. *За легализацију Имбра Ткалца*. – Стварање, X/1955, 7/8, 489-495.

517. *Брацан Брацановић*. – Побједа, XIV/1957, 30, 21. VI, 6-7. Потпис: Н. С. М.

518. *Filip Radičević*. – У: Enciklopedija Jugoslavije, 7, Zagreb 1958, 11.

519. *Lazar Sočića*. – У: Enciklopedija Jugoslavije, 7, Zagreb 1958, 425.

520. *Bajo Sekulić*. – У: Enciklopedija Jugoslavije, 7, Zagreb 1958, 176.

521. *Andrija Radović*. – У: Енциклопедија Југославије, 7, Загреб 1958, 28.

522. *Дон Антон Милошевић (1872-1960)*. – Годишњак Поморског музеја у Котору, IX/1960, 287-290.

Некролог.

523. *Ivanović Aleksandar*. – U: Enciklopedija Jugoslavije, 4, Zagreb 1960, 404.

524. *Културни и јавни радници пали у револуцији*. – Просвјетни рад, VIII/1961, 9, 1. IV, 3.

525. *Иван Вушовић (1910-1941)*. – Правни зборник, Титоград, 1961, 3, 224-225.

526. *Мирко Вешовић (1909-1943)*. – Правни зборник, Титоград, 1961, 3, 222-223.

527. *Будо Томовић (1914-1942)*. – Правни зборник, Титоград, 1961, 3, 229-233.

528. *Драгољуб Мајић (1902-1933)*. – Библиографски вјесник, I/1961, 2/3, 135-144.

529. *Саво Оровић (био-библиографија)*. – Библиографски вјесник, I/1961, 2/3, 121-134.

530. *Педесет година књижевног и научног рада Трифуна Ђукића (1910-1960)*. – Библиографски вјесник, Цетиње, I/1961, 1, 13-24.

Био-библиографски портрет.

Штампано и као посебан отисак.

531. *Александар Ивановић-пјесник људскости*. – Стварање, XVII/1962, 3, 223-229.

532. *Три Његошева сарадника*. – Библиографски вјесник, IV/1963, 1/3, 25-59.

Био-библиографски подаци о Димитрију Милаковићу, Милораду Медаковићу и Ђорђу Срдићу.

Штампано и као посебан отисак.

533. *Югославский поэт в Пскове*. – Псковская правда, 29. X 1967, 3.

534. *Један дубоки уздах чика Мише*. – Политика, LXV/1968, 19820, 18.

Ријеч је о Милошу Ђурићу.

535. *Без Велка Петровића*. – Политика, LXV/1968, 19703, 17.

536. *Јован Павловић у Црној Гори*. – Панчевац, Панчево, XVII/1968, 28. XII.

537. *Николај Кирјаковић Пиксанов*. – Стварање, XXIII/1968, 6, 646, 648.

538. *П. А. Ровинский и Л. Томановић*. – Сборник статей к 90-летию Н. К. Пиксанова: От „Слова о полку Игореве“ до „Тихого Дона“, АН СССР, Ин-тут Русс. лит., Ленинград 1969, 361-370.

539. *Иван Милутиновић – Милутин – из акције у акцију.* – У: Милутин, зборник радова и сјећања на Ивана Милутиновића, Београд 1969, 75-86.

540. *Васо Пелагић и Црна Гора.* – Овдје, Титоград, II/1970, 11, 25-27.

541. *Он зна све, и још више...* – Овдје, Титоград, III/1971, 30, 26.

Совјетски академик М. П. Алексејев.

542. *Vešović Mirko.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 482.

543. *Vešović Radoslav.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 482.

544. *Vladislavić Sava Raguzinski.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 513.

545. *Vukićević Milan.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 553.

546. *Vuković Radovan.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 557.

547. *Zanović Stjepan.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 602.

548. *Zmajević Andrija.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 628.

549. *Stijenski Radule.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 150.

550. *Tomanović Lazar.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 349.

551. *Šerović Petar.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 240.

552. *Škerović Nikola.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 252.

553. *Šobajić Maksim.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 256-257.

554. *Šoć Pero.* – У: *Enciklopedija Jugoslavije*, 8, Zagreb 1971, 257.

555. *Ђорђе Лопичић.* – Годишњак Цетињске гимназије, IV/1972, 5-25. Београд,

556. *Милутин Пламенац у културном стварању Црне Горе.* – Годишњак Цетињске гимназије, IV/1972, 4, 79-84.

557. *Фердо Чулиновић*. – Правни зборник, Титоград, XXI/1972, 1/2, 87-89.

558. *Витомир Богић на Цетињу*. – Театрон, Београд, 1972, 2, 112-113.

559. *У спомен Милутину Иванушићу*. – Библиотекар, Београд, XXV/1973, 5/6, 536-542.

560. *Ристо Драгићевић у научном стваралаштву Црне Горе*. – Годишњак Цетињске гимназије, V/1973, 5, 59-69.

561. *Живот и дјело сликара Сава Вујовића*. – Годишњак Цетињске гимназије, V/1973, 5, 175-184.

562. *Павле Аполонович Ровински (1831-1916)*. – Народно стваралаштво. Folklor, Београд, 1973, 46, 78-88.

563. *Саво Оровић*. – Историјски записи, Титоград, XXX/1973, 496-499.

Некролог.

564. *Руђер Бошковић и Руска академија наука*. – Диалектика, IX/1974, 63-66.

565. *Вук Ж. Драговић (Цетиње, 29. августа 1900. – Београд, 21. маја 1974)*. – У: Џон Рид, Раг у Србији 1915. Вук Драговић, Џон Рид у Србији. Метеорски животни пут Џона Рида. Цетиње: Обод, 1975, стр. 285 – [291].

In memoriam.

II-2.9 Остале научне дисциплине (географија, економија, туризам, примјењене науке, спорт)

566. *Ловћен историјски споменик и национални парк*. – Побједа, X/1953, 69, 30. VIII, 8. Потпис: Н. М.

567. *Трагом изумрлих насеља*. – Побједа, Титоград, XIV/1955, 41, 7.

568. *Крсто В. Мартиновић: Прилог проучавању црногорског поморства*. – Поморство, Ријека, 1955, 6, 191-192.

569. *Sport [Црне Горе]* – У: Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb, 1956, 455.

570. *Др Мирчета Ђуровић: Трговачки капитал у Црној Гори у другој половини XIX и почетком XX вијека, Цетиње 1958*. – Историјски записи, XI/1958, књ. XIV, 1/2, 418-424.

Приказ књиге.

571. *Gimnastika u Crnoj Gori.* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 7, Zagreb 1958, 458.

572. *Fudbal u Crnoj Gofi.* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 7, Zagreb 1958, 413.

573. *Спасоје Меденица: Привредни развитак Црне Горе 1918-1941.* Титоград, 1959. – Историјски записи, XIII/1960, књ. XVII, 1, 173-180.

574. *Б. А. Вальская: Путешествия Егора П. Ковалевского.* – Библиографски вјесник, III/1963, 1/2/3, 345-346.

Приказ.

575. *Прилог дискусији о регионалном плану Црногорског приморја.* – Старине Црне Горе, 1965-1966, III/IV, 159-172.

576. *После пожара у Цетињском предузећу „Обод“ [штампарији] – болна опомена.* – Политика, Београд, LXIV/1967, 19293, 12. III, 15.

577. *Cetinje. Cetinjski manastir. Rijeka Crnojevića.* – U: Crnom Gorom, Zagreb 1969, 97-100; 100-101; 102-104.

578. *Veterinarstvo u Crnoj Gori.* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 8, Zagreb 1971, 487.

579. *Stanjevići.* – U: Enciklopedija Jugoslavije, 8, Zagreb 1971, 127.

580. *Проблеми заштите човјекове средине у Црној Гори.* – У: Животна средина и човек. Посебно издање Српског географског друштва, Београд 1973, 39, 65-70.

581. *Помоћ и ангажовање Михаила Пупина за здравствену заштиту Црногораца.* – Зборник радова, VI научни састанак Научног друштва за историју здравствене културе Југославије (секција САП Војводине), Панчево 1974, 193-196.

II-2.10 Чланци из журналистике

582. *Значај осуде Петкова.* – Побједа, IV/1947, 56, 23. VIII, 6. Потпис: Н.

Николе Петкова, Бугарина.

583. *Аномалије транспорта на Скадарском језеру.* – Побједа, IV/1947, 59, 3. IX, 3. Потпис: Н.

584. *У Дому стараца на Прчњу.* -- Побједа, IV/1947, 64, 20. IX, 5. Ауторизовао писац.

585. *Сусрет с Енвер Хоџом.* – Побједа, IV/1947, 95, 6. XII, 5. Потпис: Н. С. М.

586. *Прошла година протекла је у знаку јачања демократских снага свијета.* — Побједа, V/1948, 1, 1. I, 7. Потпис: Н. С. М.

587. *Велики допринос јачању демократских снага Италије.* — Побједа, V/1948, 10, 13. I, 7. Потпис: Н. С. М.

588. *Трогодишњица ослобођења Варшаве — града мученика и хероја.* — Побједа, V/1948, 14, 17. I, [1].

589. *Поводом годишњице побуне морнара у Боки Которској: Црвено гробље у Шкаљарима.* — Побједа, V/1948, 27, 1. II, 2; 28, 3. II, 2; 29, 4. II, 2; 30, 5. II, 2.

590. *Племените сузе.* — Побједа, V/1948, 44, 21. II, 2. Потпис: Н. С. М.

Надаслов: „Горки су тамо залогаји хљеба...“.

591. *Радост у лудници (из Дневника).* — Побједа, V/1948, 52, 2. III, 6.

592. *Ватикан и предстојећи избори у Италији.* — Побједа, V/1948, 58, 9. III, 7. Потпис: Н. С. М.

593. *Поводом ослобођења генерала Роате: Награде за међународне злочине.* — Побједа, V/1948, 61, 12. III, [1]. Потпис: Н. С. М.

594. *Први резултати културно-просвјетног рада градитеља пете смјене.* — Побједа, V/1948, 64, 16. III, 3. Потпис: Н.

На прузи Никшић-Титоград.

595. *Фискултурни рад на прузи.* — Побједа, V/1948, 64, 16. III, 3. Потпис: Н.

Никшић-Титоград.

596. *Поводом монархофашистичких провокација: Достојанственост Албаније.* — Побједа, V/1948, 67, 19. III, 4. Потпис: Н. С. М.

597. *Примјер несавјесног вршења новинарске дужности.* — Побједа, V/1948, 69, 21. III, 4. Потпис: Уредништво „Побједе“.

Поводом писања „Републике“ о Црној Гори.

598. *Код бригаде наших бивших иселјеника.* — Побједа, V/1948, 73, 26. III, 3. Потпис: Н.

О аустралијско-југословенској бригади на прузи Никшић-Титоград, која је за десет дана пребацила норму за 125% и похваљена.

599. *Непокорена Албанија.* — Побједа, V/1948, 83, 7. IV, [1]. Потпис: Н.

600. *Значај уговора о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи између Совјетског Савеза и Финске.* — Побједа, V/1948, 86, 10. IV, [1]. Потпис: Н. С. М.

601. *Код Прве омладинске горичке бригада „Михо Маринко“.* — Побједа, V/1948, 95, 21. IV, 3.

На прузи Никшић-Титоград.

602. *Босанска бригада на четвртој дионици.* — Побједа, V/1948, 97, 23. IV, 3. Потпис: Н. С. М.

На прузи Никшић-Титоград.

603. *Састанак у тврђави.* — Побједа, V/1948, 104, 1. V, 3.

Репортажа. (Сјећање на капитулацију Италије септембра 1943.)

604. *Досадашњи успјеси градитеља.* — Побједа, V/1948, 111, 11. V, 23. V, 3. Без потписа.

На прузи Никшић-Титоград.

605. *Код македонске омладинске бригаде.* — Побједа, V/1948, 122, 23. V, 3. Потпис: Н. С. М.

На прузи Никшић-Титоград.

606. *Испод острошких греда.* — Побједа, V/1948, 134, 6. VI, 3. Без потписа.

Са изградње пруге Никшић-Титоград.

607. *Нова народна општина на Јадрану: Свјетао примјер Петровачке општине.* — Побједа, V/1948, 146, 20. VI, 2. Потпис: Н. С. М.

608. *Пруга Никшић-Титоград велико дјело радног народа наше земље.* — Побједа, V/1948, 165, 13. VII, 3. Потпис: Н. С. М.

609. *Изложба партијске и друге напредне штампе — докуменат о херојском путу наше Партије и нашега народа.* — Побједа, V/1948, 242, 9. X, 7. Потпис: Н. С. М.

610. *На Цетињу је отворена изложба фотографија из обнове и изградње Совјетског савеза.* — Побједа, V/1948, 288, 2. XI, 2. Потпис: Н.

611. *На Цетињу је одржана годишња скупштина Друштва за културну сарадњу Црне Горе са СССР.* — Побједа, V/1948, 298, 14. XI, 2. Без потписа.

612. *Тридесетогодишњица побуне морнара у Боки Которској.* — Омладински покрет, VII/1948, 8, 2. Потпис: Н.С.М.

613. *Македонски одред братства.* — У: Омладинска пруга Никшић-Титоград. — Цетиње 1949, стр. 136-139.

614. *Код бригада наших иселјеника-повратника из Аустралије.* — У: Омладинска пруга Никшић-Титоград. — Цетиње 1949, стр. 149-146. Потпис: Н. С. М.

У прилогу писмо бригаде из Аустралије са пруге Никшић-Титоград Централном одбору југословенске омладине у Аустралији.

615. Акција за повратак шпанских добровољаца. – Омладински покрет, XIII/1954, 7, 5.

616. Светозар Прибићевић и омладина. – Омладински покрет, XIII/1954, 18, 2. Потпис: Н.С.М.

III БИБЛИОГРАФИЈА О Др НИКУ С. МАРТИНОВИЋУ

1. Batovski Henryk: Legion Mickiewicza a Słowianszczyzna w Roku 1848. w Krakowie 1948.

И о чланку Н. С. Мартиновића „Његош и 1848“.

2. BLAŽKOVÁ H.: Narodno stvaralaštvo. Folklor, 1962. – *Naradopiské aktuality*, Stražnici, 1964, 1, 52-53.

О чланку „Рвавласи“ Н. С. Мартиновића.

3. БАРЈАКТАРЕВИЋ, Мирко Р.: Др Нико С. Мартиновић, „Рвавласи из хрисовуље Ивана Црнојевића“. Народна стваралаштво. Folklor, бр. 1, Београд 1962, с. 15-18. – *Стварање*, Титоград, XVIII/1963, 1, 144-145.

4. БУЛАТОВИЋ, Божо: „Класици“ у „Омладинском покрету“. – *Сусрети*, Титоград, I/1953, 7/8, 531-535.

Поводом чланка с истим насловом Н. С. Мартиновића у истом часопису.

5. ВЕРШАДСКА, Маријана: „Дело мог научног живота“. – *Земља Совјета*, Москва, 1969, 3. фебруар, 18.

Разговор са Н. С. Мартиновића о истраживањима живота и рада Н. Ровинског.

6. ВЕЛЕЦКАЈА, Н.: Конгресс фольклористов Югославии. – *Вопросы литературы*, Москва, 1967, 9, 151.

О радовима Нике С. Мартиновића.

7. ВЛАХОВИЋ, Петар: Допринос Нике Симова Мартиновића проучавању нашег народног стваралаштва. – *Народно стваралаштво*. Folklor, Београд, XXII/1983, 1, 1-29. Résumé.

8. ВОЈИНОВИЋ, Драгица: Нико С. Мартиновић. – У: *Црногорске средњошколске споменице и годишњади. Библиографија*. Цетиње 1981, 135-137.

9. ВУЈАЧИЋ, Слободан: Велика подударност анегдоте. – *Побједа*, XXIV/1967, 614, 9.

О предговору Н. С. Мартиновића у књизи анегдота А. Копривице „Такви су били“.

10. ВУКЕЛИЋ, Милан: Ризница ретких докумената. – *Политика*, Београд, LXII/1965, 18605, 22. VII, 11.

О документима о пожару Москве 1812, које је пронашао Н. С. Мартиновић у Херцег-Новом.

11. ВУКМАНОВИЋ, Саво: Петар II Петровић Његош, „Свободијада“. – *Просвјетни рад*, XVIII/1968, 6, 15. III, 4.

Приказ фототипског издања које је приредио Н. С. Мартиновић.

12. ВУКОВИЋ, Божо: Истине и обмане у историји и књижевности. Два облика истине. – *Побједа*, XLVI/1990, 8996, 18. XII, 16.

13. ВУКОВИЋ, Илија: *Моћ и пад властољубаца*, Београд 1990, 319 стр.

„Случај“ академика др Ника Симова Мартиновића на стр. 150-152.

14. – Случај академика Ника Мартиновића. – *Побједа*, CLVI/1990, 8972, 22. X, 11.

15. ВУКОВИЋ, Раде: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. – *Просветни преглед*, Београд, XXI/1965, 31, 9.

Приказ.

16. – Проблеми библиотекарства у Црној Гори. – *Просветни преглед*, Београд, XXIII/1966, 4, 7.

Приказ студије Н. С. Мартиновића.

17. ВУКОВИЋ, Слободан: Борба човјека за људско достојанство. – *Побједа*, Титоград, XXVI/1970, 2952, 9.

Разговор са Н. С. Мартиновићем о проучавању П. А. Ровинског.

18. – Припадао је дјелу. – *Побједа*, XLVI/1991, 9042, 4. II, 9.

Написао: Подејећање – Нико Симов Мартиновић.

О библиотекарству и др.

19. ВУЛЕВИЋ, Чедо: Исповјест Вукашина Милинчевића. – *Поља*, Нови Сад, XXXVIII/1991, 390-391, август-септембар, 321-322.

Подејећање и на Н. С. Мартиновића у вијеме голоубоког затвора.

20. ГРИГОРЬЕВА, Т.: Находки, одсланные в Ленинграде. Исследования югославского ученого. – *Вечерний Ленинград*, XXIII/1968, № 135 (6909), 12. июня, 2.

21. ГУСЕВ, В. Е.: Изучение антифашистского фольклора в Югославии. – *Советская этнография*, Москва, 1962, 5, 157-160.

Садржи и приказ чланка „Мјесто тужбалица у фолклору народне револуције и ослободилачког рата“ од Н. С. Мартиновића.

22. ГУСЕВ, В. Е., Путилов, Б. Н.: Конгрессы югославских фольклористов. – *Советская этнография*. Москва, 1965, 5, 112-114.

Садржи оцјене радова Н. С. Мартиновића о револуционарном фолклору.

23. Дискусија. (Поводом реферата прочитаних на научном скупу у част педесете годишњице КПЈ и СКОЈА, дат је преглед дискусија – углавном у трећем лицу – учесника скупа, у коме су изнесена њихова конкретна мишљења и неслагања и одговори на постављена питања). – *Историјски записи*, Титоград, XXII/1969, књ. XXVI, 2-3, 497-506.

Међу учесницима у дискусији био је и Н. С. Мартиновић.

24. ДОБРАШИНОВИЋ, Голуб: Вук Карацић и његово дјело. – *Побједа*. Подгорица, LI/1994, 10183, 12. IV, 12.

Између осталог, да је на III Међународном балканском семинару за балканска проучавања представљена и књига др Илије Конева, која је посвећена Н. С. Мартиновићу.

25. Др Нико С. Мартиновић, дописни члан Српске академије наука. – *Просвјетни рад*, Титоград, 1975, 3, 1. II, 5.

Некролог.

26. ДУЈОВИЋ, Јован: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493. до 1945“. – *Побједа*, XXII/1965, 2434, 9.

27. ЂОНОВИЋ, Јанко: Мартиновић Нико С. – У: *Југословенски књижевни лексикон*, Нови Сад, 1971, 304.

28. – Живот над књигама и подацима. – *Борба*, Београд, LIII/1975, 18. I, 16.

Некролог Нику С. Мартиновићу.

29. ЂОНОВИЋ, Павле: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493. до 1945. године“. – *Борба*, XXX/1965, 211, 7.

Надслов: Прилог проучавању историје новинарства.

30. ЂУРОВИЋ, Војислав: Историја штампе и новинарства. Н. С. Мартиновић: „Развитак штампе и штампарства...“. – 4. јул, Београд, IV/1965, 169, 1.

31. – Пословице као могућност стваралаштва. – *Борба*, XLVIII/1970, 202, 12.

Приказ књиге Н. С. Мартиновића „Еванђеље по народу“.

32. – О пословицама данас. (Др Нико С. Мартиновић: Јеванђеље по народу – антологија црногорских пословица и изрека, Библиотека „Луча“, Графички завод, Титоград 1969). – *Стварање*, XXV/1970, 9, 831-839.

33. ЂУРОВИЋ, Ратко: Н. С. Мартиновић. Из борбе за слободу. – *Стварање*, Цетиње, IV/1949, 1-2, 76-77. Без потписа.

Кратак приказ.

34. ЖИВАНОВ, Миодраг: Научни и књижевни рад у Цетињској гимназији. – *Библиотекар*, Београд, 1963, 3, 200-201.

Приказ сепарата Н. С. Мартиновића из „Споменице Цетињске гимназије“ (1962).

35. ЖУРАВСКИЙ, Василий: *Прикосновение к радуге*, Москва 1986.

На стр. 157-174 репортажа ауторова „Слово и пуля“ на основу разговора са Н. С. Мартиновићем.

36. ЗАДРИМА, Антон: Ускоро ће изаћи Цетињски летопис. – *Побједа*, XVIII/1961, 10, 8.

О фототипији у припреми Н. С. Мартиновића.

37. ЗЛОКОВИЋ, Игњатије: Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Годишњак Поморског музеја у Котору, Котор*, XXIII/1975, 205-206.

Некролог.

38. ИВАНОВИЋ, Васко: Цетињски љетни разговори: Вратио се Нико Симов. – У: *Шта, где, кад и како*. Цетиње 1978, стр. 65-67.

Објављено и у *Полтици*, 10. августа 1969.

39. – Вратио се Нико Симов. – *Дневник*, Нови Сад, L/1991, 16136, 29. IX, 7.

40. ИВАНУШИЋ, Милутин: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. – *Вјесник библиотекар Хрватске*, Загреб, XI/1965, 3/4, 159-164. Потпис: М. Н.

Приказ.

41. ИЛИЋ, М.: Нико Мартиновић годинама скупља документа, књиге, фотографије... – *Вечерње новости*, Београд, 1958, 1579, 4. X, 9.

42. ЈАБЛАН, Радован: Бранко Ћопић поклонио деци Цетиња 5.320 књига. – *Политика*, 1972,

43. ЈЕЛИНКИН, Ђуро: „Луча“ – нова едиција титоградског Графичког завода. – *Одјек*, Сарајево, XVII/1965, 23, 15.

Приказ књиге „Предњегошевског доба“ коју је припремио и Н. С. Мартиновић.

44. ЈОВАНОВИЋ, З.: У знаку сећања на Жарка Мариновића. – *Студент*, Београд, XXV/1971, 11, 14.

Разговор са Н. С. Мартиновићем.

45. ЈОВАНОВИЋ, Радивоје: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства...“. – *Новинарство*, Београд, I/1965, 3, 158-159.

Приказ.

46. ЈОВАНОВИЋ, Радоман: Др Нико С. Мартиновић (23. V 1914-10. I 1975). – *Историјски записи*, Титоград, LX/1987, 1, 237-240.

47. ЈОВОВИЋ, Василије: Цетињски љетопис, Цетиње, 1962. – *Просвјетни рад*, IX/1962, 8/9, 7.

Приказ фототипије са посебним освртом на предговор од Н. С. Мартиновића.

48. ЈОКАНОВИЋ, Владимир и др.: Мартиновић Нико С. – У: *Мала југословенска енциклопедија библиотекарства*. Београд 1988, 163.

49. КАЛЕЗИЋ, Ратка: Централна народна библиотека Црне Горе. – *Просвјетни рад*, Титоград, XXI/1971, 5, 5.

О научно-истраживачком раду – разговор са Н. С. Мартиновићем.

50. КИЛИБАРДА, Новак: Причао ми очевидац. – *Недјељне информативне новине (НИН)*, Београд, 1988, 13. XI, 37.

О Н. С. Мартиновићу.

51. КОВАЧЕВИЋ, Божидар: Дјела Николе I Његоша. – *Весник*, Београд, XXIII/1971, 529/530, 9.

О библиографији објављеној у књизи VI, коју је сачинио Н. С. Мартиновић.

52. КОВАЧЕК, Божидар: Зборник прилога историји југословенског позоришта. – *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1962, 389, 261-266.

Аутор се осврће и на прилог П. С. Мартиновића о Јази Костићу.

53. КОМАТИНА, Милија: Озбиљан захват у прошлост. – *Побједа*, XV/1959, 49, 9.

О предавању П. С. Мартиновића „Цетиње у жицама“.

54. КОНЕВ, Илија: *Блгаро-србски литературни взаимоотношения през XIX век*. Софија, БАН, 1964.

Проучавање о Љубену Каравелову упућује и на рад П. С. Мартиновића „В. Богишић, Цетиње 1958, стр. 5-50“ на стр. 136.

55. КРСМАНОВИЋ, Каћуша: Саво Јоксимовић „спалио“ Његоша. – *Покрет*, Титоград, 17. април 1991, 31.

О уништењу књиге о Његошу од П. С. Мартиновића.

56. КРУНИЋ, А[цо]: Прво хапшење комуниста. – *Вечерње новости*, Београд, XXIII/1975, 6617, 19. I, стр.

Тврди се да је прво хапшење политичко на Цетињу било 17. јуна 1941, када су Та-лијани лишили слободе Н. С. Мартиновића.

57. ЛАИНОВИЋ, Андрија: Н. С. Мартиновић, „Валтазар Богишић“. – *Побједа*, XV/1958, 26, 9. Потпис: А.

58. ЛАКИЋ, Зоран: Др Нико С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493. до 1945.“ – *Стварање*, XX/1965, 10, 1054-1057.

Приказ.

59. – Н. С. Мартиновић: Научни и књижевни рад у Цетињској гимназији. – *Просвјетни рад*, X/1963, 8/9, 7.

Приказ рада П. С. Мартиновића.

60. ЛАЛИЋ, Михаило: „Озлогједили су ме поступци власти“. – *Побједа*, XLVII/1991, 4. VI, 12.

О оставкама у ЦАНУ др Н. С. Мартиновића, др Бора Божовића, Радована Зоговића и М. Лалића.

61. ЛАТКОВИЋ, Видо: Н. С. Мартиновић, Штампарија Ф. Андреоле. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, XXIII/1957, 1/2, 145.

Приказ.

62. – Н. С. Мартиновић: „Валтазар Богишић и Уједињена омладина српска“. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, XXIII/1957, 1/2, 145.

Кратак приказ.

63. ЛУКЕТИЋ, Мирослав: Др Нико С. Мартиновић 1914-1975. Библиографија. – *Библиографски вјесник*, Цетиње, V/1976, 1/2, [55]-95.

64. ЛУКИЋ, Василије: Н. С. Мартиновић, „Валтазар Богишић“. – *Просвјетни рад*, V/1958, 14, 5.

Приказ.

65. – Н. С. Мартиновић, „В. Богишиш – упитник...” – *Просвјетни рад*, XII/1965, 11/12, 7.

Приказ.

66. – Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493. до 1945. – *Титоградска трибина*, VI/1965, 243, 6.

Приказ књиге.

67. – Уз 10-годишњицу смрти др Ника С. Мартиновића. – *Весник*, Београд, XXXVIII/1986, 749, јануар, 11.

68. – Заточеник науке и Цетиња. – *Цетињски лист*, XI/1986, 251, 25. VII, 12.

Поводом десетогодишњице смрти Н. С. Мартиновића.

69. ЛУКИЋ, Радомир Д.: Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Књижевне новине*, Београд, XXVII/1975, 480, 1. II, 2.

Некролог.

70. МАРКОВИЋ, В[идоје]: Др Нико Симов Мартиновић. – 4. јул, Београд, 1975, 657, 21. I, 7.

Некролог. Наднаслов: Они којих више нема.

71. – „У име КПЈ и народа“. – 4. јул, Београд, 1979, 887, 19. VII.

72. МАРТИНОВИЋ, Душан: Ускоро ново издање „Свободијаде“. – *Борба*, Београд, XVIII/1963, 317, 7. Потпис: Д. М.

73. – Нико Симов Мартиновић као библиограф. Поводом 15-годишњице смрти. – *Библиографски вјесник*, XIX/1990, 3, [5]-14. Резюме.

74. – Поводом 15-годишњице смрти Ника Симова Мартиновића. Библиографија стваралачки рад. – *Побједа*, XLVI/1990, 8946, 27. X, 11.

75. – Библиографски вјесник 1961-1964. – *Историјски записи*, XXIX/1976, књ. XX XIV/377-379.

76. – Преглед рада на ретроспективној и текућој библиографији Црне Горе. – *Библиографски вјесник*, XI/1982, 3, 12-13.

77. – Рад на црногорској библиографији серијских публикација и неки проблеми израде регионалних библиографија. – *Сусрети библиографа '84*, Инђија, 1985, 87-88.

78. Мартиновић Нико С. Биографија и библиографија. – *Годишњак САНУ за 1972*, Београд, LXXIX/1975, 733-747.

79. Мартиновић Никола С. – У: *Мала енциклопедија Просвета*, Београд, 1978, 498.

80. Мартиновић Нико С. – У: *Црногорска академија наука и умјетности 1973-1993*, Подгорица 1993, 101-102.

81. МАРТИНОВИЋ-Бајица, Петар: Нико С. Мартиновић. – *Американски Србобран*, 10. фебруар 1975.

Некролог.

82. МИЈУШКОВИЋ, Владимир: Како се пишу позоришне рецензије. Г. Мијушковић писац комедије „Моји ђетићи“ одговара неким сарадницима – позоришним критичарима. – *Зета*, Подгорица, X/1939, 39, 3-4.

Полемика са Н. С. Мартиновићем и В. Саичићем.

83. – Поводом чланка „Прва црногорска позоришта“ – *Побједа*, X/1953, 87, 29. X, 5.

Полемика са чланком Н. С. Мартиновића у броју 80, од 8. X истог листа.

84. МИТРОВИЋ, Јеремија: Проблеми библиотекарства у Црној Гори, Цетиње, Друштво библиотекара Црне Горе и ЦНБ, 1965. – *Библиотекар*, Београд, 1966, 4, 307-308.

Приказ рада Н. С. Мартиновића о историјату црногорских библиотека.

85. NEDVEDOVA, Milada K.: Z knihovnické Jugoslávie. – *Zpravodaj SK ČSR*, 1975, 13. 1, 32. Потпис: М. N.

И некролог Нику С. Мартиновићу.

86. НЕДЕЉКОВИЋ, Душан: Светозар Марковић у данашњој Москви и Валтазар Богишић на Цетињу. – *Правни зборник*, 1961, 3, 189-192.

И о докторској дисертацији Н. С. Мартиновића „Валтазар Богишић и историја кодификације црногорског имовинског права“, Цетиње 1968. (на стр. 192).

87. – *Етика Сутјеске*, Просвета Београд, 1964.

И о предговору збирци пословица Јоксима Радовића, који је написао Н. С. Мартиновић (уп. стр. 130).

88. НЕНЕЗИЋ, Зоран Д.: *Масони у Југославији (1764-1980)*. Београд 1984, стр. 171, 576.

89. НИКЧЕВИЋ, Томица: Нико С. Мартиновић и његово стваралаштво у области културне, политичке и државно-правне историје. – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, 1975, књ. XXIV, 25-40.

90. НОВАК, Виктор: *Богишић и Рачки*, САНУ, Београд 1960.

На стр. 43 о дисертацији Н. С. Мартиновића о В. Богишићу.

91. ПАВИЋ, Нико: Радован Зоговић, „Пркосне строфе“: Издање „Култура“, Београд 1947. – *Стварање*, III/1948, 3, 153-155.

Приказ у коме, између осталог, зајера Н. С. Мартиновићу на критичке тонове Зоговићевој поезији.

92. ПЕЈОВИЋ, Ђоко Д.: Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Историјски записи*, XXVII/1974, књ. XXXI, 3/4, 397-399.

Некролог.

93. ПЕЈОВИЋ, Чедомир: Др Нико С. Мартиновић. – *Библиографски вјесник*, V/1976, 1/2, 267-271.

In memoriam.

94. ПЕРИШИЋ, Радмила: Нико С. Мартиновић. – *Библиотекар*, Београд, XXVII/1975, 1/2, 195-196.

Некролог.

95. ПЕРОВИЋ, Милутин: Н. С. Мартиновић, „Развитак штампе и штампарства у Црној Гори од 1493. до 1945. године“. – *Југословенски историјски часопис*, Београд, 1965, 3, 113-118.

96. ПЕРОВИЋ, Сретен: Петар II Петровић Његош, „Свободијада“. – *Стварање*, XXIII/1968, 2/3, 289.

Приказ увода од Н. С. Мартиновића и значаја дјела.

97. Еванђеље по народу. – *Стварање*, XXV/1970, 6, 576. Потпис: С. П.

Приказ.

98. – Цјелокупна дјела Николе I Петровића Његоша. – *Стварање*, XXV/1970, 10, 972-973. Потпис: С. П.

Приказ улоге Н. С. Мартиновића у припреми издања и изради библиографије о књазу-краљу Николи I.

99. ПЛАМЕНАЦ, Јован: Насилни ијекависти. – *Побједа*, 1992, 24. III, 7.

У новинском „боксу“ под насловом „Прст из земље“ о Н. С. Мартиновићу.

100. ПЛАМЕНАЦ, Саво Д.: Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Acta historica medicine, pharmacie, veterinae*, Београд, 1975, 1, 111-114.

Некролог.

101. ПЛАНА, Шефхет: Рад VII Конгреса фолклориста Југославије. – *Албаноолошка испитивања*, Приштина, I/1965, 342-343.

Приказ чланка „Фолклор и савремена наука“

102. ПУПОВЦИ, Сурја: *Грађанскоправни односи у Законику Леке Дукађинија*, Приштина 1968.

Аутор наглашава да је користио исписе из Богишићеве библиотеке из Цавтата, које је урадио Н. С. Мартиновић

103. ПУШОЊИЋ, Бошко: Нови материјали за проучавање Црне Горе. – *Политика*, Београд, LXIV/1968, 19702, 8.

Интервју са Н. С. Мартиновићем о проучавању П. А. Ровинског.

104. – Чије је Мирослављево јеванђеље. – *Политика*, LXVIII/1971, 20803, 6.

Полемични чланак уз позивање на предговор „Предњегошевском добу“ од Н. С. Мартиновића.

105. РАДОВАНОВИЋ, Миљана: У спомен Нику С. Мартиновићу, прегаоцу на проучавању борбеног фолклора. – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, XXIV/1975, 41-43.

106. РАДОСАВОВИЋ, Илија: Др Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Политика*, Београд, LXXII/1975, 22020, 25. I, 15.

107. РАДУСИНОВИЋ, Павле С.: Др Нико С. Мартиновић, Развитак штампе и штампарства у Црној Гори 1493-1945. Југословенски институт за новинарство, Београд 1965. – *Просвјетни рад*, Титоград, 1965, 16, 15. X, 5.

Приказ књиге.

108. РАСТОДЕР, Рифат & Ковачевић, Бранислав: *Црвена мрља*, Титоград, 1990.

109. РАЦКОВИЋ, Никола: Мартиновић Нико С. (Цетиње, 1914-Сарајево, 1975). – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*, Цетиње 1987, 124-125.

110. РОЦА, Стеван: Цетињски летопис. – *Весник*, Београд, XIV/1962, 318, 4.

Фототипско издање приредио Н. С. Мартиновић.

111. SLIZINSKY, Jezzy: O legendah i podaniach Czarnogorskich. – *Literatura ludova*, 1963, 1.

Осврт на књигу Н. С. Мартиновића „Из борбе за слободу“.

112. СОКОЛОВА, В. К.: Фолклор и етнографија на V међународном сјезде славистов. – *Советская этнография*, Москва, 1964, 1, 144-150

Између осталог, и о „Радничком фолклору у Југославији“ од Н. С. Мартиновића.

113. СТОЛАРСКА, Хелена: Н. Мартиновић, „Богишић и историја кодификације црногорског имовинског права. – *Czasopismo Prawa-Historyczne*, Т. XIII, Zeszyt 1. Polska AN, Warszawa, 1961, 209-212.

Опширна позитивна рецензија.

114. СТАНОЈЕВИЋ, Глигор: Поводом једног приказа. – *Историјски записи*, XI/1958, књ. XIV, 1/2, 436-441.

О приказу Н. С. Мартиновића књиге „Шћепан Мали“ у *Историјским записима*, бр. 1-2/1957.

115. СТОЈАНОВИЋ, Милинко: *Голи оток. Анатомија злочина*. Београд 1991.

На стр. 125, 468-469 и 480-481 о Н. С. Мартиновићу.

116. СТРУГАР, Владо: Нико С. Мартиновић (1914-1975). – *Југословенски историјски часопис (ЈИЧ)*, Београд, 1975, 1/2, 237-245.

Некролог.

117. TOMEŠ, Josef: Narodno stvaralaštvo. – *Folklor* 1964. – *Narodopiské aktualitiy*, Stražnice, 1965, 2, 3/4, 38-39.

И о чланку Н. С. Мартиновића о историји радничких пјесама у Црној Гори.

118. ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе: Цетињски летопис. Предговор Н. С. Мартиновића. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, 1962, 28, 3/4, 273.

119. ТРИФУНОСКИ, Јован: Нико С. Мартиновић, Црногорски печалбари у Цариграду и њихова заштита. – *Гласник Етнографског института САНУ*, Београд, 1976, св. XXV, 18-24.

120. – Нико С. Мартиновић: Црногорски печалбари у Цариграду. – *Гласник Српског географског друштва*, Београд, 1977, 57/1, 141.

Приказ.

121. Умро Нико С. Мартиновић. – *Побједа*, XXXI/1975, 3377, 11. I, 11.

122. Фототипско издање „Свободијада“. – *Политика*, Београд, 1969, 19. I, 18.

Приказ уводне студије Н. С. Мартиновића

123. HAJNÝ, Jan: Z Jugoslávského zápisníku. Mezi přáteli. – *Rudé právo*, Praha, 1966, 30. VI, 4.

Изјава Н. С. Мартиновића о историјским везама Црне Горе и Чешке.

124. ЧАЂЕНОВИЋ, Јован: Значајан издавачки подухват. – *Побједа*, 1965, 2358, 9.

Приказ књиге „Предњегошевско доба“, на чијој је припреми радио и Н. С. Мартиновић.

125. ЧИЖЕК, Вјенцеслав & Вујановић, Драгутин: Одговор Н. С. Мартиновићу. – *Сусрети*, Титоград, I/1953, 9, 628-635.

Полемика.

126. ЋИРИЋ-Богетић, Љубинка: *Комунице у Црној Гори у XIX и почетком XX вијека*, Титоград 1966.

Користила исписе из Боггишићеве библиотеке у Цавтату, које је вршио Н. С. Мартиновић.

127. ШАРОВА, Крумка: Срешти о југославски историци. – *Исторически преглед Институт БАН*, Софија, 1963, бр. 5, 137-139.

На стр. 137 о раду Н. С. Мартиновића „Валтазар Боггишић“.

128. ШЕКЛЕР, Богдан: Један тренутак са Н. С. Мартиновићем. – *Борба*, Београд, 1970, 26. јун, 14.

129. ШОЋ, Перо: Цетињски летопис. – *Весник*, Београд, XV/1963, 341, 4.

Приредио Н. С. Мартиновић с уводном расправом.

130. Штампa у Црној Гори 1493-1495. – *Политика*, 1965, 25. јул, 18.

Приказ књиге Н. С. Мартиновића „Развитак штампе и штампарства...“.

III-1. Библиографија. Извори у којима се набрајају радови Нике С. Мартиновића (непотпуни подаци)

131. Лексикографски завод Југославије: *Библиографија*.

Разни томови који се односе на књижевност, инострану књижевност, историју књижевности и историју.

132. Federation des societas historiques de Yougoslavie: *Historiographie Yougoslave 1955-1965*. Belgrade, 1965.

На стр. 144, 153, 290, 294, 301, 302, 308, 389, 453, 463, 466, 476.

133. Comiténational Yougoslave des sciences historiques: *Dix dnnées d'-historiographie Yougoslave 1945-1955*, Belgrade, 1955.

Стр. 359, 366, 372, 463, 520, 521.

134. АН СССР: *Историја Југославије*. т. II, Москва 1963.

„Извори и литература“, стр. 336, 351, 366, 367, 368, 375, 386 (на руском).

135. Вук Драговић: *Српска штампа између два рата*. САН, Београд 1956.

На стр. 73, 197, 198 и 202 нотира сарадњу Н. С. Мартиновића у шест предратних листова и часописа од чега један 1935. илегални.

136. Др Љубомир Дурковић: *Библиографија о Његошу*. Београд 1951.

Нотира на стр. 132 шест радова о Његошу.

137. М. Лукетић & О. Вукмировић: *П. П. Његош библиографија 1963-1968*. Цетиње, 1968.

Нотира 12 радова о Његошу.

138. Др Андрија Лаиновић: *Преглед часописа „Стварање“ 1946-1960*.

Посебни отисак *Библиографског вјесника*, 2-3/1963. нотира 20 радова књижевне садржине.

139. Василије Јововић: *Библиографија „Записа“ и „Историјских записа“*. Титоград, 1963.

Нотира 33 рада из историје и историје штампе.

140. Др Василије Јововић: *Записи-Историјски записи 1927-1987. Библиографија Титоград 1989*.

Регистровано 34 библиографских јединица од Н. С. Мартиновића.

141. Марија Адић & Олга Вукмировић: „Стварање“ 1946-1976. – *Стварање*, XXXI/1976, бр. 11-12, новембар-децембар, [1631]-1854.

Евидентирани су 53 библиографске јединице од Н. С. Мартиновића.

142. Батрић Јовановић: *КПЈ у Црној Гори*, Београд, 1959, нотира у изворима и литератури 8 радова Н. С. Мартиновића из историје радничког покрета и КПЈ.

143. Крумка Шарова: *Сусрет са југословенским историчарима*. „Историјски преглед“ Бугарске АН XIX/1963, бр. 5. стр. 127-141. на бугарском језику нотира 58 радова објављених засебно и у разним публикацијама из области историје и историје књижевности Н. С. Мартиновића.

ВУКОМАН К. ЦАКОВИЋ
(1905-1991)

І БИОГРАФИЈА

Вукоман Цаковић, професор средњих и виших школа, историчар књижевности и фолклориста, потиче из познате шаранске породице Цаковић. Прадјед Гаврило, саборац оглашеног шаранског јунака Ђор Сима, погинуо је у јуришу Шаранаца 1859. године на турску посаду у манастиру Довоља. И дјед му Миливоје Гаврилов јуначки је погинуо приликом напада на турску посаду у Стожеру 1877. године.¹

И прабаба Вида Гаврилова, прослављена Црногорка, учествовала је у боју на Шаранцима 1862. године, отсјекла главу Турчину и уграбила му оружје.²

Вукоман је рођен 22. маја 1905. године у селу Брајковачи, у породици Косте и Стоје Цаковић, рођене Бојовић (у селу Богомољи). Отац му је био официр (командир Рудничке чете), учесник у балканским и првом свјетском рату. Мајка Стоја је као домаћица обављала и тешке ратарске „мушке“

¹ Пјеване су народне пјесме о његовом подвигу и његовом необичном снажном стасу: (Уп. Црногорске народне тужбалице. „Графички завод“, Титоград 1970, стр. 43).

*„На Стожеру – турској кули,
кроз куршуме луч и сламу
те Турака тридест живи
у стравичном спржи пламу.
А на Ђатлу с Калићима
старе ране кад се свете.
пушка нам се с ватром сrete
У трен један из пушака
Он Мурата, Фејзо њега –*

*посред чела погодише,
кроз куршуме луч и сламу
неста зрака пошљедњег“.*
И тужбалица „Мисли мајка – плеће твоје“:
*„Миливоје, Сунце моје!
кад ујутро Сунце гране
од Стожера крвавога
и удари сјен од горе:
мисли мајка плећи твоје!“*

² За овај подвиг даривао ју је књаз Никола I Петровић Његош сребрним ћемером, а војвода Мирко Петровић обесмртио је њено јунаштво у пјесми „Бој на Шаранцима (1862. године)“ (Јуначки споменик, Цетиње 1951, стр. 181-185).

послове, и гајила стоку. Лијепо је пјевала уз гусле. Радосав, старији брат Вукоманов, погинуо је на ратишту 1915. године, а млађи – Лазар 1944. у селу Пати код Шаховића против четника. Имао је и двије сестре: Митру и Кићу. Кића је, између осталог, била талентована тужилица.³

Васпитаван у таквој породици и на епској традицији дурмиторског краја, Вукоман Цаковић је од дјетињства задојен неуништивим слободарским духом и позитивном народном традицијом. Тај печат је носио током свог дугог живота, иако је пипадао времену великих искушења, испуњеном историјским догађајима и збивањима, бурним друштвеним превирањима. Активни судионик је био у револуционарним гитањима између првог и другог свјетског рата, за вријеме потоњег свјетског рата и у поратним „мирним“ и „немирним“ годинама бирократско-етатистичке и технократско-самоуправне, сада већ бивше СФР Југославије.

Послије завршене основне школе у свом родном мјесту наставио је Гимназију у Пљевљима школске 1919/20. године. У току те школске године завршио је три разреда ниже гимназије, а наредне 1920/21. четврти и пети разред; 1922. године – шести разред. Пошто у Пљеваљској гимназији школске 1923/24. године није било VII разреда, овај разред је Вукоман завршио у Приштини. Године 1924. умро му је отац, па је из породичних разлога Вукоман паузирао школску 1924/25. годину. Осми разред гимназије и матуру завршио је у Пљевљима школске 1925/26. године.

Још у вријеме гимназијског школовања Вукоман Цаковић је над књигом проводио пуно времена. Читао је књижевна дјела наших и преведених писаца. Уживао је у белетристици. У Гимназији је био предсједник Литерарне дружине... Стога се и професионално определио за књижевност и историју. Уписао је Филозофски факултет (група: југословенска упоредна књижевност).

Будући да није имао стипендију, а није дозвољавао мајци да му одваја од мале породичне пензије, Вукоман Цаковић је у вријеме петогодишњих студија био „дневничар у писарницама“ појединих министарстава. Тако се издржавао. Наставу је похађао једино у поподневним часовима, код оних професора који су своја предавања, вјежбе са студентима и семинаре држали после подне...

Био је веома активан и у друштвено-политичкој студентској дјелатности. Двије посљедње године својих студија био је предсједник Студентског друштва за српскохрватски језик и југословенску књижевност.⁴ Иницирао је низ активности овог друштва: књижевно-музичке приредбе у сали Филозофског факултета, а потом ескурзије тридесетак студената у Загреб, Сплит, Дубровник и Цетиње. (У сваком назначеном граду организоване су књижевне вечери оновремених младих пјесника: Ђура Гавеле, Милована Ђиласа, Доре Пилковић, Ђорђа и Николе Лопичића.)

Цаковић је био и политички ангажован. На почетку студија био је

3 У прилог оваквом мишљењу могу да послуже двије неке забележене тужбалице: „*Да закитим мрамор цвијећем*“ (уп. *Црногорске народне ужбалице*, Титоград 1970, стр. 43) и „*Ви сте младост преморили*“ (*Црногорске партизанске тужбалице*, Титоград 1981, стр. 62-63).

4 Ранији предсједници, два доцнија позната научника – били су: Данило Вушовић и Михаило Стевановић, а после Цаковића – Борислав Ковачевић, каснији писац.

члан Клуба студената демократа у Београду. Његов немирни, боље рећи револуционарни дух дошао је до пуног изражаја кроз студентске асоцијације и манифестације против монархофашистичког режима првих година треће деценије нашег вијека. Један је од агилних учесника и актера студентских демонстрација на Београдском универзитету приликом парламентарних избора 1931. године. У току изборне кампање, од почетка октобра до 8. новембра 1931. године, студенти су се, појединачно или групно, супротстављали на више мјеста режимским агитаторима. Вукоман је иступао на више мјеста у Београду и Бијелом Пољу. (У Бијелом Пољу, на масовном среском збору за предлагање кандидата, након десетак режимских говорника, узео је учешћа у расправи, најавивши да је лаж све што су они говорили. Полиција га је ухапсила а потом прогнала у село Грнчарево.) И због учешћа и говора на протестном студентском митингу одржаном 8. децембра 1931. – на дан засиједања Народне скупштине, као и оних доцније организованих почетком 1932. године, нашао се у Главњачи са организаторима студенстих немира – крајем друге и почетком треће деценије...

Послије дипломирања, у фебруару 1934. године је постављен за суплента Ниже гимназије у Горњем Милановцу. При Гимназији је био интернат за ученике Македонце. Због физичког кажњавања питомца од стране једног васпитача, коју је сцену случајно запазио једног дана, поднео је писмену представку Министарству просвете у Београду. Узалуд га је директор школе убјеђивао да повуче представку, прије доласка просвјетног инспектора. Џаковић на тако нешто није пристао! Упркос вјеродостојном инспекторовом налазу стања ствари, због политичких инсинуација које је директор школе импутирао Џаковићу, ресорни министар га је премјестио у Вишу реалну гимназију на Цетињу. У Цетињској гимназији је изводио наставу у нижим разредима, од децембра 1934. до јуна 1935. године.⁵ Послије љетњих ферија, директор Ђорђе Мркобрад, иначе, изразити реакционарни режимлија, према тврђењу Џаковића – дао је његове часове српскохрватског језика професору географије, док је он „два мјесеца бадава примао плату“.⁶ Убрзо је затим Џаковић премјештен у Нижу гимназију у Бару. Школске 1936/37. године обрео се у Никшићкој гимназији. И у овој је гимназији Џаковић потпомогао слободне активности ученика. Као разредни старјешина VIб разреда помогао је ђацима да организују приредбу са игранком, на којој су интерпретиране социјалне пјесме и проза Змаја, Шантића, Цанкара... Због инцидента који је изазвао један провокатор, полицијски шпијун Мустафа Каримановић, „црвени професор“ је 16. јуна 1937. отпуштен из државне службе по дисциплинском праву министра просвете краљевине Југославије, без права на жалбу.

За релативно кратко вријеме професоровања у Никшићу В. Џаковић је активно дјеловао на културном пољу. У циљу спровођења одређене легалне идеолошке активности, под фирмом културно-просвјетног рада, заједно са Бранком Драшковићем, Гојком Гарчевићем и још два-три гимназијска суплента и неколико судијских приправника, организовали Друштво за културни рад, чији је Вукоман управо био први секретар (предсједник је био Вуксан Бакић, судија). Друштво је развило живу активност

⁵ Споменица Цетињске гимназије 1881-1961. – Цетиње 1962, стр. 10.

⁶ Годишњак Цетињске гимназије, II/1970, II, стр. 2.

(сваке седнице су приређивали макар по једну културно-умјетничку приредбу, усмене новине или предавање). Касније је рад Друштва онемогућен...

Вукоман Цаковић је, по отпуштању са службе у Никшићу, 1938. године постављен за професора Учитељске школе у Пироту. Ту је остао двије школске године, проповиједао између осталог, своје марксистичко-револуционарне идеје. Преко њега су скојевци-учитељи „успостављали везу“.⁷ Године 1940. премјештен је у Сурдулицу, убрзо иза тога у Штип, па у Даниловград... Укратко: у току шест школских година, од 1934. до 1940. године, седам пута је по казни премјештан по гимназијама Србије, Црне Горе и Македоније.

Остала су сјећања Вукомана Цаковића: „Неке успомене“ (у рукопису), у којима биљежи многе занимљивости из живота и рада школа, суровости појединих директора, професора и васпитача, али исто тако отпор и борбу оних напредних, истинских васпитача; прогањање ученика и освете школских власти према онима чији поступци су „искакали“ из оквира конзервативних и реакционарних прописа и школских канона; затим, о раду литерарних дружина, литерарним покушајима ученика и њиховим писменим задацима, ђачким приредбама и др.⁸

Априлски слом Краљевине Југославије затекао га је у југословенској војсци као резервног поручника. Након пада у њемачке руке прво је депортован у прихватни логор у Румунији, у мјесту Олтеница, гдје је било око хиљаду југословенских официра заробљених на граници према Бугарској.⁹ Средином маја Њемци су их пребацили у стални логор код Нинберга.¹⁰ Почетком фебруара 1942. године пребачен је у логор у Солмони (Италија). Средином октобра исте године италијанска виша команда на интервенцију квислинга и по списковима које су они саставили, издвојила је из свих логора југословенских официра оне официре за које су знали да су се определијели за НОБ и окупили их у кажњенички логор у мјесту Корте Мађоре, у сјеверној Италији.¹¹ Након капитулације Италије (септембар 1943) побјегао је из логора, али је после двадесет дана пјешачења надомак Горице ухваћен са неколико другова од стране Њемаца и упућен у логор Маркт-Понгау, у Јужној Аустрији. Доцније је упућен у Оснабрик, злогласни концентрациони логор, па у Баркенбриге, гдје је остао до капитулације Њемачке. – У свим наведеним логорима В. Цаковић је био члан антифашистичких одобра и тајне организације комуниста. Будући марксистички определијен, био је један од најактивнијих покретача идеолошко-политичког рада међу утамниченим официрима. О томе је записивао све важније моменте из логорашког живота и као аутентично свједочанство објавио 1976. године под насловом „Зубља у тами“, интересантан спис аутобиографско-мемоарског карактера.

Послије ослобођења Југославије и повратка из заробљеништва са љубављу и ентузијазмом пришао је пословима и задацима који су му

7 Слобода, Пирот, XIII/1959, бр. 525, 7. XI, стр. 2.

8 Марко Марковић: Вукоман Цаковић (1905-1991). – *Васпитање и образовање*, Подгорица 1992, бр. 1, стр. 103.

9 Уп. Вукоман Цаковић: *Зубља у тами – фашистички логори*. – Београд, 1976, стр. 8.

10 Исто, стр. 9.

11 Исто, стр. 41.

повјеравани. Године 1945. био је директор Учитељске школе у Београду; од 1946. до 1948. наставни инспектор Министарства просвјете НР Црне Горе на Цетињу. У то вријеме биран је за народног посланика Народне скупштине Црне Горе (мандат 1946-1950). По оснивању Више педагошке школе на Цетињу (1947) биран је за професора.

На Цетињу је 1947. године засновао брачну заједницу. Оженио се седамнаест година млађом Јелисавком Комненић. Нијесу имали породе.

Као инспектор и професор више школе, Џаковић је настојао да континуирано развија и унапређује наставно-васпитни рад, да што интензивније учествује и помогне развоју просвјетно-педагошких институција. Поред проучавања наставне проблематике српскохрватског језика и књижевности у гимназијама и осталим средњим школама, често је непосредно пратио рад наставника тог предмета, давао им предлоге и сугестије и у погледу извођења наставно-васпитног процеса и у стручном напредовању наставника. Сем тога залазио је и у питања концепције и садржаја наставних планова и програма, примјене коришћења уџбеника и сл. – Његове жеље и настојања били су усмјерени да предмет у организацији наставе и у животу школе стекне своје мјето и улогу који су му намјењени. О томе је излагао на састанцима стручних тијела у школама, на стручним семинарима и скуповима просвјетних радника¹².

Те и такве Џаковићеве жеље и настојања прекинули су, међутим, његово хапшење 1951. године, када је, као марксиста и присталица Резолуција Информбироа из 1948. године, био изложен систему голооточких страдања, суровости и безумља.¹³ (И његова супруга Јелисавка, иначе сестра Петра Комненића, предсједника Народне скупштине Црне Горе, такође голооточног страдалника по којему је прозвана и злогласна „Петрова рупа“, изјаснила се за Резолуцију и била изложена мучењима и психичкој тортури о чему је оставила занимљиве мемоаре).¹⁴

Своје просвјетно-педагошке замисли и настојања наставио је Вукотман Џаковић после повратка са Голог отока (1951), као професор Учитељске школе у Никшићу и неко вријеме Гимназије (1951-1955), а потом Више педагошке школе у Нишу (1955-1965).

Но, Џаковића ни у Нишу нијесу остављали на миру. И тамо су га пратиле голооточке „референце“. Године 1956, поводом догађаја у Мађарској, неколика своја текста објавио је књижевник Добрица Ћосић. О њима се водио разговор на једном састанку чланова Клуба културних радника у Нишу. – У свом излагању Џаковић је темпераментно изрекао приговоре и замјерке Ћосићевим текстовима оцјењујући их шовинистичким и декадентним. С тим у вези, већ сутрадан позвао га је Радован Пантовић, тада руководилац партијске организације Ниша, и изрекао му не само приговоре него и пријетње, подсећајући га да је као присталица ИБ-а био на Голом отоку!

¹² М. Марковић: нав. рад, стр. 104.

¹³ Исто.

¹⁴ Јелисавка Комненић-Џаковић, рођена 1923. године у селу Пилатовцима код Вучјег дола, на херцеговачко-црногорској граници, партизанка у НОР-у (носилац Партизанске споменице 1941) објавила је двије књиге: „СТАЗЕ ЈЕДНЕ ПАРТИЗАНКЕ“ (Народна књига, Београд 1980), чије је друго, проширено издање штампала Нова књига у Београду под истим насловом 1987. године и „У ПАКЛУ ИНФОРМБИРОА“ (НУ „Владимир Дујић“. Центар за издавачку делатност, Београд 1991).

У недоумици и неизвјесности због евентуалне нове одговорности и могућих репресија, Џаковић се писменим путем обратио Ћосићу – написао што је рекао о његовим чланцима и како је, због тога, према њему поступио Пантовић. – Ћосић му је ускоро одговорио да је он казао своје мишљење о написима те да због тога не треба да има никакве консеквенце! (Ћосић је, уз то, додао да је о истом питању разговарао и са Пантовићем да му због реченог не прави никакве неприлике! Тада су обојица били посланици у Савезној скупштини.)¹⁵

В. Џаковић је пензионисан 1965. године. Отада па све до своје смрти 26. септембра 1991. године живио је у Београду. Сахрањен је на Жабљаку. Умро је „особен и самосвојан човјек, романтичарски и борбени хуманиста који је дубоко заорао своју животну бразду. Животном стазом корачао је усправно и очувао морални и интелектуални интегритет своје личности. До краја живота остао је вјеран револуционарним идеалима своје младости“ – записао је у некрологу један његов некадашњи ученик.¹⁶ Други његов сапатник, такође у некролошком напису, казао је о Вукоману сљедеће: „Био је узор човјека у њемачким и италијанским затворима од 1941-1945. године као југословенски официр заробљеник, а није га мимоишао ни пакао Голог отока. Голооточко вријеме провео сам са њим и био свједок да је кроз тумачење народне позије подизао моралну чврстину код људи, храбрио људе да поднесу тешкоће на човјечји начин. Таквог га памтимо, а људи који на страшним мјестима остану морално чврсти заслужили су и памћење и поштовање.“¹⁷

Вукоман Џаковић се бавио књижевношћу пуних шездесет година. Средина у којој је стасавао, у којој је провео дјечаштво и младост имале су великог одраза на његов васколики животни пут и стваралачки чин. Ту је и извориште епске физиономије његове личности. Релативно рано је почео да се бави сакупљањем народног стваралаштва и то специфичног и запостављеног сегмента – народних тужбалица. Још 1931. године као студент почео је да објављује тужбалице у *Српском књижевном гласнику*. Биљежио их је, међутим, од 1924. године. Отада до 1954, када му се појавио антологијски избор под насловом „Нове црногорске тужбалице. Антологија“, забиљежио их је око двије стотине. Џаковић је и касније, дакако, наставио свој сабирачки и приређивачки посао овог важног народног духовног блага. Приредио је још четири антологијска издања (Београд 1962, Крушевац 1964, Титоград 1970. и 1981). Сва назначена издања је снабдио одговарајућим предговорима, поговорима, студијама – у којима је научно акрибично, са изванредним познавањем интерпретирао генезу тужбалице од нагонског крика до пјесме народне (лирске) бола и поноса, њену улогу и друштвени значај у даљој и ближој прошлости. Својим темељитим и студиозним радом на сакупљању и приређивању црногорских народних тужбалица Џаковић се, без сумње, уврстио међу најбоље познаваоце и најзаслужније прегаоце објелодањивања и коментарисања, научног

¹⁵ Писмена изјава Марка Марковића, просвјетног радника са Цетиња, дата писцу ових редова 19. априла 1992. године на Цетињу. Уп. и Ж. Ђуровић: *Уважавање неистомишљеника*. – Побједа, 20. јул 1992.

¹⁶ Милија Станишић: Вукоман Џаковић. – *Никшићке новине*, 13. XII 1991.

¹⁷ Жарко Ђуровић: Вукоман Џаковић. – *Побједа*, 14. XII 1991.

објашњавања ове значајне врсте народне лирике код нас.

Поред поменутих антологијских издања, која су објављена као монографске публикације, Цаковић је дао и низ запажених расправа, краћих чланака, прилога и приказа о црногорским народним пјесмама и тужбалицама; о црногорским народним тужбалицама и „Горском вијенцу“; о Вуку Врчевићу и Вуку Поповићу као сакупљачима тужбалица; о умјетничком одразу социјалних прилика у народним тужбалицама; о тужбалицама уопште и појединим њиховим примјерима...

Многе тужбалице које је сакупио и приреди В. Цаковић преузете су и за друге антологије црногорских тужбалица (Б. Бањевећ, Н. Килибарда). И књижевна критика – домаћа и страна – је изрекла веома позитивне судове о Цаковићевим изборима тужбалица и његовом доприносу теоретском и практичном на расвјетљавању тога вида народне књижевности.

Осим бављења црногорским народним тужбалицама, Вукоман Цаковић се занимао и за епске народне умотворине. Године 1949. и потом 1953. приредио је збирку „Црногорске народне јуначке пјесме“. Писао је о историјској основи балканских легенда о пјесмама: „Женидба краља Вукашина“ и пјесмама о Марку Краљевићу, класификацији и терминологији народног епоса. И овим својим радовима дао је значајан допринос нашој фолклористици.

Осим студиозног, слојевитог и опсежног рада на народној књижевности и фолклористици, Цаковић је приредио и објави двије књиге о државотворном и књижевном стваралаштву Николе I Петровића Његоша. Његова расправа „Краљ Никола у свом добу“ (1980) „писана је зналачки и са очитом тенденцијом да се отворено, без икаквих политичких предрасуда, каже истина о овој значајној личности наше историје“ – оцјењује рецензент др Саво Вукмановић.¹⁸ И у „Антологији лирских пјесама краља Николе“ (1989), В. Цаковић је строгим избором најбољих пјесама, њиховим скраћивањем и изостављањем онога „што је временом застарјело“, групишући их по темама у пет циклуса, покушао да пронађе „дијаманте“ његовог пјесничког талента одстрањујући сувишне појединости. Колико је у томе антологичар успио казаће своју мјеродавну ријеч књижевна критика...

На крају треба додати да је, уз наведено, Вукоман Цаковић у периодичним публикацијама објавио и низ разних прилога полемичког смјера, приказа на поједине књиге (Р. Зоговића, М. Лалића, Ј. Ђоновића и др.), сачинио биљешке о појединим личностима и појавама. Селективни избор тога опуса, заједно са најважнијим расправама о епској народној поезији и неким историјским догађајима и збивањима, као и предговорима појединим књигама које је приредио, сабрао је и публиковао у својој књизи зборничког типа „О нереченом и спорном“ (Џетиње 1984. и Никшић 1988).

В. Цаковић је сарађивао у више периодичних публикација, и то: *Српском књижевном гласнику* (Београд 1931); *Гласнику југословенског професорског друштва* (Београд 1939); *Просветном прегледу* (Београд 1946); *Стварању* (Џетиње, Титоград 1947, 1957, 1969, 1970, 1971, 1973); *Побједе* (Џетиње, Титоград 1948, 1984, 1988); *Просвјетном раду* (Џетиње,

¹⁸ Саво Вукмановић: Предговор. – У: Вукоман Цаковић, *Краљ Никола у свом добу*, Пријепоље 1980, стр. [3]

Титоград 1954, 1955, 1975); *Политици* (Београд 1963, 1984, 1985, 1991); *Студенту* (Београд 1963, 1971); *Народном стваралаштву. Folkloru* (Београд 1964, 1970); *Зборнику радова конгреса Савеза фолклориста Југославије* (Цетиње 1964, Љубљана 1968, Скопје 1977, Пиран 1977, Цетиње 1978, Загреб 1981, Сарајево 1976); *Војноисторијском гласнику* (Београд 1965); *НИН-у* (Београд 1969); *Годишњаку Цетињске гимназије* (Цетиње 1970); *Годишњаку Педагошке академије* (Никшић 1969); *Борби* (Београд 1972); *Одзивима* (Бијело Поље 1972); *Никшићким новинама* (Никшић 1976, 1991); *Политици Експрес* (Београд 1984); *Народним новинама* (Ниш 1963); *Сои небеској* (Жабљак 1987) итд.

Библиографијом која слиједи обухватили смо готово све радове и мање написе Вукомана Цаковића што их је током свог дугог стваралачког живота обзнањивао у периодици и у облику посебних – монографских публикација. Дакако, уврстили смо и приређена и редигована дјела о народном стваралаштву и појединих писаца (М. Миљанов). На жалост, и поред настојања да библиографијом обухватимо све његове штампане радове, у томе нијесмо успјели. Наиме, неколико његових текстова за које смо имали индикативне податке, нијесмо успјели да идентификујемо и библиографски обрадимо.¹⁹

Неко би овај био-библиографски кроки о Вукоману Цаковићу био и подстицај за валоризовање његовог доприноса и утврђивање мјеста у историји наше народне књижевности и фолклористике.

¹⁹ То су ови Цаковићев текстови:

- „Македонци у гимназијама краљевине Југославије“;
- „Не да се прећутати“ (о поеми др Алексе Мирановића „Битка на Сутјесци“);
- „Чему кампања против споменика Његошу?“
- „Шантићев сонет 'Моји очеви' – унакажен“, у којему указује на грешку настану у првом послеријатном издању одабраних пјесама Алексе Шантића, у којима је други полустих „Са тимора тије“ из првог стиха треће строфе замијењен другим полустихом из првог стиха четврте строфе – „бунтовници свети“, те се ова груба грешка понавља у бројним поратним издањима Шантићевих збирки...

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1 Посебна издања

II-1.1 Оригинална дјела

1. **ЗУБЉА У ТАМИ: ФАШИСТИЧКИ ЛОГОРИ** / Вукоман Џаковић. – Београд: В. Џаковић, 1976 (Београд : Привредно финансијски водич). – 83 стр. : илустр. ; 20 цм.

Тираж 1000. – Био-библиографска биљешка : стр. 81-82. – Напомене: стр. 79-80.

2. **КРАЉ НИКОЛА У СВОМ ДЕЛУ** / Вукоман Џаковић. – Пријепоље: [В. Џаковић], 1980 (Пријепоље : Милешево). – 49 стр. ; 20 цм.

Предговор / Саво Вукмановић : стр. [3]. – Напомена : стр. 49. – Библиографија и биљешке уз текст.

3. **О НЕРЕЧЕНОМ И СПОРНОМ** / Вукоман Џаковић. – Цетиње: [s. n.], 1984 (/s. l. : s. n/). – 109 стр. ; 24 цм.

4. **О НЕРЕЧЕНОМ И СПОРНОМ** / Вукоман Џаковић. – Никшић : Универзитетска ријеч, 1988 (Београд : Медицинска књига). – 205 стр.; 20 цм. – (Библиотека Студије, критике, есеји).

Тираж 1000. – Биљешке о аутору: стр. [207].

II-1.2 Антологијска издања

1. **НОВЕ ЦРНОГОРСКЕ ТУЖБАЛИЦЕ : АНТОЛОГИЈА** / скупио и средио Вукоман Џаковић. – Никшић : [В. Џаковић], 1954 (Никшић : Штампарско предузеће). – 64 стр. ; 21 цм.

Предговор / Вукоман Џаковић: стр. 5-18. – Напомена / В. Џ. : стр. 64.

2. **НАРОДНЕ ТУЖБАЛИЦЕ. АНТОЛОГИЈА** / За штампу приредио Вукоман Џаковић. – Београд : Народна књига, 1962. – 136 стр. ; 120.

Корични насл. : Антологија народних тужбалица.

3. **ПАРТИЗАНСКЕ НАРОДНЕ ТУЖБАЛИЦЕ**. Сакупио и приредио Вукоман Џаковић. Крушевац: Багдала, 1964, 77 стр.

4. **ЦРНОГОРСКЕ НАРОДНЕ ТУЖБАЛИЦЕ** / [приредио Вукоман Џаковић; насловна страна Брана Вељковић]. – Титоград : Графички завод, 1970 (Титоград : Графички завод). – 134 стр. ; 20 цм. – (Библиотека „Антеј“ / уредник Милорад Стојовић).

Предговор : о црногорским народним тужбалицама /В. Џаковић : стр. 7-28.

5. **ЦРНОГОРСКЕ ПАРТИЗАНСКЕ ТУЖБАЛИЦЕ** [сакупио и приредио Вукоман Џаковић ; насловна страна Божидар Павићевић-Зодијак]. – Титоград : Побједа, 1981 (Титоград : Побједа). – 79 стр. ; 19 цм.

„Ова књижица је проширено издање моје антологије „Партизанске народне тужбалице“, „Багдала“, 1964. године“, стр. 77. – Тираж 2000. – Црногорске тужбалице у XIX и XX вијеку : стр. 5-37. – Биљешка о тужбалицама : стр. 75-76.

6. **АНТОЛОГИЈА ЛИРСКИХ ПЈЕСАМА КРАЉА НИКОЛЕ** / Вукоман Џаковић. – Никшић : Универзитетска ријеч : Књижевни клуб „Владимир Мијушковић“, 1989 (Врање : Нова Југославија). – 111 стр. ; 17 цм. – (Библиотека Посебна издања).

Тираж 1000. – Предговор / Вукоман Џаковић: стр. 5-9. – Напомена: стр. 101-104. – Поговор / Душан Костић: стр. 105-107.

II-1.3. Редигована издања

1. **М. МИЉАНОВ : О ХАЈДУЦИМА**. Из дијела „Живот и обичаји Арбанаса“ / редактор Вукоман Џаковић. – Цетиње : Народња књига, 1948 (Цетиње : Обод). – 66 стр. ; 20 цм.

Библиотека : Мала народна књига, 3.

Предговор : / В. Џаковић : стр. 5-7.

2. **ЦРНОГОРСKE НАРОДНЕ ЈУНАЧКЕ ПЈЕСМЕ** / [редактор Вукоман Џаковић]. – Цетиње: Народна књига, 1949 (Цетиње : Обод). – 258 стр. ; 24 цм.

Предговор / [В. Џаковић]: стр. 3-14. – Напомене: стр. 255.

3. **ЦРНОГОРСKE НАРОДНЕ ЈУНАЧКЕ ПЈЕСМЕ** / [редактор Вукоман Џаковић ; рјечник саставио Милија Станић]. – Цетиње : Народна књига, 1953 (Цетиње : Обод). – XV, 350 стр. ; 21 цм.

Предговор / В. Џаковић : стр. III-XV. – Рјечник: стр. 331-341. – Напомена: стр. 343-345.

4. **МЛАЂЕН ЏАКОВИЋ : ОРЛОВИШТЕ** (поема и анегдоте о Шаранцима). Београд 1968, 46 стр.

Предговор/В. Џаковић: стр. 5-10.

II-2. Расправе, чланци и прилози. Прикази

1. *Две тужбалице*. – Српски књижевни гласник, Београд, XXIV/1931, стр. 581-584.

Забљежио Вукоман Џаковић 1928. године од Стане Џаковић из Шаренаца и Стојке Коњевић, рођене Кнежевић.

2. *Две савремене народне тужбалице*. – Српски књижевни гласник, Београд, XXXIV/1931, стр. 621-622.

3. *Изјава*. – *Гласник југословенског професорског друштва*, Београд, XX/1939, бр. 3, стр. 246.

4. *Незаборавни сусрет*. – *Просветни преглед*, Београд, I/1946, бр. 24-25. О Георги Димитрова.

5. *О реализму Горског вијенца*. – *Побједа*, Цетиње, IV/1947, 9, 5. III, 6-7.

6. Срески народни универзитет треба да организује своје активе у селима. – *Побједа*, Цетиње, IV/1947, 51, 9. VIII, 6.

7. Његошево схватање историје. – *Стварање*, Цетиње, II/1947, бр. 6, стр. 323-331.

8. Настава у нашим гимназијама. – *Побједа*, Цетиње, 1948, бр. 11, 14. I, стр. 2.

9. Подружница која је постигла најбоље резултате у културно-масовном раду. – *Побједа*, Цетиње, V/1948, 138, 11. VI, 2.

Виша педагошка школа на Цетињу.

10. Радован Зоговић: „На попришту“. Издање „Културе“, Београд 1947. – *Стварање*, Цетиње, III/1948, 1, 75-78.

Приказ.

11. Примјер бирократског поступка у једној средњој школи. – *Побједа*, Титоград, X/1953, 84, 18. X, 6.

12. Формализам у настави српског језика. – *Просвјетни рад*, Цетиње, I/1954, бр. 4, 1. IV, стр. 11.

13. Још нешто о „Злом пролећу“. – *Просвјетни рад*, Цетиње, I/1954, бр. 10, 1. XI, стр. 7.

О роману Михаила Јалића.

14. Три одлуке – три погрешке. – *Просвјетни рад*, Цетиње, II/1955, бр. 1, 1. I, стр. 4-5.

Друштвено управљање у школама – настава моралног и друштвеног васпитања – час разредног старешине!

15. Умјесто политике – изјава. – *Просвјетни рад*, Цетиње, II/1955, бр. 1, 1. I, стр. 7.

Одговор на чланак Божу Булатовића о проблемима у нашој књижевности.

16. Кад се већ посумњало – треба провјерити. – Поводом књиге „Нове црногорске тужбалице“. – *Стварање*, Титоград, XII/1957, бр. 1, стр. 76-78.

17. Нишки „Билдунг“. – *Народне новине*, Ниш, XIX/1963, бр. 4, 26. I, стр. 6.

О студентској приредби „Кад бруцоши марширају“.

18. ... На Ловћен! – *Политика*, Београд, LX/1963, бр. 17788, 14. IV, стр. [15].

Анкета: „Где поставити Његошев споменик?“ (Цетиње или Ловћен?)

19. Време прошло – време непролозно. – *Студент*, Београд, 10. XII 1963.

Сјећање на студентске штрајкове и бојкоте из 30-тих година овог вијека.

20. Примјери народног стваралаштва: Тужбалица Гроздане Жутић-Вуковић из села Новаковићи под Дурмитором за братом Милошем кога су четници стријеличали на брези код Колашина 1942. Забиљежила Даница Вуковић. Саопштио Вукоман Џаковић. – *Народно стваралаштво-Folklor*, III/1964, бр. 11, стр. 851-852.

21. Црногорске народне тужбалице и „Горски вијенац“ = Les lamentations populaires monténégrines et les „Lauriers dela Montagne“. – *Рад X-ог Конгреса Савеза фолклориста Југославије одржаног на Цетињу од 25. до 29. VIII 1963. Цетиње 1964.* – X/1964, стр. 203-210.

22. Бој у Шаранцима 1862. г. – *Војноисторијски гласник*, Београд, XVI/1965, стр. 81-91.

23. Предговор. – У : Млађен Џаковић, *Орловиште (поеме и анегдоте о Шаранцима)*. – Београд, 1968, стр. 5-10.

24. Класификација и терминологија епске поезије = Classification and Terminology of epic Poetry. – *Zbornik XX kongresa jugoslovenskih folklorista*, Celje, 1965, Ljubljana, 1968. – XII/1968, 353-356.

25. Црногорске тужбалице у XIX и XX вијеку. – *Годишњак Педагошке академије у Никшићу*, 1969, бр. 1, стр. 93-102. Résumé.

26. Орлово је место на врху планине. – *Нин*, Београд, 1969, бр. 970, 10. VIII, стр. 10.

Интервју Влада Мићуновића са В. Џаковићем који се залаже да се споменик Његошу подигне на Ловћену.

27. Пирлитор под Дурмитором или Периториј под Родопима? Историјска основа пјесме „Женидба краља Вукашина“. – *Стварање*, Титоград, XXIV/1969, бр. 6, стр. 821-826.

28. Ово је револуција, господине професоре! Сјећања из 1935. године. – *Годишњак Цетињске гимназије*, II/1970, II, стр. 111-116.

29. Примјери народног стваралаштва : Куд ћеш јутрос окренути. Тужбалица за првоборцем Милојем Добрашиновићем. Тужила његова сестра Петра приликом сахране 29. марта 1970. Записао Вукоман Џаковић. – *Народно стваралаштво – Folklor*, Београд, IX/1970, бр. 33/34, стр. 102-103.

30. О црногорским народним тужбалицама. – (Одломак). – *Стварање*, Титоград, XXV/1970, бр. 4, стр. 323-327.

31. Горски вијенац није романтични спјев. – *Стварање*, Цетиње, XXV/1970, бр. 6, стр. 544-558.

32. Хумористичка проза Јанка Ђоновића. (Нуно из Уругваја, Графичко предузеће „Коле“, Никшић 1970). – *Стварање*, Цетиње, XXVI/1971, бр. 6, стр. 812-815.

33. Проглас студената и студенткиња Београдског Универзитета. – *Студент*, Београд, XXXV/1971, бр. 13/14, 27. IV, стр. 8.

Документ се чува у Историјском архиву ЦК СКЈ у Београду. За *Студент* га је приредио В. Џаковић. Написали су га, по одобрењу студентског Комитета, Вукоман Џаковић и Венајамин Маринковић, 10. јануара 1932. год.

34. На Ловћен. – *Уметност*, Београд, 1971, бр. 27/28, стр. 55-56.

Прештампано из *Политике* од 14. IV 1963. год.

35. Апологија апсурда у настави књижевности. – *Борба*, Београд, LI/1972, бр. 277, 7. X, стр. 8.

Реплика са проф. др Николом Милошевићем.

36. Још о „Апологији апсурда у настави књижевности“. – *Борба*, Београд, LI/1972, бр. 301, стр. 10.

Полемика са проф. др Николом Милошевићем у вези тврдње Џаковићеве да се романи „Странац“ од Камиа и „Процес“ од Кафке, једино у средњим школама Југославије узимају као лектира.

37. Супротстављање нехуманом. (Владимир Черкез : Сан и живот, Светлост, Сарајево 1971). – *Одзиви*, Бијело Поље, 1972, бр. 3, стр. 73-74.

38. Од стварности до легенде. Историјска основа балканске легенде о Марку Краљевићу. – *Стварање*, Цетиње, XXVIII/1973, бр. 7, стр. 979-982.

39. Ће вам је јутрос шешир господине начелниче? Сјећање из Никшића, школске 1936-37. – *Никшићке новине*, X/1976, бр. 416, стр. 7; бр. 417/418, стр. 7.

О збивањима у Никшићу за вријеме избора и напада на М. Добрашиновића, те његов предлог на суду да ослободи нападача!

40. Историјска основа балканске легенде о Марку Краљевићу = Historical Basis of the Ballcan Legend about King Marco. – *Зборник од XIX конгрес на Сојузот на здруженијета на фолклористе на Југославија, Крушево 1972, Скопје, 1977, XIX/1977, стр. 285-289.*

41. „Новица Церовић и три господара“. Новица Церовић у „боју Шарнаца и Језераца са турском војском 1862. године није учествовао ни директно ни индиректно“. – *Побједа*, XXXIII/1977, бр. 4018, 4. II, стр. 2.

Поводом фељтона Дуке Лондровића „Новица Церовић и три господара“ од 10-12. јануара т. г.

42. Умјетнички одраз социјалних прилика у народним тужбалицама = Le reflet des circonfstances sociales dans les plaintes funbers populaires. – 24. *Kongres Zveze folkloristov Jugoslavije*, Piran 1977. XXIV/1977, str. 186-199.

43. Вук Врчевић и Вук Поповић као сакупљачи тужбалица = Vuk Vtčević et Vuk Popović comme Les collectionneurs des complaints. – *Рад XVI-ог конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије на Игалу 1969. године. Цетиње 1978, XVI/1978, стр. 87-96.*

44. Спјев Сава Оровића о херцеговачком устанку. – *Rad XXIII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Slavonski Brod 1976. Zagreb, 1981, XXIII/1981, str. 181-184.*

45. За што цјеловитије чињенице („Јесу ли харамбаше били сами?“). – *Побједа*, Титоград, XXXIX/1983, бр. 6448, 15. XI, стр. 2.

Примједбе на допис Милете Војиновића.

46. Писао хронику, а написао роман. – *Побједа*, Титоград, XI/1984, бр. 6658, 18. VI, стр. 2.

Владо Вујовић: „Клос“, концлогор у Албанији, Ријека 1983.

47. Пуковник Пешић и капитулација. – *Политика експрес*, Београд, XXII/1984, бр. 7149, 1. II, стр. 15.

48. Сијалица, злата би ваљала. – *Политика*, Београд, XXXI/1984, бр. 25362, 16. V, стр. 13.

На Његошевом маузолеју.

49. Прекор Дурмиторцима. – *Политика*, Београд, LXXXIII/1985, бр. 25826, 28. VIII, стр. 16.

За небригу о споменицима.

50. Женидба краља Вукашина = La mariage du roi Vukašin. – *Rad XXII-og kongresa Saveza folklorista Jugoslavije, Čapljina, 17-21. septembra 1974. Sarajevo, 1976, XXI/1985, str. 39-46.*

Садржај. – Историјска основа, класни карактер ликова, умјетничка форма.

51. [Интелектуалштина и црногорско национално питање; о културном наслеђу]. – У: *Рад Скупштине Црне Горе 1945-1950*. (Приредили Ч. Перовић и Н. Илић). Титоград 1986, стр. 229-232.

52. [О резултатима изаратне обнове и изградње]. Исто, стр. 169-170.

53. [О експлоатацији шума у старој Југославији]. – Исто, стр. 426.

54. Народне анегдоте из бившег племена Шаранаца. Сунце неће гранути на Западу. – *Соа небеска*, Жабљак, V/1987, бр. 7 и 8, стр. 18.

55. Слика стварности била је друкчија. – *Побједа*, Титоград, XLIV/1988, бр. 7929, 4. I, стр. 2.

Поводом неких спорних питања о монографији „Бијело Поље“ (1987).

56. Заборављени војвода. – *Политика*, Београд, LXXXVII/1991, бр. 27807, 7. III, стр. 19.

Јоксим Кнежевић – први војвода Шаранаца и Језера.

57. Војвода Трипко Џаковић и турски и црногорски. – *Никшићке новине*, XXV/1991, бр. 1113, 27. XII, стр. 24-25.

58. Краљ Никола и његово доба. – *Монитор*, Подгорица, црногорски недјељник, III/1992, бр. 99, 100 и 101, стр. 46-47.

Фелтон из расправе ауторове објављене 1980. године.

59. Војвода Трпко Џаковић. – *Соа небеска*, Жабљак, 1922, децембар, стр. 19.

60. О себи и другима. – У: *У спомен Вукоману Џаковићу*. Београд, 1993, стр. 13-40; 57-69.

Из аутобиографије. Садржи: 1. Неке успомене (I Црна Гора, II Моја нешто необична породица, III Уз учење – о понечему); 2. Филозофски факултет у Београду,

1926-1932; Проглас студената и студенткиња Београдског универзитета; У студентском дому; 3. Сјећање из предратних гимназија; 4. У кажњеничком логору.

61. „Горски вијенац“ није романтичарски спјев. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 97-105.

62. Црногорске народне тужбалице и Горски вијенац. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 106-111.

Расправа објављена и у *Раду X-ог конгреса Савеза фолклориста Југославије*, одржаног на Цетињу од 25. до 29. августа 1963, стр. 203-210.

63. Женидба краља Вукашина. Историјска основа, карактер ликова, умјетничка форма. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 112-117.

Објављено и у *Стварању*, Титоград, XXIV/1969, бр. 6, стр. 821-826.

64. Историјска основа балканске легенде о Марку Краљевићу. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 118-121.

Публиковано и у *Зборнику радова фолклориста Југославије*, Скопје, 1977.

65. Класификација и терминологија епске поезије. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 122-124.

Објављено претходно у *Зборнику XII конгреса југословенских фолклориста*, Целје 1965.

66. Вукоманова писма супрузи Јелисавки. — У: *У спомен Вукоману Цаковићу*. Београд, 1993, стр. 169-174.

III БИБЛИОГРАФИЈА О ВУКОМАНУ ЦАКОВИЋУ

1. АДАМОВИЋ, П.: Црногорске народне јуначке пјесме. — *Летопис Матице српске*, Нови Сад, 1950, 366, 5, 156-157.

2. АДАМОВИЋ, П.: Цаковић Вукоман. — У: *Лексикон писаца Југославије*, I, А-Ц. Нови Сад, 1972, стр. 726.

3. БАЊЕВИЋ, Бранко: Свјетлост бола (Вукоман Цаковић: Црногорске народне тужбалице, Графички завод, Титоград 1970). — *Стварање*, Титоград, XXV/1970, 11/12, 1135-1138.

4. БАЊЕВИЋ, Бранко: *Поље јадиково*. Антологија црногорских народних тужбалица. Избор, Предговор и Напомене: Бранко Бањевић. — Титоград 1971, 234 стр.

Објављено 16 тужбалица које је записао В. Цаковић (уп. ради идентификовања стр. 223-228).

5. БАЈРАКТАРОВИЋ, М[ирко]: Вукоман Цаковић, Нове црногорске тужбалице (Никшић, 1954). — *Стварање*, XI/1956, 3, 214-216.

6. БАРЈАКТАРЕВИЋ, М[ирко]. Још једном поводом Џаковићеве књиге: Нове Црногорске тужбалице – антологија. – *Стварање*, XII/1957, 9-10, 747-748.

7. Биљешка о писцу. – У: *Вукоман Џаковић, О нереченом и спорном*, Никшић, 1988, стр. [207].

8. БОЈОВИЋ, Јован: Разговор са професором Вукоманом Џаковићем. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 41-56.

9. БУЛИЋ, Мирчета-Миро: Из шаранског орловишта. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 132.

10. БУЛИЋ, Мирчета-Миро: Годишњи помен (извод из говора). – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 190-193.

11. BUTTLAR, Moscon Alfred: Die Totenklage der Südslawen. – *Die Tat. Zürich Mittwoch*, 1. XI 1961, 26 Jahrgang Nr 298, Seite 8.

12. ВЕШОВИЋ, Радоња: Ноћ у катуну. Вукоману Џаковићу. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 130.

13. ВУЈАЧИЋ, Боро: Антологија народних тужбалица („Народна књига“, Београд, 1962). – *Књижевне новине*, Београд, XV/1963, 196, 9. Потпис: (Б. В.)

Приказ објављен у књизи „У спомен Вукоману Џаковићу“.

14. ВУЈАЧИЋ, Б[оро]: Антологија народних тужбалица. Избор Вукоман Џаковић. Издање „Народне књиге“, Београд 1962. – *Борба*, Београд, XXVIII/1963, 81, 23. III, 7.

Приказ објављен у књизи „У спомен Вукоману Џаковићу“.

15. ВУКАНОВИЋ, Ј[ованка]: Вукман [Вукоман!] Џаковић: „Антологија лирских пјесама краља Николе“, „УР“ и КК „Вл. Мијушковић, Никшић“, 1989. – *Побједа*, Титоград, LVI/1990, 8797, 10.

Објављено у књизи „У спомен Вукоману Џаковићу“ (Београд 1993), са погрешном ауторизацијом (Јован Вукмановић, стр. 156).

16. ВУКМАНОВИЋ, Саво: Предговор. – У: *Краљ Никола у свом добу*, Пријеполје 1980, стр. 3.

Приказ објављен у књизи „У спомен Вукоману Џаковићу“, стр. 186.

17. DELORKO, Olinko: Vukoman Džaković, Narodne tužbalice. Antologija. Narodna knjiga, Beograd 1962. – *Narodna umjetnost*, knj. 2. Zagreb 1963, 206-207.

18. ЂОРЂЕВИЋ, Јованка: Црногорски циклус епских песама о чествовању. – XXVIII конгрес Савеза удружења фолклориста Југославије. – *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 1981, 45, 262-264.

Приказ, између осталих, и о саопштењу В. Џаковића.

19. ЂУРОВИЋ, Жарко: Традиција као изазов. (Вукоман Ђаковић: О нереченом и о спорном, издање „Универзитетске ријечи“, Никшић, 1987). – *Стварање*, XLIII/1988, 5/6, 536-537.

20. ЂУРОВИЋ, Жарко: Вукоман Ђаковић. – *Побједа*, XLVI/1991, 5352, 14. XII, 12.

In memoriam.

Објављено у књ. „У спомен Вукомана Ђаковића“.

21. ЂУРОВИЋ, Жарко: Уважавање неистомишљеника. – *Побједа*, XLVII/1992, 9567, 20. VII, 13.

22. ЂУРОВИЋ, Жарко: Лече нас боје завичајне. Вукоману брату по срцу и муци. – У: *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. 128.

23. [ЂУРОВИЋ, Жарко]: Вукоман Ђаковић. – У: *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. [4]-[5]. Са фотографијом.

24. ЂУРОВИЋ, Жарко: Предговор. – *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. 7-9.

25. ЂУРОВИЋ, М[ирслав]: Вукоман Ђаковић: Црногорске народне тужбалице („Графички завод“, Титоград, 1970). – *Побједа*, XXV/1970, 2984, 6. XII.

26. ЂУРОВИЋ, Ратко: Из запамћеног. – У: *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. 138-138.

27. ЗАРУБИЦА, Милуша: [Ја бих мало говорила...]. – У: *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. 177-178.

28. ЗЕКОВИЋ, Бошко: Тужни скупе, ожалошћена породица Ђаковић. У: *У спомен Вукомана Ђаковића*. Београд 1993, стр. 180-181.

29. ИЛИЋ, Благоје: Велике буре у конгресној дворани. Оштре полемике о нашој савременој литератури. – *Политика*, 26. маја. 1963.

Конгрес слависта.

30. КОСТИЋ, Душан: Вукоман Ђаковић, Поговор. Избор из поезије краља Николе. – У: *Вукоман Ђаковић, Антологија лирских пјесама Краља Николе*. Никшић, 1989, 105-107.

31. КИЛИБАРДА, Новак: Антологија народних тужбалица (приредио Вукоман Ђаковић). – *Књижевност и језик*, Београд, X/1963, 1, 74-76.

32. КИЛИБАРДА, Новак: *Пути недоходи*. Антологија тужних пјесама, Никшић, [S. a].

Ђаковићеве тужбалице на стр. 37, 41, 48, 49, 51, 66, 72, 84, 88, 93, 96, 100, 101. Тужбалице преузете из збирки: „Антологија народних тужбалица“ (Београд 1962) и „Црногорске народне тужбалице“ (Титоград 1970).

33. КНЕЖЕВИЋ, Блажо: Революционар и професор. – *Бјелополске новине*, Бијело Поље, XIII/1991, 534, 10. XI, 2.

In memoriam В. Џаковићу.

34. КНЕЖЕВИЋ, Гојко: О Вукоману Џаковићу. – *Побједа*, XLVII/1993, 9990, 24. IX, 9. Потпис: Г. К.

О промоцији књиге „У спомен Вукоману Џаковићу“ (Београд 1993) у Никшићу.

35. Конгрес слависта у Охриду. – *Политика*, VII/1963, 17842, 9, VI, До-
датак, бр. 321.

36. МАРКОВИЋ, Марко: Вукоман Џаковић (1905-1991). – *Васпитање и образовање*, Титоград, 1992, 1, стр. 103-105

In memoriam.

37. МАТИЦКИ, Миодраг: *Двори самотвори* (тужбалице). Београд 1979.

Објављене и четири тужбалице које је записао В. Џаковић.

38. Младе генерације су настављачи дјела старијих другова. – *Слобо-
да*, Пирот, XII/1959, 525, 7. XI, 1-2.

О откривању Спомен-плоче на згради Учитељске школе у Пироту – у знак
сјећања на први скојевски актив учитеља из 1939. године, Спомиње се В. Џаковић
као напредни професор, са којим су скојевци успостављали везу!

39. МИШИЋ, Александар: Сахране у глуво доба. – *Вечерње ново-
сти*, Београд, XI/1932, 24769, 24. XI, [13].

Интервју са др М. Љумовићем о Голем отоку.

40. НЕШИЋ, Владан: Издавачко-штампарском предузећу „Обод“ Це-
тиње. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 151.

Рецензија за рукописне књиге „Црногорске народне тужбалице. Антологија“, са
препоручком да се штампа.

41. О. У.: О Вукоману Џаковићу. – *Побједа*, XLVII/1993, 1987, 21. IX, 9.

О промоцији у Подгорици књиге „У спомен Вукомана Џаковића“ (Београд 1993).

42. ПЕШИЋ, Радмила: Нове црногорске тужбалице, антологија, са-
купио и средио Вукоман Џаковић, Никшић 1954. – *Прилози за књижевност,
језик, историју и фолклор*, Београд, XXI/1955, 1-2, 159-160.

43. ПИЛКОВИЋ, Дора: Орлови те надлећу. – *У спомен Вукомана Џа-
ковића*. Београд 1993, стр. 127.

Пјесма.

44. ПИЛКОВИЋ, Дора: Сећање на Вукомана Џаковића. – У: *У спомен
Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 139.

45. Предавање Вукомана Џаковића. – *Побједа*, IV/1947, 66, 27, IX, 6.

О „лику партизана болшевика“ по совјетском роману „Пораз“ од Фадјејева.

46. РАКОВИЋ, Вукић: Сећање. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*.
Београд 1993, стр. 135-136.

Пјесма.

47. РАЦКОВИЋ, Никола: Џаковић Вукоман. – У: *Прилози за лексикон црногорске културе*, Цетиње 1987, стр. 66.

48. РОТКОВИЋ, Радослав: Новије црногорске тужбалице. Антологија. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 152.

49. САВКОВИЋ, П.: Буран конгрес слависта. – *Илустрована политика*, Београд, VI/1963, 239, 19.

О полемици коју је изазвао В. Џаковић (погрешно Ђаковић!) својом изјавом: „За последњих десет година у нашој литератури влада мрак и потпуна декаденција“.

50. СТАНИШИЋ, Милија: Вукоман Џаковић. – *Никшићке новине*, Никшић, XXV/1991, 1112, 13. XII, 23.

Објављено у књизи: „У спомен Вукомана Џаковића“, стр. 189.

51. СТРИКОВИЋ, Јован Н. Загледан у времена. Вукоману Џаковићу. У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 131.

Пјесма.

52. ТЕПЧАНИН-Штруц, Анђелко: Црно језеро. Сјени Вукомана Џаковића. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 134.

Пјесма.

53. ЧУКИЋ, Зоран: Отворена књига: Вукоман Џаковић, „О нереченом и спорном“, НИО „Универзитетска ријеч“, Никшић, књижевни клуб „Владимир Мијушковић“, Никшић 1988. – *Јединство*, Приштина, 22. октобра 1988. године.

Објављено и у књизи: „У спомен Вукомана Џаковића“ (Београд 1993, стр. 154-155).

54. ТОЧАНАЦ, В[асилије]: О једној антологији тужбалица. – *Књижевност и језик*, Београд, 1955, 8/9, 607-610.

Приказ објављен у књизи: „У спомен Вукомана Џаковића“, Београд 1993, стр. 143-147.

55. ЏАКОВИЋ, Божо: О леле мени... – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 177.

Лелек над одром покојника.

56. ЏАКОВИЋ, В[укоман]: Када се већ посумњало, треба провјерити. – *Стварање*, XII/1957, 1, 76-78.

Поводом књиге „Нове црногорске тужбалице“. Полемика са М. Барјактаревићем.

57. ЏАКОВИЋ, Вукоман: Антологија народних тужбалица. – *Књижевне новине*, Београд, XV/1963, 3. маја, 9. Потпис: В. Џ.

59. ЏАКОВИЋ, Вукоман: Био-библиографска биљешка. – У: *Вукоман Џаковић, Земља у таму – фашистички логори*. – Београд 1976, стр. 81-82.

Аутобиографска скица.

60. [ЏАКОВИЋ, Јелисавета]: Писмена саучешћа. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 197-209.

61. [ЏАКОВИЋ, Јелисавета]: Писма Вукоману његових савременика. – У: *У спомен Вукомана Џаковића*. Београд 1993, стр. 159-168.

62. [ЦАКОВИЋ, Јелисавета]: Из породичног албума. – У: *У спомен Вукомана Цаковића*. Београд 1993, стр. 229-252.

63. ЦАКОВИЋ, Петар: Драги пријатељи, другови, рођаци и племици. – У: *У спомен Вукомана Цаковића*. Београд 1993, стр. 185.

Захвалност приликом погребња Вукомана Цаковића у име породице.

64. ЦАКОВИЋ, Радован: О леле стрико Вукомане... У: *У спомен Вукомана Цаковића*. Београд 1993, стр. 179.

Лелек над раком.

65. ЦАКОВИЋ, Славка: [Је ли ово зла истина...] – У: *У спомен Вукомана Цаковића*. Београд 1993, стр. 178-179.

Тужбалица.

66. ШАРАНОВИЋ, Б[ранко]: Антологија црногорских народних пјесама. – *Побједа*, X/1953, 98, 6. XII, 6.

Приказ објављен у књизи „У спомен Вукоману Цаковићу“, (Београд 1993).

67. ШАУЛИЋ, Јелена: *Лирска народна поезија Црне Горе*. Титоград 1965.

У овој збирци се налазе двије тужбалице које је забиљежио В. Цаковић (стр. 208-210).

68. SCHMAUS A.: Montenegrische Heldenlieder von V. Dž[аковић]. – *Südst – Forschungen XIV*, Минхен 1955, 315.

Приказ објављен у књизи „У спомен Вукоману Цаковићу“, Београд 1993, стр. 149.

69. ШУКОВИЋ, Радивоје: Прва антологија народних тужбалица (Вукоман Цаковић: „Антологија народних тужбалица“ – Народна књига, Београд 1962). – *Стварање*, XVIII/1963, 5, 577-579.

ЈОВАН КОПРИВИЦА (1912-1992)

Јован Копривица, писац уџбеника и књижевни преводилац, један је од најистакнутијих просвјетних и културних посленика Никшића и Црне Горе наших дана.¹ Биографија² овог врсног просвјетног радника и интелектуалног ствараоца богата је садржајима о његовим животним активностима, прегнућима, функцијама, стваралачким достигнућима, родољубљу, човјекољубљу и страдањима.³ Прошао је трновит пут интелектуалца, ратника, четничко-талијанског затвореника и голооточког страдалника.⁴

Рођен је 8. маја 1912. у Копривицама, у засеоку Црни Кук (Бањани), у породици Коста Божова Копривице и супруге му Ристе, кћерке Ђока Томашевића из Сомине. Приликом Јовановог рођења мајка му је умрла од сепсе. Отац му је био официр Црногорске народне војске, најприје официр чете братства Копривица, која је бројила око 100 домаћинстава, а потом поткомандир Бањанског батаљона у вријеме балканских ратова (1912-1913). Такође и дјед му Божо Симов био је црногорски официр. Иначе, копривички огранак „Ивановићи“, коме је и Јован припадао, традиционално је давао официре, опјеване јунаке и барјактаре. Тако су, на примјер, стричеви Јовановог оца — Благоје и Видак, били официри и предводници у херцеговачком устанку (1875) и доцнијим ослободилачким ратовима 1876-1878. године, у којима су обојица погинули (1876). (Благоје је погинуо као командир Бањанског батаљона у Завођу, а Видак као официр на Илином брду.)⁵

1- Живко Ђурковић: Јован Копривица, професор. — *Просвјетни рад*, Подгорица, XL/1993, бр. 1, 15. март, стр. 15.

2- Ј. Копривица је поткрај живота написао аутобиографију која је коришћена за ову његову био-библиографију.

3- Проф. др Раде Делибашић: Јован Копривица (1912-1992). — *Васпитање и образовање*, Подгорица, 1992, 5/6, стр. 140.

4- Проф. др Ж. Ђурковић: на истом мјесту.

5- О Јовановом оцу Косту Божову Копривици и његовим стричевима Благоју и Видаку Симову налазе се подаци у следећој литератури: Никола I: „Нова кола“ (Цетиње, 1896); Мир-

J. Копривица је основну школу завршио у завичајној средини (I и II разред на Милогори, III у Велимљу, а IV на Врандуку), а нижу средњу школу (четворогодишњу грађанску школу трговачко-банкарског смјера) у Билећи с одличним успјехом. По завршетку грађанске школе, паузирао је једну школску годину због болести, а затим је, 1929. до 1934, похађао петогодишњу Учитељску школу у Сарајеву, завршивши је с атрибутуом најбољег ђака генерације.

Иако је Јован Копривица дјетињство и младост провео у тегобним условима балканских и првог свјетског рата, традиционално породично васпитање надахњивало га је хероизмом и човјечношћу. Касније школовање у етнички, конфесионално и национално мјешовитим срединама (Билећа, Сарајево) између два свјетска рата, са свим друштвено-економским противурјечностима које карактеришу то вријеме, утицало је на његово сазријевање и поимање живота и свијета, свеколиког погледа на живот. Стасавао је у врсног просвјетног радника и лијево оријентисаног интелектуалца широких хоризоната, које му конфесије и националност нијесу биле мјерило вриједности човјека, већ оно што чини његову суштину, што његову природу очовјечавала и хуманизује.⁶

О свим тим утицајима и „засијецањима улијево“ још у дане средњошколског ђаковања, Копривица је у својим аутобиографским биљешкама, писаним 1990. године, тај „класни феномен“ овако протумачио:

„...Амбијенти у којима сам се нашао послје основне школе, били су увелико другачији од оних у Бањанима, па и већег дијела Црне Горе од Васојевића и Малесије наоколо, поготову по сеоским насељима. Наиме, Билећа је била варош са конфесионално и народносно мјешовитим становништвом, српским и муслиманским. Иста мјешовитост је била и с погледом на ученике моје школе, још више међу наставницима-професорима, да неке споменем: Хамдија Елезовић (изразито чојствен и врстан педагог); Вехбија Имамовић (љепотан, али са нечим што ме тешко приближавало њему, због чега сам 'изгубио вољу за математику', носећи се с њом на нивоу четворке); Бранко Загорац, један од учесника у атентату на аустријског престолонаследника Фердинанда, што је одмах по капитулацији Југославије платио главом од усташке каме (бриљантно виспреп, са широким познавањем литературе и сам књижевно диспониран, читао сам неке његове приповијетке); Иван Манце, Хрват, биолог (марљив и педантан као мрав, савјестан и објективан); Доброслав Милетић (особито интелигентан и образован, али са наглашеним православљем, студирао — да ли теологију? — у Оксфорду), био је строг, понекад кажњавао ђаке и прутом по рукама [...]“.

Посебно је на формирање погледа на свијет Јована Копривице, утицало дружење са људима разних „фела“ и „провенијенце“ што је допринијело његовом опредјељењу за идеју југословенства, интернационализма и човјекољубља, којима је остао вјеран до краја живота. О томе је он, поред осталог, записао:

„За себе сам убијеђен да су мјешовите средине о којима је ријеч (Билећа, па Сарајево) на мене одлучујуће позитивно утицале, да сам се с њима брзо сродивао (и данас ми је драго проћи унакрст билећким градићем и сарајевским 'махалама' са оживљеним сјећањима на другове и другарице свих наших 'фела' српске, муслиманске, јеврејске, хрватске, словеначке

ко Радојичић: „Херцеговина 1875-1878“; Исти: „Херцеговина и Црна Гора 1875-1878“ (Невесинје, 1966); Максим Шобајић: „Невесински устанак“ (Никшић, 1925); др Љубо Мухић: „Љубиње са околином“ (Љубиње, 1980); „Споменица о херцеговачком устанку“ (Београд, 1928); Миливоје Буха: „Невесинска пушка и херцеговачки устанак 1875-1878“ (Београд, 1990); Љубо Зековић: „Освећење манастира Косијерева 21. августа 1933“ (Никшић, 1934); Исти: „Подвизи и јунаштва“ (Никшић, 1933), „Слободна мисао“ (Никшић, 10. април 1938) итд.

6 Р. Делибашић: цитирани рад, стр. 141.

‘провенијенце’, дакако и Црногораца). Кад бих живио и хиљаду година не бих могао заборавити на највећу блискост са Брчаком *Месудом Хотићем* (хоћин син, првоборац НОР-а, са којим сам остајао у преписци све до 1948); Тузлаком *Омером Шефкијиним Глухићем* (са којим сам становао у заједничком сопчету у Крековој улици пуне двије године, био је командант Тузланског НОП одреда, члан АВНОЈ-а); браћа Рајс, Јевреји, које смо одмила звали ‘Пиринчевићи’; *Франц Леман*, син протестантског пастора, Словенца; *Ивица Маркућ*, са изгледом књижевног талента, с неколико објављених приповиједка. Да не набрајам даље: желим да нагласим да су ме живот и друговање у херцеговачко-босанском простору потпуно, ослободили клеронационализма (православља и србовања), чак ме упућивали на атеизам и својеврсни космополитизам. Круг мојих блиских друговања с младићима, од којих ће у току НОБ-а израстати значајна имена није се ограничавао само на учитељце (*Милош Зекић*, *Бранко Ђопић* и сл.), већ и на друге сарајевске средњошколце *Павле Горанин* (до 1932. презиме Штајнер, син мог изузетно драгог професора, Јеврејина, *Мавра Горанина* (Штајнера), једне од првих жртава усташког масакра у Сарајеву 1941; *Стево Краљевић* погинуо као члан ПК СКОЈ-а за Црну Гору у илегалу); *Бранко Вишњић* (за кога се мисли да је отрован као затвореник квислиншко-италијански у Никшићу, у јесен 1942. године). Таквих духовно-стичких љепотана могао бих набројати још више десетина. На сличан начин (недовољно дефинисан) афинитет сам осјећао према једном броју сарајевских професора, књижевних и умјетничких стваралаца, из чијег је дјеловања и понашања зрачио дух општељудског и демократског. Као такве сам посебно доживљавао *Јована Кришића*, професора и књиженог историчара-критичара; књижевника *Исака Самоковију*; професора *Стјепана Томића* и *Марцела Шнајдера*; сликара *Растка Петровића*; посебно ми драгог и цијењеног блиског земљака (из вучедолске општине) професора *Петра Компенића* (са којим ћу касније постати такође нерасдвојан); књижевника *Душана Ђуровића*; већ споменутог мога професора (њемачког језика) *Мавра Горанина*. У те своје интелектуалне симпатије морам убројити и, тада већ свјетски познатог, pjesника *Тина Ујевића* и, тада књижевног полетарца, родом из Црне Горе, *Санта Ораховца*, кога сам засимпатисао преко неколико његових полупролетерских стихова (задржали су ми се у памћењу до данас ови: „Не, ја нисам pjesник буржуаске класе, / Нездраво мезиме раскоши и сјаја, / већ дјете из туге, из борбе без краја, / Поникло и расло из најниже масе“...).

Почетком школске 1933/34. године умало да није настрадао. Наиме, у друштву са *Стевом Краљевићем* сусрео се у Сарајеву са Стеваном Милатовићем, младим учитељем, отпуштеним из службе под сумњом да је комуниста; и младим књижевником Михаилом-Михом Вуковићем, коме је тих дана сарајевска полиција заплијенила збирку pjesама под насловом „Зета земља на Балкану“ (оба из Бјелопавлића, први погинуо у НОБ-у), којима је од пријатеља у Сарајеву сакупљана помоћ.

На лијеве идеје, на својеврстан начин, опредјељивао га је и фашистички и погромашко-хушкашки сарајевски лист *Свој своје* са изразито наглашеним антисемитизмом, имајући у виду да је био нерасдвојни друг са Павлом Горанином (погинуо у НОР-у, народни херој), сином свог професора Мавра и одјељенски другар са још двојицом младића Јевреја (Ото Рајс и Мориц Финци).

На конкурс просвјетних органа Дринске бановине, поводом Дана светог Саве 1934. од понуђених тема одабрао је „Јован Скерлић као југословенски идеолог“ и добио прву награду од хиљаду динара. У току те године у *Југословенском листу* и *Југословенској пошти* објављене су му неколике шaljиве анегдоте, а као учитељац био је годину дана на челу школског литерарног друштва ‘Младост’.

Послије завршене учитељске школе објављен је Ј. Копривици први књижни рада „То га је убило“, новинска прича у београдској *Правди* (културну рубрику је уређивао *Велибор Глигорић*).

Вријеме до учитељског постављења (годину и по) провео је у Црном Куку, радећи са укућанима тешке сељачке послове. У фебруару 1936. добио је прво учитељско постављење у Заслапу, селу недалеко од Нудола, родном мјесту Саве Ковачевића, који му је убрзо донио на читање замашну књигу

„Историја социјализма“ од Макса Бера (била је то прва социјалистичка књига до које је дошао), а затим „Устав СССР-а“ и више других социјалистичких брошура, међу којима „*Црвени маршали вам говоре*“, са сликом маршала Тухачевског на омоту.

У Нудолу се посебно ангажовао на обнављању књижнице и читаонице, која се била угасила, јер јој због политичких сумњи власт није била одобрила правила; и изабран за књижничара. Тих дана дошле су му до руке „Социјализам и патриотизам“ Жана Жореса и „Развитак друштва у огледалу историјског материјализма“ Филипа Филиповића, а преко граховске учитељице Косаре Вујачић, добио је десетак бројева *Учитељске искре* и *Учитељске страже* — листова које је уређивао крагујевачки учитељ, социјалиста *Драгутин Михаиловић*, као и неколико брошура које је издавао о школским питањима учитељ-социјалиста Милош Јанковић.

У септембру 1937. премјештен је за учитеља у Велимљу гдје се ангажовао у раду мјесне читаонице и припремао ђачке приредбе, колико је било могуће, социјално обојене (Глишићева „Подвала“, Шантићево „О, класје моје“ и сл.) 22. октобра 1938. године са одличним успјехом је положио практични учитељски испит на Цетињу пред испитним одбором на чијем се челу налазио Михаило Рајнвајн.

За вријеме учитељовања у Велимљу сарађивао је у *Слободној мисли*, *Народној просвјети* и *Правди*, у којима је објавио око двадесетак радова — пјесама, прича и записа у којима се претежно приказују услови живота и рада у школи, и на селу уопште, тешкоће учитељовања по забаченим селима, биједа сељачког живљења. У једној социјално обојеној пјесми Јован Копривица каже:

*„О милопрољеће, сретај,
не због зеленила што око годи,
нит румени сванућа што је зора роди,
већ што су гладна, и гола и боса, дјечица наша...“*

а у запису „У учионици“ истиче, поред осталог, и ово: „[...]Учитељ не смије бити дјечје страшило, нити дјечја сјећања на године школовања — сјећања на године тешког робовања [...]. Школу страха и стеге треба замијенити школом слободе [...]. Народна просвјета је нешто другачије и више од чаршијског политизирања, од интереса ове или оне групе, од службе овом или оном режиму, она не смије бити робиња често нездравих тежњи појединих партија које успијевају да се докопају управног апарата, не презају ни од драстичних мјера да очувају своје позиције, не штедећи ни народну просвјету[...], ни положај и углед народног учитеља“.

Након капитулације Југославије Ј. Копривица се опредјељује за НОП и учествује у организовању 13. јулског устанка. Од јула 1941. до јуна 1942. био је борац Бањанско-вучедолског НОП батаљона, секретар сеоског НОО Копривице, члан Пленума НОО Бањани и борац Ловћенског НОП одреда; затим, до октобра 1943. године партизански илгалац у Бањанима и заточеник у окупаторско-квислиншким затворима и логорима у Никшићу, Подгорици и Бару. До краја рата — партијски радник у Бањанима, комесар Команде мјеста Велимље, помоћник политичког комесара батаљона Народне одбране, члан Среског комитета КПЈ Никшић и повјереник

унутрашњих послова Никшић. Послије ослобођења обављао је бројне функције: био је секретар Среског комитета и Среског народног одбора Никшић, секретар Среског комитета и Среског народног одбора Вилуси, секретар Комисије Државне контроле при Влади Црне Горе, директор Дирекције транспорта Владе Црне Горе, начелник Републичке управе за саобраћај, председник Задружног савеза Црне Горе, помоћник генералног секретара Председништва Владе Црне Горе и помоћник министра за просвјету на којој дужности се тешко разболио и провео на лијечењу у Загребу, од 8. децембра 1948. до 20. јуна 1949. године.

Почетком септембра 1949. је суспендован са дужности помоћника министра просвјете и постављен за учитеља у Пљевљима, гдје је ухапшен као присталица Резолуције ИБ-а и провео у затворима у Бијелом Пољу, на Цетињу, у Котору и на Голем отоку, од 29. септембра 1949. до јуна 1953. године.

Првих изаратних година, све до хапшења, Ј. Копривица је наставио са сарадњом у периодичној штампи. Обрађивао је актуелне теме из друштвено-политичког, економског и културно-просвјетног живота Црне Горе и објављивао их у *Побједи*, *Стварању* и *Народној држави*. Био је и члан Редакције *Стварања*.

По доласку са Голог отока наставио је рад у школи као наставник. Предавао је српскохрватски језик у Другој осмогодишњој школи у Никшићу. И овом приликом његово широко образовање и креативни рад дошли су до пуног изражаја. Писао је уџбенике, чланке из наставно-васпитне проблематике у просвјетно-педагошкој штампи, покретао школске листове... Заједно са Миланом Церовићем написао је уџбеник *Историје за III разред основне школе* (Цетиње, 1954), а нешто касније – *Буквар* (Сарајево, 1956) у коауторству такође са М. Церовићем, за подручје Босне и Херцеговине, који је доживио 18 издања до 1974. године. (Исти *Буквар* је на анонимном конкурс у „Школске књиге“ из Загреба, 1955. године добио прву награду, али није објављен!?) Покренуо је први пионирски лист у Никшићу под називом *Пионирски рад* и био његов одговорни уредник од 1. маја 1957. до 1. маја 1958. године. Није се либио да у овом пионирском гласилу биљежи своје име као уредник (уредио је пет бројева!), што се може сматрати врлином и значајним педагошким својством. Осим залагања за побољшање наставно-васпитног процеса преко чланака које је објављивао у *Просвјетном раду* чинио је то и путем пледирања измјене наставних планова и програма. Године 1957, са групом истакнутих просвјетних радника Никшића, дао је „Предлог Привременог наставног плана за осмогодишње школе у Црној Гори“, који је објављен у гласилу просвјетних, културних и научних радника Црне Горе у циљу јавне расправе. Био је активан и у стручним асоцијацијама просвјетних радника; обављао је дужност секретара Удружења учитеља, наставника и професора Никшића и био члан Главног одбора истоименог удружења Црне Горе...

Године 1958. наступиле су нове невоље за Јована Копривицу. Ухапшен је 5. јуна те године. Овог пута „ни крив, ни дужан“, како је сам записао, одлежао је у затворима Никшића и на Гргуру, до августа 1959. године. Интересантно је навести, ради илустрације, да је послје девет мјесеци од овог, другог Јовановог хапшења, секретар за просвјету и културу НОО Никшић, 28. фебруара 1959. донио Рјешење о престанку службе

именованом од 1. марта 1959, уз образложење да је: „Копривица Јован, одлуком Дисциплинског суда при НОО Никшић 27. фебруара 1959. године осуђен, отпуштањем из службе код Друге осмогодишње школе у Никшићу са забраном повратка у трајању од три године“. Приликом доношења овог „Рјешења“ Ј. Копривица се налазио на Гргуру као „стари“ заточеник...

Пуштањем на слободу (августа 1959), Ј. Копривица је 18. септембра постављен за руководиоца Архивског центра у Никшићу, који дотле није ни постојао већ га је он основао и у њему радио до 31. јула 1964. године. У том времену, поред бављења архивистиком, Ј. Копривица је као педесетогодишњак ванредно студирао германистику на Филолошком факултету у Београду, који је успјешно завршио у рекордно вријеме 1964. године.

Послије дипломирања на Филолошком факултету и стицања звања професора средње школе, Ј. Копривица је промијенио неколико радних мјеста до пензионисања. Од 1. августа 1964. до 1. септембра 1965. био је стручни сарадник и предавач на Радничком универзитету у Никшићу, затим, од 1. септембра 1965. до 1. јануара 1966. помоћник директора Основне школе „Браћа Рибар“, а од 1. јануара до 1. априла 1966. просвјетни савјетник за разредну наставу у Општинском просвјетно-педагошком заводу у Никшићу. Посљедња дужност у просвјети му је била мјесто директора Основне школе „Олга Головић“ у Никшићу, коју је обављао од 1. априла 1966. до краја 1967, када је пензионисан.

И потоње године своје радне каријере Јован Копривица је нештетно трошио. Када је завршио факултет било му је 52 године. Истицао се као просвјетни савјетник и педагошки руководилац школе. И у то вијеме, и након пензионисања, активно је судјеловао у културним акцијама Никшића. Године 1969. био је један од покретача часописа за културу, науку, умјетност и друштвени живот — никшићких *Спона* (он им је и предложио име!); један је од иницијатора поновног излажења *Никшићких новина*, које су имале прекид у раду од 1962. до 1969. године; један је од покретача Никшићких књижевних сусрета. Због заслуга на покретању и обнављању ових периодичних публикација биран је за члана Редакције поменутог часописа, а био је и вишегодишњи предсједник Програмско-издавачког савјета *Никшићке новине*.

Сем тога, Ј. Копривица је и даље настављао сарадњу у дневној, периодичној и ревијалној штампи (*Побједа, Борба, Просвјетни рад, Никшићке новине, Књижевне новине, Комунист, НИИ, Овдје*, и у појединим часописима (*Споне, Стварање, Пракса, Кораци* и др.). Поред чланака из историје школства и школске праксе, писао је записе и сјећања из народне револуције.

И његово преводилаштво са њемачког језика веома је запажено. Преводио је Гетеа, Хајнеа, Браћу Грим, Брехта и др. Посебно су занимљива дјела лужичко-српских и градишћанских писаца, чији је дио превода објавио крагујевачки часопис *Кораци*, док је знатан дио затечен у његовој оставштини. Копривица је препјевао и поему „Ел Шат“ Луја Фирнберга и сумерски еп „Гилгамеш“. Значајни опус његовог преводилачког рада остао је у рукопису, необјављен. Убијеђени смо да би због, иначе, квалитетних превода низа аутора значајних и недовољно познатих ширијој културној јавности многе од њих, било захвално објавити. Надати се да ће неки од црногорских издавача ту чињеницу узети у обзир и објавити макар дио, значајнији, из богате преводилачке оставштине Јована Копривице.

Јован Копривица спада, бесумње, у оне наше просвјетне и културне раднике који, насупротив природној обдарености и интелигенцији, широком спектру знања и образовања, високој професионалности и моралним нормама којима су се руководили у животу, нијесу успијевали да се снађу у смутним и бесудним временима политичких превирања и ломова након другог свјетског рата. Упркос великом „данку“ који је давао у тим „несналажењима“, ломовима и траумама које је доживљавао Копривица је остајао достојанствен и хуман. Издизао се „изнад онога што је ништавно у људском односу и поступку“, био је спреман да опрости људима, „да их сажали, или да окрене главу, јер је дубоко разумијевао законитости пролазности“.⁷ Као да су га недаће које је имао и људска неваљалства која је трпио, још више подстицала на прегнућа, давала му снагу да истраје у својим подухватима, да уради оно што је сматрао друштвено корисним и трајним.

С тим у вези, зачуђује са колико је смирености али и упорности, готово четири и по деценије доказивао и покушавао да оствари своје право на „Партизанску споменицу 1941“, која му је била додијељена 1949, али не и уручена због хапшења, већ је „загубљена“ због биљега идеолошке кривице, у монтираном процесу од 1957. до априла 1961. године. По свему судећи такав преседан није забиљежен у негдашњој СФР Југославији. Није, дакле, забиљежен случај да је на сличан начин некоме ускраћена ова Споменица. А он је упорно тражио своје право, жалио се свим републичким и савезним инстанцама. И није успио.

Ј. Копривица, као човјек и интелектуалац, просвјетни и културни радник, књижевни преводилац и неуморни стваралац — до краја живота је уважаван и цијењен не само од оних који су га ближе познавали и са њим сарађивали, него и од оних који га лично нијесу знали, али су за њега чули посредством објављених радова, или из прича других о њему. То се, заиста, показало и приликом његове смрти (умро је 22. септембра 1992) — како по присуству народа да се поклоне над његовим посмртним одром, тако и по више стотина телеграфских саучешћа послатих породици од људи разних професија од Триглава до Ђевђелије... Такво поштовања и саучествовање није било случајно. Јер, „као човјек пословичне скромности, моралности и досљедности, широке културе и образовања — Јован Копривица је свугдје гдје је живио, на дужностима које је обављао и на пословима којима се бавио иза себе оставио свевременски траг достојан поштовања и трајног спомена“.⁸

О његовом писаном стваралаштву најбоље говори библиографија која слиједи.

7 Исто.

8 М. С.: Јован Копривица. — *Никшићке новине*, XXVI/1992, бр. 1124/25, 10. XII, стр. 20.

III БИБЛИОГРАФИЈА ОБЈАВЉЕНИХ РАДОВА ЈОВАНА КОПРИВИЦЕ

III-1 Посебна (монографска) издања

1. ИСТОРИЈА ЗА III РАЗРЕД ОСНОВНЕ (ОСМОГОДИШЊЕ) ШКОЛЕ. Цетиње: Народна књига, 1954, 88 стр. + 1 географска карта.

У коауторству са Миланом Церовићем.

2. БУКВАР ЗА I РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ. Сарајево: Завод за издавање уџбеника БиХ, 1956, 98 стр. + словарница.

Заједно са Миланом Церовићем. Уџбеник одобрен Рјешењем Савјета за просвјету, науку и културу НР Босне и Херцеговине, бр. 1772/56. Доживио је 18 издања, ћирилицом и латиницом.

III-2 Књижевни радови, чланци и прикази у периодици

1. *То га је убило.* — Правда, Београд, јул или август 1934.

Прича.

2. *Несташица сточне хране у Бањанима* — Слободна мисао, Никшић, XVIII/1938, бр. 8, 27. II, стр. 5.

3. *Машан Сарић.* — Слободна мисао, Никшић, XVIII/1938, бр. 8, 27. II, стр. Потпис: Ј. К. К.

Некролог.

4. *За наше Црногорце и Црну Гору.* — Слободна мисао, Никшић, XVIII/1938, бр. 11, 20. III, стр. 3.

Репортажа.

5. *Ријеч-двије за реформу учитељског образовања.* — Народна просвета, Београд, XXII/1939, бр. 12, стр. 3-4.

6. *Тешкоће учитељског живота на селу.* — Народна просвета, Београд, XXII/1939, бр. 33, стр. 3.

Из Велимља.

7. *За бољи материјални положај учитеља. Без материјалне обезбеђености учитељ је немоћан да ма шта уради.* — Народна просвета, Београд, XXII/1939, бр. 40, стр. 1.

8. *За одвајање просвете од управне власти.* — Народна просвета, Београд, XXII/1939, бр. 44, стр. 1-2.

9. *Пред рјешењем наших културно-просвјетних задатака.* — Побједа, Цетиње, II/1945, бр. 9, 14. I, стр. 6.

10. *Умјесним предлозима и оправданим притужбама на уочене грешке учвршћује се наш апарат власти.* — Побједа, Цетиње, III/1946, бр. 42, 20. XI, стр. 4.

11. *Приказ новембарског броја зборника „Народна држава“.* — Побједа, Цетиње, III/1946, бр. 51, 21. XII, стр. 8.

12. *Нека питања задружног рада у НР Црној Гоји у току 1946 године.* — Народна држава, Београд, II/1947, бр. 3 (фебруар), стр. 71-74.

13. *Душан Ђуровић: Пре олује, роман, издање „Свјетлости“ Сарајево, 1946.* — Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 11/12, стр. 92-94.

Приказ.

14. *Пољопривреда Црне Горе у нашем првом Петогодишњем плану.* — Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 11/12, стр. 710-720.

15. *Отварање Омладинске пруге Никшић-Титоград.* — Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 6, стр. 273-277.

16. *Више разумијевања за потребу планског уписивања у школе.* — Побједа, V/1948, бр. 141, 15. VI, стр. 1. Потпис: Ј. К.

17. *Просвјетни радници Никшића треба да се више ангажују у ваншколском раду.* — Побједа, Цетиње, XIII/1956, бр. 45, 4. XI, стр. 10. Потпис: Ј. К., С. М.

У коауторству са Стевом Милошевићем.

18. *У настави језика полазити од реченице.* — Просвјетни рад, I/1954, бр. 9, 1. X, стр. 4.

19. *Пред проблемима техничког васпитања.* — Просвјетни рад, IV/1957, бр. 3, 1. III, стр. 8.

20. *Ријеч у дискусији на Републичкој скупштини Удружења учитеља, наставника и професора.* — Просвјетни рад, IV/1957, бр. 5, 1. V, стр. 3.

21. *Предлог привременог наставног плана за осмогодишње школе у НР Црној Гори.* — Просвјетни рад, IV/1957, бр. 7, 1. IX, стр. 8; бр. 8, 1. X, стр. 8.

Са Миланом Церовићем, Миланом Вучинићем, Трипком Рашчанином, Миланом Богетићем, Војом Булајићем и Жарком Крезовићем. (Аутори из текста!)

22. *Како је отворена основна школа у Петровићима прије 96 година.* — Просвјетни рад, IV/1957, бр. 8, 1. X, стр. 12.

23. *На тему позитивног наслеђа породичне прошлости. Одломак.* — Просвјетни рад, V/1958, бр. 1, 1. I, стр. 6-7.

24. *Школство у никшићкој нахији на почетку овог вијека.* — Никшићке новине, II/1962, бр. 6, 5. II, стр. [8]; бр. 7, 12. II, стр. [8]; бр. 8, 19. II, стр. [8]; бр. 9, 26. II, стр. [8]; бр. 10, 5. III, стр. [8]; бр. 11, 12. III, стр. [8]; бр. 12, 19. III, стр. [8]. Потпис: Ј. К.

25. *Немар према историјској грађи.* — Никшићке новине, II/1962, бр. 14, 2. IV, стр. 4.

26. *Страни језик у школи.* — Побједа, Титоград, XXII/1965, 2464, 21. XI, стр. 8.

27. *Пад успјеха од ступња до ступња.* — Просвјетни рад, XIII/1966, бр. 8, 15. IV, стр. 3.

У коауторству са Миланом Мићуновићем.

28. *Самоуправност и привилегије.* — Борба, Београд, XXXIII/1968, бр. 197, 19. VII, стр. 2.

29. *Југословенски интелектуалац данас: поремећено гледање на вредности.* — НИН, Београд, 18. VIII 1968.

30. *Могућности интеграције у основном школству.* — Побједа, XXV/1968, бр. 2778, 12. XII, стр. 8.

Наднаслов: Погледи и мишљења.

31. *Пропуст у примени језичких варијанти.* — Борба, Београд, XXXIV/1969, бр. 43, 14. II, стр. 2.

32. *Запостављеност стручности: прилог јавној дискусији о нацртима докумената IX конгреса СКЈ.* — Комунист, 6. III 1969.

33. *Герхард Геземан: чојство и јунаштво старих Црногораца (превод с њемачког и предговор Радосава Меденице „Обод“ Цетиње, 1968).* — Споне, Никшић, II/1971, бр. 2-3, стр. 116.

Приказ.

34. *Моји први контакти са комунистима.* — У: Учесници и сведоци, зборник сећања о делатности напредног учитељства Југославије до 1951 године. Књига прва. Београд 1974, стр. 516-518.

35. „Заточници“ а не „заточеници“! — Побједа, XXXIII/1977, бр. 4035, 24. II, стр. 2.

36. *Пензионер пред енигмом.* — Побједа, XXXIV/1978, бр. 4391, 2. III, стр. 5.

37. *Између „стarih“ и „нових“ пензија: не само интерес за већа примања.* — Побједа, XXXIV/1978, бр. 4404, 15. III, стр. 5.

38. *Говор Хрвата у Стињаку и њихово приповиједно благо (приказ и разматрање уз дјело на њемачком „Erzählgut der Kroaten im Südlichen Burgenland“ од Кароља Гала и Герхарда Невекловског, издање Бечког славистичког алманаха, Беч 1983).* — Споне, Никшић, XVII/1985, бр. 1, стр. 64-83.

39. *Из сјећања на Барски логор.* — Никшићке новине, XVI/1984, бр. 771, 6. VII, 4; 772, 13. VII, 4; бр. 773, 27. VII, 4; бр. 774, 3. VIII, стр. 4.

40. *О четничком пучу на Велимљу 23. маја 1942. године.* — Никшићке новине, XVII/1985, бр. 800, 4. III, стр. 4; бр. 801, 8. III, стр. 4; бр. 802, 15. III, стр. 4; бр. 803, 22. III, стр. 4; бр. 804, 29. III, стр. 4.

II-3 Преводи са њемачког

1. *А[лојз] Шмаус: Горски вијенац.* — Стварање, Титоград, XXII/1967, бр. 11/12, стр. 1238-1253.

2. *Расул Газматов: Мој Дагестан.* — Споне, Никшић, V/1974, бр. 11/12, стр. 97-109.

3. *Др Мартин Лутер: О превођењу.* — Споне, Никшић, XI/1979, бр. 2-4, стр. 133-143.

4. *Јан Вјежбицки: О злосрећи с терминима и о једној литерарној ситуацији.* — Споне, Никшић, XII/1980, бр. 4, стр. 107-114.

5. *André Jolles: По чему је бајка једноставна књижевна форма.* — Споне, Никшић, XIII/1981, бр. 3, стр. 100-116.

6. *Др Хуго Гротe: Кроз Црну Гору за вријеме рата 1912.* — Овдје, Титоград, X/1978, бр. 110 (јул), стр. 30-31; бр. 111/112 (авг.-септ.), стр. 30-31; бр. 113 (октобар), стр. 30-31; бр. 114 (новембар), стр. 30-31; бр. 115 (децембар), стр. 30-31; XI/1979, бр. 116 (јануар), стр. 30-31.

„Неколико преводиочевих напомена“ у броју 110.

7. *Луј Фирнберг, поема „Ел Шат“.* — Споне, Никшић, XV/1983, бр. 4, стр. 43-56.

Препјев с њемачког језика.

8. *Михал Френцел (1628-1706): Посвета Петру II.* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 427-428.

9. *Абрахам Френцел: Вјеначање и свадба (запис).* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 429.

10. *Јан Богувјер Рихтер (1703-1765): О математици старих Лужичких Срба.* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 430-434.

11. *Јан Хорчански (1722-1799): О животу и обичајима Лужичких Срба.* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 435-438.

12. *Дабит Богувјер Главан (1788-1865): Живот лужичкосрпских учитеља Кристана и Давида Вовануса.* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 439-442.

13. *Јуриј Пилк (1858-1926): Крабат.* — Кораци, Крагујевац, 1984, бр. 7/8, стр. 443-450.

14. *Манфред Хенингсен: О симболици другог свјетског рата.* — Књижевне новине, Београд, 1985, бр. 691/2, 1. јула, стр.

II-4 Необјављени радови Јована Копривице припремљени за штампу

II-4.1 Преводи и вишејезички паралелизми

1. *Јохан Волфганг фон Гете: Бог, душевност и свијет* (према избору текстова др Рудолфа Нојвингера) — 199 куцаних страница 1,5 прореда.

2. *Упоредни примјери њемачких, наших и латинских пословица и сентенција* — 184 куцане странице 1,5 прореда.

3. *Оквирни њемачки текст са предвиђањем илустровања репродукцијама одабраних сликарских радова за рад с насловом „Njegoš's Bergkranz und rings um denselben* (тј. О Вијенцу и около њега) — 94 куцане странице 1,5 прореда.

4. *Рембрант* (текстови према Холстену, Ани Зегерс и др. — романирана биографија) са тридесетак репродукција Рембрантових слика — 105 куцаних страница 1,5 прореда.

5. *Хуго Гротe: Кроз Албанију и Црну Гору 1912* (вријеме борби око Скадра, етнографско-политичке студије са 72 илустрована прилога) — 198 куцаних страница 1,5 прореда.

6. *Павел Топер и Алфред Антковјак: Књиженоисторијске студије о Лудвигу Рену и Ериху М. Ремарку* — 176 куцаних страница 1,5 прореда.

7. Фр. фон Хелферт: *Босна, студија из 1879* — 249 куцаних страница 1,5 прореда.

8. Јакоб Буркхарт: у Зборнику „Zum Sehen geboren“ (Рођен да уочи) — краћа студија и портрети: Атина као „слободна зона“ у размјени духа; Шта је био Полис; Грчка драма; О Алкибијаду; Сократ; Аристофанове комедије; О Сованороли; Пјетро Аретино; Микеланђело као сликар, само за понеке — 30 куцаних страница 1,5 прореда.

9. Харолд Хаузер: *Међу фронтovima, приповијетка*. — 14 куцаних страница 1,5 прореда.

10. Георг Холмстен: *Рембрант и Циганка, приповијетка*. — 14 куцаних страница 1,5 прореда.

11. Бертолт Брехт: *Из пјесама 1934-1941* (краћи избор) — 13 куцаних страница 1,5 прореда.

12. Берторт Брехт: *Пјесме од 1934-1941, збирка*. — 86 страница 1,5 прореда.

13. Хајнрих Хајне: *Њемачка зимска бајка* — 62 куцане странице 1,5 прореда.

14. Карољ Гал: *Хрватске тужбалице у Стињаку, у јужном Градишћу* — 18 куцаних страница 1,5 прореда.

15. Јохан Шпис: *Историја о свјетски озлоглашеном чаробњаку и призивачу духова доктору Јохану Фаусту* (издање 1587. године), сопствени рукопис преводиоца у двјема свескама — 275 страна.

16. Јулиус Хајду: *У хаос?* (студија о инфлацији у Њемачкој 30-тих година), сопствени рукопис преводиоца у двјема свескама — 153 странице.

17. Лудвиг Рајнер: *О њемачком стилу* — 24 куцане странице 1,5 прореда.

18. Ј. и В. Грим: *Дјечје домаће бајке* (предговор најпотпунијој збирци из 1819. године).

19. Др. С. Ристић: *Предговор Њемачко-српско-хрватском енциклопедијском рјечнику из 1963. године* — 3 куцане странице 1 прореда.

20. *Гилгамеш, старомезопотамски еп* (сумерски, из 3. миленијума прије н. е.) према њемачком преводу од Герхарта, препјев — 44 куцане странице 1,5 прореда.

21. Х. Кипхарт: *Позоришни комад и позоришна представа* — 3 куцане странице 1,5 прореда.

22. А. Антковјак: *Ремарков роман „Вријеме живота и вријеме смрти“*, рецензија из 1967. године — 12 куцаних страница 1,5 прореда.

23. В. Бергенгуен: *Кашупска божићна пјесма* — 2 куцане странице 1,5 прореда.

24. Јирген Борн: *Ф. Кафка и његови критичари, г. 1970.* — 12 куцаних страница 1,5 прореда.

25. Манфред Дурцак: *Елијас Канети, г. 1982.* — 24 куцане странице 1,5 прореда.

26. Р. фон Визе: *О њемачком пјесништву данашњице*, из 1982. године. — 23 куцане странице 1,5 прореда.

27. А. Нилсен: *Записи о 1933 (Гебелс-Хитлер)* — 7 куцаних страница 1,5 прореда.

28. А. Нилсен: *Сјећање на снимање филма „Хајдукова освета“ у брдима изнад Сплита 1921/22. године* — 13 куцаних страница 1,5 прореда.

29. Б. Волфганг: *Свети Бирографије (сатире)* — 52 куцане странице 1,5 прореда.

30. *Преводи лужичкосрпских списатеља: Јурија Пилка и других шест* — 40 куцаних страница 1,5 прореда.

31. Е. Фрајер: *Типови и ступњеви културе* — 20 куцаних страница 1,5 прореда.

32. *Извјештај о варалици Шћепану Малом који се појавио 1767. године у Црној Гори* (превод с њемачког из Зборника СКА, II одј., књ. 4, исписи из Бечких др. архива, Београд, 1913 — 2,5 густо куцане странице.

II-4.2 Сјећања

II-4.2.1. Из мојих сјећања на Бањане у 1941. години:

— Какве нас је затекла и оставила; Мој одлазак у јануару у Болницу у Сарајево, гдје дочекујем капитулацију; Повратак у Бањане, 24. јуна; Бањани у предустаничким и устаничким данима; Пред контраверзама о првој устаничкој пушци (јуна) у Коритима; Неке нетачности о Партизанској организацији у Бањанима — 225 куцаних страница 1,5 прореда.

II-4.2.2. Из мојих сјећања на Бањане у 1942. години:

— Успон, слабљење и крај наше власти 1942. — 27 куцаних страница 1,5 прореда;

— О четничком пучу 23. маја на Велимљу — 15 куцаних страница 1,5 прореда;

— О али и врани у околишу капавичком, измак маја 1942. — 32 странице 1,5 прореда;

— Је ли у Бањанима било лијевих грешака — 35 странице 1,5 прореда;

— Основне секташке грешке Организације КПЈ у Бањанима — 10 страница 1,5 прореда;

— О паду бањских илегалца у окупаторско-квислиншке затворе — 24 странице 1,5 прореда;

— Исто према мојим наводима уз захтјев за додјелу „Споменице“ — 7 страница 1,5 прореда;

— Моје писмо Милану-Михаилу Килибарди из новембра 1982. године о неистинама у писању о наведеном паду — 21 страница 1,5 прореда;

- Критичке примједбе на текстове Милана Килибарде о стању и илегалци у Бањанима – 19 страница 1,5 прореда;
- Уз рукопис Лазара Ј. Ераковића о истоме – паду илегалца – 7 куцаних страница 1,5 прореда;
- О „благости“ бањских квислинга (критичке примједбе на приказе Гојка М. Килибарде) – 13 страница 1,5 прореда;
- Партија је била сурово строга само према своме чланству – 15 страница 1,5 прореда;
- Поименични састав чланова СКОЈ-а у Копривицама до краја 1944. године – 12 страница 1,5 прореда;
- „Овако није могло бити“ (реаговање на публикување делегата ЦА-СНО-а из Бањана) – 20 куцаних страна 1,5 прореда.

II-4.3. Грађа

II-4.3.1 Грађа за зборник обрада и извода о учешћу Бањана у НОР-у (рад са Бранком А. Копривицом):

- Уводне напомене;
- Текстови о најистакнутијим погинулим борцима из Бањана и поименични преглед свих погинулих бораца из Бањана од 1941. до ослобођења 1945;
- Из хронологије догађаја о 1941. години;
- Сјећања и истраживања о 1941. години – (укупно 375 густо куцаних страница.)

II-4.3.2. Грађа за зборник обрада и извода о учешћу Бањана у НОР-у (са Бранком А. Копривицом): I половина 1942. године:

- Хронологија догађаја;
- Сјећања и истраживања – (93 густо куцаних страница.)

II-4.3.3. Грађа за зборник обрада и извода о учешћу Бањана у НОР-у (са Бранком А. Копривицом+ : друга половина 1942. и (цијела) 1943. година:

- Хронологија догађаја;
- Сјећања и истраживања – (486 густо куцаних страница.)

II-4.3.4. Грађа за зборник обрада и извода о учешћу Бањана у НОР-у; година 1944. и 1945.

- Из хронологије догађаја –
- Сјећања и истраживања –
- Материјали из којих су вршени преписи – (204 густо куцане стране.)

II-4.4. Збирке

II-4.4.1. Из народне усмености мог завичаја:

- *Стиховање, Штоно има ријеч* (тј. пословице, изреке и изрази), Загонетке, Брзалице, Приче и причице – 303 куцане странице 1,5 прореда.
- *О свачему једген отворише* (приче и казивања) – 226 куцаних страница 1,5 прореда.
- *Збирка народних умотворина* (гусларске пјесме и народни искази) скупни рад са Гојком М. Килибардом, откупила САНУ, – 81 куцане странице 1,5 прореда.
- *Народне пословице* (збирчице) са Миланом Церовићем – 30 куцаних страница 1,5 прореда.

II-4.4.2. Руковети из завичајне лексице (ријечи којих нема код Вука нити у Новосадском Матичном Речнику, Нови Сад, 1963. и даље:

- *Предговор* – I-XXIV странице куцаоог текста 1,5 прореда;
- *Ријечи* – 362 куцане странице 1,5 прореда.

II-4.5 Записи о школству у Црној Гори, књижи и језику:

- *О црногорском учитељу у свијетлу напредне мисли* – 37 страница 1,5 прореда.
- *Школе у Никшићкој нахији крајем 19. и почетком 20. вијека* – 18 страница 1,5 прореда.
- *О учитељима среза никшићког од 1918. до 1941.* – 77 странице 1,5 прореда.
- *Гдје су излази из нашег језичког кошмара* – 35 странице 1,5 прореда.
- *О језичкој политици „Политике“ унутар проблема нашег језика* – 42 странице 1,5 прореда.

— *Један поглед на Зборник босанских севдалинки* (сачинио С. Ораховац) — 23 странице 1,5 прореда.

— *Приговори као стилска фигура у Горском вијенцу* — 66 странице 1,5 прореда.

— *Марко Краљевић и Муса Кесеџија, суочење епске пјесме са историјом* — 9 страница 1,5 прореда.

— *О повећању збирке у писању неких страних имена* — 3 странице 1,5 проред.

— *Прилог за дискусију о језику у нацртима Статута СК Црне Горе и Декларације циљева и принципа* — 7 куцаних страница 1 прореда.

— *Битније одреднице за неколико појмова додирних за друштвено-економска кретања у Црној Гори* — 4,5 куцаних страница 1 прореда,

— *Школе и учитељи између два рата на данашњем подручју ОШ „Раде Петровић“ Велимље* — 8,5 густо куцаних страница.

— *Маргиналије уз текст „Командант Сава“* (Ц. Хусића, објављен 1. јуна 1973. године у „Вечењим новостима“) — 19 густо куцаних страница.

II-4.6 Маргиналије, записи и исписи:

— О вратоломијама историје племена, робовања под туђинским државама, државне творевине на просторима Црне Горе, Боке, Брда и Херцеговине — 345 густо куцаних страница

— Карактеристике племенског живота у Црној Гори, кратак преглед на стварање и међународно признање државне самосталности Црне Горе — 8 густо куцаних страница.

— О проповједницима комунизма у улози претварања „пролетера свих земаља“ у „жуће мраве“ (закључно са Коминтерном и борбама везаним за Информбиро) — 168 густо куцаних страница.

— О просторном проблему као једном од узрока материјлно-интересне природе у недовољној политичкој активности друштвене базе — 8 густо куцаних страница.

— Кроз дјетињство и ђаковање до Учитељске школе у Сарајеву — 47 куцаних страница 1,5 прореда.

— Зар нашу књижевну умјетност оставити без љепоте имперфекта? — 15 густо куцаних страница.

— Пришао сам Информбироу са увјерењем да служим комунизму као идеалу правде и слободе људима (— Од доласка на лијечење у Загреб до повратка у Никшић 10. 12. 1948. — 23. 7. 1949; — На Цетињу и у Пљевљима; — Под шестомјесечном истрагом... — Укупно 116 страна рукописа у свесци-формата А-4.¹

¹ Овај текст Јован је писао у Никшићкој болници пред смрт. Писао га је до три дана пред смрт. Нађена је свеска у болници склопљена и у њој оловка између 115-116 странице свеске. Смрт га је претекла да заврши рад-рукопис о ИБ-у.

III БИБЛИОГРАФИЈА И ИЗВОРИ О ЈОВАНУ КОПРИВИЦИ

1. АНОНИМ: Партизанске судије и њихови помоћници. — *Пакао или комунизам у Црној Гори*, Цетиње, 1943, бр. 7, стр. 8.
2. — Копривица К. Јован. — У: *Учесници и сведоци*, зборник сећања о делатности напредног учитељског покрета Југославије до 1941. године. Књига прва. Београд 1974, стр. 656.
3. — „Сви наши листови“. — *Познанства*, Никшић, 1994, бр. 71 (мај), стр. 2.
4. — Досије: Сви никшићки голооточани. — *Никшићке новине*, XXVII/1994, бр. 1140, 21. јул, стр. 19; бр. 1142, 18. август, стр. 20.
5. АЦИЋ, Марија, Вукмировић, Олга: „Стварање 1946-1976“. Библиографија. — *Стварање*, 1976, 11/12, бфј 1642, 1645, 1664, 1732.
6. БЈЕЛИЦА, Јевто: *Немирна граница*. Београд 1984, стр. 6.
7. БОРОВИНИЋ, Љубо: Сјећање на Први батаљон. — У: *Прва црногорска бригада Народне одбране*. Титоград 1989, стр. 378-390.
8. БОШКОВИЋ, Милорад А.: *Основна школа „Ратко Жарић“* Никшић. Цетиње 1975, стр. 8 и 17.
9. — *Основно школство и културно-просвјетна дјелатност у никшићком срезу од почетка 1941. до краја 1950. године*. Требиње 1980, стр. 21.
10. БУЛАЈИЋ, Бранко М.: *Рад партијске организације у Грахову између два рата 1920-1941*. Никшић 1979, стр. 143.
12. ВУЈАЧИЋ, Мирко: Присјећање на ратне дане. — У: *Прва црногорска бригада Народне одбране*. Титоград 1989, стр. 596.
13. ВУЈАЧИЋ, Слободан: Антидневник (7): Први књижевни сусрети. — *Побједа*, XLV/1989, бр. 8566, 4. X, стр. 15.
14. ВУЈОВИЋ, Владо: Никшићани у концлогорима 1941-1945. — У: *Никшић у предратном револуционарном покрету и НОР-у*. Никшић 1983, стр. 416 и 426.
15. ВУЈОВИЋ, Ђуро: *Организациони развој КПЈ у Црној Гори 1941-1945*. Титоград 1988, стр. 120 и 137.
16. ВУКОВИЋ, Раде: *Напредни учитељски покрет у Црној Гори између два рата (1948-1941)*. Титоград 1985, стр. 9 и 174-175.
17. ДЕЛИБАШИЋ, Раде: Јован Копривица. — *Васпитање и образовање*, 1992, 5/6, стр. 140-143.
In memoriam.
18. ЂУКАНОВИЋ, Милорад: *Књижевни прилози у листу „Слободна мисао“ (1922-1941)*. Никшић 1987.
19. ЂУРКОВИЋ, Живко: Јован Копривица. — *Просвјетни рад*, Подгорица XL/1993, бр. 1. 15. III, стр. 15.
In memoriam.
20. ЈАЊУШЕВИЋ, Бранко: Новине су својеврсна хроника никшићке комуне (поводом четврт вијека покретања „Никшићких новина“. Уредници

говоре: Благоје Вукотић, главни и одговорни уредник од децембра 1969. до септембра 1976). — *Никшићке новине*, 1986, бр. 858, 14. III, стр. 6.

21. КИЛИБАРДА, Војо: Народна власт и Команда мјеста у Бањанима у НОР-у. — У: *Народна и војно-позадинска власт никшићког среза у НОР-у*. Никшић 1985, стр. 221 и 399.

22. КИЛИБАРДА, Гојко М.: *Никшић у свјетлости педесетогодишњице СКЈ 1919-1969*. Никшић 1969, стр. 9.

23. — Омладина Бањана и организација СКОЈ-а уочи и током другог свјетског рата и НОБ-е. — У: *Омладина никшићког среза у НОР-у и револуцији*, зборник радова. Никшић 1987, стр. 461-462.

24. КИЛИБАРДА, Михаило-Милан С.: О раду илегалца у Бањанима од 1. јуна 1942. до капитулације Италије, 9. септембра 1943. — *Никшићке новине*, 1975, бр. 332-345/5, 6-21. II.

Фелтон у коме се на пар мјеста помиње и Ј. Копривица.

25. — О раду илегалца у Бањанима од 1. јуна 1942. до капитулације Италије 9. септембра 1943. — *Историјски записи*, Титоград, XXVIII(XLVIII)/1975, књ. XXXIII, св. 2, стр. 345-372.

О Ј. Копривици на стр. 355 и др.

26. — [Дискусија]. — У: *Никшићки срез у НОР-у*, зборник радова. Никшић 1982, стр. 540-541.

27. КНЕЖЕВИЋ, Гојко: Умро Јован Копривица. — *Побједа*, XLVII/1992, бр. 9633, 24. IX, стр. 9. Потпис: Г. К.

28. КОВАЧЕВИЋ, Бранислав, Растодер, Рифат: Сукоб са Информбиroom: свједочења и свједочанства. — *Побједа*, XLV/1989. и XLVI/1990, бр. 8482-8674, 12. VII '89. до 25. I '90.

У фелтону се Ј. Копривица спомиње на више мјеста: 3. VIII, 4-8. IX 1989.

29. КОВАЧЕВИЋ, Стеван: Рад напредног учитељства у Грахову и сусједним општинама никшићког и требињског среза. — У: *Учесници и сведоци*, зборник сећања о делатности напредног учитељства Југославије. Књига друга. Београд 1974, стр. 102 и 104.

30. КОНСТАНТИНОВИЋ, Коста: Каква мјера за пензију. — *Политика*, Београд, LXXVII/1980, бр. 23811, 22. I, стр. 5.

Позивање на текст Ј. Копривице, објављен у *Побједи*...

31. КОПРИВИЦА, Бранко: У родном селу Петра Ковачевића, првог бањанског учитеља. — *Споне*, Никшић, XII/1980, бр. 4, стр. 103.

32. — О народној власти у бањанској општини од 22. децембра 1941. до 23. маја 1942. — *Никшићке новине*, 1985, бр. 815-826, 14. јун-27. септембар.

На више мјеста се спомиње Ј. Копривица.

33. — Трагом судбине првоборца Драга Марковића. — *Никшићке новине*, 1990, бр. 1051-1063, 18. мај-14. септембар.

На више мјеста помиње се и Ј. Копривица.

34. КОПРИВИЦА, Јосиф: Списак бораца Првог (никшићког) батаљона. — У: *Прва црногорска бригада Народне одбране*. Титоград 1989, стр. 748.

35. КРАЉ, Мило: У част радних подвига, у славу предака (1947.). — *Овдје*, Титоград, X/1978, бр. 111/112 (авг.-септ.), стр. 26.
Фелтон: Послијератна црногорска култура. — О неким кретањима, догађајима, дјелима. Помиње приказ Ј. Копривице на књигу Д. Ђуровића „Пре олује“.
36. ЛАКИЋ, Зоран: *Народна власт у Црној Гори 1941-1945*. Цетиње-Београд, 1981, стр. 282 и 535.
37. МАТИНОВИЋ, Душан & Марковић, Марко: *Црногорски удебеници 1836-1981. Историјски развој са библиографијом*. Титоград 1982.
38. ПЕТРУШИЋ, Владимир-Мујо М.: Библиографија књига, брошура и периодике штампаних и издатих у Никшићу, II дио, 1941-1981. — *Споне*, 1986, 1/2, стр. 172.
39. РАСТОДЕР, Рифат: Барски конгрес — покушај формирања „нове КПЈ“. — *Побједа*, XLVI/1990, 8700-8737, 20. фебруар-29. март.
У наставку од 3. марта помиње Ј. Копривицу.
40. — Сукоб са Информбироом. — *Побједа*, XLVI/1990, 8880, 22. VIII, стр. 16.
41. — У потрази за истином: гдје је нестала једна „Партизанска споменица 1941“. — *Побједа*, XLVII/1991, 9055, 17. II, 8; 9056, 18. II, 5; 19057, 19. II, 7.
О сторнирању Споменице 1941. Ј. Копривице након хапшења 1949. и његовом упорном тражењу да оствари право на њу.
42. — Чекајући правду. — *Побједа*, XLVII/1991, 9081, 15. III, 6.
О доказивању права на Споменицу 1941. коју Ј. Копривица никада није добио...
43. СТАНИШИЋ, Милија: Напредна интелигенција у Црној Гори и њено учешће у Тринаестојулском устанку. — *Историјски записи*, Титоград, 1974, 4/2, 5-55.
44. — *Токови револуције у Црној Гори*. Никшић 1980, стр. 182.
45. СТОЈАНОВИЋ, Миленко Б.: *Свједочанства голооточких злочина*. Београд 1993, стр. 302.
46. СТОЈОВИЋ, Милан: Јован Копривица. — *Никшићке новине*, XXVI/1992, бр. 1124/25, 10. XII, стр. 20. Потпис: М. С.
47. — *У спомен Вукоману Џаковићу*. Београд 1993, стр. 201.
48. ТОМИЋ, Светозар: *Бањани*. Насеља и порекло становништва, књ. 31. САНУ. Београд, стр. 23.
49. Уредништво: Сјећање [на Јована Копривицу]. — *Споне*, Никшић, 1992-1993, бр. 3/4, стр. 5-6.

РАТКО ЂУРОВИЋ

1.

Ратко Ђуровић рођен је у Никшићу, 25. новембра/ 8. децембра 1914. године. Завршио је Вишу реалну гимназију у Подгорици, школ. 1932/33. године, а дипломирао на Филозофском факултету у Загребу (историја јужно-словенске књижевности и филозофија). Прије II свјетског рата био је професор Више реалне гимназије у Приједору; професор и директор гимназије у Даниловграду, 1944/45; професор Учитељске школе у Херцег-Новом, 1945/46. године; умјетнички директор и драматург Народног позоришта НР Црне Горе - Цетиње, 1946-1949. године; секретар Централног народног универзитета - Цетиње, 1947-1949. године; директор Издавачког предузећа „Народна књига” - Цетиње, 1949-1951. године; директор Централне народне библиотеке НР Црне Горе, 1951-1957. године; управник Умјетничке галерије НР Црне Горе - Цетиње, 1953-1954. године; секретар Редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору - Цетиње, 1953-1956. године; филмски сценарист и савјетник „Авала-филма” - Београд, 1957-1962. године; предавач на Вишем течају Центра за стручно оспособљавање филмских радника Југославије - Београд, 1959-1962. године; умјетнички директор „Дунав-филма” - Београд, 1962-1965. године; ванредни, па редовни професор Академије за позориште, филм, радио и телевизију (касније Факултет драмских уметности) - Београд, 1961-1984. године; проректор и ректор Универзитета уметности, Београд, 1973-1978. године; директор Лексикографског завода СР Црне Горе - Титоград, 1981-1983. године; главни уредник Енциклопедије Црне Горе - Титоград, од 1984. године.

2.

Неке дужности обављао је као оснивач и руководилац, први по времену, послје II свјетског рата у Црној Гори и Београду: директор Гимназије у Даниловграду, умјетнички директор Народног позоришта НР Црне Горе - Цетиње, директор Издавачког предузећа НР ЦГ „Народна књига” - Цетиње, управник Умјетничке галерије НР Црне Горе - Цетиње, умјетнички директор „Дунав-филма” - Београд; такође је био први професор Факултета драмских уметности (Академија за позориште, филм, радио и телевизију) - Београд, за предмет Филмски и ТВ сценарис у Групи за драматургију, чији је оснивач био професор Јосип Кулунџић, шеф Катедре за драматургију; исто

тако је први секретар Редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору, први директор Лексикографског завода СР Црне Горе - Титоград и први главни уредник Енциклопедије Црне Горе.

Дио послова је обављао паралелно, понекад са половином односно трећином радног времена.

3.

За свој плодотворни рад и богати стваралачки опус, Ратко Ђуровић је добио бројне награде, одликовања и признања. И то: награду Владе НР Црне Горе 1947/48. године; двије награде Савезне владе за филмове „Мртви град“ (1952) и „Уткани токови“ (1954); двије „златне арене“ Југословенског филмског фестивала у Пули: за сценарио филма „Зле паре“ (1956) и, у коауторству, за филм „Козара“ (1962); публике „јелен“ за филм „Козара“ (1962), у коауторству; новчане награде на Фестивалу југословенског филма у Пули (1962); плакете поводом десет година југословенског филма (1955); плакете поводом 20 година југословенског филма (1965); награде за филм у коауторству „Црвена ружа за...“ (1976); дипломе за тридесетогодишњицу рада у кинематографији Удружења филмских и ТВ радника СРС (1976); повеље поводом 35-годишњице кинематографије у СФРЈ (1979); повеље-захвалнице поводом 10-годишњице рада Центра филмских радних заједница СРС (1977); значке - повеље Филмског центра „Застава-филм“ (1978); повеље и дипломе Фестивала филмског сценарија у Врњачкој Бањи (1981. и 1982); плакете Југословенске кинотеке додијељене у Пули (1984); повеље - захвалнице поводом 40 година Удружења ликовних умјетника Црне Горе (1986); награде за животно дјело на Фестивалу југословенског документарног и краткометражног филма у Београду, 1991. године; плакете с дипломама: „Ослобођења Титограда“ (1973), „Девети децембар“ Даниловграда (1974), Тринаестоновембарске награде Цетиња (1990); Тринаестојулске награде Црне Горе (1974), сребрне повеље са плакетом и Велике златне повеље са плакетом Универзитета уметности у Београду (1979. и 1983); Орде на рада са златним вијенцем (1966); Ордена рада са црвеном заставом (1973); Ордена заслуга за народ са златном звијездом (1975).

4.

Учествовао је у разним културно-умјетничким и стручно-научним манифестацијама као члан одбора, секретар одбора, члан комисије, или као сценарист неких скупова и приредби, међу којима: секретар Одбора за обиљежавање и прославу поводом годишњице Његошеве смрти (1951); члан Одбора за прославу 150. годишњице Његошева рођења (1963); члан Главног одбора за прославу 500 година Цетиња (1984); члан Главног одбора за пренос и сахрану Николе I (1986); члан Одбора за прославу 40 - годишњице црногорске кинематографије (1986); руководиоца и члан Комисије за поставку Историјског музеја Црне Горе - Цетиње; члан Одбора за свечаност поводом враћања Цетињу статуса пријестонице; члан Екипе за програм и обиљежавање Дана омладине Црне Горе на Лазинама („Јулске ватре младих“). Исто тако, био је члан разних жирија, комисија, савјета, редакција, као: Комисије за израду грба и инсигнија Универзитета „Велько Влаховић“ - Титоград; члан Матичне комисије за оснивање Музичке акаде-

мије - Титоград; члан Савјета Културолошког факултета - Цетиње; члан Комисије за израду амблема Галерије несврстаних - Титоград; у два рока члан Жирија за додјелјивање Његошеве награде; члан Жирија Југословенског ликовног салона „13. новембар” - Цетиње; у два маха члан Жирија Фестивала краткометражног играног и документарног филма - Београд; члан Жирија за Седмојулску награду; члан Редакције Енциклопедије Југославије за Црну Гору - за њено I и II издање; сауредник алманаха „На крчидби” - Подгорица; члан Редакције часописа *Стварање* - Цетиње; члан редакције листа *Нови студент* и часописа *Извискра* - Загреб, културне рубрике Побједе, билтена *Позориште* - Цетиње, листа *Наша жена* - Цетиње, часописа *Народна култура* - Цетиње, часописа *Филм и образовање* - Београд, часописа *ЧФ* - Београд, члан Редакције *Музичке енциклопедије Југославије* - Загреб; члан Уредништва монографија: *Културно наслеђе, Црном Гором, Његош у слици и ријечи, Сутјеска, Револуционарни покрет у општини Титоград 1919-1945, Преглед штампарско-издавачке дјелатности Црне Горе 1494-1954*, члан групе за обраду грамофонске плоче Милорада Спасојевића „Горски вијенац као монодрама”, члан редакција историјско-туристичких водича („Цетиње” и др.); учествовао на књижевним вечерима као ђак, студент, и одмах по рату итд.

5.

Ратко Ђуровић је прве своје књижевне радове почео да објављује 1932. године као гимназијалац (под псеудонимом Мирко Мирковић) у подгоричком алманаху црногорских средњошколаца - „На крчидби” и 1933. у никшићкој *Слободној мисли*. Отада - до наших дана, сарађивао је у бројним серијским публикацијама што су излазиле на јужнословенским просторима: *Слободној мисли* (Никшић, 1933, 1935); *Медицинару* (Загреб, 1935); *Побједе* (Цетиње, 1947, 1949-1952, Титоград, 1957, 1958, 1960, 1972, 1973, 1980, 1982-1989); *Позориште* (Цетиње, 1947); *Омладински покрет* (Цетиње, 1947, 1948); *Стварање* (Цетиње, 1947-1957, 1979; Титоград, 1973-1977, 1980, 1984-1989); *Просвјетни рад* (Цетиње, 1949); *Сусрети* (Титоград, 1954, 1957-1959); *Политика* (Београд, 1949, 1950, 1952, 1953, 1958, 1985); *Задружно село* (Титоград, 1951); *Прилози за књижевност, језик и фолклор* (Београд, 1955); *Јединство* (Приштина, 1955); *Вјесник* (Загреб, 1958); *Борба* (Београд, 1958, 1959); *Филмска култура* (Загреб, 1958, 1959, 1961); *Зарубежние киносценарији* (Москва, 1966); *Одјек* (Сарајево, 1969); *Могућности* (Сплит, 1977); *Филмограф* (Београд, 1978); *Приморске новине* (Будва, 1980); *Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ* (Титоград, 1981, 1988); *Титоградска трибина* (1982-1984, 1986); *Зум репортер* (Београд, 1983); *Цетињски лист* (1983, 1987, 1992); *Билтен Лексикографског завода* (Титоград, 1984); *Девети децембар* (Даниловград, 1985); *Културно наслеђе* (Цетиње, 1985); *Овдје* (Титоград, 1985, 1987, 1990); *Билтен Југословенског фестивала филмске режије* (Херцег-Нови, 1987, 1989-1992); *Комунист* (Титоград, 1987); *Билтен 38. фестивала југословенског документарног и краткометражног филма* (Београд, 1991); *Народна армија* (Београд, 1992).

Осим сарадње у периодици, објавио је низ ауторских и коауторских текстова у разним монографским публикацијама, књигама и брошурама, алманасима, зборницима, споменицама, антологијама, приручницима, библиографским издањима, лексиконима и енциклопедијама (*Енциклопедија Ју-*

гославије, Филмска енциклопедија, Музичка енциклопедија). Аутор је бројних предговора, поговора, рецензија, биљешки и објашњења у разним књигама индивидуалних и колективних аутора. Уз то, аутор је и универзитетских уџбеника (скрипата).

6.

Ратко Ђуровић био је први писац сценарија за дугометражни играни филм у црногорској професионалној кинематографији („Лажни цар”, 1955).

Радио је са сценаристима и редитељима, као аутор, коаутор и сарадник: В. Стојановићем, С. и В. Булајићима, З. Велимировићем, Н. Јовићевићем, Б. Бастаћем, П. Голубовићем, В. Брајовићем, Б. Вукотићем, В. Берчићем, Г. Кастратовићем, Р. Шарановићем, Н. Поповићем, З. Заниновићем, Р. Ивковићем, О. Денешом, М. Ђукановићем, П. Делибашићем.

Писац је радио-драма, ТВ драма, филмских синопсиса, филмских прича, филмских сценарија за више серија...

Био је предавач, ментор или предсједник на првим последиједипломским студијама на Факултету драмских уметности у Београду, на којима су добивена прва академска звања магистара и доктора наука у области наука о филму (историје филма, филмологије и драматургије). Отворио је неколико ликовних изложби, међу којима и Ликовну галерију у Даниловграду. Учествовао је у радио и ТВ емисијама, на стручно-научним скуповима о позоришту, библиотекама, кинематографији, енциклопедијском раду, културним везама црногорског и других народа, годишњицама Његоша и других наших писаца (Рисан, Титоград, Скопље, Београд, Цетиње).

Екипа Телевизије Нови Сад је израдила двије ТВ емисије о његовом животопису и о њему као учеснику и свједоку неких савремених збивања, у трајању од 15 и 60 минута, које су приказане 1986. године на југословенском ТВ програму, у режији Небојше Поповића, под насловима: „Професору, с љубављу” и „Портрет”.

Члан је Академије за филм и науку - Београд, од њеног оснивања 1991. године.

*
* *
*

Овом био-библиографијом, обиљежавамо осамдесет-годишњицу рођења Ратка Ђуровића - изузетно заслужног ствараоца за црногорску културу и науку. О његовом великом доприносу разним обалстима црногорске културе и више научних дисциплина и грана умјетничког стваралаштва, најбоље говори ова био-библиографија, којом смо настојали да обухватимо најглавније моменте из његовог плодног живота и богатог стваралачког обриса. С тим у вези, треба напоменути да био-библиографијом нијесу обухваћени они написи из периодике и других публикација, који, посебно у одломцима, говоре о његовим остварењима или о самој личности. Тако, на примјер, о свим у филмографији наведеним филмовима писала је дневна и повремена штампа, почев од припрема и прве клапе па до премијера, било у посебним или скупним информацијама, репортажама, чланцима, интервјуима или у историјско-теоријским дјелима. Није било прилике да се, због њихове обимности, стручно библиографише та материја.

Нијесу ни био-библиографски дата: учешћа, са саопштењима и у дискусцијама, на разним симпозијумима и округлим столовима. То је случај и

са ангажовањем, усменом или писаном ријечју, у радио и ТВ емисијама, академијама, приредбама, вечерима, комеморацијама, у анкетама; поводом годишњица, прослава или обиљежавања значајних културно-историјских догађаја или личности (годишњица књижевног рада Чедо Вуковића, смрти Александра Ивановића, Петра Лубарде, Милоша Вушковића, годишњице оснивања Централне народне библиотеке, обиљежавања 460-годишњице Црнојевића штампарије, 150-годишњице Његошева рођења, отварања ликовних изложби, рецензија и промоција неких издања, додјеливања разних признања, сусрета умјетничких факултета и њихових катедри, јубилеја црногорске и југословенске кинематографије, јавних предавања, активности у ђачким, студентским и каснијим друштвеним организацијама, одбир текстова за рецитале за многе културно-умјетничке и политичке манифестације и сл.). То је, великим дијелом, пратила дневна штампа, и тога је приличан број. Исто тако, нијесу унесени ни подаци о неким сепаратима објављених радова, па ни преводи на стране језике филмских дијалогиста, биоскопских и других пропагандно-информативних билтена и програма. Изостали су и подаци о његовом учешћу у неким филмовима са идејама, или директним свједочењем (нпр., „Строј у Рудом” Р. Ивковића, „Страх” Р. Шарановића и др.)

Библиографија је конципирана у три поглавља: *I Биографски подаци, II Библиографија и III Литература о Р. Ђуровићу.*

Класификација библиографске грађе извршена је на девет поглавља: *I Пјесме, поетска проза; II Приповијетке, репортаже, записи; III Историја и теорија књижевности, национална и општа историја, култура; IV Позориште, балет, музика, ликовна умјетност; V Филм, телевизија, радио; VI Филмски сценарио (штампани); VII Филмски и ТВ сценарио (шапирографисана издања); VIII Филмски и ТВ сценарио (аутор, коаутор, сарадња): а) Документарни и кратки филмови, б) Дугометражни играни филмови и ТВ епизоде и серије; IX Спикерски (коментаторски) текстови за документарне филмове и ТВ емисије (којима није сценарист).*

Нека би ова био-библиографија била допринос познавању животописа професора Ратка Ђуровића, само дјелић признања за његов плодни вишедеценијски рад; подршка његовој даљој ствралачкој активности коју он као осамдесетогодишњак успјешно наставља с љубављу, с пуно духовне свјежине и надахнућа; искричавих идеја, с креативним жаром и ентузијазмом...

II БИБЛИОГРАФИЈА

II-1. Пјесме · Поетска проза

1. *Љето над селом*. - У: „На крчидби”, алманах црногорских средњошколаца Подгорица, 1932, стр. 42-45 (под псеудонимом: Мирко Мирковић)
2. *Сарадња*. - Слободна мисао, Никшић, XII/1933, 30. април, бр. 16, стр. 3
3. *Ходочашће о Светој Госпођи*. - Слободна мисао, Никшић, XII/1933, 6. август, бр. 29, стр. 3
4. *Скадарско језеро*. - Слободна мисао, Никшић, XII/1933, 22. октобар, бр. 40, стр. 3
5. *Бацили*. - Медицинар, гласило напредних студената, Загреб, 1935, бр. 1, стр. 1-6
6. *Пјесма подгоричких цикотића*. - Слободна мисао, XIV/1935, 25. август, бр. 28, стр. 4
Рецитовао аутор на приредби Удружена студената у Подгорици, која је одржана на отвореном простору испред хотела „Балкан”, августа 1935. касније пјесма је објављена у шанирогафисаном издању
7. *Црна Гора се сели*. - Слободна мисао, Никшић, XIV/1935, 29. септембар, бр. 33, стр. 3
Пјесму је такође читао Нико Вучковић на приредби напредних београдских студената на Коларчевом универзитету, новембра исте године.
8. *Скадарско језеро*. - Побједа, Цетиње, 1949, 1. мај 1949, бр. 103, стр. 6 (варијанта истоимене пјесме која је објављена у *Слободној мисли*, 1933, бр. 40)
9. *Наша тврда постојбина*. - Побједа, Цетиње, 1949, 21. август, бр. 200, стр. 5
Поднаслов: „Из књиге, *Љепоте и знаменитости Црне Горе*, која је у припреми за штампу”.
10. *Црна Гора, [уводник] у монографији „Црна Гора - природне љепоте и знаменитости”*, Цетиње, 1951, стр. 5-6
11. *Крстац*. - Побједа, Цетиње, 1951, 5. септембар, бр. 209, стр. 8
12. *Тамница на језеру*. - Стварање, Цетиње, VIII/1953, бр. 9, стр. 543-546
13. *Тамница на језеру*. - У: „Поезија. Проза 1953, Алманах Савеза књижевника Југославије”, Београд, 1954, стр. 87-91
14. *Разговор*. - Стварање, Цетиње, IX/1954, бр. 2, стр. 97-100
15. *Разговор*. - У: „Поезија. Проза 1954, Алманах Савеза књижевника Југославије”, Београд, 1955, стр. 65-68
16. *Потомак*. - Стварање, Цетиње, X/1955, бр. 4, стр. 215-225
17. *Потомак*. - У: „Поезија, Проза, Алманах Савеза књижевника Југославије за 1955”, Сарајево, 1956, стр. 94-98 (одломак)
18. *Међу свима као да је сам*. - Стварање, Цетиње, XI/1956, бр. 6, стр. 369-370
19. *Међу свима као да је сам*. - У: „Проза, Поезија, Алманах Савеза књижевника Југославије за 1956.” Београд, 1958, стр. 62-63
20. *Цетиње*. - Стварање, Цетиње, XI/1956, бр. 9-10, стр. 590
21. *Напис*. - Стварање, Цетиње, XII/1957, бр. 6, стр. 445
22. *Тужба*. - Стварање, Цетиње, XII/1957, бр. II, стр. 817-818

23. *Шљем С.С.* - Побједа, Титоград, 1958, 13. јул, бр. 29, стр. 8
 24. *Његош у Хицингу.* - Сусрети, Титоград, VI/1958, бр. 6-8, стр. 552-555
 25. *Цетиње.* - У: „Лирика Црне Горе”, Цетиње, 1962, стр. 59-60
 26. *Цетиње* - Цетињски лист, 1976, 10. мај, бр. 4, стр. 9.

II-2. Приповијетке · Репортаже · Записи

27. *Тамница на језеру.* - У: „С прага у свијет, црногорски путописи”, Титоград, 1976, стр. 471-477
 28. *Иренина смрт.* - У: „На крчидби, алманах црногорских средњошколаца”, Подгорица, 1932, стр. 26-30
 29. *Сусрети с Великим октобром (Јовану Томашевићу и Брацану Брацановићу у спомен).* - Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 10, стр. 596-602
 30. *О пружи и човјеку.* - Омладински покрет, Цетиње, 1947, бр. 47, стр. 12
 31. *Земља (одломак).* - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 4-5, стр. 210-228
 32. *Нашом пругом.* - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 6, стр. 288-298
 33. *Браћа.* - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 9-10, стр. 445-457
 34. *Међаш (одломак).* - Стварање, Цетиње, IV/1949, бр. 3-4, стр. 114-123
 35. *Командант Јованка.* - У: „Омладинска пруга Никшић-Титоград”, Цетиње, 1949, стр. 175-178
 36. *У коштац са стихијом.* - У: „Омладинска пруга Никшић-Титоград”, Цетиње, 1949, стр. 175-184
 37. *На сјутрашњем градилишту велике хидроцентрале.* - Побједа, Цетиње, 1949, 31. јул, бр. 182, стр. 4
 38. *Земља (одломак).* - Побједа, Цетиње, 1949, 11. децембар, бр. 295, стр. 5-6
 39. *Земља (одломак).* - Стварање, Цетиње, V/1950, бр. 1-2, стр. 24-29
 40. *Сјећање.* - Побједа, Цетиње, 1950, 1. мај, бр. 104, стр. 7-8
 41. *Са старе Рибнице.* - Стварање, Цетиње, V/1950, бр. 6-8, стр. 228-250
 42. *Са старе Рибнице (одломак).* - Стварање, Цетиње, V/1950, бр. 11-12, стр. 379-393
 43. *Трговина.* - Стварање, Цетиње, VII/1952, бр. 1-2, стр. 1-16
 44. *Ненадна.* - Сусрети, Титоград, II/1954, бр. 2, стр. 93-103
 45. *Опијело.* - Политика, Београд, 1958, 6. јул, бр. 16208, стр. 7. Фељтон.
 46а. *Згода.* - Сусрети, Титоград, IX/1961, бр. 7-8, стр. 563-571.
 46. *Први час обуке (Из „Тринаестојулских згода”).* - Титоградска требина, 1984, 1. мај, бр. 1174, стр. 5
 47. *Прва свијетла (одломак).* - Омладински покрет VIII/1948, бр. 18, 4. V, стр. 6-7
 48. *Земља (одломак).* - Задружно село, Титоград, 1950, 5. марта, бр. 5, стр. 4-5. Потпис: Р.Ђ.
 49. *Из запамћеног.* - У: У спомен Вукоману Цакловићу, Београд, 1993, стр. 137-138

II-3. Историја и теорија књижевности · Национална и општа историја · Култура

50. „Горски токови” од Јанка Ђоновиха. - Побједа, Цетиње, 1947, 29. новембар, бр. 92, стр. 6-7
51. Тито и историја. - Побједа, Цетиње, 1947, 24. мај, бр. 29, стр. 2
52. Народни коментар „Горског вијенца”. - Омладински покрет, Цетиње, 1947, бр. 6, стр. 4
53. Књига - моћно средство за васпитање. - Омладински покрет, Цетиње, 1947, бр. 25, стр. 6
54. Велики октобар и дјеца. - Омладински покрет, Цетиње, 1947, бр. 45, стр. 10
55. Вук Караџић и Црна Гора. - Побједа, IV/1947, бр. 63, 17.IX, стр. 6.
56. Народна поезија и Вук. - Побједа, Цетиње, 1947, 27. септембар, бр. 66, стр. 6-7
57. Побуна которских морнара - одјек Великог октобра. - Побједа, Цетиње, 1947, 7. новембар, бр. 83, стр. 9
58. Поводом прославе у Перасту (наше прве поморске везе с Русијом). - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 7-8, стр. 396-398
59. Издања Историјског института НР ЦГ. - Стварање, Цетиње, IV/1949, бр. 9-10, стр. 354-356
60. Скадарско језеро, „Приручник агитатора”, издање: Комисије за агитацију и штампу Главног октобра Народног фронта ЦГ, Цетиње, 1949, стр. 40. Један од аутора текста.
61. Издавачка дјелатност у Црној Гори. - Побједа, Цетиње, 1949, 1. фебруар, бр. 26, стр. 2. Без потписа.
62. Издавачка дјелатност „Народне књиге”, осн. 1948, Цетиње. - Побједа, Цетиње, 1949, 2. април, бр. 78, стр. 2. Без потписа.
63. Мило Вукчевић, „Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874-76”. - Стварање, Цетиње, V/1950, бр. 9-10, стр. 341-342
64. За истину, наши пјесници против клевета Информбироа, Уредио Ред. одбор, Цетиње, 1950. (аутор поговора)
65. Народни стихови из борбе и изградње, Цетиње, 1950, Библиотека културно-просвјетног савеза Црне Горе, стр. 1. Уредио Ред. одбор (писац поговора)
66. Поезија у славу Његоша. - Стварање, Цетиње, VI/1951, бр. 7-8, стр. 449-453
67. Библиографија уз чланак „Поезија у славу Његоша”. - Стварање, Цетиње, VI/1951, бр. 7-8, стр. 533-537
68. Његош - пријетња силницима (Скрнављење Његошева гроба, 1916). - Побједа, Цетиње, 1951, 13. јул, бр. 164, стр. 10
69. Цитирање Његоша - Његош и два доктора филозофије. - Побједа, Цетиње, 1951, 4. фебруара, бр. 30, стр. 5. Потпис: Р. Ђ.
- Ријеч је о др Александру Ђановићу и др Војиславу Ђурићу.
- 69а. Кроз нека писма, мемоаре и путописе из доба владике Рада. - Омладински покрет, VII/1947, бр. 24, 15. VI, стр. 7. Потпис: Р. Ђ.
70. Како је прослављена стогодишњица Његошева рођења. - Побједа, Цетиње, 1951, 1. јануар, бр. 1, стр. 6-7

71. *Из наших архива: окружница против комуниста у 1843. години.* - Побједа, Цетиње, 1951, 16. новембар, бр. 270, стр. 2-3

72. *Прогласи црногорских студената радном народу Црне Горе.* - Побједа, Цетиње, 1951, 19. новембар, 281, стр. 10

Предизборне битке 1920. и 1923. према предизборним прогласима КПЈ и Независне радничке партије за Црну Гору и Боку.

73. *Ана Карењина.* - Побједа, 1951, 4. новембар, бр. 260, стр. 4. Потпис: Р. Ђ.

Приказ филмских представа.

74. *Један досад непознати меморандум Гледстону.* - Стварање, Цетиње, VII/1952, бр. 1-2, стр. 52-58

75. *О развоју библиотекарства у Црној Гори.* - Стварање, Цетиње VII/1952, бр. 12, стр. 771-773.

76. Јагош Јовановић, „Марко Миљанов, историјска и књижевна студија”. - Стварање, Цетиње, VIII/1953, бр. 4, стр. 202-204

77. *Херлосзенов роман о Шћепану Малом.* - Стварање, Цетиње, IX/1954, бр. 11-12, стр. 653-668

78. *Борба против алкохолизма у Црној Гори.* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1955, том 1, стр. 73-74 (коаутор: Јагош Јовановић)

79. *Библиотеке у Црној Гори.* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1955, том 1, стр. 544-545

80. *Око Шћепана Малог.* - Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1955, бр. 3-4, стр. 302-304

81. Преглед штампарско-издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954, Цетиње, 1955, [I], (писац поговора)

82. *Цетињски вјесник [лист].* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, том 2, 1956, 374

83. *Туризам и угоститељство.* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 487-488

84. *Црногорац [лист].* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 492

85. *Црногорка [часопис].* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 492

87. *Дан [часопис].* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 656

88. Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској, Цетиње, 1957, I књига - I свеска (писац предговора и напомена)

89. Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској, Цетиње, 1957, II књига - I свеска (писац напомена)

90. *Дневни лист.* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1958, том 3, стр. 20

91. *Глас Црногорца [лист].* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1958, том 3, стр. 469

92. *Црном Гором [монографија],* Загреб, 1969 (писац више текстова).
Монографија објављена у два издања (једно је на енглеском језику).

93. *Доста је живио онај који је умро као слободан човјек.* - Побједа, Титоград, 20. април 1972, 3087, стр. 3.

Интервју Милорад Вујисић.

94. *Једна младост у Подгорици.* - Стварање, Титоград, 1973, бр. 8, стр. 1051-1094

95. *Једна младост у Подгорици*. - Побједа, Титоград, 1973, 3229, 2.IV, 15; 3231, 9. IX, 14-15; 3233, 16. IX, 14-15; 3235, 23. IX, 14-15; 3237, 30. IX, 14-15; 3239, 7. X, 14-15; 3241, 14. X, 14-15; 3243, 21. X, 14-15; 3245, 28. X, 14-15; 3247, 4. XI, 14-15

Прилог за портрет Буде Томовића.

96. *Откуд Кањошу Мацеџиновићу такво име и презиме*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 12, стр. 1582-1587

97. *Једна младост у Подгорици*. - У зборнику: „Херој Буде”, Титоград, 1974, стр. 35-64

98. *Да ли је Шћепан Мали Црногорац?* - Стварање, Титоград, XXXI/1976, бр. 7, стр. 1003-1009

99. *Тито и историја* - ЧФ, часопис за културу и уметност Универзитета уметности у Београду, 1977, бр. 4-5, стр. 9-10

100. *Стјепан Зановић и његов „Шћепан Мали” (1784)*. - Стварање, Титоград, XXXIII/1978, бр. 10, стр. 1347-1362

101. *Рука допуњава љепоту*. - Бока, Котор, 1978, 28. октобар, бр. 171, стр. 5 (интервју)

102. *Савремени роман о браћи Зановић*. - Побједа, Титоград, 1979, 24. март, бр. 4772, стр. 11

103. *Ново о Божићу Вуковићу Подгоричанину*. - Побједа, Титоград, 1979, 29. јул, бр. 4898, стр. 12

О библиографији Вернера Шмита.

104. *Предговор*. - У: Јелисавка Комненић Џаковић, „Стазама једне партизанке”, Београд, 1980, стр. 5-6

105. *Библиотеке*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1983, том 1, стр. 681-682. Потис: Р. Ђ.

106. *Култура, ознаке и вриједности, Грађа за енциклопедијске чланке о Црној Гори и Црногорцима (III)*. - Стварање, Цетиње, XXXV/1980, бр. 10, стр. 1229-1240

107. *О једном сценарију и о томе да ли је др Вукашин Марковић био у Гајети*. - Титоградска трибина, XXII/1981, бр. 1054, стр. 5

108. *Феномен једне историје* - Побједа, Титоград, 24. октобар 1981, бр. 5708, стр. 12

О кратком прегледу повијести Црне Горе: Стјепана Хадровића из 1917. године

109. *Његошева снага подстицаја*. - Побједа, Титоград, 1981, 31. октобар, бр. 5715, стр. 11

110. *Развитак писане и штампане ријечи*. - У монографији: „Црна Гора - Чернгория - Montenegro”, Титоград, 1981, стр. 121-133

111. *Тито и историја* - Титоградска трибина, 28. април 1982, бр. 1075, стр. 5

112. *Цетиње 1482-1982*. - Цетињски лист, 1983, бр. 178, стр. 6-8

113. *Цетиње Горе Црне*. - Титоградска трибина, 1982, 10. март, бр. 1068, стр. 8

114. *Црногорци, име и појам*. - Титоградска трибина, 1982, 26. новембар, бр. 1105, стр. 5

115. *Јединица „Црногорци” у „Југославици”*. - Побједа, Титоград, 1982, 31. децембра, 1. и 2. јануар 1983, бр. 6133, стр. 9

116. *Црногорац из „Наде” Андре Малроа* - Титоградска трибина, 1983, 13. јул, бр. 1135, стр. 13

117. *Окупатор о окупираном*. - Побједа, Титоград, 1983, 8. октобар, бр. 6410, стр. 8

Како је аустријски историичар Берихард Штерн писао о Црној Гори после је пене окупације, 1916.

118. *Аустрија и Ђевојачки институт на Цетињу*. - Титоградска трибина, 1983, 29. новембар, бр. 1154, стр. 13

119. *Црнојевићи - тема и инспирација*. - Побједа, Титоград, 1983, 22. октобар, бр. 6424, стр. 9

120. *Ко је аутор поеме „Бијели Павле“*. - Побједа, Титоград, 1983, 12. новембар, бр. 6445, стр. 9

121. *Од 1482. до 1982, рецитал у покрету на простору Ђипур - Манастир - Стратиште, Цетиње*, 1983, 25. шапирографисаних страна, с корицама (избор текстова)

122. *Пет стотина година Цетиња. У каменитој асени*. - Зум репортер, Београд, 1983, бр. 862, стр. 30-33

123. *Ријеч и дјело на примјеру Марка Миљанова*. - Побједа, Титоград, 1984, 21. јул, бр. 6691, стр. 9

124. *Ријеч унапријед*, предговор зборнику „Саздање Цетиња, извори и њихове легенде“, приредио Радослав Ротковић, Титоград - Цетиње, 1984, стр. 5-6

125. *Архив и свједочанство*. - Побједа, Титоград, 23. јун 1984, стр. 9

Надпислов: Антички и средњовјековни натписи и њихови истраживачи.

126. *Лалићев драмски рад*. - У зборнику: „Михаилу Лалићу у почаст“, ЦАНУ, Титоград, 1984, стр. 263-271

127. *Вријеме енциклопедија*. - Побједа, Титоград, 1984, 11. август, бр. 6712, стр. 7

128. *Црнојевићи - жива тема стваралаштва (с библиографијом)*. Стварање, Титоград, 1984, бр. 3, стр. 405-426

129. *Допуна прилогу „Црнојевићи - жива тема стваралаштва“*. - Стварање, Титоград, 1984, бр. 5, стр. 696

130. *Библиографија изворних издања и превода „Историја о Црној Гори“ Василија Петровића*. - Стварање, Титоград, 1984, бр. 11, стр. 1433-1437

131. *Из мојих приједорских дана*. - У споменици: Приједорска гимназија 1921-1981, Приједор, 1984, стр. 93-97

132. *Црногорац (лист)*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 57

133. *Црногорка (часопис)*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 146

134. *Драговић Вук*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 347

135. *Ултиматуми и договори*. - Побједа, Титоград, 1984, 15. септембар, бр. 6747, стр. 9

136. *Ријеч главног уредника Енциклопедије Црне Горе*. - Билтен Лексикографског завода Црне Горе, Титоград, 1984, стр. 36-38, бр. 2

137. *Ријеч директора Лексикографског завода Црне Горе*. - Билтен Лексикографског завода Црне Горе, Титоград, 1984, бр. 2, стр. 49-51

138. *Докторске тезе о Његошу*. - Побједа, Титоград, 1985, 2. фебруар, бр. 6883, стр. 9

139. *С Лесом, пријатељем и пјесником*. - Стварање, Титоград, 1985, бр. 7, стр. 879-884

140. *Сјећање на Александра Ивановића* - Политика, Београд, 1985, 20. јул, бр. 25787, стр. 10

У оквиру рубрике „Листајући часописе”. Потпис: М.С.М.[аксимовић].

141. *Уводна ријеч* - Културно наслеђе. Радови Културолошког факултета на Цетињу, Цетиње, 1985, бр. 1, стр. 5-7

142. *Ј. Чермак: „Преношење слика из цетињског двора, 1862”* - Културно наслеђе. Радови Културолошког факултета на Цетињу, Цетиње, 1985, бр.1, стр. 8

143. *Уводна ријеч* - У: „Историја о Црној Гори”, митрополита Василија Петровића, Цетиње - Титоград, 1985, стр. 9-14

144. *Пут који нема препрека никуда не води* - Побједа, Титоград, 1985, 2. март, бр. 6911, стр. 15

Интервју водила Ратка Јовановић.

145. *Неколико термина* - У: „Речнику књижевних термина”, Институт за уметност и књижевност, Београд, 1985.

146. *Енциклопедијска мисао о Црној Гори и Црногорцима* - Овдје, Титоград, 1985, бр. 189, стр. 7

147. *Уз „Цетиње” Лаза Ђ. Поповића* - Стварање, Титоград, 1985, бр. 11, стр. 1349-1363

148. *Незнање, заблуде и политиканство* - Побједа, Титоград, 7. децембар 1989, бр. 7187, стр. 12. Са скупа „Енциклопедије о Црној Гори и Црногорцима”.

149. *Његошеви златници* - Побједа, Титоград, 1986, 21. јун, бр. 7379, стр. 9

150. *Богаћење духовног живота (у сусрет јубилеју Црнојевића штампарије)* - Побједа, Титоград, 1986, 22. новембар, бр. 7533, стр. 11

151. *Драмске двојности Николе I Петровића* - Стварање, Титоград, 1986, бр. 12, стр. 1537-1542

152. *„Албански енциклопедијски ријечник” - Књига мимо свијета* - Побједа, Титоград, 1987, 23. фебруар, бр. 7622, стр. 8, 24. фебруар, бр. 7623, стр. 10, 25. фебруар, бр. 7624, стр. 10

153. *Епиграфика* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1986, том 4, стр. 55-56

154. *Глас Црногорца (лист)* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1986, том 4, стр. 400

155. *„На крчидби”* - У: Мило Краљ: „Утемељење и раст”, Титоград, 1986, стр. 73-77

156. *Грлица (календар)* - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1986, том 4, стр. 601

157. *Развој библиотекарства на територији општине Даниловград* - У зборнику: „150 година народног библиотекарства у Црној Гори”, Цетиње, 1986, стр. 177 -180

158. *Предговор другом издању мемоарске прозе Ј. Комненић Цакловић: „Стазама једне партизанке”*, Београд, 1986, стр. 5-6

159. *Није све у хљебу* - Комунист, Титоград, 8. фебруар 1987.

160. *Нова открића културног наслеђа Црне Горе* - Овдје, Титоград, 1987, бр. 215, стр. 2 и 3

161. *Два епиграфа из Ђоје. Давни спомен Бјелопавлића* - Побједа, Титоград, 1987, 6. јун, бр. 7723, стр. 13

162. *Музика Октоиха*. - Побједа, Титоград, 1987, 4. јул, бр. 7751, стр. 11
163. *Питања за прославну 1994. годину. У сусрет јубилеју Црнојевића штампарије*. - Стварање, Титоград, 1988, бр. 7, стр. 626-634
164. *Снага изворности*. - У: Владислав Павићевић „Далеко“, Иван-град, 1988, стр. 53-54
Рецензија објављена у збирци пјесама.
165. *Поводом збирке „Дим у дим“*. - У: Павле Ђоновић „Дим у дим“, Никшић, 1989, стр. 287-289
Рецензија објављена у збирци црногорског народног хумора.
166. *Карикатура у Црној Гори. Значајна умјетничка дисциплина*. - Побједа, Титоград, 1989, 11. март, бр. 8358, стр. 13
167. *Велашевић Милорад*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, том 2, 1985, стр. 676
Ћирилично издање.
168. *Одломак из рецензије*. - У: „Саги о Подгорици“ Светозара Пилетића, Титоград, 1990, стр. 325
169. *Упркос подјелама - чин миротворства*. - Овдје, Титоград, 1990, 15. мај, бр. 253, стр. 12
170. *Календари*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1990, том 6, стр. 643
171. *Карикатура*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1990, том 6, стр. 702-703
172. *Слике и истине времена*. - У: Слободан Вуковић „Неки наши дани“, Титоград, 1992, стр. 7-9
Рецензија као предговор књизи репортажа.
173. *Ултиматуми Црној Гори и њени одговори*. - Народна армија, Београд, 1992, 30. април, стр. 56-57; 7. мај, стр. 58-59
174. The evolution of Montenegrin literature through manuscripts and printed books. In: P.E.N. Montenegro: „Montenegro a survey of The Art“, Цетиње, 1992, стр. 43-50
175. *Црнојевића штампарија - истине и тајне*. - У: Празник књиге. Пола миленијума Црнојевића штампарије 1494-1994. Београд, 1993, стр. 35-44
- 175а. „Међу свима као да сам сâм“. - У: Манојло-Мањо Вукотић, Црна Гора себе разговара. Збирка пјесама посвећених Црној Гори. Београд 1993, стр. 18-21
- 175б. *Поговор*. - У: Огњен Радуловић, *Веома тамна ноћ*. Београд 1994, стр. 97-100
- 175в. *Чудесна чаролија: Огњен Радуловић, „Веома тамна ноћ“*, УП Културни центар Бар, 1994. године. - Монитор, V/1994, бр. 172, 4. II, стр. 39
Приказ романа.
- 175г. *Књига о књизи*. - У: Др Душан Ј. Мартиновић, *Луча тамом обузета*. Библиолошки есеји. Цетиње 1994
Предговор/ стр. 5-6.

II-4. Позориште • Балет • Музика • Ликовна умјетност

176. „*Цврчак на огњишту*“ од Дикенса (у Народном позоришту НР ЦГ). - Побједа, Цетиње, 1947, 19. јануар, бр. 3, стр. 6
177. *Гостовање војвођанског позоришта у Црној Гори*. - Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 4-5, стр. 285

178. *О сценским могућностима „Горског вијенца“*. - Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 6, стр. 339-346

179. *Најновија прерада „Горског вијенца“, Сплит, 1947.* - Стварање, Цетиње, II/1947, бр. 6, стр. 368

180. *О неким проблемима позоришта код нас*. - Побједа, Цетиње, 1947, 19. септембар, бр. 64, стр. 6

181. *„Младост отаца“ од Б. Горбатова* - Омладински покрет, Цетиње, 1947, бр. 10, стр. 6

182. Вече поезије, премијера 4. фебруара 1947, у Народном позоришту НР ЦГ, на Цетињу, у извођењу позоришног ансамбла и уз судјеловање чланова КУД „Јован Томашевић“, аутор позоришног сценарија, који је шапирографисан

183. *О совјетском позоришту*. - Побједа, Цетиње, 1947, 25. октобар, бр. 78, стр. 6

184. *[Аутор већине непотписаних текстова у информативном листу Народног позоришта НР ЦГ]*. - Позориште, Цетиње, I/1947, бр. 1-2; II/1948, бр. 1-2,3,4

184а. *Поводом приказивања филма „Диктатор“: О Чарл Чаплину*. - Побједа, V/1948, 45, 22. II, 6-7. Потпис: Р. Ђ.

185. *Кроз наше позориште*. - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 1-2, стр. 82-85.

Аутор приказа представе Народног позоришта НР ЦГ „Комшана“, који је објављен у оквиру наведеног чланка, потписаног од стране уредништва, због неких других дјелова чланка чији се аутор Марко Кажих тада нашао у притвору.

186. *„Васја Жељезова“ од М. Горкога* - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 3, стр. 160-162

187. *„Без кривице криви“ од А. Н. Островског*. - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 4-5, стр. 261-263

188. *„Шума“ од Островског*. - Стварање, Цетиње, III/1948, бр. 11-12, стр. 561-564

189. *Такмичење деветнаест драмских група и секција на Смотри*. - Стварање, IV/1949, бр. 5-8, стр. 265-267

190. *Искуства са Друге културно-умјетничке смотре. Такмичење 19 драмских група и секција* - Побједа, Цетиње, 1949, 24. јул, бр. 176, стр. 5-6

191. *„Дундо Мароје“*. - Стварање, Цетиње, IV/1949, бр. 9-10, стр. 342-344

192. *„Зона Замфирова“*. - Побједа, Цетиње, 1949, 6. новембар, бр. 266, стр. 5

193. *„Зона Замфирова“*. - Стварање, Цетиње, IV/1949, бр. 9-10, стр. 344-346

194. *Поводом конкурса за најбољу једночинку*. - Стварање, IV/1949, бр. 11-12, стр. 414-415

195. *Осврт на двије приредбе на Цетињу*. - Просвјетни рад, Цетиње, I/1949, бр. 3, стр. 6

196. *Прва представа Которског позоришта („Родитељски дом“, В. Катајева)*. - Просвјетни рад, Цетиње, I/1949, бр. 5, стр. 6

197. *Рад на отварању умјетничке галерије на Цетињу*. - Побједа, Цетиње, 1949, 6. новембар, бр. 266, стр. 5

198. *Гостовање Которског позоришта на Цетињу*. - Стварање, Цетиње, V/1950, бр. 3-5, стр. 169-170
199. *О споменицима владици Раду*. - Побједа, Цетиње, 1951, 28. јануар, бр. 24, стр. 5-6
200. *Музичке обраде мотива из „Горског вијенца”*. - Побједа, Цетиње, 1951, 18. фебруар, бр. 42, стр. 5-6
201. *О неким приказивањима „Горског вијенца”*. - Побједа, Цетиње, 1951, 25. март, бр. 72, стр. 5-6
202. *О неким приказивањима „Горског вијенца”*. - Стварање, Цетиње, VI/1951, бр. 7-8, стр. 513-518
203. *Музичке обраде мотива из „Горског вијенца”*. - Стварање, Цетиње, VI/1951, бр. 7-8, стр. 518-521
204. *О неким сликарима извањцима у Црној Гори у XIX вијеку*. - Побједа, Цетиње, 1951, 7. септембар, бр. 36, стр. 4-5
205. *Покушај приказивања „Горског вијенца” у Рисну 1851. године*. - Побједа, Цетиње, 1951, 23. септембар, бр. 224, стр. 4
206. *Нови подаци о покушају приказивања „Горског вијенца”*. - Стварање, Цетиње, VI/1951, бр. 12, стр. 768-772
207. *Изложба тројице младих сликара*. - Побједа, Цетиње, 1951, 7. децембар, бр. 287, стр. 2. Потпис: Р. Ђ.
Ана Пријића, Гојка Беркуљана и Бранка-Фила Филиповића.
208. *Изложба Милоша Вушковића*. - Стварање, VII/1952, бр. 12, стр. 753-754
209. *„Без трећег” од Милана Беговића*. - Стварање, Цетиње, VII/1952, бр. 12, стр. 755-756
210. *„Човјек који није постојао” од Јосипа Леша*. - Стварање, Цетиње, VIII/1953, бр. 4, стр. 205-206
211. *Животно дјело Трипа Кокоље*. - Стварање, Цетиње, VIII/1953, бр. 4, стр. 221-223
212. *Двије испитне представе у црногорском позоришту („Дом Бернарде Албе” и „Истина је мртва”)*. - Стварање, Цетиње, IV/1954, бр. 3, стр. 189-192
213. *Изложба Александра Пријића*. - Стварање, Цетиње, IX/1954, бр. 5, стр. 331-332
214. *Велики глумци на сцени „Зетског дома”*. - Стварање, Цетиње, X/1954, бр. 7-8, стр. 465-467
215. *Изложба Тројице (А Пријић, Г. Беркуљан, Ф. Филиповића)*. - Стварање, Цетиње, X/1955, бр. 4, стр. 240-241
216. *„Бранко”, прво подгоричко пјевачко друштво*. - У: Музичка енциклопедија Југославенског лексикографског завода, Загреб, 1958, том 1, стр. 192
217. *Црногорска војна музика*. - У: Музичка енциклопедија Југославенског лексикографског завода, Загреб, 1958, том 1, стр. 305
218. *De Sarno San Giorgio, Dionisio*. - У: Музичка енциклопедија Југославенског лексикографског завода, Загреб, 1958, том 1, стр. 339 (са Јованом Милошевићем)
219. *Homcn, Antun*. - У: Музичка енциклопедија Југославенског лексикографског завода, Загреб, 1958, том 1, стр. 673 (са Јованом Милошевићем)

220. Химна. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1959, том 4, стр. 4
221. *Дјело Трипа Кокољића*. - У: „Споменица у част Трипа Кокољића 1661-1713”, Котор - Пераст, 1962, стр. 21-24
222. *Дилеме око јубилеја. Колико је старо црногорско позориште?*. - Побједа, Титоград, 1970, 8. новембар, бр. 2976, стр. 8. Потпис: С. Б.
223. *О Шћепану Малом и Балшићима. - Четири позоришна дјела, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (I)*. - Стварање, Титоград, XXVIII/1973, бр. 6, стр. 761-766
224. *О Шћепану Малом. Једна историјска комедија. Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (II)*. - Стварање, Титоград, XXXVIII/1973, бр. 7, стр. 939-947
225. *О драматизацијама и сценским изведбама по Љубиши. Црна Гора у драмама и филмама Црногораца и извањаца (X)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 12, стр. 1591-1595
226. *Ка изналажењу црногорске народне драме. Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (XIII)*. - Стварање, Титоград, XXX/1975, бр. 10, стр. 1431-1435
227. *Грађа о сценском стваралаштву. Црна Гора у драмским текстовима писаца извањаца до 1941. године (I)*. - Стварање, Титоград, XXX/1975, бр. 11, стр. 1603-1613
228. *Драмско стваралаштво до 1941. Грађа за драмску и позоришну библиографију Црне Горе (2)*. - Стварање, Титоград, XXXI/1976, бр. 1, стр. 109-131
229. *Допуна сценском стваралаштву Црне Горе и о Црној Гори*. - Стварање, Титоград, XXXII/1977, бр. 12, стр. 1755-1760.
230. *Неколико података - првих по времену (I Први филмски кадрови с људима из Црне Горе, и око тога; II Умјетнички радови о Шћепану Малом; III Мане Петровић - први указни редитељ у Црној Гори)*. - Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, Титоград, 1981, књига 3, стр. 93-111
231. *Позориште*. - У: „Црна Гора, Чернгория, Montenegro”, Титоград - Нови Сад, 1981, стр. 161-177
- Култура и умјетност
232. *Првијенац црногорског театра*. - Побједа, Титоград, 1982, 4. децембар, бр. 6106, стр. 11
- О Ману-Ману Петровићу
233. *Позориште*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 141-144
234. *Дедић, Мирослав*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 401
235. *Примјери узајамности и слоге*. - Побједа, Титоград, 1985, 30. март, бр. 6939, стр. 11
- О реакцији албанске публике на представи Лехарове „Веселе удовине”, 1911.
236. *Свједочанство о развоју и судбини*. - Побједа, Титоград, 1985, 1. јун, бр. 7000, стр. 11
- О Зетском дому и његовом позоришту.
237. *Историјски континуитет и поглед у будућност (поводом отварања Ликовне галерије у Даниловграду)*. - Побједа, Титоград, 1985, 23. јул, стр. 5
238. *Тин Ујевић драматург Зетског позоришта*. - Побједа, Титоград, 1985, 3. август, бр. 7063, стр. 10

239. *Позоришна гласила у Црној Гори*. - Стварање, Титоград, 1985, бр. 10, стр. 1197-1201

240. *Театар Под Бријестом*. - Побједа, Титоград, 1985, 12. октобар, бр. 7133, стр. 10

241. *Трагом заборављене пјесме (одломак из чланка „Чевска игра ће-клићких сватовах“)*. - Побједа, Титоград, 1985, 23. новембар, бр. 7175, стр. 10

242. *Галерија љепоте под отвореним небом*. - Девети децембар, Даниловград, 1985, 9. децембар, стр. 11

243. *Књига - производња и промет у Црној Гори*. - Стварање, Титоград, 1985, бр. 7, стр. 738-743

244. *О театру у „У Причањима Вука Дојчевића“*. - Побједа, Титоград, 1986, 4. јануар, бр. 7213, стр. 11

245. *Креативна етапа*. - У: Сретен Перовић „Дарови сцене“. - Титоград, 1986, стр. 7-8

Предговор збирци чланака.

246. *Дарови сцене*. - Побједа, Титоград, 1986, 5. април, бр. 7304, стр. 14

247. *Редитељ указом*. - Побједа, Титоград, 1986, 1. фебруар, бр. 7241, стр. 14

О Ману Петровићу.

248. *Позориште високог реномеа (О Зетском дому)*. - Побједа, Титоград, 1986, 15. март, бр. 7283, стр. 13

249. *„Чевска игра ћеклићких сватовах“*. - Овдје, Титоград, фебруар 1987, бр. 213, стр. 11

250. *О театру у XIV причању Вука Дојчевића*. - Стварање, Титоград, 1987, бр. 3, стр. 311-312

251. *Позориште „Зетски дом“ (стр. 6-34), Позоришна гласила у Црној Гори (стр. 87-93), „Васја Жељезнова“ М.Горкога (стр. 142-146), „Шума“ Островског (стр. 150-156) и из рецензије на омоту књиге, у: „Савремена драма и позориште у Црној Гори“, Библиотека Стеријино позориште, Драматуршки списи, XVIII, Серија: Савремена драма и позориште у Југославији, Нови Сад, 1987*

252. *Театарски облици испод Бријеста*. - Цетињски лист, 1987, 1. август, бр. 275/276, стр. 12

253. *Сувремена драма о убиству краља Данила*. - Стварање, Титоград, 1988, бр. 8-9, стр. 819-825 (трећи чин ове драме од 826-833)

254. *О необјављеној драми* - „Комедија у очи Госпе“. - Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, књига 8, Титоград, 1988, стр. 205-214 (други чин ове драме од 214-226)

255. *Александар Пријић*. - У: [монографији] „Александар Пријић“, Титоград, 1988, стр. 98-99

256. *Још једна инсценија „Горског вијенца“*. - Стварање, Титоград, 1989, бр. 3, стр. 311-317

257. *Весели игракази Вељка Мандића*. - У: Вељко Мандић „Море до кољена и друге комедије“, Никшић, 1989, стр. 5-10

Предговор књизи драма.

258. *Ипак позоришна стварност*. - Побједа, Титоград, 1988, 28. мај, бр. 8073, стр. 13

О комедијама Вељка Мандића.

259. *Стране цигарете с ликом краља Николе*. - Побједа, Титоград, 1989, 2. септембар, бр. 8534, стр. 11

260. *Емил Кутијаро*. - Билтен Југословенског фестивала филмске режије, Херцег-Нови, бр. 3-4, стр. 4-9, август 1990.

261. *Драмске двојности Николе I и Објешњења*. - У: „Драма и драмски фрагменти Николе I Петровића Његоша”, Цетиње - Титоград, 1990, стр. 447-461, 461-470

262. *1884 - Зетски дом (из рецензије)*. - У: „1884 - година позоришта кроз „Црногорку” и „Глас Црногорца”, од Луке Милуновића, Цетиње 1992, стр. 5-6

262а. *Подсјећање: - пјесници екрана*-Побједа, LI/1994, бр. 10351, I.X, стр. 10

Сјећање на Велимира - Веља Стојановића и Мила Ђукановића.

262б. *О позоришном комаду "Македонац на изборима" из 1921. године*. - У: Црногорско-македонске књижевне, језичке и културне везе. Радови са научног скупа, Титоград, 1. и 2. новембра 1988. ЦАНУ, Научни скупови, књ. 31. Одјељење умјетности, књ. 10. Подгорица, 1994, [107] - 110

Summary.

II-5. Филм • Телевизија • Радио

263. *Омладинска пруга Титоград - Никшић на филму*. - Побједа, VI/1949, бр. 3, 5. I, стр. 6

263а. Филм и филмска индустрија. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 478-479

264. Радио. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1956, том 2, стр. 455

265. Филмовање Црне Горе. - Политика, Београд, 1958, 13. април, бр. 16136, стр. 20

266. *Продубљена тишина*. - Борба, Београд, 1958, 4. март, бр. 61, стр. 1,3 (у филм. додатку, бр. 9)

267. *Филм о Сутјесци*. - Борба, Београд, 1958, 23. јун, бр. 162, стр. [5]

268. *„Има ријеч...”*. - Побједа, Титоград, 1958, 15. јун, бр. 25, стр. 8. Потпис Р. са сликом Р. Ђуровића

Интервију о филмским проблемима.

269. *Растањак (поводом смрти Велимира Стојановића)*. - Филмска култура, Загреб, 1959, бр. 13, стр. 11-12

270. *Биљешке с предавања и семинара из Филмске сценаристике (скрипта)*, Центар за стручно оспособљавање филмских радника, Београд, 1962, 34 стр.

271. *Филмски сценарио, I и II дио*, шапирографисана скрипта, Катедра за драматургију Факултета драмских уметности, Београд, 1965, 150 стр. (и неколико допуњених издања)

272. *О проблемима екранизације књижевних дјела (избор текстова и поговор)*, Институт за филм, Београд, 1969, 57 стр.

273. *Andelo D' Aleksandro*, Телевизијски сценарио, Београд, 1970, 161 стр. (писац поговора, односно рецензије)

274. *М. Казнев, Растањак, сценарио*, Београд, 1971, писац поговора и напомене (стр. 96-98)

Шапирографисано издање.

275. *Филмска драматургија на Катедри за драматургију*. - У алманаху: „20 година Академије за позориште, филм, радио и телевизију”, Београд, 1971, стр. 49-58

276. *Седам филмских термина (радио-драма, ТВ драма, филмски сценарио, филмска прича, филмски сценарио, филм)*, Катедра за драматургију Факултета драмских умјетности, Београд, 1971, стр. 16 (шапирографисано)

277. *Црна Гора и Ерих фон Штрохајм, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (III)*. - Стварање, Титоград, XXVIII/1973, бр. 11, стр. 1393-1397

278. *Владимир Ђ. Поповић - први црногорски синеаст, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (IV)*. - Стварање, Титоград, XXVIII/1973, бр. 12, стр. 1491-1505

279. *Прилог уз чланак „Владимир Ђ. Поповић - први црногорски синеаст”, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (V)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 1, стр. 79

280. *Филмови о Његошу, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (VI)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 2, стр. 211-212

281. *Ријеч уочи снимања филма „Лажни цар”, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (VII)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 3, стр. 361-366

282. *Грађа о ТВ серији „Црна Гора”, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (VIII)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 4, стр. 515-524

283. *Први награђени филмови црногорске продукције, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (IX)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 5-6, стр. 655-656

284. *Ко је Михаило Ивановић Вавић?, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (X)*. - Стварање, Титоград, XXIX/1974, бр. 9, стр. 1121-1127

285. *Закон Црних Брда, први страни филм читав снимљен у нашој земљи: у Црној Гори, Црна Гора у драмама и филмовима Црногораца и извањаца (XI)*. - Стварање, Титоград, XXX/1975, бр. 2, стр. 293-300

286. *Л. Херман, Сценарио за филм и телевизију, Београд, 1976 (писац поговора, односно рецензије, стр. 221-222)*

287. *Приступ теми, Народна легенда, Легенда као повод, Ауторски став и иновација, Универзалне истине и вриједности, у коауторском сценарију „Антицар или Легенда о Шћепану Малом”, „Јадран филм”, Загреб, 1977, стр. 1-3*

288. *Филмски ентузијаст Мирко М. Драговић - Филмограф, Београд, III/19878, бр. 9, стр. 85-87*

289. *М. Хулке, Писање за телевизију, Београд, 1978. (писац поговора, стр. 179-180)*

290. *Педи Чајевски, Предговор и поговори ТВ драма, Београд, 1979, (писац биљешке о аутору, стр. 62-64)*

290а. *Теме за пријемне испите на Групи за драматургију од школ. 1968/69. године до шк. 1977/78. године*. - Филмограф, Београд, 1979, 7, 17

291. *Филм хоће цијелог човјека - Побједа, Титоград, 1980, 12. јануар, бр. 5061, стр. 11 (интервју)*

Са фотографијом Р. Ђуровића.

292. *Биљешке уз „Пролетерску правду”. - Стварање, Титоград, XXXV/1980, бр. 12, стр. 1462-1466*

- Коментар уз филмски сценарио Михаила Лалића, објављен у истом броју „Стварања“.
293. *Филм (производња, промет, приказивање), РТВ, Библиотеке, Грађа за енциклопедијске чланке о Црној Гори и Црногорцима (II)*. - Стварање, Титоград, XXV/1980, бр. 8-9, стр. 1075-1085
294. *Наставни план и програм главног предмета Филмски и ТВ сценарио*. - У: „Наставни план и програм Групе за драматургију Факултета драмских уметности у Београду, (позориште, филм, радио и ТВ)“, Београд, 1980, стр. 25-47 (аутор и напомена за главне предмете: Драматургија и Филмски и ТВ сценарио)
295. *Кинематографија*. - У: „Црна Гора, Чернгория, Montenegro, Култура и умјетност“, Титоград, 1981, стр. 177-187
296. *Пол Елијад, Како написати и продати сценарио*, Београд, 1982 (- аутор поговора и биљежака, са Предрагом Голубовићем, стр. 138-139)
297. *Црна Гора и кинематографија (грађа за историју југословенског филма)*. - Филмска култура, Загреб, XXVI/1982, стр. 138-140; 275-281
298. *Филмски сценарио*. - У хрестоматији Петрита Имамија: „Филмски сценарио у теорији и пракси“, Београд, 1983, књ. II, стр. 77-79 и стр. 105-107
299. *Радио и телевизија*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб, 1984, том 3, стр. 48-49
300. *Филм*. - У: Енциклопедија Југославије, Загреб 1984, том 3, стр. 144-145
301. *Принц Црне Горе (Le Prince du Monténégro)*, нови краткометражни филм о Његошу. - Побједа, Титоград, 1985, 19. јануар, стр. 9
302. *Дејан Косановић, „Почети кинематографије на тлу Југославије 1896-1918“*, Београд, 1985. (писац предговора Р. Ђуровић, стр. 9-10)
303. *Стваралачке споне синеаста*. - Побједа, Титоград, 1985, 29. септембар, стр. 10
- О везама црногорских и македонских филмских радника.
304. *Кинематографија*. - Филмска енциклопедија, Загреб, 1986, том I, стр. 631-633
305. *Први филмски кадрови с људима из Црне Горе. Почело се - свадбом (1)*. - Побједа, Титоград, 1988, 27. јануар, бр. 7236, стр. 7.
306. *Први филмски кадрови с људима из Црне Горе. Покретна свадба (2)*. - Побједа, Титоград, 1986, 26. јануар, бр. 7237, стр. 8.
307. *Јединствени лик и његово доба* - Побједа, Титоград, 1986, 10. мај, бр. 7337, стр. 13
- Предлог за дугометражни играни филм о Његошу, с Предрагом Голубовићем и Влатком Ђилићем.
308. *Мојковачка битка на екрану*. - Побједа, Титоград, 1986, 31. мај, бр. 7358, стр. 12
309. *Краљев унук - синеаст*. - Побједа, Титоград, 1986, 6. септембар, бр. 7456, стр. 11
310. *Лијепа Отеро и црногорски принц*. - Стварање, Титоград, 1986, бр. 4, стр. 501-504
311. *Херцег-Нови и филм*. - Билтен 1. југословенског фестивала филмске режије, Херцег-Нови, бр. 7, 13. августа 1987, стр. 5-7
312. *Херцег-Нови и филм (I)*. - Побједа, Титоград, 1987, 17. августа, бр. 7795, стр. 7

313. *Магија природе и умјетности*. - Побједа, Титоград, 1987, 18. августа, бр. 7796, стр. 9

Поводом првог југословенског фестивала филмске режије у Херцег-Новом.

314. *Стваралачка сарадња македонских и црногорских синеаста* - У: „Књижевно-културните врски помеђу Македонците и Црногорците од најстарији времена до данас”, издање МАНУ, Скопје, 1987, СТР. 67-75

Такође и сепарат.

315. *Опет Лијепа Отеро и књаз Никола*. - Стварање, Титоград, 1988, бр. 7, стр. 669-670

316. *Опет Лијепа Отеро и књаз Никола*. - Побједа, Титоград, 1988, 16. јул, бр. 8122, стр. 11

317. *Први подаци о „Ловћен филму” (I)*. - Побједа, Титоград, 1989, 22. март, бр. 8359, стр. 12

Поводом 40 година кинематографије у Црној Гори

318. *Покретни биоскоп „Ловћен” (II)*. - Побједа, Титоград, 1989, 23. март, бр. 8370, стр. 10

Поводом 40 година кинематографије у Црној Гори

319. *Четири „златне арене” Александра Секуловића* - Побједа, Титоград, 1989, 6. мај, бр. 8415, стр. 13

320. *Четири „златне арене” Александра Секуловића*. - Билтен 3. Југословенског фестивала филмске режије, Херцег-Нови, 1989., бр. 1

321. *Краљ Никола на филму*. - Побједа, Титоград, 1989, 19. августа, бр. 8520, стр. 10

322. *Краљ Никола - први глумац* - У: „Повратак краља Николе”; издање „Југословенске ревије” и титоградске „Побједе”, Београд, 1989, стр. 44-45

323. *Поговор књижице есеја Слободана Новаковића „Филм као метафора”*, Београд, 1990, стр. 127-128

324. *Прва награда - љубав, интервју о филмским проблемима* - Билтен 38. Фестивала југословенског документарног и краткометражног филма, Београд, 28-31 март 1991, бр. 2, стр. 3

325. *О кину у Новом*. - Билтен 5. југословенског фестивала филмске режије, 6-11. август 1991, бр. 2, стр. 12-14

326. *О Цетињу*. - Цетињски лист, 1992, 14. септембра, бр. 362, стр. 1

Уводник специјалног издања.

327. *Херцег Нови на филму*. - Билтен 6. југословенског фестивала филмске режије, бр. 1, август 1992, стр. 12-14

II-6. Филмски сценарио (штампани)

328. *Први сусрет (одломак из сценарија за дугометражни играни филм „Лажни цар Шћепан Мали”)*. - Стварање, Цетиње, IX/1954, бр. 9, стр. 526-535

329. *У ноћи. (Одломак из сценарија „Лажни цар Шћепан Мали”)*. - Побједа, Цетиње, 1. јануар 1955, бр. 1, стр. 13

330. *У ноћи (одломак из сценарија „Лажни цар Шћепан Мали”)*. - Јединство, Приштина, 13. јануар 1955

331. *Сиве вертикале (одломак из сценарија)*. - Сусрети, Титоград, V/1957, бр. 5, стр. 371-382

332. *Сам са собом, сценарио за кратки филм.* - Побједа, Титоград, 1957, 13. јул, бр. 29, стр. 12

333. *Боле и еснафлије (одломак из сценарија за дугометражни играни филм „4 км на сат“).* - Побједа, Титоград, 1957, 29. новембар, бр. 49, стр. 11

334. *Рафтаија* - Сусрети, Титоград, V/1957, бр. 5, стр. 371-382

Одломак из сценарија „4 км на сат“.

335. *Југо, сценарио за краткометражни филм.* - Стварање, Цетиње, XII/1957, бр. 12, стр. 933-939

336. *4 км на сат (одломак из сценарија).* - Вјесник, Загреб, 1958, 12. децембар, бр. 4356, стр. 5

337. *4 км на сат, сценарио за дугометражни играни филм.* - Филмска култура, Загреб, 1958, бр. 1, стр. 45-70

338. *Романса, сценарио за кратки играни филм.* - Сусрети, Титоград, VII/1959, бр. 12, стр. 970-976

339. *Мртви град, сценарио за кратки документарни филм.* - Филмска култура, Загреб, 1959, бр. 13, стр. 62-66

340. *4 км на сат (одломак).* - У: Б. Белан „Сценарио - што и како“, Загреб, 1960, стр. 114

341. *Филм „Голо срце“ Црна Гора је одувјек била захвално тле за умјетника.* - Побједа, Титоград, 1960, 29. мај, бр. 22, стр. 14; 5. јун, бр. 23, стр. 12

Одломак сценарија за дугометражни играни филм.

342. *Велики дерби, сценарио за дугометражни документарни филм.* - Филмска култура, Загреб, 1961, бр. 23, стр. 32-57

343. *Козара, превод сценарија за истоимени коауторски филм (Стеван и Вељко Булајић).* - Зарубежне киносценарији, Москва, 1966, стр. 125-177

344. *Ритам филма - ритам револуције.* - Одјек, Сарајево, 1969, бр. 23-24 (децембар), стр. 14-15, 23-24

Из сценарија филма „Битка на Неретви“ (одломак из сценарија, у коауторству - С. и В. Булајић).

346. „Битка на Неретви“ (одломак из коауторског сценарија). - У: П. Љубојев: „Филмска читанка“, Сарајево, 1970, стр. 91-95

347. *Битка на Неретви (одломак из коауторског сценарија).* - У: Р. Мунитић: „Живјеће овај народ, југословенски филм о револуцији“, Загреб, 1974, стр. 106-111

348. *Уткани токови, Сценарио за кратки документарни филм.* - Стварање, Титоград, XXI/1974, бр. 5-6, стр. 656-658

349. *Антицар или легенда о Шћепану Малом (одломак из сценарија, у коауторству, „Човјек кога треба убити“).* - Могућности, Сплит, 1977, бр. 8-9, стр. 1006-1015

350. *Сценарио за филм и сценарио о 13. јулу.* - Побједа, Титоград, 1978, 13. јул, бр. 4522, стр. 15

Одломак под насловом „Улазак окупатора“ из коауторског сценарија са Вукашином Мићуновићем, Пунишом Перовић, Радомиром Шарановићем и Милом Ђукановићем.

351. *И метак је за људе. (Одломак из сценарија за филм „13. јул“).* - Приморске новине, Будва, 1980, 10. јул, бр. 174, стр. 8-9

352. *Пуцњи отпора, устанак за слободу.* - Побједа, Титоград, 1980, 13. и 14. јул, бр. 5247, стр. 14

Одломак из сценарија, у коауторству, под насловом „Тринаестојулски устанак“.

353. *Маслине на вјетру*. - Титоградска трибина, 1986, 30. април, бр. 1275, стр. 5

Сценарио за кратки филм.

II-7. Филмски и тв сценарио (шапирографисана издања)

354. *Шћепан Мали*, сценарио и књига снимања (Велимир Стојановић), „Ловћен филм”, Херецг-Нови, 1954, стр. 121

355. *Зле паре*, сценарио за дугометражни играни филм, „Ловћен филм”, Будва, 1955, стр. 102

356. *Зле паре*, сценарио и књига снимања (Велимир Стојановић), „Ловћен филм”, Београд, 1957, стр. 201

357. *Сиве вертикале (4 км на сат)*, сценарио и књига снимања (Велимир Стојановић), „Авала филм”, Београд, 1957, стр. 221

358. *Сапро Мамула*, сценарио и књига снимања (Велимир Стојановић), „Авала филм”, Београд, 1959, стр. 256

359. *Козара*, коауторски сценарио (Стеван и Вељко Булајић) и књига снимања (Вељко Булајић), „Босна филм”, Сарајево, 1962, стр. 261

360. *Црна Гора*, сценарио за документарну ТВ серију, у седам епизода (коауторство: Стеван и Вељко Булајић), Будва 1971, стр. 185 (Увод 1-15; Текст за најавну шпицу 16-19; сторије: 1) „Цетиње - Ловћен - Његош”, 2) „Љубав”, 3) „Смрт и радост”, 4) „Природа”, 5) „Рад”, 6) „Стваралаштво”, 7) „Најезде и отпори”

361. *Шћепан Мали*, синопсис, сценариј и књига снимања, I верзија коауторског сценарија (Бруно ди Ђеромино) за филм Вељка Булајића „Човјек кога треба убити”, „Јадран филм”, Загреб, 1976, стр. 205

362. *Антицар или Легенда о Шћепану Малом*, сценарио о коауторству, „Јадран филм”, Загреб, 1977. стр. 152

II-8. Филмски и тв сценарио - аутор, коаутор или сарадња

А) Краткометражни, дугометражни документарни филмови и кратко играни филмови

363. Његош, „Ловћен-филм”, 1951 (коаутор)

364. У славу Његоша, „Ловћен-филм”, 1951 (коаутор)

365. Тјело Трипа Кокоља, „Ловћен-филм”, 1952.

366. Мртви град, „Ловћен-филм”, 1952.

367. Заточници мријет навикнути, „Ловћен-филм”, 1953.

368. Уткани токови, „Ловћен-филм”, 1954.

369. Наша тамновања, „Ловћен-филм”, 1954.

370. Црном Гором, „Дунав-филм”, 1957.

371. Југо, „Авала-филм”, 1959.

372. Заштићене бразде, „Славија-филм”, 1959. (коаутор)

373. Град на Нишави, „Славија-филм”, 1960.

374. Ветар и ветрењаче, „Филмске новости”, 1961.

375. Металац, „Дунав-филм”, 1961.

376. Руковет, „Славија-филм”, 1961.

377. Конавока, „Славија-филм”, 1962.

378. Ругово, „Ловћен-филм”, 1962.
379. Ужичка Република, „Застава-филм”, 1963.
380. Скопје '63, „Јадран-филм”, 1964. (коаутор)
381. Смрт фашизму - слобода народу, „Застава-филм”, 1962.
382. Шпанија наше младости, „Застава-филм”, 1967. (коаутор)
383. На пробе, „Дунав-филм”, 1970.
384. Путеви храбрости, „Застава-филм”, 1972. (коаутор)
385. Страх, „Застава-филм”, 1972. (коаутор)
386. Тито - врховни командант, „Застава-филм”, 1972. (коаутор)
387. Више од братства, „Застава-филм”, 1974. (коаутор)
388. Црвена ружа за..., ФРЗ, „Филмски студио”, 1976. (коаутор)
389. Обавезујем се, „Застава-филм”, 1977. (коаутор)
390. Да се не понови, „Дунав-филм”, 1977. (коаутор)
391. Црвени универзитет (Кадрови револуције), „Застава-филм”, 1982. (сарадња)
392. Град цвијећа и отпора (600 година Херцег-Новог), ФРЗ, 1982. (сарадња)
393. Капетан Рива, „Зета-филм”, 1985. (коаутор)
394. Како сачувати град (Котор - свјетска баштина), „Зета-филм”, 1988. (коаутор)
395. Његош на филму, РТВ Титоград, 1988. (коаутор)

Б) Дугометражни играни филмови и ТВ серије

396. Лажни цар, „Ловћен-филм”, 1955.
397. Зле паре, „Ловћен-филм”, 1956.
398. 4 км на сат, „Авала-филм”, 1959.
399. Сапро Матула, „Авала-филм”, 1959.
400. Козара, „Босна-филм”, 1962. (коаутор)
401. Проверено, мина њет, „Ловћен-филм”, Студио „Довженко”, 1965. (коаутор)
402. Поглед у зеницу сунца, „Јадран-филм”, 1966.
403. Битка на Неретви, Удружени произвођачи, 1969. (коаутор)
404. Први сплитски одред, „Адриа-филм”, 1972. (коаутор)
405. Веља вода, Умиру и љубави, Најезде и отпори, три реализоване епизоде од седам документарне ТВ серије „Црна Гора”, Студио Титоград, 1972/73 (коаутор)
406. Црвени удар, „Косово-филм”, ФРЗ „Авала-филм”, 1974. (коаутор)
407. Човјек кога треба убити, „Јадран-филм”, Студио Титоград, 1979. (коаутор)
408. Тринаести јул, „Зета-филм”, РТВ Титоград, 1982. (коаутор)
409. Сезона мира у Паризу, ФРЗ, 1981. (сарадња)
410. Добровольци, „Зета-филм”, 1986. (сарадња)
411. Тринаести јул, играна ТВ серија у пет епизода, РТВ Титоград, 1982. (коаутор)
412. Повратак на Медун, ТВ дугометражни документарни филм, ТВ Београд, Титоград, 1989. (коаутор)

413. Преци и потомци, дугометражни документарни филм, „Зета-филм”, Монтех, 1991. (сарадња)
 414. 175 година Вучедолске битке, дугометражни ТВ документарни филм, ТВ Београд, 1992. (сарадња)
 415. Посљедњи поход, Алма-Ата, Казахстан, 1992. (сарадња)

*II-9. Спикерски (коментаторски) текстови за
 документарне филмове и тв епизоде и серије
 (којима није сценарист)*

416. Бар, „Ловћен-филм”, 1953.
 417. Камен и море, „Ловћен-филм”, 1953.
 418. Каменом заробљени, „Ловћен-филм”, 1959.
 419. Кок пр кок, „Ловћен-филм”, 1961.
 420. Пјесма о сужњу, филмска трилогија, II сторија: „Сан над безда-
 ном”, „Ловћен-филм”, 1954.
 421. Споменик на Ловћену, „Ловћен-филм”, 1957.
 422. Невјеста Јадрана, „Авала-филм”, 1957.
 423. Школа Владимир, „Ловћен-филм”, 1951.
 424. Град од десет љета, „Ловћен-филм”, 1958.
 425. Скендербег, „Косово-филм”, „Авала-филм”, 1968.
 426. Трагом Црнојевића Штампарије, ФРЗ, 1971.
 427. Умир крви, „Авала-филм”, 1971.
 428. Доказ, „Застава-филм”, 1972.
 429. Капетан Рива, „Зета-филм”, 1985.
 430. Цетиње Црне Горе, „Зета-филм”, 1985.
 431. Часно знамење (црногорске заставе и барјактари), „Зета-филм”,
 1988.
 432. Црна Гора XX вијека у филмским документима, РТВ Титоград,
 ТВ документарна серија у десет епизода (емитоване на југословенском ТВ
 програму, почев од 12. јануара 1990. године)
 433. Туђинци и извањци о Црној Гори, РТВ Титоград, ТВ документар-
 на серија у седам епизода („Црна Гора у дјелима наших и страних умјетни-
 ка до 1918”, „Страни и домаћи путописци о Црној Гори до 1918”, „Научна
 истраживања Црне Горе до 1918”, „Књижевни ствараоци, домаћи и страни
 о Црној Гори до 1918”), приказана од 16. јула до 27. априла 1991. године
 434. Ловћенске виле, ТВ Црне Горе, ТВ документарна емисија, емито-
 вана 3. фебруара 1992.
 435. Гласовити црногорски јунаци свога доба, први дио ТВ серије од
 седам епизода, ТВ Црне Горе, 1993, ТВ Црне Горе, ТВ Србије, емисије од 14.
 маја до 25. јуна 1993. године.

III ЛИТЕРАТУРА О Р. ЂУРОВИЋУ (општа)

1. ТОКИН, Бошко-Лукић, Владета: *Филмски лексикон*, Нови Сад, 1953.
2. *Мала енциклопедија, „Просвета”*, Београд, том I, стр. 415
3. БЕЛАН, Бранко: *Сценариј - што и како*, Загреб, 1960, стр. 113, 115
4. БРЕНК, Франце: Нацрт повијести југословенског филма, у: Georges Sadoul, *„Повијест филмске умјетости”*, Загреб, 1962, стр. 393-443
5. ЛУКИЋ, Владета, Аутори, глумци, филмови..., Београд, 1963, стр. 54
6. БЕЛАН, Бранко, *Сјај и биједа филма*, Загреб, 1966 (са прегледом повијести југословенског филма)
7. *Двадесет година Академије, филм, радио и телевизију*. Алманах. Уметничка академија у Београду, Београд, 1971, стр. 188
8. ЧУБЕЛИЋ, Твртко: *Књижевни лексикон, основни теоријско-књижевни појмови и библиографске биљешке о писцима*, Загреб, 1972, стр. 130
9. ВОЛК, Петар: *Сведочење, хроника југословенског филма 1945-1970*, 2 дио, Београд, 1975, стр. 65, 78-80, пг. 167
- 9а. РАДОВИЋ, Вељко: Ратко Ђуровић човјек идеја и акције (поводом шездесетогодишњице живота). - *Побједа*, XXXI/1975, бр. 3377, II.I, стр. 10
10. МУНИТИЋ, Ранко: *Те слатке филмске лаже...*, Београд, 1977, „Личности”, стр. 78-87
11. ЧОЛИЋ, Милутин: *Рат, револуција, екран*, Загреб, 1977.
12. *Лексикон писаца Југославије*, II том, Матица српска, Нови Сад, 1979, стр. 80-81
13. ОСТОЈИЋ, Стево: *Лијепи горки филм*, Загреб, 1979.
14. ИМАМИ, Петрит: *Библиографија домаћих и страних сценарија објављених у Југославији 1945-1980*, Београд, 1981.
15. ВОЛК, Петар: *Преиспитивање*, Београд, 1983, стр. 164-169
16. ВОЛК, Петар: *Савремени југословенски филм*, Београд, 1983.
17. *Енциклопедија Југославије*, том 3, Загреб, 1984, стр. 751-752
18. *Билтен лексикографског завода Црне Горе*, Титоград, 1984, бр. 2, стр. 58
19. *Мала енциклопедија, „Просвета”*, Београд, 1986, том I, стр. 706 (IV издање)
20. *Филмска енциклопедија, том I*, Загреб, 1986, стр. 343
21. ВОЛК, Петар: *Историја југословенског филма*, Београд, 1986, стр. 183, 194, 352, 353, 357, 360, 370, 380, 477-479, 487
22. РАЦКОВИЋ, Никола: *Прилози за лексикон црногорске културе*, Цетиње, 1987, стр. 64
23. *Ко је ко у Србији*, [лексикон], Београд, 1991, стр. 122
24. *Филмографија југословенског филма 1945-1965*, Београд, 1970 - 24 јединице
25. *Филмографија југословенског филма 1966-1970*, Београд, 1974 - 4 јединице
26. *Филмографија југословенског филма 1971-1975*, Београд, 1980 - 7 јединица

27. Филмографија југословенског филма 1976-1980, Београд, 1982 - 4 јединице

28. Филмографија југословенског филма 1981-1985, Београд, 1988 - 1 јединица

29. Филмографија југословенског дугометражног играног филма 1945-1980, Београд, 1981 - 11 јединица

30. Филмографија југословенског дугометражног играног филма 1981-1985, Београд, 1987 - 1 јединица

31. КОСАНОВИЋ, Дејан: *Југословенски филм 1945-1979*, сепарат из „Југословенског прегледа“, Београд, 1979.

32. ПОПОВИЋ, Снежана: *Нико не гине сам, о непознатој драми „Убојство Данила Петровића Његоша“*. - Побједа, Титоград, 1988, 14. мај, бр. 8059, стр. 13

33. *Ко је ко у Црној Гори*, Будва, 1993, стр. 112

34. ВУЈАЧИЋ, Мирко: *Уз 50-годишњицу "Побједе": вријеме почетка (7). Гости "Побједе": разговор са Мирком Вујачићем*. - Побједа, LI/1994, бр. 10379, 29.X, стр. 14

Између осталих, аутор подејча на Р. Ђуровића.

35. КАСТРАТОВИЋ, Гојко: *Филмографија филмова о Црној Гори и црногорске кинематографије 1896-1980*. - Библиографски вјесник, 1994, бр. 1-2, стр. 5 - 101.

РЕГИСТАР РАЗРИЈЕШЕНИХ ИНИЦИЈАЛА, ПСЕУДОНИМА И ШИФАРА

А. З. — ЗАДРИМА, Антон

А. Ј. — ЛУБУРИЋ, Андрија

А. О.-ский — РОВИНСКИ, П. А.

Б—а — ШОБАЈИЋ, Бекица

Б.... а — ШОБАЈИЋ, Бекица

Б. III. — ШОБАЈИЋ, Бекица

Б. Ж. М. — МИЛОЈЕВИЋ, Боривоје

В. — ВАЛТРОВИЋ, Михаило

V. Đé. — ЂУРИЋ, Вељко

В. II. — ПЕТРОВИЋ, Вељко

В. Ц. — ЦАКОВИЋ, Вукоман

Горски — ШОБАЈИЋ, Симо

Д. Б. — МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

Д. М. — МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

Д. Ј. М. — МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

Др Н. М. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.

Доњокрајски — ИВАНИШЕВИЋ, Јошо
Ф.

Ђ. М. — МИРКОВИЋ, Ђорђе

Z — РОВИНСКИ, П. А.

Ј. Ал. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.

Ј. Ациј — МАРТИНОВИЋ, Нико С.

Ј. Ђ. — ЂОНОВИЋ, Јован

Ј. К. — КОПРИВИЦА, Јован К.

Ј. К. К. — КОПРИВИЦА, Јован К.

Ј. К., С. М. — КОПРИВИЦА, Јован &
МИЛОШЕВИЋ, Стево

Јб. Ђ. — ЂИКАНОВИЋ, Љубомир

М. В. — ВУЈОВИЋ, Миланка

М. Д. — ДЕЛИБАШИЋ, Михаило

М. N. — NEDVEDOVÁ, Milada

М. С. — СТОЈОВИЋ, Милан

М. С. Ф. — ФИЛИПОВИЋ, Миленко

М. Штедимлија — МАРКОВИЋ-ШТЕ-
ДИМЛИЈА, Савић

Ми — ИВАНУШИЋ, Милутин

Ми. Ко. — КОСТИЋ, Михаило М.

Мирковић Мирко — ЂУРОВИЋ, Ратко

Н. — РОВИНСКИ, П. А.

Н. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.

Регистри разријешених иницијала, псеудонима и шифара

- Н. М. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Н. С. М. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Н. Дубравић — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Н. Мартинов — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Н. Симонов — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Н. Т., П. Р. — ТАТАР, Нико & РОВИНСКИ, П. А.
Нестор Жучни — ЈОВИЋ, Прока
- О. М. — МИНИЋ, Оливер
О. Ми. — МИНИЋ, Оливер
О. Н. — РОВИНСКИ, П. А.
О. П. — ПЕРОВИЋ, Олга
О. У. — УГРИН, Оливера
- П. К. — КАРАЛИЋ, Предраг
П. М-н — МИЈОВИЋ, Павле
П. Р. — РОВИНСКИ, П. А.
П. С. С. — СРЕЋКОВИЋ, Пантелија
П. Ш. — ШОБАЈИЋ, Петар
Petrinjeusis — МИЛОБАР, Фран
- Р. — ЂУРОВИЋ, Ратко
Р. — РОВИНСКИ, П. А.
Р. Ђ. — ЂУРОВИЋ, Ратко
- П. Ј. — ЈАЛИЋ, Радован
Р. К. — РОВИНСКИ, П. А.
Рц — РОВИНСКИ, П. А.
Р-ц — РОВИНСКИ, П. А.
Р-Ц — РОВИНСКИ, П. А.
Р. Цр. — РОВИНСКИ, П. А.
Р-Ц-ъ — РОВИНСКИ, П. А.
- С. В. В. — ВРЧЕВИЋ, Стево В.
Sis — ШОБАЈИЋ, Симо
Ст. Горски — ЗАРИЋ, Стеван (?)
Т. — ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир Р.
Т. — РОВИНСКИ, П. А.
Т. — ТОМАНОВИЋ, Лазар — Лазо
Т. Ђ. — ЂУКИЋ, Трифун
Т. Н. — НИКЧЕВИЋ, Томица
Тих. О. — ОСТОЈИЋ, Тихомир
Тих. Р. — ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир Р.
- Уч. Б. — БОЉЕВИЋ, Илија, учитељ
- Ш. — ШОБАЈИЋ, Бекица
(Ш) — ШОБАЈИЋ, Бекица
- Х. — МАРТИНОВИЋ, Нико С.
Х. — РОВИНСКИ, П. А.

РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА, НЕРИЈЕШЕНИХ ИНИЦИЈАЛА И ПСЕУДОНИМА

- а. 127
А. 164
А. л. 93
АБДУЛАХ, Осман 29
АЗАДОВСКИЈ, М. К. 32, 34
АЛЕКСАНДРОВ, Александр Иванович 28
АЛЕКСЕЈЕВ, Михаил Павлович 163, 207
АЛЕКСИЋ, Павле 143
АЛИ-Паша 31
АЛКИБИЈАД, 254
АНДРЕОЛА, Франческо 188, 216
АНДРЕ, М. 16
АНДРИЋ, Љубисав 32
АНЂЕЛИЋ, Љубо 202
АНУЧИН Д. Н. 32
АНТКОВЈАК, Алфред 253, 254
АНТОЉАК, Стјепан 157
АРАНИТОВИЋ, Добрило 31-35, 38, 45, 47, 56
АРЕПЉЕВ, Н. 33
АРЕТИНО, Пјетро 254
АРИСТОФАН 254
АРСЕНЬЕВ, К. П. 33
АЦИЋ, Марија 222, 259
БАБОВИЋ-Распоповић, Сенка 55
БАДАЛИЋ, Јосип 194
БАЖОВА, А. П. 33
БАЗАНОВ, В. Г. 33
БАЗАНОВ, Вас. 33
БАЈАГИЋ, Никола 120
БАЈАГИЋ, Савета 179
БАКИЋ, Вуксан 225
БАКИЋ, Дојчин 143
БАКИЋ, Јеврем 120
БАКИЋ, Љубомир 120
БАЛШЕВ, В. С. 13
БАЛШИЋИ 28, 277
БАН, Адам 186
БАН, Митрофан 99, 104, 179
БАНОВИЋ, Александар 269
БАЊЕВИЋ, Бранко 229, 237
БАЊЕВИЋ, Мирко 182
БАРЈАКТАРЕВИЋ, Мирко Р. 212, 237, 238, 241
БАРОВИЋ, Блажо 126
БАСТАЋ, Бане 265
БАТОВСКИ, Хенрих 212
BAUMANN, Oscar 21
БАШ, Фрањо 127
БЕГОВИЋ, М. 149
БЕГОВИЋ, Милан 276

Регистар личних имена, неријеш. иницијала и псеудонима

- БЕЗОБРАЗОВ, В. 46
 БЕЛАН, Бранко 283, 287
 БЕЛИМАРКОВИЋ, Јона 99
 БЕЛЯК 15
 БЕР, Макс 246
 БЕРКУЉАН, Гојко 276
 БЕРТЕНГУЕН, В. 254
 БЕРЧИЋ, В. 265
 БЕЋИРОВИЋ-Требјешки, Радован 174
 БЕШИЋ, Саво 180
 BIDAŁO, Zdenk 160
 БИЗМАРК, Ото фон 192
 БЈЕЛИЦА, Јевто 259
 БЛАГОЈЕВИЋ, Борислав 149
 БЛАГОЈЕВИЋ, Обрен 33, 155
 BLAŽKOVÁ, N. 212
 БОГДАНОВИЋ, Соња 76
 БОГЕТА, Ђуков 178
 БОГЕТИЋ, Милан 251
 БОГИЋ, Витомир 182, 208
 БОГИШИЋ, Валтазар 24, 51, 157, 162-164, 183, 185, 186, 188, 194, 198, 199, 202, 216, 218, 219, 221
 БОГЛИЋ, Анте Р. 181
 БОЖОВИЋ, Борислав-Боро 157, 216
 БОЖОВИЋ, Петар М. 88, 93, 94
 БОЈОВИЋ, Јован 238
 БОЈОВИЋ, Илија 120
 БОЛОНЕВ, Ф. Ф. 33
 БОН, Леон 108
 БОЉЕВИЋ, Илија 141
 БОРН, Јирген 254
 БОРОВИНИЋ, Љубо 259
 БОРОВСКИ, Станислав 37
 „Босанска вила“ 59
 БОШКОВИЋ, Милорад 259
 БОШКОВИЋ, Ристо 80
 БОШКОВИЋ, Руђер 208
 БРАЈОВИЋ, В. 265
 БРАЈОТИЋ 20
 БРАНКОВИЋ, Вук 93
 БРАНКОВИЋ, Ђорђе 138
 БРАНКОВИЋ-СМЕДЕРЕВАЦ, Ђурађ 93
 БРАЦАНОВИЋ, Брацан 205, 268
 БРАЋА М., ПОПОВИЋ 99, 102
 БРАУНЕР, Франтишек Аугуст 19
 БРЕНК, Франце 287
 БРЕХТ, Бертолт 248, 254
 БРОЗ, Јосип Тито 269, 271, 285
 БРОКГАУЗ, Ф. А. 51
 БУЛАЈИЋ, Бранко М. 259
 БУЛАЈИЋ, Вељко 265, 283, 284
 БУЛАЈИЋ, Војо 251
 БУЛАЈИЋ, Стеван 265, 283, 284
 БУЛАТОВИЋ, Божо 212
 БУЛАТОВИЋ, Комнен 94
 БУЛИЋ, Мирчета-Миро 238
 БУРКХАРТ, Јакоб 254
 БУТИН 46
 BUTTLAR, Moscon Alfred 238
 БУХА, Миливоје 244
 ВАВИЋ, Михаило Иванович 280
 ВАЈС, Алберт 149
 ВАЛЕНТИНЕЛИ, Ђузепе 169
 ВАЉСКАЈА, Б. А. 209
 ВАЛТРОВИЋ, Михаило 74-76
 ВАСИЉЕВ, И. В. 49
 ВАСИЉЕВА, М. А. 34
 ВАСОЈЕВИЋ, Драго 143
 ВЕЛАШЕВИЋ, Милорад 274
 ВЕЛИМИРОВИЋ, Здравко 265
 ВЕЛЕЦКАЈА, Надежда 160, 212
 ВЕЉКОВИЋ, Брана 231
 ВЕРГУН, Д. Н. 34
 ВЕРНЕЈ, Луј 189
 ВЕРШАДСКА, Маријана 212
 ВЕСЕЛИНОВИЋ, Јанко 119
 ВЕСЕЛИЦКИ, Васиљичков 99
 ВЕСКОВИЋ, Симо 94
 ВЕСНИЋ, Миленко 53

Регистар личних имена, наријеш. иницијала и псеудонима

- ВЕЦЕЉ, Е. В. 34
 ВЕШОВИЋ, Марко 163
 ВЕШОВИЋ, Мирко 204, 206, 207
 ВЕШОВИЋ, Радоња 238
 ВЕШОВИЋ, Радослав 207
 ВИЗЕ, Р. фон 255
 ВИКТОРИЈЕ, Емануел III 107
 ВИЉЧИНСКИЈ, В. П. 34
 ВИНКЛЕР, П. П. 34
 ВИНОГРАДОВ, Г. С. 34
 ВИТКОВИЋ, Јован 73
 ВИШЊИЋ, Бранко 245
 ВЈАЛОВА, Светлана О. 34
 ВЈЕЖБИЦКИ, Јан 252
 ВЛАДИМИР и Косара 35
 ВЛАДИСЛАВИЋ-Рагузински, Сава 207
 ВЛАХОВИЋ, Петар 34, 161, 212
 ВОВАНУС, Давид 253
 ВОВАНУС, Кристан 253
 ВОЈИНОВИЋ, Драгица 212
 ВОЈИНОВИЋ, Милета 235
 ВОЈИНОВИЋ, Перко 127
 ВОЈК, Петар 287
 ВОЛФГАНГ, Г. 255
 ВРБИЦА, Василија 64, 65, 72
 ВРБИЦА, Машо 99
 ВРБИЦА, Мило 25
 ВРЧЕВИЋ, Вук 229, 235
 ВРЧЕВИЋ, Стево В. 107, 116, 119
 ВУЈАНОВИЋ, Драгутин 221
 ВУЈАНОВИЋ, Јован 141
 ВУЈАНОВИЋ, Саво Марков 176
 ВУЈАЧИЋ, Боро 238
 ВУЈАЧИЋ, Косара 246
 ВУЈАЧИЋ, Миодраг 183
 ВУЈАЧИЋ, Мирко 259, 288
 ВУЈАЧИЋ, Слободан 212, 259
 ВУЈИЋ 91, 92, 137
 ВУЈИСИЋ, Милорад 270
 ВУЈОВИЋ, Владо 236
 ВУЈОВИЋ, Ђуро 259
 ВУЈОВИЋ, Миланка 35
 ВУЈОВИЋ, Никица 194
 ВУЈОВИЋ, Нико Ст. 180
 ВУЈОВИЋ, Саво 180, 208
 ВУЈОШЕВИЋ, Богдан 163
 ВУЈОШЕВИЋ, Иван 163, 206
 ВУКАНОВИЋ, Јованка 238
 ВУКЕЛИЋ, Милан 212
 ВУКИЧЕВИЧЪ, М. М. 35
 ВУКИЋЕВИЋ, Лазар П. 177, 178
 ВУКИЋЕВИЋ, Милан 123, 127, 207
 ВУКМАНОВИЋ, Ђуро 189
 ВУКМАНОВИЋ, Јован 238
 ВУКМАНОВИЋ, Љубо 33, 35
 ВУКМАНОВИЋ, Саво 65, 170, 213, 229, 231, 238
 ВУКМИРОВИЋ, Олга-Цана 169, 222, 259
 ВУКОВИЋ, Божо 213
 ВУКОВИЋ, Бранко 199
 ВУКОВИЋ, Вићенцо 58, 192
 ВУКОВИЋ, Гавро 99, 120
 ВУКОВИЋ, Даница 233
 ВУКОВИЋ, Илија 154, 213
 ВУКОВИЋ, Милена 143
 ВУКОВИЋ, Михаило-Михо 143, 199, 245
 ВУКОВИЋ, Раде 122, 127, 169, 213, 259
 ВУКОВИЋ, Радован 207
 ВУКОВИЋ, Слободан 200, 213, 274
 ВУКОВИЋ, Чедо 122, 127, 162, 184, 265
 ВУКОВИЋ-Максимовић, Милосава 203
 ВУКОВИЋ-Подгоричанин, Божидар 58, 271
 ВУКОСАВЉЕВИЋ, Сретен 139, 191
 ВУКОТИЋ, Б. 265
 ВУКОТИЋ, Благоје 260
 ВУКОТИЋ, Јанко 72, 163, 184
 ВУКОТИЋ, Манојло-Мањо 274
 ВУКОТИЋ, Марко 120
 ВУКОТИЋ, Новица 99

- ВУКОТИЋ, Петар 173
 ВУКСАН, Душан Д. 35, 65-67, 116, 169
 ВУКЧЕВИЋ, Мило 269
 ВУКЧЕВИЋ, Митар 120
 ВУКЧЕВИЋ, Стеван 143
 ВУЛЕВИЋ, Чедо 213
 ВУЛЕКОВИЋ-Бољевић, Војислав 155
 ВУЛЕТИЋ, Саво П. 35
 ВУЛЕТИЋ-Вукасовић, Вид 35
 ВУЛОВИЋ, Светислав 198
 ВУЉФСОН, Г. Н. 35, 36
 ВУЧИНИЋ, Милан 251
 ВУЧКОВИЋ, Нико 267
 ВУШКОВИЋ, Милош 156, 266, 276
 ВУШОВИЋ, Данило 224
- ГАВЕЛА, Ђуро 224
 ГАГИЋ, Јеремија 22
 ГАЗМАТОВ, Расул 252
 ГАЈДЕНБУРОВ, П. А. 25
 ГАЛ, Карољ 252, 254
 ГАРДАШЕВИЋ, Бајо 120
 ГАРЧЕВИЋ, Гојко 225
 ГАЋИНОВИЋ, Владимир 188
 ГЕБЕЛС, Јозеф 255
 ГЕЗЕМАН, Герхард 252
 ГЕЛЕРТ, Ј. Ф. 139
 ГЕРУИЦ – Дашењ 24
 ГЕТЕ, Јохан Волфганг 248, 253
 ГИЛИЋ, ВЛАТКО 281
 ГЛАВАН, Дабит Богувјер 253
 ГЛЕДСТОН, Виљем Еварт 270
 ГЛИГОРИЋ, Велибор 245
 ГЛИГОВИЋ, Стеван 143
 ГЛИГОВИЋ, Шпиро 120
 ГЛИШИЋ, Милован 119, 246
 ГЛУХИЋ, Омер Ш. 245
 ГОЛИЦЫН-Муравлин, Д. П. 29
 ГОЛУБОВИЋ, Предраг 265, 281
 ГОПЧЕВИЋ, Спиридон 24
- ГОРАНИН-Штајнер, Мавро 245
 ГОРАНИН-Штајнер, Павле 245
 ГОРБАТОВ, Б. 275
 ГОРКИ, Максим 182, 202, 275, 278
 ГРАЖДАНОВ, ЈО. Д. 49
 ГРЕКОВ, Б. Д. 37
 ГРИГОРОВА, Т. 213
 ГРИГОРОВИЧ, В. И. 7
 ГРИМ, Вилхелм 248, 254
 ГРИМ, Јакоб 248, 254
 ГРОСУЛ, В. Ј. 36
 ГРОТ, К. Ј. 36
 ГРОТЕ, Хуго 253
 ГРУЛИЧИЋ, Ксенија 164
 ГУНДУЛИЋ, Иван 35
 ГУСЕВ, Виктор Е. 160, 213
 ГУШИЋ, Бранимир 156
- Д. М. 36
 Д – Ћ... 24
 ДАВЫИДОВ, ЈО. В. 36
 D'ALESSANDRO, Angelo 279
 ДАМЊАН, јерусалимски патријарх 71
 ДАМЈАНОВИЋ, Лазар 94
 ДАПЧЕВИЋ, С. 159
 ДЕДИЋ, Мирослав – Миња 277
 ДЕДОВИЋ, Мирко 21
 ДЕЛЕТИЋ, Ратко 36
 ДЕЛИГА, Алојз 108
 ДЕЛИБАШИЋ, Михаило 123
 ДЕЛИБАШИЋ, П.
 ДЕЛИБАШИЋ, Раде 243, 244, 259
 ДЕЛОРКО, Олинко 238
 ДЕЉА, Марко 163
 DE SARNO SAN ĐORĐO, Dionisije 276
 ДЕНЕШ, О. 265
 ДИКЕНС, Чарлс 274
 ДИМИТРИЈЕВИЋ, Д. 75
 ДИМИТРОВ, Георги 144, 192, 232
 ДЬЯКОВ, В. А. 37

Регистар личних имена, наријеш. иницијала и псеудонима

- ДОБРАШИНОВИЋ, Голуб 214
 ДОБРАШИНОВИЋ, Милоје 234, 235
 ДОБРАШИНОВИЋ, Петра 234
 ДОЈЧЕВИЋ, Вук 278
 ДОЛГОРУКИ, Јуриј 157
 ДОЛОБОКО, М. Г. 37
 ДОСТОЈЕВСКИ, Фјодор Михайлович 37
 ДРАГИЋ, Р. 170
 ДРАГИЋЕВИЋ, Ристо Ј. 65, 68, 116, 139, 170, 181, 208
 ДРАГОВИЋ, Вук Ж. 169, 208, 222, 272
 ДРАГОВИЋ, Живко 63
 ДРАГОВИЋ, Марко 25, 92, 169
 ДРАГОВИЋ, Мирко М. 280
 ДРАГОЈЕВИЋ, Саво 143
 ДРАШКОВИЋ, Бранко 225
 ДРЉЕВИЋ, Секула 180
 ДРОБЊАКОВИЋ, Боровоје 139
 ДУЈОВИЋ, Јован 169, 214
 ДУЛЕР, Вера 174
 ДУКАЋИНИ, Лека 164, 219
 DURESTE, Rodolphe 25
 ДУРКОВИЋ-Јакшић, Љубомир 37, 166, 222
 ДУЧИЋ, Нићифор 76, 77
 ДУЧИЋ, Стеван 130
- БОРЉЕВИЋ, Тихомир Р. 37
 БОРЉЕВИЋ-Призренац, Манојло 100, 104
 БУКАНОВИЋ, Мило 265, 279, 283
 БУКАНОВИЋ, Милорад 259
 БУКАНОВИЋ, Слободан 38
 БУКИЋ, Ђорђе 20, 21
 БУКИЋ, Трифун 88, 94, 116, 122, 123, 128, 130, 170, 206
 БУРАШКОВИЋ, Саво 120
 БУРЉЕВ, Бранислав 137, 138
 БУРИЋ, поп 99
 БУРИЋ, Вељко 116
 БУРИЋ, Војислав 269
 БУРИЧИЋ, Баћо 99
 БУРИЧКОВИЋ, официр 128
 БУРИЧКОВИЋ, Дејан 155
 БУРКОВИЋ, Живко 128, 243, 259
 БУРОВИЋ, Војислав 169, 214
 БУРОВИЋ, Душан 143, 245, 252, 261
 БУРОВИЋ, Жарко 228, 239
 БУРОВИЋ, Лазар 163
 БУРОВИЋ, Мирослав 239
 БУРОВИЋ, Мирчета 165, 208
 БУРОВИЋ, Митар 120
 БУРОВИЋ, Ратко 120, 165, 214, 239, 262-288
- БЕРКОВИЋ, Вукале 31, 37, 49
 БЕРОМИНО, Бруно де 284
 БИКАНОВИЋ, Љубомир 37
 БИЛАС, Милован 224
 БИНАМИ, Бартоломео 58
 БИНАМИ, Марко 58
 БИНОВСКИ, Панајот 27
 БОНОВИЋ, Јанко 128, 147, 182, 202, 214, 229, 234, 269
 БОНОВИЋ, Јован 122, 127, 128
 БОНОВИЋ, Павле 168, 214, 274
 БОРЉЕВИЋ, Ђорђе С. 73
 БОРЉЕВИЋ, Јованка 238
- ЕВДОКИМОВ, Е. 13
 ЕЛЕЗОВИЋ, Хамдија 244
 ЕЛИЈАД, Пол 281
 ЕЛМАНОВА, Е. А. 38
 ЕНГЕЛС, Фридрих 54
 ЕРАКОВИЋ, Лазар Ј. 256
 ЕРДЕЉАНОВИЋ, Јован 38, 88, 94, 135, 200
 ЕСИХ, Иван 181
 ЕФОН, И. А. 51
- ЖЕРИ, А. 182

- ЖИВАЉЕВИЋ, Ана 61
 ЖИВАНОВ, Миодраг 123, 214
 ЖИВКОВИЋ, Панталеимон 73
 ЖОРЕС, Жан 246
 ЖУГИЋ, Милош 233
 ЖУГИЋ-Вуковић, Гроздана 233
 ЖУЈОВИЋ, Живојин 8
 ЖУРАВСКИЈ, Василий 214
- ЗАГОРАЦ, Бранко 244
 ЗАГУРОВИЋ-Которанин, Јеролим (Јероним) 58
 ЗАДРИМА, Антон 116, 214
 ЗАНОВИЋ, З. 265
 ЗАНИНОВИЋ, Стјепан 28, 207, 271
 ЗАРУБИЦА, Милуша 239
 ЗАЧИРАНИН, Нико 163
 ЗДРАВКОВИЋ, Иван 76
 ЗЕГЕРС, Ана 253
 ЗЕКИЋ, Милош 245
 ЗЕКОВИЋ, Бошко 239
 ЗЕКОВИЋ, Љубо 244
 ЗЕЦ, Блажо 155
 ЗЕЧЕВИЋ, Даринка 133, 134, 139
 ЗЕЧЕВИЋ, Мојсије 36
 ЗЛАТИЧАНИН, Илија 101, 119, 130, 174
 ЗЛОКОВИЋ, Игњатије 214
 ЗМАЈЕВИЋ, Андрија 207
 ЗОГОВИЋ, Радован 157, 181, 201, 216, 218, 229, 233
- ИВАНИШЕВИЋ, Јошо Ф. 38
 ИВАНОВ, С. Ју. 33
 ИВАНОВА, Ју. В. 38
 ИВАНОВИЋ, Алекса 63, 162
 ИВАНОВИЋ, Александар-Лесо 206, 266, 272, 273
 ИВАНОВИЋ, Васко 215
 ИВАНОВИЋ, Михаило 120
- ИВАНУШИЋ, Милутин 168, 169, 208, 215
 ИВИЋ, Алекса 38
 ИВО, Врана – види Мартиновић, Иво Врана
 ИВКОВИЋ, Р. 265, 266
 ИГЊАТИЈЕ, прота 31
 ИГЊАТОВИЋ, Јаша 73
 ИЛИНСКИЈ, Г. А. 39
 ИЛИЋ, Благоје 239
 ИЛИЋ, Војислав Ј. 174
 ИЛИЋ, М. 215
 ИЛИЋ, Н. 236
 ИМАМИ, Петрит 281, 287
 ИМАМОВИЋ, Вехбија 244
 ИСТОМИН, Ф. М. 39
- Ј-h 128
 ЈАБЛАН, Радован 215
 ЈАГИЋ, Ватрослав 9, 26, 27
 Јаков, Крајков 58
 Јаков од Камене Реке 58
 ЈАНКОВИЋ, Драгослав 149
 ЈАНКОВИЋ, Милош 189, 194, 246
 ЈАЊУШЕВИЋ, Бранко 259
 ЈАСТРЕБОВ, И. С. 22, 53
 ЈАСИМIRSKIЈ, Aleksandar Ivanović 39
 ЈЕЛИКИН, Ђуро 162, 215
 ЈЕЛУШИЋ, Раде А. 139
 ЈЕЛУШИЋ, Радован Б. 139
 ЈЕЛУШИЋ, Радоња С. 139
 ЈЕРГОВИЋ, Филип 63
 ЈЕРЕМИЋ, Ј. 182
 ЈИРЕЧЕК, Константин 135, 138
 ЈОВАНОВИЋ, Батрић 222
 ЈОВАНОВИЋ, Владимир 42
 ЈОВАНОВИЋ, Драгољуб 178
 ЈОВАНОВИЋ, Душан 63
 ЈОВАНОВИЋ, Јагош 76, 187, 270
 ЈОВАНОВИЋ, Никола 120
 ЈОВАНОВИЋ, Паја 75

Регистар личних имена, наријеш. иницијала и псеудонима

- ЈОВАНОВИЋ, Радивоје 169, 215
ЈОВАНОВИЋ, Радоман 215
ЈОВАНОВИЋ, Ратко 273
ЈОВАНОВИЋ, Томо 91, 92, 137
ЈОВАНОВИЋ-Змај, Јован 76, 107, 205, 225
ЈОВИЋЕВИЋ, Андрија 136, 139, 205
ЈОВИЋЕВИЋ, Никша 265
ЈОВКИЋ, Прока 124, 126
ЈОВОВИЋ, Василије 169, 184, 215, 222
ЈОВОВИЋ, Душан 165
ЈОВОВИЋ, Лазо 120
ЈОКАНОВИЋ, Владимир 215
ЈОКСИМОВИЋ, Саво 157, 216
JOLLES, André 252
- КАВАЈА, Илија 88, 91, 94
КАДИЈА, Крешо 148
КАЖИЋ, Марко 275
КАЗНЕВ, М. 279
КАЛЕЗИЋ, Милосав 148
КАЛЕЗИЋ, Ратка 215
КАМИ, Албер 235
КАНЕГИ, Елијас 254
КАПА, Стево 179
КАПИЧИЋ-Драгићевић, Анђа 117
КАРАВЕЛОВ, Љубен 216
КАРАЂОРЂЕВИЋ, Петар I 68, 71, 105
КАРАЛИЋ, Предраг 10, 116
КАРАН, Миленко 39
KARÁSER, Josef 26
КАРАСЕВ, Виктор Георгиевич 39
КАРАСЕВ, А. В. 39
КАРИМАНОВИЋ, Мустафа 225
КАРЛОВИЧ, Максимилијан фон Ме-
конг 69
КАРАЦИЋ, Вук Стефановић 11, 162,
173, 196, 197, 200, 202, 203, 205, 214,
257
КАРАЦИЋ, Јеврем 76
КАРТАРОН, Е. 24
- КАСТРАТОВИЋ, Гојко 265, 288
КАТАЈЕВ, В. 275
КАФКА, Франц 235, 254
КАЧИЋ-Миошић, Андрија 24
КАШИН, П. И. 16
КЕРИМ-паша 25
КИЯМОВА, К. И. 39
КИЛИБАРДА, Гојко М. 256, 257
КИЛИБАРДА, Милан-Михаило 255,
256, 260
КИЛИБАРДА, Новак 215, 229, 239
КИСЕЛИНОВИЋ, Ђорђе Ј. 175
КЛЮЧНИКОВ, В. М. 28
КНАЈЗЛ 119
КНЕЖЕВИЋ, Блажо 240
КНЕЖЕВИЋ, Гојко М. 240, 260
КНЕЖЕВИЋ, Јоксим 236
КЊНЧОВ, В. И. 28
КОВАЉЕВСКИ, Јегор Павлович 150,
209
КОВАЧЕВИЋ, Божидар 152, 171, 215
КОВАЧЕВИЋ, Борислав 224
КОВАЧЕВИЋ, Бранислав [6], 148, 220,
260
КОВАЧЕВИЋ, Петко 91
КОВАЧЕВИЋ, Сава 111
КОВАЧЕВИЋ, Стојан 124
КОВАЧЕК, Божидар 216
КОВИЈАНИЋ, Ристо 162, 184
КОЗЬМИН, Б. 11, 39
КОКОЉИЋ, Трипо 276, 277, 284
КОНДРАТЈЕВА, В. Н. 39
КОНЕВ, Илија 164, 214, 216
КОНСТАНТИНОВИЋ, Коста 260
КОНСТАНТИНОВИЋ, Михаило 149
КОМАТИНА, Милија 216
КОМНЕНИЋ, Петар 146, 227, 245
КОЊЕВИЋ-Кнежевић, Стојка 232
КОПРИВИЦА, Андрија 204
КОПРИВИЦА, Благоје 243
КОПРИВИЦА, Божо С. 243
КОПРИВИЦА, Бранко А. 256, 260

- КОПРИВИЦА, Војо 260
 КОПРИВИЦА, Јован [6], 243-261
 КОПРИВИЦА, Јосиф 260
 КОПРИВИЦА, Коста Б. 243
 КОПРИВИЦА, Риста 243
 КОРАБЛЕВ, В. Н. 39
 КОСАНОВИЋ, Дејан 281, 288
 КОСАНОВИЋ, Хаџи Сава 30
 КОСИЋ, Васо 175
 КОСТИЋ, Драгутин 128
 КОСТИЋ, Душан 232, 239
 КОСТИЋ, Лаза 176, 202, 216
 КОСТИЋ, Марко 154
 КОСТИЋ, Милан 61, 62, 67, 76, 82, 83
 КОСТИЋ, Михаило М. 133, 135
 КОТЛЯРЕВСКИЙ 41
 КОТЛЯРСКАЈА, Л. А. 40, 45
 КОНЛ, J. G. 30
 КРАЈ, Мило 261, 273
 КРАЉЕВИЋ, Марко 93, 229, 235
 КРАЉЕВИЋ, Стево 245
 КРАЊЧЕВИЋ, Силвије Ст. 201
 КРЕЗОВИЋ, Жарко 251
 КРЊЕВИЋ, Игњат 120
 КРСМАНОВИЋ, Каћуша 157, 216
 КРШИЋ, Јован 245
 КУБА, Лудвиг 24
 КУБЛИЦКИЙ, Г. И. 40
 КУЈАЧИЋ, Јован 119, 120, 203
 КУЈАЧИЋ, Мирко 178
 КУКУЉЕВИЋ-Сакцински, Иван 169
 КУЛАКОВСКИ, Платон 40
 КУЛУНЦИЋ, Јосип 262
 КУТИЈАРО, Емил 279
- Л. Д. 94
 ЛАВРОВ, Петар А. 37-39, 41, 46
 ЛАГАРИЋ, Павле 117
 ЛАЗАРЕВИЋ 143
 ЛАЗАРЕВИЋ, Стеван 93
- ЛАИНОВИЋ, Андрија 139, 216, 222
 ЛАКИЋ, Зоран 169, 216, 261
 ЛАКУШИЋ, Иван 20
 ЛАЛЕВИЋ, Миодраг С. 41
 ЛАЛИЋ, Михаило 157, 201, 216, 228, 233, 272, 281
 ЛАЛИЋ, Радован 41
 ЛА АНСКИ, В. И. 53
 ЛАПТЕВА, Л. П. 41
 ЛАПЧЕВИЋ, Драгиша 123, 128
 ЛАРИОНОВ, Д. Д. 17
 ЛАТИФОВИЋ, Мехмед 143
 ЛАТКОВИЋ, Видо 122, 128, 138, 162, 216
 ЛЕКИЋ, Никола 144
 ЛЕКОВИЋ, Никола 119
 ЛЕМАН, Франц 245
 ЛЕХАТОВ 277
 ЛЕЊИН, Владимир Иљич 143, 144, 198
 ЛЕШИЋ, Јосип 276
 ЛИЈЕПА Отеро 282
 ЛИНДАУ, Рудолф 29
 ЛИНКОВ, Я. И. 41
 ЛИСАЦ, Андрија-Љубомир 166
 ЛОГИНОВ, Вадим 42, 44
 ЛОНДРОВИЋ, Дука 235
 ЛОПАТИН, Герман 36
 ЛОПИЧИЋ, Ђорђе 143, 202, 205, 207, 224
 ЛОПИЧИЋ, Јанко 203
 ЛОПИЧИЋ, Никола 224
 ЛОПУХИНА, Јулија Андиријанова 62
 ЛУБАРДА, Петар 266
 ЛУБУРИЋ, Андрија 88, 91, 94, 96, 140
 ЛУКЕТИЋ, Мирослав 41, 169, 171, 173, 216, 222
 ЛУКИЋ, Василије 65, 155, 169, 216, 217
 ЛУКИЋ, Владета 287
 ЛУКИЋ, Радомир Д. 155, 156, 217
 ЛУКОВИЋ, Стеван 118
 ЛУТЕР, Мартин 252
 ЛУТОВАЦ, Милисав 123, 128

- ЛУЧИНА, Н. А. 41
- ЉЕПАВА, Јован-Јово 63, 65, 154, 204
- ЉЕРМОНТОВ, Михаил Јурјевич 183
- ЉУБИША, Висарион 61, 69
- ЉУБИША, Никола Ст. 201
- ЉУБИША, Стјепан Митров 201, 277
- ЉУБОЈЕВ, П. 283
- ЉУМОВИЋ, Крсто 123, 128
- ЉУМОВИЋ, М. 240
- ЉУМОВИЋ, Радосав 204
- МАЈИЋ, Драгољуб 170
- МАКСИМОВ, А. Н. 41, 42
- МАКСИМОВИЋ, М. С. 273
- МАКУШЕВ, В. В. 21
- МАЈЕНИЦА, Милан 119, 120
- МАЛРОА, Андре 271
- МАНДИЋ, Вељко 278
- МАНДУШИЋ, Вук 107, 113, 114
- МАНСУРОВ, В. П. 22
- МАНЦЕ, Иван 244
- МАРЕШ 14
- МАРИНКОВИЋ, Венијамин 234
- МАРИНОВИЋ, Жарко 163, 215
- МАРИНОВИЋ, Стефан 58
- МАРИЋ, Растислав 42
- МАРКОВИЋ, Видоје 217
- МАРКОВИЋ, Вукашин 163, 190, 202, 271
- МАРКОВИЋ, Вуко 178
- МАРКОВИЋ, Драго 260
- МАРКОВИЋ, Јеврем 76
- МАРКОВИЋ, Марко 143, 147, 226-228, 240, 261
- МАРКОВИЋ, Милош 20
- МАРКОВИЋ, Паја Адамов 75
- МАРКОВИЋ, Пешо 143
- МАРКОВИЋ, Светозар 90, 164, 186, 192, 218
- МАРКОВИЋ, Филип Ј. 178
- МАРКОВИЋ, Чедомир 42, 72, 151
- МАРКОВИЋ-Родер, Ђорђе 76
- МАРКОВИЋ-Штедимлија, Савић 122, 129, 180
- МАРКОВИЧ, С. 42
- МАРКС, Карл 54, 179
- МАРКУЉ, Ивица 245
- MARMIER, Xavier 30
- МАРТИН, Ненојевић 141
- МАРТИНОВИЋ, Бошко 95
- МАРТИНОВИЋ, Видо В. 173
- МАРТИНОВИЋ, Душан [5], [6], 10, 14, 37, 42-44, 61, 64, 65, 67-69, 72, 75, 78, 82, 87, 99, 101, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 261, 274
- МАРТИНОВИЋ, Ђорђина 141
- МАРТИНОВИЋ, Иво (Врана) 174, 176
- МАРТИНОВИЋ, Иво П. 174
- МАРТИНОВИЋ, Јанко М. 146
- МАРТИНОВИЋ, Јоко 141
- МАРТИНОВИЋ, Крсто 176
- МАРТИНОВИЋ, Крсто В. 208
- МАРТИНОВИЋ, Марко 141, 176, 179
- МАРТИНОВИЋ, Мило Војводин 179
- МАРТИНОВИЋ, Нико С. [6], 11, 14, 43, 94, 120, 121, 129, 133, 141-222
- МАРТИНОВИЋ, Никола С. – види Мартиновић Нико С.
- МАРТИНОВИЋ, Саво Матов 200
- МАРТИНОВИЋ, Симо 141
- МАРТИНОВИЋ, Стане Лазова 176
- МАРТИНОВИЋ, Урош 81
- МАРТИНОВИЋ-Бајица, Никола С. – види Мартиновић, Нико С.
- МАРТИНОВИЋ-Бајица, Петар 218
- МАРУШИЋ, Марко Борикин 105
- МАРУШИЋ, Милован 120
- МАСЛОВ, Јуриј Сергејевич 47
- МАТАНОВИЋ, Душан 120
- МАТАНОВИЋ, Ђуро 99
- МАТАНОВИЋ, Стеван 95
- МАТИЋ, Душан 181

- МАТИЦКИ, Миодраг 240
 МАТОВИЋ, Миливоје 143
 МАЧЕК, Влатко 182
 МАШАНОВИЋ, Бранко 143
 МАШАНОВИЋ, Марко 163, 189
 МАШТРОВИЋ, Вјекослав 191
 МЕДАКОВИЋ, Милорад 22, 170, 206
 МЕДЕНИЦА, Радосав 44, 88, 89, 95, 122, 129, 130, 143, 252
 МЕДЕНИЦА, Спасоје 209
 МЕКЛЕНБУРГ–Стрелиц, Јута 105
 МЕМЕДОВИЋ–Дробњак, Богдан 91
 МЕРТВАГО, Софија Петровна [5], 30, 58-72
 МЕСАРОШ, Наталија Јљовна 62
 МЕТОДИЈЕ, словенски просветитељ 21
 МЕШТРОВИЋ, Иван 151, 153, 196, 198
 МИЛОВИЋ, Павле 117, 182
 МИЈУШКОВИЋ, Владимир 129, 182, 218
 МИЈУШКОВИЋ, Ђока 95, 99
 МИЈУШКОВИЋ, Мирко 110, 116
 МИЈУШКОВИЋ, Славко 184
 МИКЕЛАНЂЕЛО, Буанароти 254
 МИКЛОШИЋ, Фрањо 22, 53
 МИЛАТОВИЋ, Стеван 245
 МИЛАДИНОВИЋ, Дејан 116
 МИЛАДИНОВИЋ, Душан 116
 МИЛАДИНОВИЋ, Јелена 116
 МИЛАДИНОВИЋ, Милица 113, 115, 116
 МИЛАКОВИЋ, Димитрије 170, 206
 МИЛАН из Доње Ржанице 20
 МЫЛЬНИКОВ, А. С. 37
 МИЛЕНКОВИЋ, Миомир 129
 МИЛЕТИЋ, Доброслав 244
 МИЛИЋ, Владимир 143
 МИЛОБАР, Фран 29, 47
 МИЛОВИЋ, Јевто М. 191
 МИЛОЈЕВИЋ, Боривоје Ж. 140
 МИЛОРАДОВИЋ, Михаило 26
 МИЛОШЕВИЋ, Антон 205
 МИЛОШЕВИЋ Јован 276
 МИЛОШЕВИЋ, Никола 235
 МИЛОШЕВИЋ, Стево 251
 МИЛУНОВИЋ, Лука 279
 МИЛУТИНОВИЋ, Драгутин-Драгиша [5], 73-84, 87
 МИЛУТИНОВИЋ, Иван 159, 207
 МИЛУТИНОВИЋ, Марија 76
 МИЛУТИНОВИЋ, Персида 76
 МИЛУТИНОВИЋ-Сарајлија, Сима [5], 73-75, 87
 МИЉАНИЋ, Петар 64
 МИЉАНОВ, Марко 77, 130, 230, 232, 270, 272
 МИЉКОВИЋ, Бранислав 95
 МИНДЕРОВИЋ, Чедомир 181
 МИНИЋ, Вук 14
 МИНИЋ, Оливер 76
 МИРАНОВИЋ, Алекса 230
 МИРКОВИЋ, Мирко – види Ђуровић Ратко
 МИРКОВИЋ, Радоје 175
 МИТРОВИЋ, Јеремија Ч. 218
 МИЋУНОВИЋ, Баћо 95
 МИЋУНОВИЋ, Благота 205
 МИЋУНОВИЋ, Владо 234
 МИЋУНОВИЋ, Вук 115
 МИЋУНОВИЋ, Вукашин 283
 МИЋУНОВИЋ, Јанко Б. 95
 МИЋУНОВИЋ, Милан 251
 МИЋУНОВИЋ, Милован Ш. 177
 МИХАИЛОВИЋ, Драгутин 246
 МИХАЙЛОВ, Е. В. 40, 44
 МИХИЋ, Љубо 244
 МИШИЋ, Александар 240
 МЛАДЕНОВИЋ, Ранко 74
 МЛАДЕНОВИЋ, Ранко 74
 МОР, Томас 163
 МРКОБРАД, Ђорђе 224
 МУКТАР-паша 31
 МУНИТИЋ, Ранко 287
 МУЊКОВ, Н. Н. 36

Регистар личних имена, наријеш. иницијала и псеудонима

МУРКО, Матија 44, 88, 95
МУСОЛИНИ, Бенито 186
МУШОВИЋИ 102, 176

Н. 44

„Н-а“ 126, 130

НАЗЕЧИЋ, Салко 159

НАСТАСИЈЕВИЋ, Момчило 133

НЕВЕКЛОВСКИ, Герхард 252

NEDVEDOVÁ, Milada K. 156, 218

НЕДЕЉКОВИЋ, Душан 162, 200, 218

НЕНАДОВИЋ, Јаша 99

НЕНАДОВИЋ, Љубомир 99

НЕНАДОВИЋ, Н. 107, 119

НЕНЕЗИЋ, Зоран 218

НЕМИРОВСКИ, Евгениј Љвович 45, 58

НЕСТОР Жучи — види Јовкић, Прока

НЕСТОРОВИЋ, Никола 74

НЕШИЋ, Владан 240

НИКИТИН, С. А. 45

НИКОЛАЈ, епископ охридски 175

НИКОЛАЈЕВИЋ, Светомир 76

НИКОЛИЋ, Јефто 99

НИКОЛИЋ, Јован 119

НИКЧЕВИЋ, Машан 99

НИКЧЕВИЋ, Милорад 129

НИКЧЕВИЋ, Томица 163, 165, 171, 218

НИЛСЕН, А. 255

НОВАК, Виктор 164, 186, 191, 218

НОВАКОВИЋ, Бошко 155

НОВАКОВИЋ, Иво 205

НОВАКОВИЋ, Слободан 282

НОВАКОВИЋ, Стојан 25, 26, 30, 32, 45

НОЛВИНГЕР, Рудолф 253

ОБИЛИЋ, Милош 93

ОБРАДОВИЋ, Доситеј 196

ОБРЕНОВИЋ, Александар I 71

ОБРЕНОВИЋ, Михаило 15

ОВСЯНИЙ, Н. Р. 49

ОГЊЕНОВИЋ, Шпиро 63

ООМ 62

ОРАХОВАЦ, Саит 143, 182, 201, 204, 245, 258

ОРЕШКОВИЋ, Фридрих 191

ОРЛАНДИЋ, Блажо 143

ОРЛОВИЋ, Павле 141

ОРОВИЋ, Саво 170, 206, 208, 235

ОРФАНОВ, Н. И. (Мишла) 46

ОСТОЈИЋ, Стево 287

ОСТОЈИЋ, Тихомир 46

ОСТРОВСКИ, А. П. 275, 278

ОТАШЕВИЋ, Душан 46

ПАВИЋ, Нико 218

ПАВИЋЕВИЋ, Божидар Зодијак 231

ПАВИЋЕВИЋ, Владислав 274

ПАВИЋЕВИЋ, Милица 120

ПАВИЋЕВИЋ, Миђун 130

ПАВЛЕ РУС — види Ровински, П.

ПАВЛОВ, И. П. 179

ПАВЛОВИЋ, Јован 62, 76, 83, 186, 206

ПАДЕЖАНСКИ, С. М. 175

ПАЈЕВИЋ, Арса 75, 91, 95

ПАКЛЕР, Г. 77, 81, 82, 84

ПАЉМОВ, И. С. 26

ПАЛТАШИЋ, Андрија Ј. 190

ПАНАЈОТ, бугарски хајдук 18

ПАНДУРОВИЋ, Сима 175

ПАНТЕЛЕЕВ, Ј. Ф. 47

ПАНТОВИЋ, Радован 227, 228

ПАУНОВИЋ, Радисав 14, 185

ПАЦЕВИЋ, Надежда Петровна 61, 62

ПЕЈОВИЋ, Ђоко Д. 47, 129, 140, 155, 165, 218

ПЕЈОВИЋ, Сретен 162

ПЕЈОВИЋ, Чедо М. 143, 172, 218

ПЕЛАГИЋ, Васа 187, 192

ПЕРЕЖОГИНА, Јелена А. 47

- ПЕРОВИЋ, Лазар Т. 47
 ПЕРОВИЋ, Латинка 51
 ПЕРОВИЋ, Пуниша 202, 283
 ПЕРОВИЋ, Сретен 47, 278
 ПЕРОВИЋ, Ч. 236
 ПЕРШИН, Ч. И. 46
 PETRINJEUSIS — види Милобар, Фран
 ПЕТКОВ, Никола 209
 ПЕТКОВИЋ 64
 ПЕТКОВИЋ, Константин 77
 ПЕТКОВИЋ, Сретен 76
 ПЕТРОВ, М. С. 111, 117
 ПЕТРОВИЋ, књиџар 92
 ПЕТРОВИЋ, Вељко 117, 205, 206
 ПЕТРОВИЋ, Драгољуб 48
 ПЕТРОВИЋ, Мане 277, 278
 ПЕТРОВИЋ, Марко 120
 ПЕТРОВИЋ, Михаило 111
 ПЕТРОВИЋ, Растко 245
 ПЕТРОВИЧЋ, М. 48
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Божо 99
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Василије 204, 223, 272, 273
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Данило — књаз 77, 87, 185, 278
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Данило — престолонаследник 103, 105
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Даринка 25
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Јелена 69, 108
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Милена 62, 105
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Мирко — војвода 77, 80, 223
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Мирко — књаз 30, 102
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Никола I 13, 21, 25, 26, 60, 62, 63, 68, 69, 71, 76-82, 87, 88, 95, 100, 103-107, 111, 113, 117, 119, 121, 160, 170, 171, 174, 176, 178-180, 185, 215, 219, 223, 229, 231, 232, 234, 238, 243, 273, 278, 282
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Петар I 78, 174
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Петар II (владика Раде) 11, 13, 14, 22, 23, 25, 28-30, 49, 78, 111, 150, 152-154, 157, 160, 162, 164, 174, 187, 192-204, 219, 222, 231, 233, 253, 266, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 280, 281, 284, 285
 ПЕТРОВИЋ-Његош, Шако 100, 120
 ПЕТАР Велики — види Романов, Петар I Велики
 ПЕТРОВИЋ, Мане — Машо
 ПЕТРУШИЋ, Владимир — Мујо 95, 118, 129, 261
 ПЕТУХОВ, В. К. 48, 49
 ПЕШИЋ, Гавро 61
 ПЕШИЋ, Милан 148
 ПЕШИЋ, Петар 236
 ПЕШИЋ, Радмила 240
 ПИКСАНОВ, Николај Кирјакович 206
 ПИЛЕТИЋ, Јоле 204
 ПИЛЕТИЋ, Светозар 274
 ПИЛЕТИЋ, Спасоје 120
 ПИЛК, Јуриј 253, 255
 ПИЛКОВИЋ, Дора 240
 ПЬПИН, А. Н. 34, 50, 57
 ПЛАМЕНАЦ, Јован 68
 ПЛАМЕНАЦ, Јован Д. 219
 ПЛАМЕНАЦ, Милутин П. 109, 111, 117, 170, 207
 ПЛАМЕНАЦ, Саво 120, 219
 ПЛАНА, Шефхет 219
 ПЛАОВИЋ, Рања 182
 ПОЈАТИЋ, Дурја 45
 ПОЛОВИНКИН, И. Н. 49
 ПОМЧЛОВСКИЙ, И. В. 49
 ПОПОВ, Александар В. 30
 ПОПОВИЋ, Блажо 123, 126, 130
 ПОПОВИЋ, Богдан 175
 ПОПОВИЋ, Бранко 17
 ПОПОВИЋ, Владимир Ђ. 280
 ПОПОВИЋ, Војин 120
 ПОПОВИЋ, Вук 228, 235
 ПОПОВИЋ, Вуко 120
 ПОПОВИЋ, Душан 95, 189
 ПОПОВИЋ, Јован 181
 ПОПОВИЋ, Јазо Ђ. 273
 ПОПОВИЋ, М. 92

- ПОПОВИЋ, Марија 73, 74
 ПОПОВИЋ, Мило 184
 ПОПОВИЋ, Миодраг 203
 ПОПОВИЋ, Мирко 111
 ПОПОВИЋ, Небојша 265
 ПОПОВИЋ, Никола 265
 ПОПОВИЋ, Радоје 120
 ПОПОВИЋ, Светозар 81
 ПОПОВИЋ, Симо 70
 ПОПОВИЋ, Снежана 288
 ПОПОВИЋ-Липовац, Јован 19, 180
 ПОПОВИЋ-Стерија, Јован 175, 195
 ПОРОХ, Вл. И. 49
 ПОТАНИН, Г. Н. 30, 49, 57
 ПОЧЕК, вајар 180
 ПРЕДИЋ, Урош 205
 ПРЕШЕРН, Франц 205
 ПРИБИЋЕВИЋ, Светозар 211
 ПРИЈИЋ, Александар – Ацо 276, 278
 ПРОТИЋ, Жарко Д. 190
 ПУНКТАТОРКА – види ПОПОВИЋ, Марија
 ПУГИН, Михаило 205, 209
 ПУПОВЦИ, Сурја 164, 219
 ПУТИЛОВ, Б. Н. 49, 50, 213
 ПУШКИН, Александар Сергејевич 150
 ПУШОЊИЋ, Бошко 219
- (Р.) 50
 РАДАНОВИЋ, Божидар 142
 РАДАНОВИЋ, Нико 181
 РАДИЧЕВИЋ, Бранко 201
 РАДИЧЕВИЋ, Филип 61, 205
 РАДИЋ, Ђорђе 99
 РАДОВАНОВИЋ-Радивојевић, Даница М. 137
 РАДОВИЋ, Андрија 120, 205
 РАДОВИЋ, Вељко 287
 РАДОВИЋ, Јагош 99
 РАДОВИЋ, Јоксим 203, 218
 РАДОЈИЧИЋ, Ђорђе Сп. 162
- РАДОЈИЧИЋ, Мирко 243, 244
 РАДОЈЧИЋ, Никола 50
 РАДОНИЋ, Јован 189
 РАДОСАВОВИЋ, Илија 165, 219
 РАДУЛОВИЋ, Марко 120
 РАДУЛОВИЋ, Огњен 274
 РАДУЛОВИЋ, Спасоје 120
 РАДУЛОВИЋ, Сула Радов 176
 РАДУСИНОВИЋ, Павле С. 50, 52, 169, 220
 РАЖНАТОВИЋ, Нико 154
 РАИЧЕВИЋ, Милосав 120
 РАИЧЕВИЋ, Светозар 123, 130
 РАЈЕВИЋ, Ракита 20
 РАЈИЧЕВИЋ, Бајо 189
 РАЈКОВИЋ, Видак 34, 45, 123
 РАЈНВАЈН, Михаило 246
 РАЈНЕР, Лудвиг 254
 РАЈС, Ото 245
 РАКОВИЋ, Вукић 240
 РАЛЕВИЋ, Мирољуб 31, 32
 РАМАДАНОВИЋ, Петар 79, 87
 РАМПАЦЕТО, Ђовани Антонио 58
 РАСТОДЕР, Рифат 148, 220, 260, 261
 РАЦКОВИЋ, Никола 50, 95, 106, 117, 130, 149, 220, 241, 287
 РАЧЕТА, Шпиро 117
 РАЧКИ, Франьо 9, 164, 191, 218
 РАШ, Франьо 123
 РАШЧАНИН, Тришко 251
 РЕМАРК, Ерих Марија 253, 254
 РЕМБРАНТ, Хармес ван Рајн 253, 254
 РЕНЕ, Лудвиг 253
 РЕШЕТАР, Милан 202
 РИД, Џон 208
 RIVIÈRE, Albert 25
 РИСТИЋ, С. 254
 РИСТО Симонов 85
 РИХТЕР, Јан Богувјер 253
 РОАТЕ, генерал 210
 РОВДА, К. И. 51
 РОВИНСКИ, Александар Павлович 8

- РОВИНСКИ, Павел Аполонович [5], 7-58, 61-70, 89, 95, 151, 157, 164, 170, 197, 200, 206, 208, 219
- РОГАНОВИЋ, Јован П. 28, 29
- РОЛОВИЋ, Пико 205
- РОЛОВИЋ, Марко 171
- РОМАНОВ, И. М. 51
- РОМАНОВ, Александар П 60, 91, 92, 103, 163, 199
- РОМАНОВ, Марија Александрова 60
- РОМАНОВ, Николај I 71
- РОМАНОВ, Петар I – Велики 19, 37
- РОССИЕВ, П. А. 51
- РОТКОВИЋ, Радослав 241, 272
- РОЏА, Стеван 220
- РУВАРАЦ, Иларион 25, 28, 29, 49, 78
- РУДНЕВО, А. Д. 51
- РУМПЕЈ, Франш 108
- С. Б.
- С. Ј. III. 123
- С. Н. 96
- С. С. 130
- С. Х. 95
- САВКОВИЋ, П. 241
- САВОЈСКА, Јелена – види Петровић-Његош Јелена
- САИЧИЋ, Владо 218
- САМОКОВЛИЈА, Исак 245
- САРИЋ, Машан 250
- CASTAGNE, J. 136
- Св. Василије Острошки (Јовановић) 197
- Св. Сава 93
- СЕЛИЩЕВ, А. М. 52
- СЕКУЛИЋ, Бајо 143, 205
- СЕКУЛОВИЋ, Александар 282
- СЕКУЛОВИЋ, Горан 52
- СЕРВАНТЕС, Мигуел де Сааведра 147
- СЕЊАНИН, Иво 143
- СЕРГЕЕВ, А. В. 52
- СИБИЊАНИН, Јанко 93
- СИМОВИЋ, Војислав 52
- СИМОВИЋ, Милорад Т. 96
- СИМОВИЋ, Никола 120
- СИМОНИ, П. К. 29
- СИМОНОВИЋИ 138
- СИНКЛЕР, Уптон 178
- СЈЕКЛОЋА, Крсто 163
- СКЕНДЕРБЕГ 286
- СКЕРЛИЋ, Јован 52, 245
- СЛАДЕ, Јосип 84, 87, 104
- СЛЕПЦОВА, М. Н. 52
- SLIZINSKY, Jerzy 160, 220
- СОБОЛЕВА, Е. В. 52
- СОВАНОРАЛЕ 254
- СОДОМОВ, А. И. 68
- СОКОЛОВА, В. К. 220
- СОКОЛОВИЋ, Павле 96
- СОКРАТ 254
- СОЛОВЬЕВ, Ю. Я. 52
- СОЧИЦА, Лазар 120, 205
- СПАСОЈЕВИЋ, Јанко Ј. 44
- СРДИЋ, Ђорђе 170, 206
- СРЗЕНТИЋ, Мирко 140, 163
- СРЕМАЦ, Стеван 182
- СРЕЋКОВИЋ, Пантелија 52
- СТАНИЋ, Милија 232
- СТАНИШИЋ, Јоле 202
- СТАНИШИЋ, Ново 120
- СТАНИШИЋ, Милија 228, 241, 261
- СТАЉИН, Јосиф Висарионович 147
- СТАНКО, Пољак – види Боровски, Станислав
- СТАНКОВИЋ, Бора 182
- СТАНОЈЕВИЋ, Глигор 191
- СТАНОЈЕВИЋ, Перо 20
- СТАНОЈЕВИЋ, Станоје 50, 53, 88, 96, 117, 129, 134
- СТЕВАН, Немања 93
- СТЕВАНОВИЋ, Вида 14, 43
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило 224
- СТЕФАНОВИЋ, Н. 91
- СТИЈЕНСКИ-Марковић, Радуле 207

Регистар личних имена, неријеш. иницијала и псеудонима

- СТОЈАДИНОВИЋ 111
СТОЈАНОВИЋ, Велимир 265, 279, 284
СТОЈАНОВИЋ, Видосава 14
СТОЈАНОВИЋ, Зоран 36
СТОЈАНОВИЋ, Милинко В. 148, 220, 261
СТОЈКОВИЋ, Живорад 202
СТОЈОВИЋ, Милап 261
СТОЈОВИЋ, Милорад 231
СТОЈОВИЋ, Милутин 65
СТРАТИМИРОВИЋ, Ђорђе 28
СТОЈАРСКА, Хелена 164, 220
СТРИКОВИЋ, Јован П. 241
СТРУВЕ, Н. 143
СТРУГАР, Владо 202, 220
СТРУГАР, Ђуро 144
СУВОРИЦ, А. С. 12, 29
СУЊДЕЧИЋ, Јован 21
СУЊДЕЧИЋ, Неро 21
СУЛА Радов – види Радуловић, Сула Радов

ТАБУРН, Јероним Павлович 44
ТАЈСИЋ, Ранко 99
ТАЊЕВИЋ, Милутин 154
ТАРАНОВСКИ, Теодор 143
ТАТАР, Нико 22, 26
ТЕЊЧАНИН-Штруц, Анђелко 241
ТЕСЛА, Никола 205
ТИЕТЗЕ, D. E. 21
ТИР, руски сликар 116
ТКАЉИЦ, Имбро 205
ТОКИЦ, Бошко 287
ТОЛЕР, Ернст 182
ТОЛИНГЕР, Роберт 63
ТОЛСТОЈ, Лав Николајевич 9, 53, 111, 115, 152, 203
ТОЛСТОЈ, П. И. 53
ТОЉАТИ, Палмиро 186
ТОМАНОВИЋ, Бранко 117
ТОМАНОВИЋ, Лазар – Лазо 50, 53, 125, 206
ТОМАШЕВИЋ, Јован 163, 190, 192, 268
ТОМЕШ, Јозеф 220
ТОМИЋ, Светозар 133, 138, 207, 261
ТОМИЋ, Стјепан 245
ТОМОВИЋ, Будо 206, 271
ТОПЕР, Павел 253
ТОЧАНАЦ, Василије 241
ТОШКОВИЋ, Јанко 119, 120
ТРОИЦКИЈ, П. А. 53
ТРИФУНОВИЋ, Д. 175
ТРИФУНОВИЋ, Ђорђе 220
ТРИФУНОСКИ, Јован 220
ТРОЈАНОВИЋ, Владимир 113
ТРОЈАНОВИЋ, Звездана 116
ТРОЈАНОВИЋ, Сима 53
ТРОЈАНОВИЋ-Миладиновић, Милица – види Миладиновић, Милица
ТУДОР, Ненојев 141
ТУЗЛАНЧИЋ 183
ТУНГУЗ-Неровић, Данило 96, 133
ТУХАЧЕВСКИ, Михаило Николајевич 246

ЋЕТКОВИЋ, Јовета 120
ЋИРИЋ-Богетић, Љубинка 221
ЋИРКОВИЋ, Милорад 14, 43
ЋОПИЋ, Бранко 215, 245
ЋОР-Симо 223
ЋОРОВИЋ, Владимир 140
ЋОРОВИЋ, Светозар 201
ЋОСИЋ, Добрица 227, 228
ЋУЛАФИЋ, Васо 120
ЋУПИЋ, Драго 14
ЋУФКА, Алекса 144
ЋУФКА, Коста 144

УГРИЦ, Оливера 240
УЈЕВИЋ, Тин 245, 277

- УСАЧЕВА, В. В. 54
 УСКОКОВИЋ, Душан 189
 УСОЉЦЕВ, А. Ф. 54
 УШИНСКИЈ, А. Д. 54
- ФАДЕЈЕВ, Александар Алексијевич 240
 ФАРЕСОВ, А. И. 54
 ФАУСТ, Јохан 254
 ФЕРДИНАНД, Франц 244
 ФИЛИПОВИЋ, Бранко — Фило 276
 ФИЛИПОВИЋ, Миленко С. 140
 ФИЛИПОВИЋ, Филипп 246
 ФИНЦИ, Мориц 245
 ФИРНБЕРГ, Луј 248, 253
 ФРАЈЕР, Е. 255
 ФРЕЙДЕНБЕРГ, М. М. 40, 45, 54
 ФРЕНЦЕЈ, Абрахам 253
 ФРЕНЦЕЈ, Михаел 253
- ХАЈДУ, Јулијус 254
 ХАЈНЕ, Хенрих 242, 254
 ХАЈРОВИЋ, Стјепан 271
 ХАРУЗИН, Ал. 13
 ХАСАНБАШИЋ, Мушо 148
 HASSERT, Kurt 24, 26
 ХАУЗЕР, Харолд 254
 HAYNÝ, Jan 160, 221
 ХЕВРОЛИНА, В. М. 54
 HELDEN, Hirten 130
 ХЕРЛОСЗЕН 270
 ХЕРМАН, Ј. 280
 ХЕНИШЗЕН, Манфред 253
 ХИТЛЕР, Адолф 255
 ХИТРОВА, Нина И. 54, 55
 ХЛЕБНИКОВА, Варвара Б. 55
 ХОЛМСТЕН, Георг 253, 254
 ХОЛФЕРТ, Фр. фон 254
 HOMEN, Antun 276
 HOŘICA, Ignát 28
- ХОРЧАНСКИ, Јан 253
 ХОТИЋ, Месуд 245
 ХОХЛОВА, О. Н. 55
 ХОЏА, Енвер 209
 ХОЏА, Милан 181
 ХРЕБЕЉАНОВИЋ, Лазар 93, 152
 ХУЛКЕ, М. 280
 ХУСИЋ, Џ. 258
- ЦАНКАР, Иван 225
 Цар Душан Силни 93
 ЦАР, Марко 110
 Цар Тројан 31
 ЦВЕТКОВА, Елеонора Фјодоровна 58
 ЦВИЈИЋ, Живко 86
 ЦВИЈИЋ, Јован 86, 111, 122, 132-139, 164
 ЦВЈЕТКОВИЋ, Марко 117
 ЦЕМОВИЋ, Марко 111
 ЦЕРОВИЋ, Гаврило 110
 ЦЕРОВИЋ, Ђуро 120
 ЦЕРОВИЋ, Милан 247, 250, 251, 257
 ЦЕРОВИЋ, Новица 235
 ЦРНОЈЕВИЋИ 272
 ЦРНОЈЕВИЋ, Ђурђе 58
 ЦРНОЈЕВИЋ, Иван 81, 98, 185, 199, 212
 ЦЕРОВИЋ, Стојан 130, 177, 180
- ЧАЉЕНОВИЋ, Јован 162, 121
 ЧАЈЕВСКИ, Педи 280
 ЧАР I. 130
 ЧАПЛИН, Чарл 275
 ЧЕРКЕЗ, Владимир 235
 ЧЕРМАК, Јарослав 273
 ЧЕРНЫШЕВ, В. И. 56
 ЧЕРНИШЕВСКАЈА, Н. М. 56
 ЧЕРНИШЕВСКИ, Николај Г. 8, 9, 36, 53, 56, 57, 164
 ЧЕРЊАЈЕВ, Михаило Григоријевич

- ЧИЖЕК, Вјенцеслав 221
 Чика Миша — види Ђурић Милош
 Чика Шоба — види Шобајић Петар
 ЧОЛАКОВИЋ, Родољуб 201
 ЧОЛИЋ, Милутин 287
 ЧУБЕЛИЋ, Твртко 287
 ЧУБРИЉОВИЋ, Васа 149
 ЧУКА, Золтан (Csuka Zoltan) 265
 ЧУКИЋ, Зоран 241
 ЧУКУРОВИЋ, Жарко 106
 ЧУКУРОВИЋ, Милица 106
 ЧУЛИНОВИЋ, Фердо 208
- ЦАКОВИЋ, Божо 241
 ЦАКОВИЋ, Вида Г. 223
 ЦАКОВИЋ, Вукоман [6], 223-242, 261, 268
 ЦАКОВИЋ, Гаврило 223
 ЦАКОВИЋ, Кића 224
 ЦАКОВИЋ, Коста 223
 ЦАКОВИЋ, Јазар 224
 ЦАКОВИЋ, Миливоје Г. 223
 ЦАКОВИЋ, Митра 224
 ЦАКОВИЋ, Млађен 232, 234
 ЦАКОВИЋ, Петар 242
 ЦАКОВИЋ, Радован 242
 ЦАКОВИЋ, Радосав 224
 ЦАКОВИЋ, Славка 242
 ЦАКОВИЋ, Стане 64, 232
 ЦАКОВИЋ, Трипко 236
 ЦАКОВИЋ-Ђојовић, Стоја 223
 ЦАКОВИЋ-Комненић, Јелисавка 227, 237, 241, 242, 271, 273
 ЦАМБИЋ, Добрица 175
- ШАКОТИЋ, Вељко 90, 96, 99, 100, 106, 118-121, 129, 130
 ШАПТИЋ, Алекса 119, 204, 225, 230, 246
 ШАПОВ, Афанасије Прокопјевић 16, 30, 35
- ШАРАНОВИЋ, Бранко — Бањо 242
 ШАРАНОВИЋ, Милан 143
 ШАРАНОВИЋ, Радомир 265, 266, 283
 ШАРАЦ, Фазли 24
 ШАРОВА, Крумка 56, 162, 164, 221, 222
 ШАУЛИЋ, Јелена 242
 ШАХМАТОВ, Алексей Александрович 56
 ШВАРЦ, Бернард 19
 ШЕГВИЋ, Керубин 28
 ШЕКЛЕР, Богдан 221
 ШЕРОВИЋ, Петар 207
 ШИШИЋ, Фердо 56
 ШКАЛАМЕРА, Жељко 76
 ШКЕРОВИЋ, Никола 207
 ШКЕРОВИЋ, Слободан 143
 ШЉИВИЋ, Михаило Ј. 19
 ШМАУС, Алојз (Schmaus, A.) 242, 252
 ШПАЈДЕР, Марцел 245
 ШОБАЈИЋ, Бекица-Бонко [5], 85-88, 91, 98-106, 111, 119
 ШОБАЈИЋ, Борко 86
 ШОБАЈИЋ, Бранко 99, 101, 102
 ШОБАЈИЋ, Владимир 86
 ШОБАЈИЋ, Војимир М. 86, 90
 ШОБАЈИЋ, Дано 86
 ШОБАЈИЋ, Илија Ш. [6], 63, 86, 107-117
 ШОБАЈИЋ, Катарина 86
 ШОБАЈИЋ, Максим М. [5], 25, 85, 87-111, 114, 135, 207, 244
 ШОБАЈИЋ, Милош 86
 ШОБАЈИЋ, Милош В. 87
 ШОБАЈИЋ, Михаило (Микоња) 85
 ШОБАЈИЋ, Наталија 113, 116
 ШОБАЈИЋ, Панто 85, 86
 ШОБАЈИЋ, Периша 85, 86
 ШОБАЈИЋ, Петар [5], 85, 86, 122, 132-140
 ШОБАЈИЋ, Петрија (Шајка) 85
 ШОБАЈИЋ, Савка 86
 ШОБАЈИЋ, Симо П. [6], 86, 99, 118-131, 135
 ШОБАЈИЋ, Шћепан 85, 86

РЕГИСТАР СЕРИЈСКИХ ПУБЛИКАЦИЈА

- Амерички србобран*, Питсбург 122, 127, 218
- Архив за арбанашку старину, језик и етнологију*, Београд 134, 136
- Архивист*, Београд 158
- Acta historica medicine, pharmaciae, veterinae*, Београд 219
- Asociation internationale d'edes du Sud-Est Européen Academie Bulgare des sciences*, Софија 158, 197
- Balkanica*, Београд 54
- Belgrade Nshrichten*, Београд 95
- Београдска недеља*, 158, 195
- Београдске новине* 96
- Библиографски вјесник*, Цетиње 32, 34, 42, 45, 46, 50, 55, 118, 120, 121, 129, 130, 158, 160, 165, 166, 168, 170-173, 186, 191, 198-200, 203, 206, 209, 216-218
- БИБЛИОТЕКАР*, Београд 124, 125, 158, 166, 190, 195, 196, 208, 214, 218, 219, 230, 288
- Библиотековедение и библиографија за рубжом*, Москва 158, 197
- Бјелопольске новине* 240
- Билтен југословенског фестивала филмске режије*, Херцег-Нови 264, 279, 281
- Билтен лексикографског завода*, Титоград 264, 272
- Билтен 38. фестивала југословенског документарног и краткометражног филма*, Београд 264, 282
- Благовест*, Санкт-Петербург 24
- Бока*, Котор 71, 158, 190, 271
- Борба*, Београд 36, 51, 156, 158, 168, 185, 214, 217, 221, 235, 238, 248, 251, 252, 264, 279
- Босанска вила*, Сарајево 35, 38, 44, 46, 59, 70, 71, 75, 96
- Босанско-Херцеговачки источник*, Сарајево 89, 93
- Браник*, Нови Сад 44, 45, 56, 68, 130
- Бранково коло*, Сремски Карловци 75, 118, 122, 124
- Васпитање и образовање*, Титоград, Подгорица 40, 49, 61, 65, 226, 240, 243, 259
- Велика Србија*, Београд 89, 92
- Венац*, Београд 96, 122, 158, 159, 173, 174
- Веселјак*, Београд 107
- Весник*, Београд 171, 215, 217, 220, 221
- Вестник Европы*, Москва 12, 16, 17, 28, 33, 50
- Вестник Московского университета. История*, Москва 41
- Вечерний Ленинград*, Ленинград 213
- Вечерње новости*, Београд 215, 216, 240, 258
- Видело*, Београд 75
- Vjesnik*, Zagreb 158, 264, 283

Регистар серијских публикација

- Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, Zagreb 168, 215
- Војноисторијски гласник*, Београд 230, 234
- Вопросы историографии и источниковедения*, Москва 15
- Време*, Београд 96, 122
- Временик Пушкинской комиссии*, Ленинград 158, 204
- Всемирная иллюстрация*, Санкт-Петербург 34
- Vyšehrad*, 38
- Geografski vestnik*, Zagreb 127
- Geographische Zeitschrift* 139
- Глас САНУ*, Београд 158, 193, 200, 204
- Глас Црногорца*, Цетиње 19, 22-30, 33, 35, 38, 45-47, 50-53, 56, 69, 71, 89, 90, 92-96, 99-105, 107, 109, 110, 116, 119, 124, 125, 129, 270, 273
- Гласник Етнографског института САНУ у Београду*, 50, 133, 134, 137-139, 156, 158, 161, 163, 200, 218-220
- Гласник Етнографског музеја у Београду* 85, 134, 137, 138, 238
- Гласник Етнографског музеја на Цетињу*, 134, 139, 157, 158, 186, 199
- Гласник Одјелѣња друштвених наука ЦАНУ*, Титоград 42
- Гласник Одјелѣња умјетности ЦАНУ*, Подгорица 264, 277, 278
- Гласник [југословенског] професорског друштва у Београду* 96, 111, 116, 130, 134, 137, 139, 229, 232
- Гласник САНУ*, Београд 134, 138
- Гласник Скопског научног друштва* 130
- Гласник Српског географског друштва*, Београд 128, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 221
- Годишњак Одјелѣња за књижевност Института за књижевност и језик у Сарајеву* 158, 204
- Годишњак Педагошке академије у Никшићу* 230, 234
- Годишњак Поморског музеја у Котору* 158, 170, 190, 191, 194, 195, 205, 214
- Годишњак СКА (САНУ)*, Београд 75, 162, 173, 217
- Годишњак Цетињске гимназије* 43, 109, 110, 116, 117, 143, 158, 160, 170, 186, 197, 207, 208, 225, 230, 234
- Годишњак Николе Чупића*, Београд 28, 42
- Голос*, 16
- Голуб*, Сомбор 107
- Градина*, Ниш 32
- Грлица*, Цетиње 23, 49
- Грлица*, Цетиње 273
- Дан*, Цетиње 270
- Девети децембар*, Даниловград 264, 278
- Дело*, Београд 118, 122, 124
- Die Tat Zürich — Mittwoch* 238
- Дијалектика*, Београд 158, 208
- Дневни лист*, Цетиње 26, 125, 270
- Дневник*, Нови Сад 31, 33, 35, 43, 215
- Древная и новая Россия*, Санкт-Петербург 17, 18
- Жена данас*, Београд 158, 181
- Живая старина*, Санкт-Петербург 24, 27, 39
- Журнал гражданского и уголовного права*, С. Петербург 18
- Журнал Министерства народного просвещения*, Санкт-Петербург 13, 19-23, 25, 27, 29, 31, 33, 37, 41, 49
- Задарска ревија* 158, 191
- Задужбина*, Београд 32
- Записи*, Цетиње 35, 77, 88, 89, 93, 95, 122, 126-128, 134, 137, 139, 222
- Зарубежние киносценарии*, Москва 264, 283
- Задружно село*, Титоград 264, 268
- Zasopismo Prawno-Historyczne. Polska AN*, Warszawa 164
- Застава*, Нови Сад 34, 95, 96, 101, 102, 125

Регистар серијских публикација

- Зборник за језик и књижевност*, Титоград 48
- Зборник за ликовну уметност Матице српске*, Нови Сад 76
- Зборник Матице српске. Одељење за друштвене науке*, Нови Сад 159, 188, 205
- Зборник Музеја позоришне уметности*, Београд 196
- Зборник радова Етнографског института САНУ*, Београд 199
- Зборник радова професора и сарадника Педагошке академије у Никшићу* 48
- Зборник радова Савеза фолклориста Југославије* 43, 159, 185, 198-200, 213, 219, 230, 234-237
- Зборник радова Филозофског факултета у Београду* 76
- Зборник радова Филозофског факултета у Сарајеву* 159, 204
- Земљеведенис* 32
- Земља Совјета*, Москва 212
- Зета*, Подгорица 37, 139, 158, 159, 174-183, 218
- Зета*, Цетиње 197
- Зетски гласник*, Цетиње 68, 72, 158, 177
- Зора*, Мостар 49
- Zpravodaj SK ČSR*, Praha 156, 218
- Зум репортер*, Београд 264, 272
- Известия Академии наук СССР*, Москва 158, 204
- Известия Министерства иностранных делъ*, Москва 13, 31
- Известия Отделения русского языка и словесности АИ*, Санкт-Петербург 13, 28-31
- Известия Русского географического общества*, Санкт-Петербург 22, 35, 38, 41, 51, 54
- Известия славянского благотворительного общества*, С. Петербург 21-23, 27, 30, 31, 49
- Известия Сибирского отделения Русского географического общества*, Иркутск 16, 17, 49
- Извииска*, Загреб 264
- Илустрована политика*, Београд 241
- Индустријски радник*, Цетиње 189
- Искра*, Београд 38
- Историјски записи*, Цетиње, Титоград, Подгорица 45, 47, 65, 81, 117, 127, 156, 158, 160, 170, 185, 187, 188-195, 198, 208, 209, 213, 215, 217, 218, 220, 222, 261
- Историјски часопис САНУ*, Београд 39, 134, 137
- Исторический вестник*, С. Петербург 28, 41, 42, 51, 53, 54
- Исторически преглед Института за историју БАН*, София 158, 221
- Јавор*, Нови Сад 21, 22, 46, 95
- Јединство*, Приштина 16, 39, 45, 197, 241, 264, 282
- Југословенска пошта*, Сарајево 158, 245
- Југословенски лист*, Сарајево 72, 245
- Југословенски историјски часопис (ЈИЧ)*, Београд 140, 156, 158, 169, 191, 219, 220
- Југословенски морнар*, Сплит 158
- Јужна стража*, Битола 178
- Јужни преглед*, Скопје 128
- Јужњак*, Цетиње 134, 137
- Юридический вестник*, Москва-Санкт-Петербург 13, 25
- Казанские губернские ведомости* 41
- Камско-Волжская газета* 49
- Карацић*, Алексинац 37, 45
- Каторга и ссылка*, 56
- Книжки „Недели“*, Санкт-Петербург 25, 26
- Књижевне новине*, Београд 143, 156, 217, 238, 241, 248
- Књижевни лист*, Цетиње 29, 35
- Књижевни север*, Суботица 175
- Књижевност и језик*, Београд 239, 241
- Ковчежић*, Београд 158, 196, 202
- Коло*, Београд 110
- Комедија*, Београд 110
- Комунист*, Титоград 248, 252, 264, 273

Регистар серијских публикација

- Конгресне новине VII конгреса НО
 Црне Горе, Титоград 190
 Кораци, Крагујевац 248
 Кораци, Титоград 158
 Кошута, Цетиње 191
 Културни живот, Београд 158, 196
 Културно наслеђе, Цетиње 264, 273
- Летопис Матице српске, Нови Сад 26,
 38, 46, 75, 111, 117, 128, 195, 216, 237
 Literatura ludova, Praha 220
 Луча, Цетиње 26, 47, 70, 71, 122, 124
- Medicinar, Zagreb 264
 Mladost, Zagreb 158, 176
 Мисао, Београд 94, 117, 127, 128
 Mogućnosti, Split 264, 283
 Монитор, Подгорица 47, 236, 274
 Московские ведомости 26, 27, 49, 71
 Музеј, Београд 76, 110
- Naprijed, Osijek 158
 Народ, Сарајево 89, 93
 Народна армија, Београд 264, 274
 Народна држава, Београд 247, 250, 251
 НАРОДНА КУЛТУРА, Цетиње 274
 NÁRODNÍ LISTY, Praha 49, 127, 129
 НАРОДНИ ЛИСТ 14
 НАРОДНА МИСАО, Никшић 118-121,
 125, 129
 НАРОДНА ОДБРАНА, Београд 140
 НАРОДНА ПРОСВЕТА, Београд 246,
 250
 NARODNA UMJETNOST, Zagreb 238
 НАРОДНЕ НОВИНЕ, Ниш 230, 233
 НАРОДНО СТВАРАЛАШТВО, FOI-
 KLOR, Београд 43, 44, 158, 161, 199,
 200, 208, 212, 220, 230, 233, 234
 NARODOPISKÁ AKTUALITY, Sražnici
 212, 220
- NÁRODOPISNÝ VESTNÍK ČESKOSLO-
 VENSKY, Květin 39
 НАСТАВА И ВАСПИТАЊА, Београд
 65, 69
 НАША ЖЕНА, Цетиње, Титоград 158,
 188, 189, 193, 198, 205, 264
 НАША ИСКРА, Крушевац-Бијело Поље
 158
 НАША РИЗНИЦА, Пожаревац 158, 159
 НАША ШТАМПА, Београд 158, 190
 НЕВА, Ленинград 158, 192
 НЕВЕН, Нови Сад 107
 НЕВЕСИЊЕ, Никшић 89, 93, 101, 105,
 122, 124
 Неделя, Санкт-Петербург 17, 27
 Никшићке новине 105, 223, 230, 235,
 236, 241, 248, 249, 251, 252, 259-261
 НИИ, Београд 158, 196, 204, 215, 230,
 234, 248, 251
 Нова Зета, Цетиње 23, 24, 51, 53
 Нова искра, Београд 53, 75, 118, 122, 124
 Нова уставност, Београд 52
 Нови мир, Београд 158
 Нови студент, Загреб 264
 Новинар, Београд 181
 Новинарство, Београд 169, 215
 Новое время, Санкт-Петербург 9, 18,
 23-27, 30, 34, 36, 71
 Новости, Београд 136
 Новости и биржевая газета 19, 21
- Ободин, Цетиње 197
 Овдје, Титоград Подгорица 38, 42, 47,
 55, 158, 170, 192, 204, 207, 248, 261, 264,
 273, 274, 278
 Одбрана и заштита, Београд 158, 197
 Одзиви, Бијело Поље 230, 235
 Одјек, Сарајево 215, 264, 283
 Омладински покрет, Цетиње, Тито-
 град 158, 159, 185, 187-194, 202, 205,
 211, 212, 264, 268, 269, 275
 Оногшт, Никшић 44, 70, 89, 93, 101,
 105, 119
 Орао, Нови Сад 47, 76

Регистар серијских публикација

- Орлић, Цетиње 61
 Отаџбина, Београд 40
 Отечественные записки, С. Петербург 18
 Пакао или комунизам у Црној Гори, Цетиње 259
 Панчевац, Панчево 158, 192, 206
 Пијемонт, Београд 76, 122, 126
 Пионирски рад, Никшић 247
 Побједа, Никшић, Цетиње, Титоград, Подгорица 31, 32, 34, 36-38, 44, 50, 52, 64, 65, 94, 116, 117, 122, 129, 145, 148, 154, 156-160, 164, 165, 169, 170, 185-190, 193-197, 200-205, 208-221, 228, 229, 232-236, 238-240, 247-252, 259-261, 264, 267-283, 287, 288
 Познанства, Никшић 259
 Позориште, Цетиње 264, 275
 Поклич, Београд 118
 Покрет, Титоград, Подгорица 37, 157, 216
 Политика, Београд 37, 76, 124-126, 155, 156, 158, 169, 170, 186, 192, 193, 196, 197, 200, 206, 209, 212, 215, 219, 221, 230, 233, 235, 236, 239, 240, 257, 260, 264, 268, 273, 279
 Политика Експрес, Београд 230, 236
 Поља, Нови Сад 213
 Pomorstvo, Split 158, 208
 Pomorski Lloyd, Београд 137
 Правда, Београд 120, 126, 158, 245, 246
 Правда, Торонто 144, 158
 Правительственный вестник 39, 49
 Правни зборник, Подгорица, Титоград 158, 160, 164, 170, 185, 186, 190, 199, 206, 208, 218
 Пракса, Титоград 248
 Преглед, Сарајево 94, 127
 Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд 50, 158, 198, 216, 229, 240, 264, 270
 Прилози проучавању народне поезије, Београд 41, 44, 95, 96, 128
 Приморске новине, Будва 264, 275
 Просветни гласник, Београд 76
 Просветни преглед, Београд 169, 196, 213, 229, 232
 Просвјета, Цетиње 23, 25-28, 65, 71
 Просвјетни рад, Цетиње, Титоград 65, 117, 156, 158, 160, 169, 187, 193-195, 205, 206, 213-217, 220, 229, 233, 243, 247, 248, 264, 275
 Псковская правда 158, 206
 Радничке новине, Београд 127
 Република, Београд 116
 Реч, Београд 96
 Речь, Санкт-Петербург 31, 33, 47
 Ријеч слободе 158
 Rudé právo, Praha 221
 Русь 19
 Русская беседа, С. Петербург 27
 Русская литература, Ленинград 51
 Русская мысль, Москва 19, 20, 40, 57
 Русские ведомости, Москва 41
 Русский вестник, С. Петербург 15
 Русский инвалид 35, 71
 Русский курьер, Москва 18
 Savremenik, Zagreb 129
 Савремена штампа, Београд 158
 Санктпетербургские ведомости 8, 15, 16, 17, 33, 39, 56
 Саратовский листок 44
 Сборник „Нивы“, Санкт-Петербург 25
 Свој своме Сарајево 245
 Седмица, Шабац 31
 Село, Ваљево 32, 33, 47
 Сибирская жизнь, Томск 44, 49
 Славянские известия 39, 61, 64, 69, 70
 Славянское обозрение, С. Петербург 25, 26, 89
 Слобода, Пирот 227, 240
 Слобода, Питсбург 94
 Slobodna Dalmacija, Split 158, 186

Регистар серијских публикација

- Слободна мисао*, Никшић 53, 94, 105, 127, 136, 139, 140, 158, 159, 173-175, 179-181, 244, 246, 250, 264, 267
- Слободна реч*, Чикаго 144, 158
- Слободна ријеч*, Подгорица 130
- Slovensky prehled* 130
- Slovinaс*, Dubrovnik 20
- Соа небеска*, Жабљак 230, 236
- Советская этнография*, Москва 213, 220
- Советская педагогика*, 40
- Советское славяноведение*, Москва 36, 39, 44, 48, 55
- Современная летопись Русского вестника*, Москва 14, 15
- Современное обозрение*, С. Петербург 15
- Confedairasiont Orientale*, Paris 16
- Споне*, Никшић 117, 128, 158, 192, 248, 252, 260, 261
- Crasopisno Prawno-Historyczne*, Warszawa 220
- Србобран*, Загреб 27, 126, 130
- Српски Етнографски зборник САНУ*, Београд 134, 136, 139
- Српски књижевни гласник*, Београд 37, 94, 95, 117, 130, 140, 228, 229, 232
- Српске новине*, Београд 94, 96
- Старинар*, Београд 76
- Старине Црне Горе*, Цетиње 158, 160, 196, 198, 203, 209
- Стварање*, Цетиње, Титоград, Подгорица 50, 57, 110, 116, 122, 127, 130, 158, 160, 169, 170, 171, 186, 187, 191, 193, 194, 196, 198, 200-206, 212, 214, 216, 218, 219, 222, 229, 233, 234, 237-239, 242, 247, 248, 251, 252, 259, 264, 267-278, 280-283
- Стожер*, Београд 178
- Стражилово*, Нови Сад 53
- Студент*, Београд 158, 215, 230, 233, 234
- Студентска ријеч*, Никшић 158, 192
- Suvremeno novinarstvo*, Zagreb 158, 191
- Сусрети*, Титоград 58, 188, 194, 201, 202, 205, 212, 221, 264, 268, 282, 283
- Сусрети библиографа*, Инђија 32, 43, 169, 217
- Театрон*, Београд 158, 208
- Титов пионир*, Цетиње, Титоград 158, 189
- Титоградска трибина* 158, 169, 204, 217, 264, 268, 271, 272, 283
- Трговачки лист*, Никшић 118, 129
- Трговински гласник*, Београд 128
- 13. јул*, Титоград 160
- Удар*, Цетиње 158
- Уметност*, Београд 152, 158, 198
- Уставност*, Цетиње 69, 109, 116, 125
- Учительска искра*, Крагујевац 246
- Учительска стража*, Крагујевац 246
- Филм и образовање*, Београд 264
- Филмограф*, Београд 264, 279, 281, 283
- Filmska kultura*, Zagreb
- Фронт*, Београд
- Цетињске новине* 94
- Цетињски вјесник* 70, 71, 270
- Цетињски лист* 35, 42, 72, 151, 217, 264, 268, 271, 278, 282
- Цетињски одјек* 158
- Црногорац*, Цетиње 270, 272
- Црногорка*, Цетиње 20, 21, 89, 92, 270, 272
- 4. јул*, Београд 156, 169, 214, 217
- 4. Ф*, Београд 264, 271
- Штампа*, Београд 158

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР (Бранислав Ковачевић).....	[5]
Павел Аполонович РОВИНСКИ (1831-1916).....	7
Софија Петровна МЕРТВАГО (1851-1921).....	58
Драгутин-Драгиша МИЛУТИНОВИЋ (1840-1900).....	73
Максим М. ШОБАЈИЋ (1836-1917).....	85
Бекица Ш. ШОБАЈИЋ (1852-1930).....	98
Илија Ш. ШОБАЈИЋ (1876-1953).....	107
Симо П. ШОБАЈИЋ (1878-1916).....	118
Петар ШОБАЈИЋ (1891).....	132
Нико Симов МАРТИНОВИЋ (1914-1975).....	132
Вукоман ЦАКОВИЋ (1905-1991).....	223
Јован КОПРИВИЦА (1912-1992).....	243
Ратко ЂУРОВИЋ.....	262

РЕГИСТРИ

— Регистар разријешених иницијала, псеудонима и шифара.....	289
— Регистар личних имена, неријешених иницијала и псеудонима.....	291
— Регистар серијских публикација.....	309

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ
„ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ” - ЦЕТИЊЕ

Др Душан Ј. Мартиновић

ПОРТРЕТИ V
Био-библиографски преглед

За издавача
Чедомир Драшковић

Лектор

Бранко Брновић

Тираж: 1000

Штампа: ШКП „ОБОД” - Цетиње

ЦЕНТРАЛНА НАРОДНА БИБЛИОТЕКА РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ
ГОРЕ “ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ” - ЦЕТИЊЕ

Био-библиографије
Књиге IX

Уредник
Чедомир Драшковић

Рецензенти:
Академик Божина Ивановић
Проф. др Слободан Калезић

CIP- Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Републике
Црне Горе “Ђурђе Црнојевић”, Цетиње

016:929

МАРТИНОВИЋ, Душан Ј.

Портрети :[(био-библиографски преглед)]. Књ. 7 / Душан Ј.
Мартиновић. - Цетиње : Централна народна библиотека Републике
Црне Горе “Ђурђе Црнојевић”, 2000 (Подгорица : Принт). - 333 стр. :
фотогр.; 24 цм. - (Био-библиографије / Централна народна библиотека
Републике Црне Горе “Ђурђе Црнојевић” ; Књ. IX)

Тираж 1000.
ISBN 86-7079-052-1
930.85(497.16)

П.к.: а) Књижевници - Црна Гора
б) Научни радници - Црна Гора
в) Културни радници - Црна Гора
г) Генерали - Црна Гора
д) Црна Гора - Културна историја

ДУШАН Ј. МАРТИНОВИЋ је рођен 1. марта 1933. у Бајицама (Цетиње). Дипломирао је 1956. на Природно-математичком факултету у Београду (на географској групи предмета); магистрирао је 1971, а докторирао 1974. године. Добитник је највиших научних и стручних звања „библиотекар-савјетник” и „научни савјетник” и друштвених признања: Ордена рада са златним вијенцем (1971), 13-тоновембарске награде Цетиња (1992) и Националне - 13-тојулске награде (1994). Радио је као професор и директор Гимназије на Цетињу (1963-1973) члан у Извршном одбору СО Цетиње, и као директор у Централној народној библиотеци Црне Горе „Ђурђе Црнојевић”, од 1. јуна 1976. до 27. јула 1991. године. Сада обавља професионално дужност главног и одговорног уредника „Црногорске библиографије 1494-1994. године”.

Научно-истраживачка дјелатност као и стручни рад др Д. Ј. Мартиновића су разноврсни и обимни. Осим географијом, веома успјешно се бави проучавањем културне историје, историје просвјете и образовања, проблемима библиотекарске струке, библиографијом и информатиком. Осим тридесет монографских публикација - посебних књига, објавио је и преко 500 чланака, студија, прилога, приказа и публицистичких радова. Био је главни уредник на десетине посебних свезака периодичних наслова, зборника и сл., приредио око 40 фототипских и посебних издања.

